આયુર્વેદાહિત્ય

([illegible])

કવિ [illegible] [illegible]રામ પંડિત

કવિતા.

CH. P. P.—CAMBAY

આયુર્વેદસાહિત્ય

(વૈદક સંબંધી અસંખ્ય ઉપયોગી વિષયથી ભરપુર)

“ કવિતામાં રચેલો ગ્રંથ ”

॥ उपजाति वृत्त ॥

गीर्वाण वाणीषु विशिष्ट बुद्धि ।

तथापि भाषांतर लालसोऽहम ॥

यथा सुधायांच सुरेषु सत्यां ।

स्वर्गांगनाना मधरो सव काँचे ॥ १ ॥

[illegible]

રચનાર,

કવિ [illegible]

કૃષ્ણપુર—કાવિઠા.

आवृत्ति १ ली. विमार्क संवत् १९५५

(Registred for COPY RIGHT Under The Goverument of Indias ACT XXV of 1867 1000 COPIES.

કિંમત રૂ ૧—૮—૦

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

(शार्दुल विक्रीडति वृत)

संप्राप्तोऽपि महोदधिं नवितृषो, जातो जलैर्वाडवो
मेघं प्राप्य च चातकोऽपिचरणौ, भानू न लेभे रुणः
चंद्रः शंकर शेखरेऽपि सततं, सोऽपि क्षयी दृश्यते
प्रायः सत्पुरुषाश्रितोऽपिलभते, दैवानु रूपं फलम ॥

અર્થ—વાડવાગ્નિએ સમુદ્રનો આશ્રય કિધો, તોપણ "તનાંજળે" તૃષા હરી નહીં, ચાતકે મેઘનો આશ્રય કિધો તો પણ તેની તૃષા તે તેવીજ રહી; અરૂણે સુર્યની સેવા સ્વિકારી તોપણ તેને પગ મળ્યા [illegible]હીં ને ચંદ્ર પણ શંકરને મસ્તકે છતાં પુર્વવત ક્ષયીજ રહયો.—માટે સ[illegible] રૂષોનોઆશ્રય મળ્યા છતાં પણ સર્વને પોતપોતાના "પ્રારબ્ધાનુસાર" જ ફળ મળેછે.

નોટિશ

(આ પુસ્તકનો સર્વ હક અમો કર્તાને સ્વાધિન છે; તો આ પુસ[illegible] "માંનો કોઈ ભાગ વાતો એકંદર સંગ્રહ કોઈ છાપશે છપાવશે કે મારી સહી શિક્કા વગરનો એકાદો ગ્રંથ પોતાના મકાન યા લાયબ્રે[illegible] માં રાખશે તો તેને સરકારી કાનુન મુજબ શિક્ષા થશે તે ખચીત સ[illegible] જવું તા; ૨-૧-૯૯")

(સહી.) ________________

જ્ઞાન તરંગ ઓફીસનો શિક્કો
કૃષ્ણપુર (કાવિઠા)

અમદાવાદ— "[illegible]" પ્રેસ

અને

ખંભાતિર્થ— "ચિન્તામણી" પ્રેસમાં છાપ્યું

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

[illegible]

॥ [illegible] ॥

अनंत शास्त्रं बहु [illegible]
अल्पश्च कालो बहु विघ्नताच
यत्सार भूतं तदू पास निंयं
हंसा यथाक्षीर मिवाम्बु मध्यात् ॥ १ ॥

टिका हे माणस तुं एम धारतो होइश के हु बधां शास्त्रोनो अभ्यास करीश तो शास्त्रोनो पार नथी. विद्या पण घणी छे. ने आवरदा थोडो छे तेमां विघ्न घणां छे वास्ते जे सार एटले खरी वस्तु होय तेनुंज सेवन करवुं जोइए जेम दुध अने पाणी एकठा किधेलां होय तो पण हंस जेम पाणीमांथी दुध जुदुं करीने तेनुंज ग्रहण करे छे तेम डाह्या माणसे बधुं अवलोकन करीने तेमांथी सार होय तेज लेवु

आ संसार रोगथी भरेल छे. माटे तेना विषे योग्य चिकित्सा संबधी नियमो ठरावता ते पोतानी खनुस फरज समजी आपणा देशान्त आचार्यो. वडील पुंजोए पुर्ण प्रशंसापात्र जे परिश्रमे लिधेलो छे ते अपणे मशहुर थवा जेवुं छे अने तेज ग्रंथोथी माहितीनी लइने जेम बने तेम तेने संक्षिप्त धारी अजमावा आपणी प्रथम फरज छे कष्ट पतं वातनी आपेली हरत. अग्ध, वाय, पर, वगेरे सर्व जातना प्राणी अने सर्व जातना पुरुषोने व्याधि पिडे छे.

॥ श्लोक ॥

कस्यदोष कुले नास्ति, व्याधि ना केन पीडिता
व्यसनं केनन प्राप्त, कस्य सौख्यं निरतरं ॥ १ ॥

टिका—कोना कुळमां दोष नथी ! व्याधी वडे कोण पीडीत नथी ? कोने दुःख नथी पडयुं ! कोनुं सुख सदाकाळ एक सरखुं टकी रहयुं छे !

आम घणाएक शास्त्रिभुत प्रमाणोने लीधे समयानुसार, समृ्ध सुचके लेखकना स्वहस्तथी वैद्य[illegible] घणाएक ग्रेज्युएटो स्वचित्तमां भिन्न भिन्न रंग तरंग [illegible] करता हता, ते वखत हुं [illegible]कशास्त्रनो अभ्यास सांगोपांगतो नहिं [illegible] देशकाळने अनुसरीने योग्या योग्य [illegible] प्रयोगोथी माहितगार बनी चुकयो हतो. [illegible] मारी [illegible] कविता लाकनी साथे [illegible] मारवा (वधायाः

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કામ જનક ત્વાત) ગુંથાએલી હતી, આ વખતમાં મારામાં ઘણાએક ગુણો પ્રફુલિત હતા. તેમાંનો મુખ્ય ગૂણ નાડિ પરિક્ષા હતો, કે જેણે કરિને હિંદુમાંના રા. બા. ખિતાબવાળા અને અન્ય પ્રજામાંના ખા. બા. ખિતાબવાળા પુરૂષો મારા તરફ એક દ્રષ્ટિથી હર્ષ ભિંજીત ચ્હેરે નિહાળતા હતા. તેમાંના સ્વદેશાભિમાની સજ્જનો એ મને ભલામણ કિધી કે તમારી કવિતાશક્તિ તથા વિચારશક્તિ બેશક ઉત્યમ છે તો હાલ વપરાતી સરળ ભાષ્યામાં તમો વૈદકનો ગ્રંથ રચી તૈયાર કરો. કે જેથી તમારી કિર્તિને અગાધ શકિત ચોમેર પ્રદર્શિત થશે આવો તે મહેરબાનોનો આગ્રહ જોઇ મેં ગ્રંથ લખવે શરૂ કિધો **કવયઃ કિંનપશ્યંતિ** (કવિયો જ્ઞાન વડે શું જોતા નથી) અર્થાત સર્વ જુએછે મેં ઉલટભેર તે ગ્રંથના ૩૦ પૃષ્ટ લગભગ પ્રથમ દિવસે લખી કાઢયાં ને પછી પાછો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે જ્યાં સંસ્કૃત ગ્રંથોની ગ્રંથમાળાઓ ગરબડેછે ત્યાં આ મારો લઘુ પરિશ્રમ વૃથાછે. આવા કેટલાક તર્ક વિતર્કથી ઉશ્કેરાયલી મને ઉર્મીયોએ આછી પાની કરવા માંડી આવસ્યકતાનો અભાવ જણાતાં નિશ્વાસથી થતા શોકોદ્દગાર સાથે કલમ અને કાગળિયાં ફેંકી દિધાં, વળિ જેવો વિચાર કરૂંછું કે **પ્રારબ્ધ મુત્તમ જનાન પરિત્યજન્તી** આ નિતી વચન યાદ આવ્યું, અરે ! એ વચન યાદ આવતા વારજ ઉત્યમ જનોની અનુકૃતિ કરવા સારૂં મન ઉશ્કેરાણું.

આ પુસ્તકમાં વનસ્પતિના નામ કેટલેક સ્થળે સંસ્કૃત દાખલ કિધેલાં છે, માટે તે સમજવા સારૂ પાછળ કઠણ શબ્દનો કોષ બતાવ્યોછે તેમજ તોલ માપ માટે છેવટ કોષ્ટક ગોઠવ્યાં છે,

આયુર્વેદ વિધાનો વિષય મહોટો છે, અને ખરા વિદ્વાનજ તેનુ પુરતી રિતે વિવેચન કરી શકેછે. આ પુસ્તકની કલમ ઈબારત ઊંચા પ્રકારની છે. એમ તો કયારનું એ સિધ્ધ થઇ ચુકેલ છે. કે તેને માટે દેશ વિદેશથી પ્રસિધ્ધ ડોકટરો, અને ઉત્યમ વૈદોએ જથાબધ સપ્રેમાશિર્વાદ પત્ર (સર્ટીફીકેટ) મારા જેવા અલ્પજ્ઞાની, કાવ્યમસ્ત મનુષ્યઉપર મોકલી મને અત્યંત ઉપકારી કિધોછે. ને હજી પણ આશા રાખિ શકાય છે કે પુસ્તક વાંચી સુજ્ઞ જનો તેવાં આનંદપત્ર મોકલાવશે અને મારી કાવતા શક્તિની ઉન્નતિ માટે તેન પુરતો આશ્રય આપશે.

સર્ટીફીકેટો એટલાં બધાં છે. કે તે આ ગ્રંથમાં દાખલ કરતાં, કેટલેક પ્રકારે ગ્રંથ નકામો વધી જઇ વધારે કિમ્મતી થઇ પડે ને ગરિબ લોકો તેનો લાભ ન લઈ શકે. આવા અકળિત વિઘ્નથી તેવું લખાણ જુદું છપાવવા મુલતવી રાખ્યુંછે તે અમારા તરફથી નિકળતા " **જ્ઞાન તરંગ** " નામના માસિક પુસ્તક સાથે છપાવી અહાર પડેથી વહેંચાશે અને અગાઉથી બે આનાની ટિકિટ મોકલનારને વગર કિમતે મોકલી આપવામાં આવશે."

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આ પુસ્તકમાં બતાવેલી સઘળી દવાઓ અમારી ॥ **આર્ય માર્તંગ ઔષધાલય** ॥ માંથી રોકડી કિંમતે તૈયાર મળશે, તેમાં કોઇ પ્રકારની ભૂલ થાપ કે ભેદાભેદ કરવામાં આવશે નહીં પરગામના લોકોને તેનો લાભ લેવા માટે યોગ્ય સવડ કરી રાખેલીછે, એક આનાની ટિકિટ મોકલવાથી દવાઓના ભાવનું લિષ્ટ મફત મોકલવાશું એજટો થનારે ખસુસ અમને મળવું કે પત્રદ્વારા જવાબ મેળવવો.

આ મારા પ્રથમ પ્રયાસમાં રહેલી ભુલ ચુક માટે વાહાલા વાંચક સદગ્રહસ્થો દરગુજર કરી હોંશિલા આર્ય ભાઈઓ તેને પુર્ણ ઉત્સાહથી પ્રેમ ભકિત આલિંગન કરી વિજય પતાકામાં મઢતરો તો હું મારા અથાગ પરિશ્રમથી પણ **કૃતાર્થી થયો સમજીશ.**

॥ **श्लोक** ॥

अधः पश्य सिकिंबाले पातितं तत्रकि भुवि ।
रे रं मुर्ख न जानासि गतं तारुण्य मौक्तिकं ॥ १ ॥

ટિકા—કોઇ એક જુવાન સ્ત્રી પોતાના રતન (ચાઇઓ તરફ નેની જોતી રસ્તે જતી હતી, તેને જોઇને કોઇ એક પુરૂષ પૂછેછે કે હે? સકુમારી તું નિચું શું જુએછે. તારૂં કાંઇ ખોવાયું છે કેમ વારૂ? આને તેનું બોલવું સાંભળી પેલી સ્ત્રી બોલેછે. હે મુર્ખ તું કેમ જાણતો નથી, મારૂં જુવાની રૂપી મોતી ખોવાયુંછે તે જોઉંછુ મનજ્યા!

આમિન? આમિન? આમિન? આમિન?

કવિ. ભાઇશંકર ઉર્ફે અનુભવિ લેખક

કૃષ્ણપુર (કાવિઠા)પોષ્ટ બોરસદ

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અનુક્રમાણિકા (તરંગાવળી)

પૃષ્ટાંક

પ્રથમ પ્રકાશ

૧—ગણપતિના સ્તુતી...	૧
૨—સરસ્વતિની સ્તુતી...	૨
૩—ગુરૂ સ્તુતી...	૨
૪...રૂતુ જ્ઞાન...	૨
૫—સ્પર્શ પરિક્ષા...	૩
૬—વર્ણ પરિક્ષા...	૩
૭...શ્રેષ્ટ દુતના મુખ્ય આઠ ગુણ	૪
૮ શ્રેષ્ટ દુત [illegible]	૪
૯—નાડ પરિક્ષા ..	૫
૧૦—નાડે પરખવા યેગ્ય વૈદ....	૬
૧૧—નાડિ દેખવા યેગ્ય રોગી ..	૬
૧૨ પુ[illegible] [illegible] નાડી જોવા વિષે	૭
૧૩ . [illegible] નાડે પરિક્ષા	૮
૧૪...[illegible]નાડે ગતિ [illegible] ..	૮
૧૫ [illegible] નાડિ ગતિ [illegible]...	૯
૧૬ ..[illegible] નાડે ગતિ [illegible]	૯
૧૭ ..[illegible] રોગ જ્ઞાન [illegible]	૧[illegible]
૧૮ [illegible] પરિક્ષા...	૧૦
૧૯...[illegible] પરિક્ષા ..	૧૦
૨૦...[illegible] પરિક્ષા ...	૧૧
૨૧ ..નેત્ર પરિક્ષા ..	૧૧
૨૨ ..[illegible] પરિક્ષા...	૧૨
૨૩ મુત્ર પરિક્ષા	૧૨
૨૪—[illegible] તિથા જ્ઞાન	૧૩
૨૫ [illegible] શુકન પરિક્ષા	૧૪
૨૬...સામો કાળ જવા વિષે	૧૫
૨૭...રોગીના દાણા જોવા વિષે	૧૫

પૃષ્ટાંક

૨૮.. શુભ સ્વપ્ન પરિક્ષા	૧૬
૨૯...અશુભ સ્વપ્ન પરિક્ષા...	૧૭
૩૦....સરોદા જ્ઞાન	૧૭
૩૧...છાયા જ્ઞાન	૧૮
૩૨...દિશા ચંદ્રજ્ઞાન	૨૦
૩૩-રાશીઉપરથી ચંદ્ર સન્મુખ જોવાવિષે	૨૦
૩૪ ..લગ્ન ઉપરથી વૈદને બોલાવતી વખત કટલા પુરૂષે વિચાર કિધેલો તે શોધવા વિષે	૨૧
૩૫...નક્ષત્ર શુભ યોગ જ્ઞાન...	૨૧
૩૬ . શુભા શુભ ચંદ્ર જ્ઞાન...	૨૧
[illegible]૭...દશા શુભ જ્ઞાન...	૨૨
[illegible]૮—યાગણી ધર જ્ઞાન	૨૩
૩૯ ..શારિર જ્ઞાન	૨૩
૪[illegible] [illegible]	૨૫
૪૧ [illegible] ચિકિત્સા કરવા લાયક પુરૂષો	૨૫-૨૬
૪[illegible]...[illegible] આપનારી ચિકિત્સા	૨૬
[illegible]૩...[illegible] ચાલતી હેય ત્યારે રોગીની દવા ન કરવી....	૨૭
૪[illegible]...લંઘનના યત્નતા	૨૭
૪૫—[illegible]થી થતાં [illegible]	૨૭
૪૬ . આઠ પ્રકારની ચિકિત્સા	૨૮
[illegible]૮—રોગિને ઔષધ આપવાના વખત	૩૦
૪[illegible] સુવૈદને શિખામણ...	૩૨
૪૯...કુવૈદનું કર્મ	૩૨
૫[illegible]—[illegible]તારોગોને. [illegible]	૩૩
૫૧ વૈદપદને [illegible]તેવાવૈદના ગુણ-	૩૩
૫૨-કુવૈદની દવા ન ખાવા-રોગિને શિ૦-	૩૩
૫૩ ..કુવૈદને શિખામણ...	૩૪
૫૪—ઔષધના બે પ્રકારના ઉપક્રમ	૩૫

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

૫૫.. કાળીજ્ઞાન...	૩૫-૩૮
૫૬—ચનસ્વરાંત શાસ્ત્ર	
(अ)	૩૯
(आ)	૪૦
(इ)	૪૧
(ऊ)	૪૨
(ए)	૪૩
(क)	૪૪
(ख)	૫૦
(ग)	૫૧
(घ-च)	૫૩
(ज)	૫૪
(ञ-ट)	૫૬
(ठ-ड-ढ)	૫૭
(त)	૫૮
(थ-द)	૬૦
(ध)	૬૧
(न)	૬૨
(प)	૬૩
(फ-ब)	૬૪
(भ-म)	૬૬
(र)	૬૯
(ल)	૭૦
(व)	૭૧
(शं-स)	૭૨
[ह]	૭૩
૫૭—ઉપધાતુ-ધાતુઓના ગુણ,	
ગુરૂ સ્તવન (कैं)	૭૫
([illegible])	૭૬
(ट-[illegible]-न-प)	૭૭
([illegible]-म-र=ॐ)	૭૮
(व-श-स)	૭૯
(ह)	૮૦
૫૮—પરિશિષ્ટ	૮૧
૫૯-મોટા નાના વૈદ વિચા પ્રથકરણ	૮૨
૬૦—દવા દેવા વિષે વિચાર નિર્ણય	૮૨
૬૧..વૈદ શિક્ષા શ્રુતિ	૮૨
૬૨—વ્યભિચાર નિષેધ...	૮૪
૬૩...મદિરા નિષેધ...	૮૬
૬૪...કૃષ્ણ સ્તવને સમાપ્ત...	૮૭
દ્વિતિય પ્રકાશ	
૧—વાગેશ્વરીની સ્તુતી...	૮૯
૨—જ્વર ચિકિત્સા...	૯૦
૩--સનેપાત જ્વરનાં લક્ષણુ...	૧૦૦
૪—અતિસારની ચિકિત્સા...	૧૦૩
૫—ગૃહણિ રોગની ચિકિત્સા...	૧૦૭
૬-ગુલ્મ (ગાંઠ) રોગની ચિકિત્સા...	૧૧૧
૭-અજિર્ણુ રોગની ચિકિત્સા...	૧૧૫
૮-કૃમિ રોગની ચિકિત્સા.	૧૨૦
૯...મંદાગ્નિ રોગની ચિકિત્સા	૧૨૪
૧૦-આર્શ રોગની ચિકિત્સા	૧૨૮
૧૧-શુલ રોગની ચિકિત્સા.	૧૩૫
૧૨-પાંડુ રોગની ચિકિત્સા	૧૪૨
૧૩-ક્ષય રોગની ચિકિત્સા.	૧૪૯
૧૪- રક્તપિત્ત રોગની ચિકિત્સા	૧૫૫
૧૫-કાસ રોગની ચિકિત્સા	૧૬૨
૧૬-હેડકી રોગની ચિકિત્સા	૧૬૭
૧૭-શ્વાસ રોગની ચિકિત્સા	૧૭૦
૧૮-અપસ્માર રોગની ચિકિત્સા	૧૭૩
૧૯ દાહ રોગની ચિકિત્સા	૧૭૯
૨૦ ઉન્માદ રોગની ચિકિત્સા	૧૮૩
૨૧-વાત વ્યાધિ રોગની ચિકિત્સા	૧૮૭
૨૨-આમ્લપિત રોગની ચિકિત્સા	૧૯૪
૨૨-પ્રમેહ રોગની ચિકિત્સા	૧૯૬

For Private and Personal Use Only

૨૩ મુત્રકચ્છ રોગની ચિકિત્સા ૨૦૩
૨૪ અશ્મરિ રોગની ચિકિત્સા ૨૦૭
૨૫ શ્વિત્ર રોગની ચિકિત્સા ૨૧૦
૨૬-આમ રોગની ચિકિત્સા ૨૧૯
૨૭-પ્રદર રોગની ચિકિત્સા ૨૨૮
૨૮-દ્વીતિય પ્રકાશ સમાપ્ત વર્ણન ૨૩૫

દ્વિતિય પ્રકાશ.

૧-જગન્માતા વિધાતાની સ્તુતી.

૨—ચુર્ણાધિકાર.

૧...શાર્દૂલ ચુર્ણ.... ૨૩૭
૨—ધાતુકિ ચુર્ણ... ૨૩૮
૩...સઠિઆદિ ચુર્ણ... ૨૩૮
૪...શુષ્કક્ષારાદિ ચુર્ણ... ૨૩૮
૫...શ્રેષ્ટ સુદર્શન ચુર્ણ... ૨૩૯
૬...અક્ષાદિ ચુર્ણ... ૨૩૯
૭...વિષ્ણુક્રાંતાદિ ચુર્ણ ૨૪૦
૮...મહર્ષિ ચુર્ણ... ૨૪૦
૯...લઘુલાઈ ચુર્ણ ૨૪૧
૧૦...સજાદિ ચુર્ણ... ૨૪૧
૧૧—યોષાદિ ચુર્ણ... ૨૪૧
૧૨...હિંગુ પંચક ચુર્ણ... ૨૪૨
૧૩—ત્રિકટુ ચુર્ણ... ... ૨૪૨
૧૪...કાકડશિંગાદિ ચુર્ણ... ૨૪૨
૧૫...ઇંદ્રજીતાષ્ટક ચુર્ણ... ૨૪૩
૧૬—હિંગુ ટંકણાદિ ચુર્ણ... ૨૪૩
૧૭...નારાયણ ચુર્ણ .. ૨૪૩
૧૮—કર્કટાદિ ચુર્ણ... ૨૪૪
૧૯...ત્રિફળાદિ ચુર્ણ— ૨૪૪
૨૦...રસાયન ચુર્ણ... ૨૪૪
૨૧...વેદક્ષારાદિ ચુર્ણ... ૨૪૪
૨૨—ચંદ્રદિવાકર ચુર્ણ— ૨૪૫
૨૩—યવાન્યાદિ ચુર્ણ... ૨૪૫
૨૪...હિંગ્વાદિ ચુર્ણ... ૨૪૫
૨૫...રાજીકાદિ ચુર્ણ... ૨૪
૨૬...સિતોપલાદિ ચુર્ણ... ૨૪

૩—ગુટિકાધિકાર.

૧...ઇચ્છા ભેદિરસ ગુટિકા... ૨૪૭
૨...જ્વરારિ રસ ગુટિકા,... ૨૪૭
૩...વિદ્રુપરસ ગુટિકા... ૨૪૮
૪...ટંકણ વચ્છનાગાદિ ગુટિકા... ૨૪૮
૫...અંજની ગુટિકા— ૨૪૯
૬...માલતીઆદિ ગુગ્ગુલ ગુટિકા ૨૪૯
૭...ગંધાદિ ગુટિકા... ૨૫૦
૮—અશ્વગંધાદિ ગુટિકા.... ૨૫૦
૯ ..મધુ વટક.... ૨૫૧
૧૦.. શુરણ વટિકા... ૨૫૨
૧૧...ગૂડમાગધ ગુટિકા... ૨૫૩
૧૨...સુવર્ણ પર્પટિ.... ૨૫૩
૧૩...જ્વર ધુમ કેતુરસ... ૨૫૪

૪—મોદકાધિકાર

૧...તાલિસાદિ મોદક... ૨૫૪
૨...દિપ્યાદિ મોદક... ૨૫૪
૩...કૃષ્ણ મોદક... ૨૫૫
૪...માણિભદ્ર મોદક... ૨૫૬
૫...ત્રિસુગંધાદિ મોદક.... ૨૫૭
૬...મરિચાદ્યો મોદક,— ૨૫૭

૫—કવાથાધિકાર

૧...છિનોદ્ભવાદિ કવાથ.... ૨૫૮
૨...પલગ્વાદિ કવાથ,... ૨૫૮
૩...પંચભદ્ર કવાથ.... ૨૫૯
૪—શુંઠયાદિ કવાથ,— ૨૫૯
૫...દ્રાક્ષાદિ કવાથ ૨૫૯
૬...ભાર્ગ્યાદિ કવાથ.... ૨૫૬
૭...પટ શુંઠયાદિ કવાથ... ૨૬૦

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

૮...પુષ્કળમુળાદિ ક્વાથ,....	૨૬૦
૯...જીતેન્દ્રિય ક્વાથ...	૨૬૦
૧૦...ચત્રાદિ ક્વાથ...	૨૬૧
૧૧...શૃંગ્યાદિ ક્વાથ....	૨૬૧
૧૨...ભૂત ક્વાથ,...	૨૬૨
૧૩...મુસ્તા ચપળાદિ ક્વાથ,	૨૬૨
૧૪...મજીષ્ટાદિ ક્વાથ....	૨૬૨
૧૫—ચક્ર ક્વાથ...	૨૬૩
૧૬...ષડાનન ક્વાથ ...	૨૬૩
૧૭...પથ્યાદિ મદિષ્ઠ ક્વાથ	૨૬૩
૧૮...ગણધરી ક્વાથ....	૨૬૪

૬—અવલેહા ધિકાર.

૧—હારિદ્રાદિ અવલેહ....	૨૬૫
૨—એલાદિ અવલેહ ...	૨૬૫
૩...શુલ્વાદિ અવલેહ...	૨૬૫
૪...ચપળાદિ વલેહ.	૨૬૬
૫ ..આર્દ્રકા વલેહ...	૨૬૬
૬...અક્ષાવલેહ....	૨૬૬
૭...ખદિરા ધવલેહ	૨૬૭
૮...વરતકા વલેહ ...	૨૬૭
૯ વાતા વલેહ.--	૨૬૮
૧૦--દ્રાક્ષાદિ વલેહ...	.૬૮

૭—તૈલાધિકાર.

૧...મોહક તેલ.	૨૬૯
૨...અન્વાશન તેલ....	૨૬૯
૩—મુર્વાદિ તેલ....	૨૭૦
૪...ષડ બિંદુ તૈલ	૨૭૦
૫—યક્ષકર્દમાદિ તેલ ...	૨૭૦
૬...ક્ષિારાદિ તેલ,...	૨૭૨
૭—શિઘ્રસાદિ તૈલ....	૨૭૩
૮...નગનામત તૈલ.	૨૭૩
૯...બલા તેલ....	૨૭૪
૧૦—વજ્ર તેલ ...	૨૭૫
૧૧...મહાનિલ તેલ ...	૨૭૫
૧૨...શતાવરિ તૈલ...	૨૭૬

૮—ઘૃતાધિકાર.

૧...કુંકુમાદિ ઘૃત....	૨૭૭
૨...અષ્ટાંગ ઘૃત —	૨૭૭
૩...ખદિરાદિઘૃત...	૨૭૮
૪...જાત્યાદિ ઘૃત...	૨૭૮
૫...બિંદુ ઘૃત....	૨૭૮
૬...કુષ્ટાદિ ઘૃત,...	૨૭૯
૭...અષ્ટાંગ ઘૃત....	૨૭૯

૯...કલ્કાધિકાર-

૧...દન્તિ મુળાદિ કલ્ક....	૨૮૦
૨...જેપાળ કલ્ક...	૨૮૧
૩ દલિંગાદિ કલ્ક...	૨૮૧
૪....પથ્યાદિ કલ્ક...	૨૮૧
"...ચપળા કલ્ક...	૨૮૧
૬...રસોન કલ્ક...	૨૮૧
૭ . શુંઠ્યાદ કલ્ક ..	૨૮૨
૮...બલા કલ્ક...	૨૮૨

૧૦—પરિશિષ્ટા ધિકાર.

૧...જાતીફળાદિ દુગ્ધ ..	૨૮૨
૨...ગૌ દુગ્ધ...કુંકુમ દુગ્ધ ...	૨૮૩
૪...પ્રિયધર કેસર દુગ્ધ....	૨૮૩
૫...મરિચ્યાદિ દુગ્ધ....	૨૮૩
૬...સર્વાક્ષિ મુળ પ્રયોગ....	૨૮૪
૭...કંપીલાદિ પ્રયોગ —	૨૮૪
૮...કિરાત લવણાદિ પ્રયોગ—	૨૮૪
૯ કાકમાચી પ્રયોગ ...	૨૮૪
૧૦...કોલક પ્રયોગ...	૨૮૫
૧૧—અગસ્ત પત્રરસ પ્રયોગ...	૨૮૫

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

૧૨...નીમ્બપત્ર પ્રયોગ ... ૨૮૫
૧૩..રસોન રસ પ્રયોગ.. ૨૮૬
૧૪ વાસારસ પ્રયોગ— ૨૮૬
૧૫..દુગ્ધ ભાગરી પ્રયોગ.. ૨૮૬
૧૬ કપાલ પ્રયોગ,... ૨૮૬
૧૭—ટિંડુકાદિ પુટપાક ૨૮૭
૧૮—કોશાતકી પુટપાક ૨૮૭
૧૯..અન્તુ પુટપાક... ૨૮૭
૨૦..સિદ્ધાર્થકાદિ લેપન ૨૮૮
૨૧...કુષ્ટાદિ લેપન.... ૨૮૮
૨૨ તુથ્યાદિ લેપન... ૨૮૮
૨૩...સર્જાદિ લેપન— ૨૮૮
૨૪...ગંધાદિ મલમ.. ૨૮૯
૨૫...કનક બિન્દાદી મલમ.. ૨૮૯
૨૬...દાર્વાદિ લેપન... ૨૮૯
૨૭...પ્રભુ ઉપકાર કથનને સમાપ્ત--૨૯૦

(चतुर्थ प्रकाश)

૧...કાળની ન્યારી ગતી વિષે વિવેચન ૨૯૧
૨—જંત્રકળા લખવા પ્રભુ સ્તુતી ૨૯૨
૩...રોગ વિનાશક જંત્ર... ૨૯૩
૪—વશીકરણ-દુઃખહારક જંત્ર. ૨૯૪
૬—મનુષ્ય બળ વધક જંત્ર-- ૨૯૫
૭—એકાંતરીક ભયહરજંત્ર ૨૯૬
૯ વિષ વિદારણ જંત્ર... ૨૯૭
૧૦...પ્રસુતીકરનારો જંત્ર... ૨૯૭
૧૧...જ્ઞાન વર્ધક જંત્ર... ૨૯૮
૧૨...તૃત્રિય જ્વરહારક જંત્ર... ૨૯૯
૧૩ પુત્ર પ્રાપ્તિકર સાધન જંત્ર ૨૯૯
૧૪...શત્રુ વિનાશક જંત્ર— ૩૦૦
૧૫—ગર્ભ પિડા હર જંત્ર... ૩૦૦
૧૬...પર પ્રિતિ મેળક જંત્ર... ૩૦૧
૧૭..ભય વિદારણ જંત્ર... ૩૦૧
૧૮ ધાન્ય વધક જંત્ર... ૩૦૨
૧૯ હિંદના શોધમાં સાવધતા ૩૦૨
૨૦...ધાતુ તથા ઉપધાતુનિ શોધન તથા મારણવિધી.
૧...કથીર વિષે -- ૩૦૩
૨.. ગંધક અભ્રોખી-નિમિડ વિષે ૩ ૪
૫ જસત વિષે .. ૩૦૪
૬... ઝેરકચોલાં વીષે... ૩૦૫
૭..ટંકણખાર...ત્રાંબા વી. ૩૦૫
૯—પરવાળાં-પારા-પિત્તળ વિષે ૩૦૭
૧૨...મિણામ-મનશીળ વિષે... ૩૦૮
૧૪ રૂપા (ચાંદી) વિષે... ૩૦૮
૧૫ લોઢ વજ્રનાગ વિષે— ૩૦૯
૧૭ શિલાજીત વિષે... ૩૦૯
૧૮ સિસા વિષે.. ૩૧૦
૧૯—સોના વિષે... ૩૧૦
૨૦...હરતાળ વિષે ... ૩૧૧
૨૧..હિંગળોક વિષે— ૩૧૧
૨૨...મોતી વીષે.. ૩૧૨
૨૩...હીરા વીષે... ૩૧૨
૨૧—યંત્રજ્ઞાન ૩૧૩
૨૨-દેશી દવાનાં તોલમાપનાં કોષ્ટક
૨૩-હરામી લોકનાં કુવચન સાંખી પ્રભુ આશ્રયે ગ્રંથ પુરો કરયો તે વીષે ૩૧૭
૨૬...આશ્રય લીધેલા ગ્રંથની અનુક્રમાણીકા ને ગ્રંથ પુરો કરયાની જન્માંકુ ૩૧૭
૨૫...સમાપ્તતા— ૩૧૮
૨૬..વૈદ્યની મહત્વતા... ૩૨૦

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આયુર્વેદાદિત્ય

પ્રથમપ્રકાશ.

ગ્રંથારંભમાં ગ્રંથ નિર્વિઘ્ન પુર્ણ થાય, માટે મૂષક વાહકને કરેલી સ્તુતી.

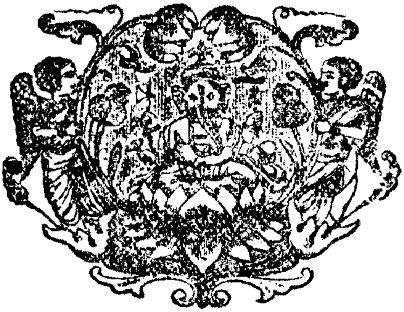

બુદ્ધિ દાતા—ગણપતિની સ્તુતી

(શિખરણી છંદ)

અહો, દાતા, ધાતા, ગુણિશ, ગણરાયા, ગણપતી,
હરો, વિઘ્નો, કોટી, સ્તવું, કઇ રિતે, હું, જુજમતી, ૧
તદા, ગ્રંથા; રંભે, નમુંજ, ગિરિજા સૂત, તમને,
યથા ધાર્યું, પુરૂ; અતિશ બુધ દેજે, તું અમને.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સરસ્વતીની સ્તુતી.

॥ श्लोक ॥

चतुर्मुख मुखांभोज वन हंस वधूर्मम ॥
मानसे रमतां नित्यं सर्व शुक्ला सरस्वती ॥ १ ॥

અર્થ—બ્રહ્માના મુખ કમળમાં હંસી સરખી શુધ્ધ સરસ્વતી નિત્ય મારા મનમાં વિહાર કરો.

ગુરૂ સ્તુતી.

॥ श्लोक ॥

उत्कंठितार्थ संसिद्धि विद्यारामेस्य गुरोः कृपा ॥
श्रियोप्यधर पीयूषपानै रलमलं मम ॥ १ ॥

અર્થ—ઇચ્છીત અર્થની સિધ્ધિ તે વિદ્યારામ ગુરૂની કૃપાથીજ (કે જેની કૃપાથી) અને હવે લક્ષ્મીના અધરપાનની પણ કશી જરૂર નથી.

ઋતુ જ્ઞાન

(ભુજંગી છંદ)

વસંતે કફેથી મહા કેર થાએ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અને પિત્તથી ગ્રિશ્મ શર્દે પિડાએ;
શશી ને વૃષા હેમતે વાયુ વેરી,
ભઇલાલ વેદ્ય લહો એ વિચારી. ૬

સ્પર્શ પરિક્ષા.

(ભુજંગી છંદ)

લહો ઉષ્ણ અગ્ની; તદા પિત્ત દોષી;
શિતે વાયુ વ્યાપી, દુભે દેહિ શોષી;
વળી શીત ને ચિકણું, અંગ જાણો;
૧ કફાચ્યાદ; ભઇલાલ તેને પ્રમાણો ૧

વર્ણ પરિક્ષા.

(ભુજંગીછંદ)

પિળી રૂક્ષ નો શ્યામ, જો દેહ નાણું,
સદા વાયુ પીડિત, તેને પ્રમાણું;
વળી સ્નિગ્ધ ને શુકલ, જો વર્ણ દેહી;
કફે કાયલી રોગ પીડિત તેહી ૧
દુરેથી જુવો, તેલથી હોય જેવું;
ભર્યું અંગ ભાસે પિળૂ ધારિ લેવું;
ખરે તે પિત્તથી, ભયા પિંડ દાખો;
ભઇલાલ આ જ્ઞાન, સૌ ચિત્ત રાખો.' ૨

---

૧ કફથી વિંટાએલા.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શેષ્ટ દૂતના મુખ્ય આઠ ગુણ.

(દોહરો)

નિઃઅભિમાની, પ્રાક્રમી, ત્વરાચાલ, ગુણવંત;
મધુર, મજાકી, અપુટયો, દેહસ્વરૂપિ, મહંત 1
એ ગુણથી અરચેલ તે, દૂત નામ પરમાણ;
કવિ ભઇશંકર કહે તહા, શેષ્ટ દૂત એ જાણ. 2

શેષ્ટ દૂત જ્ઞાન કથન.

(ભુજંગી છંદ)

ધર્યાં વસ્ત્ર ધોળાં અને 1ગૌર વર્ણે
સ્વરૂપી સગોત્રી, અને ધૈર્ય વંતે;
લઇ વૈદની શીખ, તે પાલખીથી;
ચહે તેડવા વૈદને, સ્વહિતે થી 1
કરે શૂભ ચેષ્ટા, 2દ્રવ યુક્ત દેખો;
પુછી વાત તેની પછીથી ઉવેખો,
પ્રણામે જઇ વૈદની, પાસ જેવો;
ભઇલાલ તે દૂતને, શેષ્ટ કે'વો; 2

नाडिपरीक्षा.

(દોહરો)

નાડિ પરિક્ષા હું લખું, વાંચી કરો વિચાર;
અંતર શબ્દ ઉચારતાં, થાશે જ્ઞાન પ્રસાર. 1

* * * * * *

1 શરીરે ગોરો. 2 વૈદની શી લેઇ આવેલો.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

(કાપી-કટાવ-સોરઠ)

જૂઓ જૂઓ આ નાડી પરિક્ષા,
સુણતાં સ્હેજ જનો લે શિક્ષા;
પ્રાણ વાયુની, શક્તિ ભૂતએ, એવી ધમનિ,
અંગૂઠા મૂળ, માંહિ ચાલતી, જરા હાલતી,
સુખ દુઃખ કેરાં, કાર્ય દાખતી, તે ધમનીનું,
નામ નાડિ છે, તેહ વિષે કંઈ, જ્ઞાન બતાવું,—જૂઓ....૧
સરપ જળોની, ચાલ અઢૂકી, વાંકી ચૂંકી;
વેગ ધરીને, નાડી ચાલે, એમ તું ભાળે;
તો તે જન છે, વાયુ પ્રકોપી, હૃદયા રોપી,
જરૂર જાણવો, સાધ્ય રોગિ છે, પૂરણ ભોગી;—જૂઓ....૨
ભવ્ય દુઃખથી, હોય પિડાતા, જે જે પ્રાણી,
તેની નાડી, કાગ કુલિંગા, ને *મેડકની,
રિત ગ્રહીને, કૂદી કૂદી, નાડી ચાલે,
તો તો જાણો, પિત પ્રકોપી, જન તે કાળે—જૂઓ....૩
ખું ખું કરતા, દુઃખ ખાડમાં, જેહ દબાણા;
નાડિ તેમની, વૈદ પેખતાં, હંશ પક્ષિકે,
કબૂતર પેઠે, હળવે હળવે, શ્વાસ ભરાણી;
નાડી જાણી, લે કફ દોષી, તેહ પ્રમાણી—જૂઓ.... ૪
સન્નિપાત એ, રોગ પ્રકોપે, લ્હાવા તેતર,
એ પક્ષી સમ, નાડિ પ્રકાશે, પણ બે રોગો,
તિમ રૂપથી, શુન્ય વિધારે, તો નાડી તે,
નર્મ ચાલતાં, ઝર ઝર ઝર ઝર, વેગ વધારે,—જૂઓ....૫
મુખ્ય સ્થાન, છોડી જે નાડી, આઘી પાછી,

૧ દેડકો.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

નર્મ વેગથી, પુર્ણુ શીતળ રૂપ, કરે હલેશાં,
રહી તિરકસ રૂપ. મર્મ સ્થાનમાં, વળિ વળિ ભાગે.
જરૂર પ્રાણિ તે, પ્રાણજ ત્યાગે; —જૂઓ....૬
૨ જેવીને, નર્મ શુંવાળી. જેની ધમની,
કળા યુક્તથી, પાણી રેલા પેર ચાલતી,
અચળ સ્વરૂપે, તૃપ્ત મ્હાલતી, નિઃસંશયથી,
દિર્ઘ આયૂષી, તે જન જાણો જૂઓ....૭
આ રિતે, ૧અદ્દગુહ્ય વિચારે, શાસ્ત્ર માર્ગે,
ગતિને અનુસારે. તર્ક શક્તીથી. નાડી ધારે,
ભાઇશંકર તે, વૈદ યશસ્વી, પિયૂષ પાણી;
૨ગતઃસ્પૃહાએ, બૃહસ્પતિ સમ, તપ તેજસ્વી—જૂઓ....૮

નાડી પરિક્ષા યોગ્યો વૈદ.

(દાહરો)

સ્વસ્થ, નિરોગી પ્રશાનને, નહીં કાંમ પીડિત.
માદકિ, લોભી ક્રોધિ નહિ ઝેર મોહથી રહિત. ૧
મળ, મુત્રે, વેગસ્ત, નહીં, જાણે સૌ ઉપચાર.
નાડિ, પરિક્ષક, વૈદ, એ, ભાઇશંકર, વિચાર.

નાડી દષ્ટુ યોગ્યો રોગી.

(ઇંદ્રવીજે છંદ)

મુત્ર મળે નહિ તેહ પિડીત, અને નહિ સ્નાન કરેલ વિચારી
તેલ અભંગિ સુધા પિડિતા, નહિ સુઇ રહેલ ભલો દિન ભારી,

૧ વધારે ગુપ્ત ૨ કોઇની આશા નહીં

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પાપિ નહીં પરમેશ જપે, પર પ્રિત્ય થકો નહિ પ્રેમ વિસારી;
આજ ગુણે ભાઈલાલ ભરેલજ, તેહનિ નાડય વિચાર નિહાળી;–૧

પુરૂષની જમણી ને સ્ત્રીની ડાબી નાડી જોવા વિષે વિચાર પ્રથક્કરણ.

(મનહર છંદ)

મનુષ્યની નાભીસ્થાન *કૂર્મ સ્થીત હોય જથા;
પુરૂષ ને અધો મૂખ, કુર્મ એ જણાયછે;
અને સ્ત્રીને કૂર્મ સ્થિત, ઉર્દ્ધ મૂખ રહે તેથી,
નારી જાતી તણી નાડી, ડાબી એ ગણાયછે;
[1]દક્ષન એ હાથ નરો, [2]વામ હાથ નારી તણો;
શાસ્ત્ર મહીં સાખ્ય સાથે, આમજ ભણાયછે;
અરે રે રે આજ કાલ, જ્ઞાન વિના ભાઈલાલ;
મતી હીણ વૈદ થકું, અધૂટ તણાયછે. ૧

દુઃખ સ્થળ શોધક નાડી પરિક્ષા.

(ભુજંગી છંદ)

વસૂ જ્ઞાન નાડી તણું વૈદ દેખો.
વિચારી વિચારી વિધીથી ઉવેખો;
બતાવું ભલી વીધ એ જ્ઞાન શિક્ષા,
ભલી યંત્ર રૂપેણ નાડી પરિક્ષા; ૧
લહો નાડિ જો શકિતથી હીણ ભાગે;
નરો ચેતજો ફેફસાં માંહિ લાગે,
લગાવે ખરે [3]મગજમાં કાંઇ ઇર્ષા;

---

* કાચબો. ૧ જમણો. ૨ ડાબો. ૩ એ ફારસી શબ્દ છે. * મગજ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભલી યંત્ર રૂપેણુ નાડી પરિક્ષા. ૨
બધૂ ડાબથી નાડિ જો કોનિ ચાલે,
ખરે જાણ્ય તો રકતનું જોર સાલે;
અરે રકત દોષી તુ લે વૈદ દિક્ષા;
ભલી યંત્ર રૂપેણુ નાડી પરિક્ષા, ૩
ત્વરાથી જતી નાડિ આભાસ લાગે;
ચઢી ઉષ્ણતા શીષના રંધ્ર ભાગે;
તજો વૈદ વીના મટે તે અપેક્ષા;
ભલી યંત્ર રૂપેણુ નાડી પરિક્ષા. ૪
વળી નર્મ વેગાવતી નાડિ જેની,
નપુર્ષાર્થે સોદા પુઠે વ્યાપિ તેની;
રહે ના છુપાવ્યું દિઠે તંગ રેષા;
ભલી યંત્ર રૂપેણુ નાડી પરિક્ષા; ૫
ખરે નાડિ જેની ખઈ ઠેસ ચાલે;
તથાપી ગણો જે ગ્રહી સ્વસ્થ કાળે;
ભઇલાલ આ અલ્પ વિદ્યા નિભિક્ષા,
ભલી યંત્ર રૂપેણુ નાડી પરિક્ષા. ૬

હાર વશાન્નાડી ગતી રાહ

(ભુજંગી છંદ)

મિઠા ભોજને મોરની ચાલ લેવી;
તિખા ભોજને સ્થૂળને સર્પ જેવી.
વળી ૧ આમ્લ સ્વાદે ૨ દદૂ પથ દેખો;

૨ ખાટું ૩ દેડકો

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કટુ ભોજને [૧]ભ્રમં રિતી ઉવેખો. ૧
તુરા ભોજને મંદને શુસ્ક ફાવે;
[૨]શિરેસ્તી થકી શિઘ્ર ગતિ ચલાવે,
ભાઈલાલ એ [૩]પકવ રિતે ભણીને;
વડો વૈદ એ રીત ચિત્તે [૪]ગ્રહીને ૨

મિશ્ર રશે નાડી ગતી રાહ.

(ઇંદ્ર વિજે છંદ)

આમ્લ, મધૂર રશે થકિ નાડિ, સંહરજ શીતળ વૈદ નિહાળો;
મંદ શિરેસ્તિ ગતી પકડે તબ. દૂધ વિષે વિચરેલજ ધારો,
દ્રવ પદાર્થ થકી કઠની. કઠનીજ પદ થિથિ મંદ હઠારો;
કે' ભાઈલાલ પવિત્ર પ્રબીન, પ્રમાણ કરી યહિ બાત બિચારો.

પરિ શિષ્ટ નાડી ગતી રાહ

(દોહરો.)

મૈથુન અંતે [૫]ધામિની, સરળ શિઘ્ર તે હોય,
ભાઈશંકર મલજીર્ણમાં, તંતુ માફક જોય; ૧
વિશૂચિકામાં દદુ સમી, પકવ જીર્ણમાં પુષ્ટ,
પ્રમેહ પ્રદર દશામાં, ગ્રંથિ રૂપ ને શુષ્ક ૨
અજીર્ણની જડ રૂક્ષ છે. પરિ શિષ્ટ આ જ્ઞાન
ભાઈશંકર મિત્રો સદા, ધરો તેણિગમ ધ્યાન; ૩

૧ ભમરો ૨ ખાર. ૩ પાકું. ૪ ઝાલીને. ૫ નાડ.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શબ્દાદિ ભ્યો રોગ જ્ઞાન માહ;

(ભુજંગી છંદ)

કફે પ્રાણિનો શબ્દ ગંભીર કહાવે,
પિત્તે સ્પષ્ટ ને સ્વચ્છ તો શબ્દ થાવે;
બને વાયુથી મધ્યમ ગુંજ વાણી,
ભઈલાલ વૈદ્ય કહે એમ જાણી. ૧

નાસા પરિક્ષા.

(ભુજંગી છંદ)

શુષ્ક વાયુથી પિત્તથી ઉષ્ણ જાણો,
કફાદી પ્રકોપે ૧ હિમાળું પ્રમાણો;
ત્રિદોષે વળે ૨ વક્ર સો દોષ જાગે,
ભઈલાલ દે જ્ઞાન સો દુઃખ ભાગે. ૧

રશ પરિક્ષા

(ભુજંગી છંદ)

બને વાયુથી મૂખ તૂરૂં ૩ શિરેસ્તી,
૪ કટૂ ૫ આમ્લ તીખૂ તદા તે પિતેથી;
કફે મૂખ મીઠું અન્ને ખારૂ લાગે
ત્રિદોષે મળી સર્વ તે દોષ જાગે ૧
વળી અગ્નિ માંધે તુરૂં આપ તેનું
અજીર્ણે બને ધૃત્તના પાન જેનું
વડા વૈદ એ રિતથી રોગ ભાંખે
રશાદી પરિક્ષાં ભઈલાલ ભાંખે ૨

૧ ઠાડું. ૨ વાંકું. ૩ ખારે ૪ કડવું ૫ ખાટું.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

જીભ્હા પરીક્ષા

(કાવ્ય વૃત)

વાત રોગથી જીભ, સાગના પત્ર સરીખી
કરો પરિક્ષા ખરે, રૂક્ષ ને ફાટી દેખી
બને પિત્તથી રક્ત, શ્યામ ને ૧ પિત પ્રમાણો
કફે શ્વેત ને શ્યામ. વિમળથી મિશ્ર વખાણો ૧
વળી ત્રિદોષે ૨ બલી, રૂપ તે શ્યામ સમારે
બે દોષે તે મલી; મિશ્ર બે રૂપજ ધારે
એમ મિશ્રથી મિશ્ર લક્ષણે તેને દેખો
ભાઇશંકર, વિચાર, કરીઆ રીત ઉવેખો ૨

नेत्र परिक्षा.

વાત રોગની નેત્ર પરિક્ષા

(દોહરો)

પવન રોગથી નેત્ર તે, રૂક્ષ ધુમેરૂં હોય
એક ખુણામાં લાલને; વશલેલૂ રૂપ જોય ૧
સ્તબ્ધ વિલોકન તે કરે, આંખ લીલ ચટકાય
ભાઇશંકર, નક્કી જથા, વાયુ રોગિ તે સાચ ૨

(ભુજંગી છંદ)

વહે નિર આજૂ સુકી આંખ થાયે
ઉુરા રંગની સાથ ઘેરી જણાયે
બને રકત વર્ણી કમી તેજ થાયે
ભઇલાલ તે ૩વાત દોષી ગણાયે ૧

૧ પીળા. ૨ બળેલા જેવી. ૩ વાયુના વિકારવાળી.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પિત્ત દોષીની આંખની પરિક્ષા

(ભુજંગી છંદ)

પિડે પિત્તથી તો પિળો રંગ ધારે
નહીં સુર્યનું તેજ તે આંખ સારે
પિળા લાલથી મિશ્ર છે રૂપ જેનું
ભઈલાલ પિત્ત દોષણી નામ તેનું ૧

કફ દોષીની આંખની પરિક્ષા

(ભુજંગી છંદ)

દિશે શ્વેત રંગે ચિકાશે ચકેલી
વળી ધોળિ રાતી ચિપેથી ભરેલી
ખરે ખુંચતા ફીણના માંહિ રેષા
ભઈલાલ કફ ચક્ષુની એ પરિક્ષા ૧

મળ પરિક્ષા.

(છપય છંદ)

વાત દોષથી રૂક્ષ; ધુમ્ર ને ઘટ્ટ વધારે
પિત્ત નર્મ ને પિત્ત, સિથળતા સુન્ય સુધારે
કફે શ્વેત ને સ્નિગ્ધ; વધારે ઝાડો આવે
જે આગે ના કદા; ફાંટ ચુરણનું ફાવે
તે મિશ્રીત યોગે મિશ્રછે; એમ ધરો સૌ ધ્યાનમાં
ભઈશંકર કે' તેને ગુટી; નભ શાળિણુ દે પાનમાં ૧

અસાધ્યમળ પરિક્ષા

દોહરો

રક્ત, શ્યામ, પિત, શ્વેતને, ઉષ્ણ ધરે ચળકાટ;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આ ઝાડો મૃત્યૂ કરે, નિઃસંશય એ વાત ૧

મુત્ર પરિક્ષા.

ભુજંગી છંદ

બને વાતથી મુત્ર લૂખું નિળેલી.
પિતેથી પિળૂ ધુમ્ર ને ખાર તેલી
કફે ચિંકણું શ્વેત ગાઢૂ ફિણાળું
ભઇલાલ એ * જ્ઞાનથી દોષ ધારૂં ૧

વૈદને જતાં સારા સાર તિથી જ્ઞાન

(ઉપેદ્રવજા છંદ)

ગણો પ્રતિપાદ સદૈવ સારો,
દ્વિત્યા સુખાબ્ધિ હમેશ ધારો;
ત્રતી ત્રિયા ભોગ અત્યંત લાવે,
ચતુર્થ કે કલેશ કદા ન જાવે. ૧
પુરાં સુખો પંચમિથી પમાશે,
જતાં છઠે કલેશ કદાન જાશે;
ઢળે સુખો સપ્તમિથી સવાયાં,
હસ્તી દુઃખે અષ્ટમિથી ખવાયાં ૨
ભક્તી ગયો ગ્રેહ કદા ન જોપે,
દશે જતાં પાટિ મળે પ્રદેશે;
રુદ્રા ગુણી સોનુ અતુલ્ય આપે,
અત્યંત આનંદ સદેહિ વ્યાપે. ૩

* એ રીતથી કયો રાગ છે તે હું કળી શકું છું

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ન બારશે બ્હાર જવું વિચારી,
ત્રિયે દશા સિદ્ધિ જણાય સારી;
મુકતી દશા પાપણિ બેઉ જાણો,
સશે દશા કષ્ણ ગયે હરાણો. ૪
તદા ગુણી જ્ઞાન વિચારિ પ્હેલો
વિરા થિરા પાગ સદૈવ મ્હેલો;
વિચાર એ વિર થિરા વિચારો,
સુજ્ઞો ભઈલાલ ઉદેશ ધારો. ૫

વૈદને જતાં સારા સાર શુકન પરિક્ષા.

(દોહરા)

ગૌ, વૃષભ, તુરંગિને, *બ્રહ્મ રાય, ને ફુલ,
ચાસ, હંશ, ચકુ. મોરના, શુકન સ્પષ્ટ અનુકુળ ૧
મોદક, લાડૂ, ૧ મત્સ્યને. વેણુ, શંખ ને વેદ,
સોળ, શુકન એ શુભ છે, જતાં દર્દ રે' ૨ કેદ. ૨
ધ્વજા, ઠવની, ને ખંડિતા, અગ્નિ પ્રદીપ્ત ને અન્ન,
માંસ, કન્યકા, મોદથી. વળી પ્રફુલિત મન; ૩
પુત્ર સાથ સ્ત્રી શોભતી, અલંકારથી યુક્ત
તે શુકને વૈદે જતાં. થાય રોગ સૌ મુક્ત. ૪
ગાય સગ્ર્સા, પાલખી, છત્ર, હેમ, ગાગેર,
વૈદ જતાં સૌ પેખજે, શુભ શુકન એ પેર. ૫
એ રિતે શાસ્ત્રો વિષે, વધૂ જણાવી વાત,
ભઈશંકર જો પારખી, વૈદ આપ શાક્ષાત. ૬

---

* બ્રાહ્મણ. ૧ ગાછલાંનું માંસ ૨ દર્દનું જોર માપમાં રહે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

* સામો કાળ જોવા વિષે.

(ભુજંગી છંદ)

રહે ઉત્તરે કાળ આદિત્ય વારે.
અને વાવ્ય ખૂણે વસે સોમવારે;
લહો પશ્ચિમે મંગળે બ્રાંન્ત ભાગી,
બુધે નૈરૂતે તે રહે આપ લાગી. ૧
વળી બ્રસ્પતે દક્ષિણે કો ન જાશો,
જતાં અગ્નિમાં શુક્રવારે રિબાશો;
શનીવાર થાતાં સદા પુર્વ માંહી,
ભાઈલાલ જાવું ન તે દિન ત્યાંહી ૨

૧ રોગીના દાણા જોઈ દોષ વિચારવા વિષે.

(દોહરો)

મુકે દાણા જે પળે, તે પળ લગ્ન વિચાર
પછી વિધી ભાઈલાલ આ, વૈદ ચિત્તમાં ધાર ૧

* * * * * *

(ભુજંગી છંદ)

લહો મેષ તો પિત્રિ તેને પિડે છે,
વૃષે ગોત્ર દેવી પિછાનો નડે છે;
મિથૂને કર્કે જોગણી ઝડૂ જાણો,
સહી પ્રેત પિડે, જથા એ પ્રમાણો. ૧
કન્યા રાશિમાં કર્મનો દોષ કા'વે
તુળામાં કર્યા પુર્વનાં પાપ આવે;
વડે દોષ વૈતાળનો વૃશ્ચિકે છે
ધને મકરે જોગણી દોષ કે'છે ૨

* જ્યોતિષ શાસ્ત્રના નિયમાનુ સારઃ ૧ આ વિષય મહગોચરમાંથી લીધેલ છે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

મુવા પુર્વજો કુંભ મિને મચેછે,
કરી પુન્યને કઈક જીવો બચેછે;
ભઈલાલ એ રીતથી જો તપાસે,
તદા દુઃખથી રોગિ શેને વરાંસે. ૩

શુભ સ્વપ્ન પરિક્ષા. *

(દોહરો)

સ્વપ્ન મહિ સુર્ય ચંદ્રને, તારા મંડળ ભાસ,
કે ખીલેલા કમળથી સર શોભીત સુવાસ. ૧
દેવ પિતૃ કે રાયજો, સ્વપ્ને તે દેખાય,
તો તે વખતે જેમ ત્યમ, તેમ પાછીથી થાય. ૨
ગાય હસ્તિને ઘોડલો; જો દેખે તે કાળ,
તો તેની દુઃખ આપદા, સર્વ જાય તતકાળ. ૨
કે મંદિર હૈમાર રૂપ, દાહે માછલાં જોઈ,
પુષ્પ વેલ ફળવેલ કે, દ્રષ્ટિ પડે જો કાંઈ. ૪
તો નિઃરોગી તે બની, ધાન્ય પ્રાપ્ત બહુ થાય;
નિધન હોય તથાપિ પણ, લક્ષ્મિવંત કેહેવાય. ૫
સ્વપ્ન વિષે દુધ પાન તે, ફળદાયક સુખકાર,
ભાત ખીચડી ધૃત્ત જમે, તો તે સ્વપ્નૂ સાર. ૬
શ્વેત સર્પના ડંસથી, પુત્ર પ્રાપ્તિ આભાર,
શ્વેત આભ્રણે સ્ત્રી દિસે, આલિંગે તે વાર. ૭
તો સમૃદ્ધિ સુખ તેહને, તેમ પુત્રની પેર;
એમ ગુણી ભઈલાલ એ સદા કાળ સુખલેર. ૮

* આ સર્વે વિષય વૈદક શાસ્ત્ર ના પેટા ભાગીદારો જાણી અત્રે લખેલા છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અશુભ સ્વપ્ન પરિક્ષા

(*પક્ષિ વર્ગ)

(ચોપાઇ છંદ)

શ્વાન, કાગ, ને કુકજ ઘૂડ,
ઊંટ; સાપ; ને ફાલુ ભુંડ ૧
શિયાળ, પાડો, ખર, ગરજેણ;
વાઘ, વાંદરાં, વદતાં વેણ. ૨
મચ્છર, મચ્છ, ને ટેણી, પોજ'
કપોત, મેઢાં, લક્કડ ખોજ; ૩
એવાં પક્ષી તણો આભાસ,
પુર્ણ -હૃદયમાં, પુરે વાસ. ૪
તો તન, ધન, મરિઆદા જાય;
દુઃખ અતીષે અંગે થાય. ૫
એહ સ્વપ્નનો કાળો કેર,
ભાઇશંકર સમજાવે પેર. ૬

૧ सरोदा ज्ञान,

(દોહરો)

નાસ રંધ્રના સ્વર વિષે, વિશ્વ પ્રતિષ્ઠિત સાર;
કરે કામ તે, કારમાં, જેહ શિખે નર નાર. ૧
વ્યામ જોત્ય છે ચંદ્રની, સુર્ય દક્ષિણે ક્ષેમ;
પ્રથક નામ તેનાં વદૂ, ઇંડા પિંડા એમ. ૨
ઇંડાથી ભૂતો દશા, શ્વાસ જતાં તું આમ,

* સ્વપ્નમાં કાળી ગાય શિવાય બધાં પક્ષી અરિષ્ટ ફળને આપનારછે. ૧ જ્યોતિષ શાસ્ત્રના નિયમાનું સાર લખેલ છે. આ પ્રમાણે ઘણી વખત કામ શિધ્ધ થઇ શકેછે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વ્હાણુ લગ્ન વ્યાપારનાં કરો સર્વથા કામ; ४
મોભ પાટ વાસ્તુ તથા, દેવળ કર્ણુ વિરામ;
બાળાવાળ, યાત્રા તથા, ક્રિયા યંત્રનાં કામ. ४
પિંડા જોત્ય વહે દશા, કહ્યાં કરો આ રીત,
પ્રાશ્યન શ્રુતી સ્નાન તે. કરો ધરીને પ્રીત; ५
પ્રિયા સંગ શાંન્તી તથા; શેકટ ચકને પેક,
ભૂષણ ઔષધ પારણું, દ્વાર પટાભિષેક ६
ચુડો ચક મોજી તથા; ધામ કળશને કુંભ;
કુંડ અશ્વ ગજ પાલખી. કરો કાળ છે શૂભ; ७
એમ જોત્ય જો દેખિને કરે સર્વથા કામ;
તો તેનું ધાર્યું બને, અમર જગતમાં નાંમ; ८
શાસ્ત્ર વિષે એવું લખ્યું આમ જોત્ય જો હોય
ને તે કાળે તે પળે; સદ્ પ્રવત્તે કોઈ ९
શું લહુ તેના ભાગ્યનું, કહે વિચાર્યો કામ
કે' ભદ્રશંકર હેતથી, ફળે કામને દામ १०

* छाया ज्ञान;

છાયા જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ.

(ભુજંગી છંદ)

સદા શંકરાચાર્યને શીશ નામી
વદૂ પુર્ષછાયા ત્રિયો દૂઃખ વામી
હિમા પુત્રિ પ્રત્યે કહ્યા જે ત્રિનેત્ર
જથા સારમાં તે કહું આપ પૂત્યે १

* આ વિષય નિબંધમાંથી લીધેલો છે,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

છાયા પુરૂષ જોવાની રિતી

(કુંડળીઓ)

કાળજ્ઞાન પરિક્ષકે, સ્મશ્યાને ભૂમિ માંહ્ય
મધ્યાને જાવું તદા, સ્વગત એકલા ત્યાંહ્ય ૧
સ્વગત એકલા ત્યાંહ્ય, સુર્ય ગમ પૂઠ કરીને
રહે ઘટી બે સ્થીર, છાયમાં ચિત્ત ધરીને
પછી જુવે નભ માંહ્ય. શીવની સિંચે દિક્ષા
એ રિતે ભટ્ટલાલ, જુવે સૌ કાળ પરિક્ષા ૧

છાયા પુરૂષ લક્ષણ છ માસ જોવાથી શું ફળ

॥ श्लोक ॥

* ॐ ह्रीं परब्रह्मणे नमः देवा, सहस्रवारं जन जपेत ॥
षण्मासाभ्यास ए योगे, पृथ्वियांचे पतिभवेत ॥ १ ॥

અર્થ—ॐ ह्रीं परब्रह्मणे नमः આ મંત્ર ૧૦૦૦ વખત (દરરોજ) જે માણસ જપે, ને તેવો અભ્યાસ છમાસ રાખવાથી પૃથ્વી માત્રનો પતિ થાયછે.

છાયા પુરૂષ બે વર્ષકે દિનપ્રતિદીન જોવાથી થતા ફળ વિષે.

(દોહરો)

હંસ ક્રિયા દો વર્ષજો, સ્થીર ચિત્તની સાથ
કરે ઠરે ત્રિકાળીએ' જ્ઞાન માનનો નાથ ૧
નિત્ય પ્રતિદીન એમજો, કરે ભાવથી જેહ

* આ શ્લોક વિદ્યારામ સંહિતામાંથી લીધેલો છે આજ વિદ્યારામ અમારા પિતા તથા ગુરૂ રૂપ છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચાહ્ય ચિત પ્રાપ્તી કરે નિઃસંશય જન તેહ ૨

છાયા પુરૂષ લક્ષણ જોવાને યોગ્યા યોગ્ય વિચાર.

(દોહરો)

સંસારીથી નહિ બને, વધે ઉલેટી રોગ
ભઈશંકર આ જ્ઞાન છે; પુર્ણ યોગિને યોગ

દિશા ચંદ્ર ફળ જ્ઞાન

(ભુજંગી છંદ)

ધરે સન્મુખે તો ઘસી લાભ આપે
અને દક્ષિણે રાખતાં સુખ વ્યાપે
રહે ચંદ્ર પુઠે તદા દેહ વાણો
દિશા વ્યામ રેહતો ગયુ ધાન્ય જાંણો ૧
શુભે ચંદ્ર એ રીતથી જે નિહાળે
ન દુઃખે દબાશે કદા કોઈ કાળે
રહે ચંદ્ર સન્મુખ તે શ્રેષ્ટ સૌથી
ભઈલાલ સૌ દોષની હાર તેથી

રાસી ઉપરથી ચંદ્ર સન્મુખ જોવા વિષે.

(ભુજંગી છંદ)

ધને મેશ સિંહે સશી પુર્વમાં છે
કન્યા નક્ર વર્ખે સદા દક્ષિણે છે
મિથું કુંભ તોળા મહીં પાશ્ચમે તે
કરક મીન વૃશ્ચિકમાં ઉત્તરે એ ૧
તદા શૂભ કામે જવું જો વિચારો

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સદા ચંદ્રને સન્મુખે આપ ધારો
ન રોગો દુભે કે ધરે આપતિમાં
ભઇલાલ એ જ્ઞાન છે મુખ્ય એમાં ૬

લગ્ન ઉપરથી વૈદને બોલાવતી વખત કેટલા પુરૂષોએ વિચાર કરેલો તે શોધવા વિષે

(દોહરો)

મીન મેષ એ લગ્નમાં, બેજણ કરે વિચાર
વર્ખ કુંભે સર્વદા, જનો જાણવા ચાર ૧
તોળા કંન્યા લગ્નમાં; સાત મળેલા સત્ય
ધન, કરકે સૌ જાણજો; પાંચ જણાની પ્રાંત્ય ૨
એ રિતે લગ્નો થકી, લગત લાભ એ લેખ
ભઇશંકર એ રિતથી, પુર્વ વાત તું પેખ ૩

નક્ષત્ર શુળ યોગ જ્ઞાન

(કુંડળીયો)

ચિત્રામાં દક્ષિણ દિશા, ઉત્તર હસ્ત પ્રવેશ
પુર્વ દિશામાં રોહાણી, શ્રવણ પાશ્ચમે કે'શ
શ્રવણ પશ્ચિમે કે'શ, જસોમાં જરૂર કોઇએ
જાય વિના વિચ્ચાર. ભારી કાં વિઘન હોએ
કહત કવી ભઇલાલ; હરે સમૃદ્ધિ સાતા
ઉત્તર હસ્ત પ્રવેશ; દક્ષિણે જવું ન ચિત્રા ૧

સુભા સુભ ચંદ્ર જ્ઞાન

(ભુજંગી છંદ)

ગણો ચંદ્ર જન્મે સદા સુખકારી,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભુજા ચંદ્ર તે નષ્ટ નિર્વાતિ ધારી;
ત્રિજો ચંદ્ર તે રાજ્યમાં માન ધારે.
લહો વેદમાં ચંદ્ર ઈર્ષા વધારે. ૧
વળી પંચમે ચંદ્ર ધાર્યું નઈ થાયે,
ઋતુ ચંદ્ર તો શુખ્ખકારી મનાયે,
શશી સાતમે રાય શું પ્રિત્ય વાધે,
વળી પ્રત્યકારી વસ્તૂ ચંદ્ર લાધે. ૨
શશી ખંડ તે સંપ ને ખંડ દાતા,
દિશા ચંદ્ર ચિત્તે કરે શાંન્તિ શાતા;
શશી ગ્યારમો વિજયી તે પ્રદેશે,
શશી રૂદ્રથી મણુનો લાભ લેશે. ૩
ભલો ને ભુંડો ચંદ્ર એ રીત ધારી,
શિખે વૈદ તે માટ લિખ્યૂ વિચારી;
ભઇલાલ પંડીત એ રીત નાણે,
કરે ના કરે તે કૃપાસિંધુ જાણે, ૪

દિશા શૂળ જ્ઞાન

(કુંડળીઆ.)

શનિ આદિત્યે પુર્વમાં, ગુરૂવારે દક્ષીણ,
શુક્ર સોમમાં પ્રશ્ચિમે, પરવરવું ન પ્રવીણ;
પરવરવૂ ન પ્રવીણ, ઉત્તરે બુદ્ધે ભોમે,
તે દી' તે પા શૂળ, હીણુ તે કરેજ જોમે;
કહત કવી ભાઈલાલ પુર્વનું લખેલ ભણીયે;
પુર્વ દીશા મત જાવ, વાર આદિત ને શનિયે. ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

યોગણી ધર જ્ઞાન.

(ભુજંગી છંદ)

પ્રતીપાદ ખંડે ફ્રષી પુર્વ જાણે
ગુણે રૂદ્ર દીને રહે અગ્નિ ખૂણે;
વળી પશ્ચિમે તેરસે દક્ષિણે તે;
રહે નૈરૂતે આપ તે ભાનુ ચોથે. ૧
દિને પાશ્ચમે ચક્ષ ને શષ્ટમીમાં
તિથી વાવ્ય દીશે સદા સપ્તમીમાં
ભુજા પાડ ને દીન તે ઉત્તરે છે;
વસૂ ને અમાસે ઇસાને રહેછે. ૨
ધરે યોગણીનું લખ્યૂ એમ જોવા
ભઇલાલ વેદા તણા વ્હેમ ખોવા;
રણુ સ્થંભમાં યોગણી કામ ભૂંડુ;
કરો કામ રૂડૂ થતાં થાય કૂડું ૩

શારિર જ્ઞાન,

શરીરના રંધ્રો (વિંધો)નું વર્ણન.

(દોહરો.)

નાક, કાન, ને આંખના, ભુજ રંધ્ર કહેવાય;
કામ, ઇંદ્રિ, ગુદ, મોં, તણા, શશી રંધ્ર ગણુવાય. ૧
વળી તાળુ સ્થળ એક છે બ્રર્મ રંધ્ર વિક્ષાત,
એ રીતે દશ વિંધની. બની જનોની જાત. ૨
યુગ્મ રંધ્ર છે સ્તન તણા, માદાનેજ વિશેષ;
ગર્ભ રંધ્ર મળિ નારને; વન્હિ પુરૂષથી શેષ. ૩
એ વીના અતી તિવ્ર છે, વધુ અંગમાં છેહ;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભઇશંકર સમજે જનો, બની છિદ્રની દેહ. ૪

સાત ત્વચાનાં નામ.

(બેત.)

અવભાસિની, લોહિતા, શ્વેતા. તામ્રા, વેદિની, રોહણી;
સ્થુળા. સિધ્રુ, ત્વચા, માંશ. લપટી, લે દુઃખ તારાં હણી;
એ રીતે અંગ લખ્યે વિધિથી, ભઇલાલ બ્રહ્મા કરે,
તો તૂ મુખ વિચાર ચિત્ત થી, શું ધ્યાનથી પરહરે, ૧

શરીરના મર્મોનું વર્ણન;

(છંદ—કેયુર વિભુર્ષિત.)

માંશ મર્મો ૧૧ એકાદશ ધારો,
૪ વેદ ૧ શશી શીરા મર્મ વિચારો;
સ્નાયુ મર્મ ૨૭ સત્તાવિશ કા'વે·
અષ્ટ અસ્તિના મર્મ જણાવે,
સાંધ મર્મ વીશ વેદમાં, મળી એક સો સાત;
શરીર જ્ઞાન સિંધુ થકો, કે' ભઇશંકર વાત. ૧

શરીરની નસોનું વર્ણન.

(દોહરો.)

૪ વેદ શુંન્ય નાભી સ્થળે, સ્થૂળ શિરાથી દેહ
તેમાં પિત્ત કફ વાતની પાડ ૧૦ પાડ છે તેહ. ૧
વળી વાહિની લોહિની, ૧૦ દિશા ગણોજ જરૂર,
એ રીતે આ અંગ છે, ૪૦ ચાળિ વાહિની પુર. ૨
તેમાં સુક્ષ્મરૂપે ઘણી, વહે વાહિની વાર,
તે સમઝાવું સ્હેલમાં શાણા જન ઉરધાર. ૩

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વાત પિત્ત કફ રક્તથી, ૧ શશી ૭ સપ્ત ને ૫ ભૂત.
વહે વાહિની શું વંદુ, ઈંદ્રિ કર્મ અદભૂત. ૪
સ્થુળ સુક્ષ્મ મળિ વાહિની. પુર્ણ સાતસેં નેક,
ભઇશંકર સૌ જન કરો, પ્રભુ ભક્તિનો પેક. ૫

શરીરમાં રસાદિ સાત ધાતૂની ઉત્પત્તિ.

(કુંડળીઆ)

પ્રથમ અંગમાં રસ થઈ; પછી તેહનું લોહિ,
પછી રક્તનું માંશ થઈ, મેદ હાડ લે જોઇ;
મેદ હાડ લે જોઈ, હાડની થાવે મજ્જા,;
બને પછીથી શુક્ર, સાત ધાતૂની સજ્જા,
વદે વિપ્ર ભાઈલાલ સિંધુ વિઃભાગી સીમા;
બદન સ્થૂળની મહી, રશી રૂપ ધાતૂ પ્રથમા.

વૈદ કર્મનો નિદેશ.

(ભુજંગી છંદ)

ગમે તે રિતે તે સમે રોગ એવું,
પુરા જ્ઞાનિ વૈદે નિરિક્ષાથિ જોવું
દવા દેવિ જેથી ફરી રોગ નાવે;
ભઇલાલ તે વૈદનું કર્મ કા'વે ૧

વૈદે ચિકિત્સા કરવા લાયક પુરૂષો.

(દોહરો.)

રાજા, ધનિ, મંણ્ડળિકને, બલાધીપ ને જેહ;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઔષધ આપે વૈદ તો, થાય યશસ્વી તેહ. ૧
વળિ વેસ્યા જોશી અને, ભટ, પાળોને શૂર,
તેનિ ચિકિત્સાથી વધે, ધાન્ય કિર્તિ ભરપૂર. ૨
સ્રી બાળક દીન દુર્બળા, જ્ઞાનિ તપસ્વિ કોઈ;
અનાથ, શ્રોતીક, પંડિતા, કોઇ પિડાતા જોઈ. ૩
તો તેને ભીસગવરે, દવા દેવિ તે કાળ;
ભાઈશંકર વૈદ્ય બને, તેથિ યશસ્વી સાર. ૪

* દોષ આપનારી ચિકિત્સા.
(ભુજંગી છંદ)

કુજાત્તી, જુગારી, પશૂ જ્ઞાન જેવા,
મતીમંદ, પાપી, પુરોહીત, એવા;
અહંકારિ, ઈર્ષાળુ, ને લાંચ લેતા;
કરો તેહની ના દવા દામ લેતાં.— ૧
જુઠા, ચાડિઆ, બાડિઆ, ને પિરાણા,
ખરે, આંધરા, નાયકા, કોળિ કાણા,
વળી સંઢ, સીપાઈ, ને મુક્ય વ્હેતા;
કરો તેહની ના દવા દામ લેતાં.— ૨
વળી કેફિ, લુચ્ચા, કુઢંગી, કલેશી;
અશાક્ધી, કદા જે ન પાળે પરેજી;
વળી સુસ્ત, ક્રોધી, કુપંથો, ચહાતા
કરો તેહની ના દવા દાંમ લેતાં ૩

* વૈદનો તો સ્પષ્ટ ધર્મ એજ છે કે દુઃખી માત્રની દવા કરવી. પણ શાસ્રના નિયમાનું સાર (દોષ આપનારી ચિકિત્સા) એ વિષયમાં બતાવેલા મનુષ્યો શાસ્રે હેષીત ઠરાવેલા છે. કે જેની ચિકિત્સા કરવાથી ચિકિત્સા કરનાર વૈદ પાપી ઠરેછે. આમ શાસ્રનો અભિપ્રાય જાણી તે આ સ્થળે દાખલ કરેલ છે. (ક, ભ, વિ, પં.)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વદે જેહ વાણી જથા દુઃખ કારી
ખરૂં ખોટુ આપે, શકે ના વિચારી
શિળા સ્થાહિ, વ્હેમી ગણે જે ન ગાથા;
કરો તેહની ના દવા દાંમ લેતાં— ૪
લહો જેહ આ શાસ્ત્રથી અન્ય પંથે
કરો દૂર તેવા લખ્યૂ એમ ગ્રંથે
ભઇલાલ ભાખે વહો એમ જ્ઞાતા
કરો તેહની ના દવા દાંમ લેતાં ૫

⁂ કઇ દશા ચાલતી હોય તે રોગીની દવા ન કરવી

(દોહરો)

સુર્ય, ભોમ, શનિ, રાહુથી, જનો પિડાતા જેહ
ભઇશંકર, વૈદો તમો, તજો સર્વથા તેહ ૧.

લંઘનની યોગ્યતા

(દોહરો)

જેમ રોગનું જોર ત્યમ, લાંઘન એ સુખકાર
ભઇશંકર, નહિ દેહને, તેથી દુખ તલભાર ૧

કુપથ્યથી થતાં નૂકશાન

(દોહરો)

જેમ અગ્નિનો શુક્ષ્મકણ, પડી કાષ્ટ ઢગમાંહ્ય
ભવ્ય રૂપ વિક્રાળ થઇ, પૌઢ પ્રકાશે ત્યાંહ્ય ૧

⁂ આ વિષય જોતીષ સાસ્રના નિયમાનૂસાર ગોઠવેલો છે અથાત્ તે દશાના પ્રબળ વડે કરીને ઓષધની ટેકી બીલકૂલ લાગતી નથી.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

એ રીતે સૌ રોગનું, પથ્ય વીણુ પરિણામ
કવાથ, ગૂટિને ચુર્ણ સૌ, તજે તિહાંથી હામ ૨
ફળ અનુવાસન ફાંટએ, ફોગટ ખેલ જણાય
ભઇશંકર કે' પથ્ય વિણુ, ક્રિયા નકામી થાય ૩

आठ प्रकारनी चिकित्सा.

[દોહરો)

કાચ, બાળ, શાલાકયને, શલ્ય, અગદ, વિષ ભૂત
વાજીકરણુ, રસાયની, અષ્ટ કળા અદભૂત ૧

આઠ પ્રકારનાં સાધન

(દોહરો)

સ્વેદન, પથ્ય, ક્ષારકર્મ, મર્દન શસ્ત્ર, વિચાર
યંત્ર, અગ્નિ, ઔષધ મળી, અષ્ટ સાધનો સાર ૧

શલ્ય ચિકિત્સા જ્ઞાન

(દોહરો)

યંત્રકર્મ, શસ્ત્રો તથા. બંધ કર્મ જે થાય
વૈદક શાસ્ત્ર વિષે તદા; શલ્યોદ્ધર્ણુ ગણાય ૧
તિર; તોમર; વેલી વળી, ભાલો, બરછી, કોઇ
શિલાગ્નિ, વાળા થકી, ગાત્ર ઘવાતું જોઇ ૨
તે તેમાંના શલ્યની, જેહ ચિકિત્સા થાય
ભઇશંકર, તે શાસ્ત્રમાં; શલ્ય કળાજ ગણાય ૩

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શાલાકય ચિકિત્સા જ્ઞાન

(દોહરો)

શીરગ્રીટના રોગને, નેત્ર કર્ણના રોગ
વળી વિશેષે દાખવું; લહી પુર્ણ સંજોગ ૧
ભમર; લમણુ, બોચી નસે; જેહ રોગ સૂહાય
તે પર તેહ પ્રમાણમાં, પંચ ક્રિયા જે થાય ૨
ભઈશંકર તે લેખવે, લહિ શંહિતા વેશ
શાલાક્ય ક્રિયા તે કવે, કવિ મંડળ તિલ કેશ ૩

કાય ચિકિત્સા જ્ઞાન

(દોહરો)

પાચન, શોધન; ક્વાથને; ચુર્ણ ગુટી સૌ જેહ
પેટ વ્યાધિ પ્રેમે હરે, કાય ચિકિત્સા તેહ ૧

બાળ ચિકિત્સા જ્ઞાન

(દોહરો)

ગર્ભ ઉપક્રમ જ્ઞાનને, સુવાવડી ઉપચાર
બાળ રોગની સમક્રિયા, બાળ ચિકિત્સા ધાર ૧

અગદ ચિકિત્સા જ્ઞાન.

(ચોપાઇ છંદ)

ગુદા પેડુના રોગો કાજ
બસ્તિ કર્મનું સજવું સાજ
અગદ ચિકિત્સા કા'વે એહ
ભઇશંકર સમજાવે તેહ.... ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વિષ તંત્ર જ્ઞાન

(દોહરો)

સાપ, વિંછિ લૂતા વિષે. ઔષધ્ય જેહ પ્રમાણ
ભઇશંકર, સહુ તે ક્રિયા, વિષ તંત્રની જાંણુ ૧

ભૂત વિદ્યા.

શાકિનિ, ડાકિનિ, ગ્રહ તથા, ભૂત; પિશાચ વિશેષ;
તે વિષે શાંન્તી થવા. ભૂત જ્ઞાન, પ્રેરેશ.— ૧

વાજીકરણ વિદ્યા.

(દોહરો.)

અલ્પ વિર્ય વત સંઢની, ધાતુ તૃપ્ત જયમ થાય;
તેહ ચિકિત્સા તો ખરો વાજીકર્ણ કહેવાય.... ૧

રસાયન યંત્ર.

(દોહરો)

ઇંદ્રલુપ્ત, પળિ, કરચલી, અને દંત ખિડ ખાણુ,
તેહ મટાડણુ જેહ ક્રિયા, યંત્ર રસાયન જાણુ.— ૧

રોગીને ઔષધ આપવા વખત વિચાર;

(દોહરો.)

ઔષધ્ય અર્પણુ રોગિને, પંચ વખત નીમેલ,
તે દર્શાવૂ સ્હેલમાં, વાંચો નિચે લખેલ,.... ૧
પ્હેલો સુર્ય ઉદય થતાં, બીજોજ દશ કલાક;
ત્રીજા કાળ પછી ત્રીજો. થાતાં ત્રણ કલાક.... ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચોથો સુર્યો અસ્તમાં, પંચ કાળ મધરાત;
ભઈશંકર, વૈદો, વહે એજ રીત ભલિ ભાત..... ૩

કયા રોગવાળાને પહેલે પહોર ઔષધ આપવું.

(દોહરો.)

પિત્ત, કફ, મેદ' પિડિતને, પ્રાતઃકાળે સદય;
ઔષધ દે ભઈલાલ, તે, જાણો શાણો વૈદ..... ૧

કયા રોગ વાળાને બીજે પહોર ઔષધ આપવું.

(દોહરો.)

ક્રુદ્ધ, વ્યાન, મળ, હેડકી, અર્ધશીશ, આક્ષેપ,
ડચકી, અરૂચી; કંપનો, ફાંટ, નશ્ય ને લેપ;.... ૧
બીજા કાળે તે થતાં, દશ કલાક જરૂર;
દે ઔષધ ભઈલાલ તે, જાણું જ્ઞાનનો પૂર;.... ૨

કયા રોગવાળાને ત્રીજે પહોર ઔષધ આપવું,

(દોહરો.)

કંઠમાળ, ઉદવાર્ત્તને, પ્રાણ વાયુ પીડિત;
સિંધુ ઘટિ ત્રીજે પ્રહર આપ ચહે જો હીત;.... ૧

કયા રોગવાળાને ચોથે પહોર ઔષધ આપવું;

(દોહરો.)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સસણી, શ્વાસ, તૃષા તથા; વમન, હેડકી બાળ,
ભઈશંકર, તેને દિજે, સુર્ય અસ્ત તે કાળ..... ૧

કયા રોગવાળાને મધરાત્રે ઔષધ આપવું;

(દોહરો)

ઉર્ધ્વ, કર્ણ, પ્રવબ્ધથી, જનો જેહ પીડાય;
મધરાત્રે તેને દવા, આપે રોગ પલાય,— ૧

સર્વ કળા સૂજાણ વૈદ કોણ;

(દોહરો)

પંચ વખત એ પેરથી, દવા જેહ દેનાર,
ભઈશંકર એ વૈદને મૂઢ કોણ કહેનાર..... ૧

સુવૈદને શિખામણ.

(છંદ માલતી.)

કનક લત્તા સમુ ચિત્ત રાખવું,
ક્રુર વિર ના કહિ વેણ ભાખવું;
મચ તુહિ મર્દજ દુઃખ ટાળવા;
ગરિબ જનો દવા દૈજ પાળવા— ૧

કુવૈદનું કર્મ.

(છંદ વકેશ્વરી.)

આઝૂ દુઃખ ચિત્ત વિચાર રે કુડા,
કૂવૈદો ન શૂક ગણાયરે શુડા;
કોપાદીક દુઃખિ દવાજ તે કરે;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વીનાજ શ્રમે ધન લૈ ઘર ભરે.- ૧

થતા રોગોની ઝેરી ઝાળ જોડે, મુલાકાત.

(નારાચ છંદ)

લગાર ઝેર તિવ્ર રૂપ સર્પ બચ્ચુ કાળ છે,
જરા જરા વિચાર દુઃખકાર અગ્નિ ઝાળ છે;
વિશેષ નાનું દુઃખ એજ રીતથી પ્રમાણવું;
થતાંજ રોગ રોકવો થશે કદા ન જાણવું.- ૧

વૈદ પદ ને નહીં યોગ્ય એવા વૈદના ગુણ કથન.

(ભુજંગી છંદ)

મધૂપાનિ. લોભી, અને ક્રૂર જાતે,
વળી સહુ, ને શુસ્ત. અસ્થીર વાતે;
મતીહીણ, પાપી, બિકેથી ભરેલો;
ધુતારો, છકેલો, લફંગો, ઉંઘેલો.- ૧
લખ્યા ગુણમાંનો લહો આપ એકે,
તજો વૈદ તેવા ખરા ચિત્ત ટેકે;
પુરા જ્ઞાનથી જો લહો વૈદ એવો,
ભઇલાલ તે વૈદથી ત્યાગ દેવો.- ૨

કુવૈદની દવા ન ખાવા માટે રોગિયોને શિખામણ.

(ભુજંગી છંદ.)

લખી વીધ શાસ્ત્રે વધૂ એક જ્ઞાની,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કુવૈદે દિધેલી દવા સેવવાની;
ભલ્લ વીષ તેથી પિવૂ ઘોળિ ઘોળી;
નહીં તો પિવો તર્ત જંગાલ ખોળી.- ૧
નહીં તો પછી સર્પના રાફ માંહી.
જઇ હાથ ધારો વધૂ અગ્નિ જ્યાંહી;
ભલે મૃત્યુની ચોટ તે શીર આવી;
તદા તે દવા પંડિતે નાહિ ખાવી.- ૨

કુવૈદોને શિખામણ.

(ગરબી.)

કુવૈદો કમાણી કાજે કયાં ફરોરે
પેટ ભરાઓ શિક્ષા આ ચિત્ત ધરોરે - ટેક
ગુહ્ય કળા છે આયુર્વેદની, કેણે? ના જીતાઇ,
તો તું તેના લેશ વિભાગે, કહે ભણ્યો શું ભાઇ;
ભણ્યા વિના વિદ્યે ભટકીને, કુકર્મો શેને કરોરે- કુ૦
આર્દ્ર કાંકરી આવિ હાથમાં; ગાંધી કેમ થવાયે,
વેદ કળા ના લહી સ્વપ્નમાં ઔષધ્ધ કેમ અપાયે;
કલ્ક, કવાથ, ગૂટી. જાણ્યા વિણ, ફાળો મોટી શું ભરોરે-કુ૦
પુર્વે જેની જરા માહિતી, મહિર્ષિને ના મળતી,
તેહ કળાને ધરી ધૂળમાં, કરી અગ્નિમાં હળતી;
શો? જૂલમ જે તોય તમારો, પુર્ણ થયો નાહીં નળોરે.- કુ૦
ઉટવૈદાથી આશ તમારી. પુરી કદા ના થાશે,
જ્યાં ત્યાં ફીકા પડી જગતમાં. માન પ્રતિષ્ટા જાશે;
ભાઇશંકર કહે જ્ઞાનિ જ્ઞાન આ; ચિત્તે લઇ અનૂસરોરે.- કુ૦

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આયુધના બે પ્રકારના ઉપક્રમ.

(દોહરો.)

શમન; કોપ બે જાતના; ઉપક્રમો કહેવાય;
ભાઈશંકર એ વર્ણથી; સહેજ રીતે સમજાય ..... ૭.

काळ ज्ञान,

કાળ જ્ઞાનની મુળ ઉત્પતિ

॥ श्लोक ॥

काल्ज्ञानं प्रवक्ष्यामि यदुक्तं शंभुना स्वयम् ॥
येन विज्ञान मात्रेण त्रिकालज्ञा भवेन्नरः ॥ १ ॥

અર્થ—હું તમને કાળજ્ઞાન કહું છું; જે સાક્ષાત શીવનું કહેલું છે. જે જાણવાથી તે માણસ ત્રિકાળજ્ઞ (ભુત, ભવિષ્ય, ને વર્તમાન), જાણનાર થાય છે.

સૃષ્ટી સંહાર અને પાલનમાં કાળનું મુખ્યત્વ

॥ श्लोक ॥

काले न सृजते ब्रह्मा काले न हरते हरः ॥
काले न पाल्य ते विष्णुः स्तस्मात्कालंच चिंतयेत ॥ १ ॥

અર્થ—કાળમાં બ્રંહ્મા સૃષ્ટી સરજે છે. મહાદેવ સંહાર કરે છે. વિષ્ણુ પાલન પોષણ કરે છે. અતએવ વેદ કાળનો ચિંતવન કરે.

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

છઃ માસ પુર્વે મ્રત્યું જાણવા વિષે

॥ श्लोक ॥

कालज्ञानं कलायुक्तं शम्भुना यच्च भाषितम् ॥
येन षण्मासतो मृत्यु, पूर्वं ज्ञायेत रोगिणाम् ॥ १ ॥

અર્થ—આ શીવનું કહેલું કળા યુકત કાળ જ્ઞાન જે વૈદ્ય બરાબર જાણે છે તે વૈદ્ય છ? માસ પહેલા રોગિઓનું મૃત્યુ જાણી શકે છે.

ટુંકામાં લખવા માટે વાક્ય ચાતુરી

(દોહરો)

એમ કથન કથવા થકી, પાર કદા ન પમાય
માટે ટુંકામાં લખૂ, જેમ સ્હેલ સમજાય ૧

काळ ज्ञान चालू,

(દોહરો)

ચાલો ચાલો દૂતજો, વદે વૈદ પેં વાણ
એક પ્રહર એ રોગિનું, આયુષ છે નિરવાણ– ૧
અકસ્માત, વર્ણ પ્રકૃતિ, સ્થૂળ દશા બદલાય
તે રોગી ષટ માસમાં, નભ મંડળમાં જાય– ૨
ખાતાં પીતાં રોગિ જો, ક્ષીણ દેહથી હોય
ને પગના મધ્યે ભાગમાં; સદાય સોજો જોય– ૩
શીતળ અંગ બધુ બને, વળી પસીનો પેર
કંઠ સુધી કફ લાગતાં, ટુટે આયુષી સેર– ૪
જે રોગીને રાત્રિમાં. દાહ અતીષે થાય
દિનકરમાં અતિ શીતથી, હાડ જેનું ઠુંઠવાય– ૫

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

જીભ સ્યામ બરછી બની, થાય નિંદ્રતા નાશ
રક્ત વર્ણ ડોળા બની. સુન્ય હૃદય ઉજાસ ૬
અચેન અરૂચી જડત્વને, બળહાનાદિ વિકાર
મળ અવરોધે જો કદા. થાય મુત્ર વશ હાર ૭
અશાક્ય ચિન્હો એ બધાં, કદા જીવે ના તેહ
ભઈશંકર આ સ્વલ્પમાં, લિનો દેહવત છેહ ૮
સદૈવ દહના સ્વર ચળે, સ્થીર વામ્સ્વર એવ
એક પક્ષમાં પ્રાણિતે, તજે પ્રાણ તતખેવ ૯
જે પ્રાણીનો એકસ્વર, ચળે ન માસ છ માસ
હસ્તી ગંડસ્થળ સમી, લહો અંગની વાસ ૧૦
અરૂંધતિ ધ્રુવ વિશ્નુ પદ, માતુ મંડળે જેહ
જરૂર જોઈ શકતા નથી, બને શુન્યવત દેહ ૧૧
તે દુખી દીન સાતકે, તેર વીશ તેવીશ
પ્રાણ તજેછે પિંડથી, જપતાં શ્રી જુગદીશ ૧૨
વસી વસ્તિ વેરણ જુવે, ખલક ખેદથી ભિન્ય
ભઈશંકર તે પ્રાણિના, ગણો ગતાયૂ દીન ૧૩
ફૂલ સુગંધ મિઠે નહીં, વધે અંગમાં તાપ
સુર્યે પ્રજ્વલિત પેખતાં તજે પ્રાણ તે આપ ૧૪
વિપરિત ગૂણે રસ લહે, ગણે ઉષ્ણને શીત
મધ્યરાત્રે ભૂખે ભમે, થાય ચિત્ત ભયભીત ૧૫
અક્ષિ તેજ કમતી બને. દુભે અંગના ભાગ
તે રોગી તિન માસમાં, કરે દેહનો ત્યાગ ૧૬
લજયા, લક્ષ્મી, ઓજને, સ્મર્ણ, શકિતને તેજ
અકસ્માત જાતી રહે, કે ગુણ પલટે સ્હેજ ૧૮

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વિના કામ મૂખે લવે; ધુજે જેહની દેહ
નક્કિ મરે તે માનવી; જાણો નિઃસંદેહ ૧૮
દંતપક્તિ જે રોગિની, શ્વેત શ્યામ થઇ જાય;
જીભ લકર લહીસી બને, સુજી કઠણ તે થાય. ૧૯
કે જીવ્હા કાળી બની, ખરે દાંતની હાર;
એક માસમાં એ મરે, વૈદ ચિત્ત વિચાર. ૨૦
નાક ટેઢિ ફીટી લુખી. શબ્દ યુક્ત તે સાથ;
સપ્ત રાત્રિમાં તે દુઃખી. પડે કાળને હાથ. ૨૧
જે રોગી બળવાન થા, તજે અન્નનું જોર;
અન્ન અભાવે રોગિને, ગમે મચાવા શોર. ૨૨
વાતઃષ્ટીલા -હૃદયમાં, ચઢે ઉંચે કે હેઠ,
તે રોગી ષટ પ્હોરમાં,, પડે કાળ ને પેટ. ૨૩
લિંગ ભગે સોજો ચઢે, સોફ આંકડી તાપ;
ભઇશંકર, તે રોગિને, તજો વદ સૌ આપ. ૨૪

વૈદને અરિષ્ટ જાણવા સબંધી મુખ્યતા.

॥ श्लोकः ॥

असिद्धिमाप्नुयाल्लोके प्रतिकुर्वन् गतायुषः ॥
अतोरिष्टानि यत्नेन लक्षयेत्कुशलो भिषक् ॥ १ ॥

અર્થ—જો વૈદ ગતાયુ અર્થાત મરણોન્મુખની ચિકિત્સા કરેછે. તે આ લોકમાં સિધ્ધિ (ચિકિત્સા ફળ ધન યશાદ) પ્રાપ્ત થતો નથી તેજ કુશળ વૈદ યત્ન પુર્વક અરિષ્ટોને દેખે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वनस्पति शास्त्र,

નિર્વિઘ્ન થવા માટે વિદ્યારામ ગુરૂની સ્તુતી.

(ગીતી છંદ)

ગુરૂજી આપ પ્રતાપે, વનસ્પતી એ શાસ્ત્ર લખૂં આજે;
અહો ગુરૂ ગુણદાતા, વિઘ્ન વિદારો વદૃ મતી તાજે ૧
વિદ્યારામ કૃપાળું શીષ આપનો સ્તવે જુવો સામૂ.
લળૂ પગે પ્રેમેથી, ભઇશંકર મન લહે પિડા વામૂ ૨

वनस्पतिना गूणो

(अ)

अतिविष—અતી કડવી, ઉષ્ણ; ગ્રાહી, કફઘ્ન, દિપન, વાતહર, તથા પાચન કર્ત્તા છે. તે ઉલટી, કફાતિસાર, આમ, વિષ દોષ, જ્વર તથા હર્ષ સન્નિપાતને મટાડનાર છે.

अफीण—શોષક, કડવું, રૂક્ષ, ને દસ્તને રોકનાર છે. તેમજ વાયૂ અને પિત્તથી ભરેલ છે,

अरडूसा—કડવો, હલકો, ઠંડો, ને જ્વરહર છે. તેમજ કાસ. શ્વાસ, ક્ષય, હૃદય રોગ, રક્ત વિકાર, તૃષા, ઉલટી. પ્રમેહ, કુષ્ટ. કફ, અરૂચી, કમળો, રક્તપિત્ત, તથા વિવર્ણતા, એ રોગને મટાડનાર છે.

अगथीओ—ટાઢો, રૂક્ષ, કડવો, ને ગ્રાહીછે. તેમજ પિત્ત, કફ, ચાતુર્થિક જ્વર, તથા સળેખમને હરનાર છે.

अरणी—મધૂર; તિખી, કડવી, ઉષ્ણવિર્ય, ને તુરી છે. તે અગ્ની પ્રદીપ્ત કરનાર; ને સોફ રોગને સમાવનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अरीठां—ઉષ્ણ. તેલી, હલકાં; ને પાચનીક છે. તેમજ વમન; ગર્ભપાત; ત્રિદોષ; પાંડુ; કૃમી; કુષ્ટ; પેટનો દુખાવો, અને અગ્નિમાંદ્ય, તે રોગોને મટાડેછે.

अरलू—ગ્રાહી; કફઘ્ન, કુષ્ટહર; દિપ્ય; ને જઠરાગ્નિ; ને પ્રદીપ્ત કરનાર છે. ને મરડો, અતિસાર; તથા સંધિવાને અટકાવનાર છે.

अनंतमूळ—મધૂર, સ્નિગ્ધ, સ્વેદલ, તથા પૌષ્ટિક છે. તથા અગ્નિમાંદ્યતા, આમ, વિષદોષ; ત્રિદોષ, અરૂચી, સ્વાસ; કાસ, ને પ્રદર રોગને અટકાવનાર છે.

अळशी—કડવી; તુરી, મધૂર, ઉષ્ણ, દિપ્ય; ને સ્નિગ્ધ છે. તેમજ ઝાડો; મરડો; કફ, પ્રમેહ, અશ્મરી, ગર્ભપાત; ગર્ભવમન; ભ્રમી, મુર્છા અને મુત્ર સ્થાનના અનેક રોગને મટાડનાર છે.

श्वेत तथा रक्त आकडो—મધૂર; કડવો, ગરમ; હલકો; સ્નિગ્ધ, ખારો; શોધક, સ્વેદન, કફઘ્ન, તથા રેચક છે. તેમજ અરૂચી, કુષ્ટ, કફ; આશ, પિત્ત શ્વાસ; ચળ, વર્ણ, બરોળ; રક્તપિત્ત; તથા સગ્રહણીને શુદ્ધ કરનાર છે.

अशेरिआ—સંધિવા કટીસૂળ; નબળાઇ; શ્વેત પ્રદર, પ્રમેહ, વાત, પિત્ત; કૃમી, કફ; રૂધીરદોષ, ચક્ષૂપિડચા, ને સન્નિપાતાદિ વ્યાધિને મટાડનાર છે.

(आ)

आदू—મધૂર, રૂક્ષ, તિક્ષ્ણ; ગરમ, તિખું; દિપ્ય, ને વિર્યને વધારનાર છે. તેમજ જીવ્હારોગ, કંઠરોગ, રક્તપિત્ત, કુષ્ટ, મુત્રકચ્છ, વ્રણ, જ્વર, ને દાહને સમાવેછે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

आवळ— ....સોથઘ્ન કફઘ્ન ગ્રાહી, રંગિક અને તુરી છે. તેમજ કમળો, મુખપાક, શોષ; ને સમિરાદિ રોગને હરનારછે.

आशत्रों—....ગરમ, તુરી, રૂક્ષ; ને મધુર છે, તેમજ કફ, પિત્ત, અને દાહ સબંધિ રોગો ને મટાડનાર છે.

आसोंद्‌रो—....ટાઢો, તુરો સ્નિગ્ધ, મનોહર, ને મધુર છે, તેમજ મેદ, પ્રમેહ, વ્રણ, કફ તથા પિતના રોગને મટાનડારછે;

आसोंद—રસાયન રૂપ, કડવી, તુરી.ને ગરમ છે; તેમજ કબજીઆત, ક્ષય સંધિવા. શ્વેદપ્રદર, તંતુઓની નબળાઇ કળતર, કટિમાં, દુખાવો, કફ, ચિત્રી; સોજા, અને વિર્યક્ષિણ રોગને મટાડનાર છે. અને બળની વૃદ્ધિ કરનાર છે.

आंवा हळद्‌र—મધુર, પિતહર, રોપ્ય, વાયુકર્તા, ટાઢી અને કડવી છે; તેમજ 'ત્વચારોગ' શિરરોગ, પેટનો દુખાવો, કળતર અને જ્વરને બુઝવનાર છે.

आशा—રૂક્ષ, ગરમ, તિખી, અને મધુર છે; તેમજ પ્રમેહ, રક્તવિકાર, કાસ, શ્વાસ, શ્લીપદ, અને બરોળને મટાડનાર છે.

आंसघ—ગ્રાહી, ખારી, ભારેને મધુર છે; તેમજ તૃશા પિત્ત, કફ તથા ક્રમી રોગને હરનાર છે.—તેમજ વમન કરતા છે.

(इ)

इंडलिंबू....ખાટુ; તિવ્ર, મધુર, મનહરને રૂપાળુ છે; તેમજ કાસ,શ્વાસ; બરોળ' જ્વર, અતિસાર,ને ક્ષયરોગને રોકનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

इंद्रजव....કડવા; સ્નિગ્ધ. ત્રિદોષહર,ને મધુર છે; તેમજ આસે, વમન કુષ્ટ રક્ત વિકાર; ગુદારોગ; કફ; શુળ; દમ અને દસ્તને રોકનાર છે; વળી જઠરાગ્નિને પ્રદીપ્ત કરનાર છે;

इंगोळिंयु—કડવું; તિખું; ઉષ્ણ; વિરેચી; અને કફઘ્ન છે; તેમજ કૃમી, ચિત્રી રકતાતિસાર, કુષ્ટ દદ્રુ ને પામા રોગનો નાશ કરનાર છે;

इंद्रवारुणी—કડવી; હલકી, ગરમ ને રેચક છે; તેમજ શ્વાસ, ગોટા, ગાંઠ; વ્રણ; ગડ ગુમડ; વિષદોષ વગેરે રોગોને મટાડનાર છે; તથા ઉષ્ણ વિર્યછે ને ગર્ભપાત કરનારછે.

इफळ....રૂક્ષ; હલકું; ટાઢું' ખારૂં, વિર્યવર્ધક;ને સ્નિગ્ધ છે; તેમજ બળ દોષ; વિર્યક્ષિણ, પિળાશપણુ. કટિ દુઃખ કળતર; ચસકા; શુળને ભ્રમ રોગને મટાડનાર છે.

(ऊ)

उनाव—ગ્રાહી; શિતળ, રૂક્ષ, ગુરૂ; મધુર; તુરો; કડવો ને ઉત્કર્ષ છે; તેમજ જ્વર, ખાંસિ, બહદજમી; સંધિવાધારાં; ત્રષા જળોધર નવિનજ્વર અને દમ વગેરે રોગોને નાબુદ કરનાર છે;

उपलशरी—....સ્નિગ્ધ; મધુર ગુરૂ; સ્નિગ્ધ; ચિકણી ને શિષ્ટ છે તેમજ; કાસ; શ્વાસ; રકતદોષ દંતપિડયા, વિર્યશ્રાવ; માથાનાં શુળ; ત્રિદોષ ઉપદંશ; ચકરી બાદિને ત્વચાનાં દરદને નામુળ કરનાર છે

उंदरकनी—....હલકી, રૂક્ષ, કફહર, તિખી, તુરી, ટાઢી

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તિક્ષણ, અને વિરેચી છે, તેમજ મુત્ર રોગ, સંધિવા, વિષ દોષ, દાહ, કૃમી ગરમી' રતવા. શીર રોગ. જીર્ણ જ્વર અને સંધોશ્વરપર તર્ત ગુણ આપનાર છે

उतंकटारो—...શીતળ, મુત્રગ્ન કફઘ્ન, પોષ્ટિક, મધુર; અને તૃપ્તિ આપનાર છે. તેમજ હિનપુષત્વ, ત્રષા. મુત્રકચ્છ અશ્મરિ, રક્તશ્રાવ. શ્વેતપ્રદર, અને શુળરોગને સમાવનાર છે.

उबरो—....ટાઢો' મધુર ખાટો ગ્રાહી, ને ઉતકર્ષ છે, વળી ચિત્રી, છીર, સંધીવા, વ્રણ, પાંડુરોગ, કમળો.આર્શા વાતરક્ત, ભસ્મક રોગ, અને ઉપદંશના વ્યાધિને હરનાર છે.

(ए)

एलची—તિખી, ટાઢી, હલકી, સુગંધિદાર, તિક્ષણ, વાતહર, કફહર તથા સ્વાદિષ્ટ છે. તે અમુઝણ, મુખની ખરાબ વાસ, અજીર્ણજ્વર, ઉધરસ, છાતિના રોગ, શિરારોગ મુત્રકચ્છ, અને વમનને નિઃમુળ કરનાર છે.

एखरो........કડવો મધુર, ટાઢો ચિકણો. વિર્યવર્ધક. અને લુબ્ધિક છે. તે ધાતુક્ષય, વિર્યશ્રાવ, જળોધર, નામર્દતા જેવાં દર્દને જડમુળથી કાપી કાઢે છે.

एरडो—...મધુર, ગુરૂ, ઉષ્ણવિર્ય. ને શિષ્ટ છે, તે મુત્રાશ્રય. શિરા રોગ, નેત્ર રોગ, વૃણ, વમન તનખ. જળોધર, વિસફોટિક, દાહ, વગેરે રોગને મટાડનાર છે, અને દસ્ત સાફ લાવનાર છે,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एळियो....કડવો, પૌષ્ટિક, નિશાદાર. પરગેટીવ(રેચક) એમને ગોગ (દસ્તાન; અથવા રૂતુને નિયમિત કરનાર; તથા ઓછું આવતું હોય તેણે વધારનાર) ક્રાલેગોગ (પિત્તની શુદ્ધિ કરનાર) તથા એકબોલી (યોનિનો સંકોચ કરનાર) છે; તેમજ ગર્ભપાત; અશુચી; આંતરડાનાં દર્દ; બસ્તિ; વાત રકત વગેરે રોગોને મટાડનાર છે

एरोदश.......સ્નિગ્ધ; કડવી, તુરી, રૂક્ષ તથા ગરમ છે; તે અજીર્ણ નાસુર શિર રોગ નેત્ર રોગ ઝાનુંકપાદી અને હૃદયના રોગો બુઝાવે છે;

आंट –કડવો સુગધિદાર ને ગરમ છે તે ઉરઃક્ષત ધાતુક્ષય સન્નેપાતજ્વર અતિસાર મુખશોષ અને ગુલ્મ રોગને મટાડનાર છે;

(क)

कडवीनइ—ઉગ્રરેચક. ધોળી, ટાઢી, અને, સ્લિપ્સ છે, તે સોફ રોગ જળોધર જ્વરને નેત્ર રોગને હરાવનાર છે;

कचूरो.......તિખો શિતવિર્ય સુગંધીદાર અને દિપ્ય છે, તે શુતિકા રોગ વિષમજ્વર જાગૃતી મુખશોષ; દાહ દમ ઉધરસ ખુજલી રકત વિકાર ત્વગ્દોષ, વગેરે રોગને હરનાર છે.

कडाछाल——તિખી, આર્શોહર, મધૂર, કડવી, ને શુષ્ક છે. તેથી પિત્તહા. રક્તશૂળ, પિત્તાતિસાર, દાહ પાંડુ રોગ સોજા, દુબળાપણું વગેરે રોગ મટે છે.

कठ—ઉષ્ણ, તિખો વિર્યવર્ધક, કડવો, હલકો, વાતહર, ને

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કફહર છે, તે કોઢ, રતવા, આમ્લપિત્ત, ઉધરસ. રૂધિર વિકાર, લચક, મુઢમાર, દુખાવો, ધારાં, કૃમીરોગ, પિત્તદોષ, ને કફદોષને હરનાર છે.

कटू—રૂક્ષ. કડવું, પાકમાં તિખું. હલકું, તથા જ્વરહર છે. તે પિત્તજ્વર, કફજ્વર, -હૃદયરોગ. કાસ. શ્વાસ; રક્તવિકાર, પ્રમેહ, ને દાહ રોગ મટાડી, અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરનાર છે.

करेण—વિષ સમાન, તિખી, ઉશ્ણ વિર્ય, કૃષાય, હલકી; ને શોધક છે. તે ગ્લાનિ. ઉપદંશ, વમન, અપુર્ષત્વ, અને જતા વિર્યને રોકનાર છે.

कदंब—ટાઢું, વિષહર. તિખૂ, તુરૂં, ગુરૂ, રૂક્ષ, અને વિર્ય વર્ધક છે. તેથી રક્તવિકાર પિત્ત કફ, મુત્રકચ્છ, તથા વાયૂ સબંધિ રોગો મટાડેછે.

कमळ—શીતળ, મધૂર. સુશોભિત, ને શોકહરછે, તે વ્રણ; વિસ્ફોટિક, રતવા, દાહ; વમન, મુંજ, તથા વિરહની વેદનાને દૂર કરેછે.

करंज—ભેદક, ગરમ; ગુરૂ; અને અરિષ્ટફળનો નાશકર્ત્તા છે. તેમ અરૂચી; વ્રણ, ખરજ; કુષ્ટ, યોનિદોષ, જખમ, હેડકી, બસ્તી; અને ભ્રમ રોગ હરનાર છે.

कांपिला—ગરમ, કડવો; થંડો; ચકીત, અને સુરસ છે તે વાત રક્ત, ગુલ્મ; જકી; પિત્ત, કફજ્વર; અશ્મરી, જીર્ણજ્વર. ચુંક; દકુ, ત્રિદોષ; જખમમાં પડેલા જીવ, ને -હૃદયના તમામ રોગને મટાડનાર છે

कपुर मधूरी—વિર્ય વધક; મેદવર્ધક; મધૂર, ટાઢી; ને સુગંધિદાર છે તેમ દમ, અરૂચી, જ્વર. દાહ; ચળ પ્રમેહ; વિષદોષ ને કુષ્ઠને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कपुर--તિખો; કડવો શિતળ; કોમળ. ચક્ષુ હિતકર, અને સુગંધિદાર છે; તે હૃદ્ય, લઘુ પ્રમેહ, ગલદોષ; કર્ણરોગ, નાસારોગ; વગેરે રોગ મટાડેછે.

करमर्दा—વિશેષ ઉગ્ર. મધુર. રૂચી ઉત્પન્ન કરનાર; ને સ્નિગ્ધ- તથા સ્વાદિષ્ટ છે. તે તૃષા, વમન, સર્પદંશ; ખરજવું પિત્તદોષ તેજક્ષીણ, અને ક્રોધજ્વર, ને શાંન્ત કરનાર છે.

कारआतु—કડવું, શિતળ, લઘૂ; તથા રૂક્ષ છે. અને સન્નિપાતજ્વર. કાસ શ્વાસ, કફ; પિત્તદોષ, રૂધિરનાં દરદ. સોફ, તૃષા; કુષ્ટ, ઉધરસ દાહ; વૃણ, વગેરે ભિન્ય ભિન્ય; દુઃખપર અસર કર્ત્તા છે.

कमळ काकडी—તુરી. કડવી. મિઠી; ભારે અને શિતળ છે. તે સ્ત્રીનો શ્વેતપ્રદર, રક્તવિકાર; ને વમનને મટાડનાર છે;

कसुंबो—સ્નિગ્ધ; અવૃષ્ય; તુરાં; રેચક; ટાઢાં; ભારે ને બળતરા કરનાર છે. તે રક્તપિત્ત; કફ, અને મુત્રકચ્છનો નાશ કરનાર છે.

कळथी—ગ્રાહી; મુત્રલ; સ્વેદલ; તુરી; તીખી; તથા ઉષ્ણવિર્ય છે. તે આંખનું ઉપશાનું, અશ્મરિ, હેડકી, મેદ; જ્વર; વાયૂ; કાસ; શ્વાસ; ને બહુ વળતો પસીનો વગેરેને મટાડનાર છે

कस्तुरी—તિખી, કડવી; ખારી; ગરમ; ભારે, ને સુગંધિવાળી છે. તેમજ કફઘ્ન: મુત્રલ સ્વેદલ, ઉષ્ણ; વગેરે ઉત્યમ ગૂણો રહેલા છે. તે મુખરોગ; તૃષા; ઉલટી; ઉછાળા; અને વાત રોગનો નાશ કરેછે.

कटोळां—રૂક્ષ; ટાઢાં ને મુત્રલ છે. તે અશ્મરિ; પિત્ત; કફ; ને રક્ત વિકારને સમાવનાર છે.

ककोडां—પિત્તઘ્ન; વાતઘ્ન; દિપ્ય; તથા રૂચિકર છે: તે આં-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તરડાંનાં દર્દ; મગજનાં દર્દ, ને રક્ત શ્રાવનો નાશ કરનાર છે.

काकडी—ટાઢી; રૂક્ષ; મધૂર, ભારે, અને રૂચીકર છે. તે મુત્ર વિકાર; બસ્તિ; રકતપિત્ત ઉલટી, મુત્રકચ્છ ને શિતજ્વરને મટાડનારછે.

कंकोडी—તિખી; સુગંધ યુકત; કડવી; ને વિષહર છે. તે અપસ્માર; સ્થાવર; જંગમ; ઝેર; સ્તનરોગ; રતવા; મુત્રકચ્છ; સુવારોગ; ગરોળી દંશ; વગેરે મટાડેછે.

काकडाशिंगी—તુરી, કડવી, તથા મધૂર ઉષ્ણ છે. તે ઉધરસ; શ્વાસ, અતિસાર; તૃષા, દમ, હિક્કા, હિક; અરૂચી, ઉલટી; ને ખાલિ ઉધરસને મટાડનાર છે.

कंकोल—ઉશ્ણ, દિપન, પાચન રૂચીકર; -હ્રદ્ય સુગંધ યુક્ત; તિખૂ; કડવું; ને હલકું છે. તે મુખજાડય. વાતરોગ હ્રદ્રોગ; ક્રમી;મુખ દુ:ગંધ, રક્તાતિસાર, સનેપાત; આમ; તથા અગ્નિ માંધનો નાશ કરેછે.

काथो—ગ્રાહી; મધૂર ને શીત વિર્ય છે. તે ઝાડો; અપચો; લોહિ વિકાર, રક્ત પ્રદર, શ્વેતપ્રદર; પ્રમેહ, ચાંદાં; ફુલેલાં અવાળૂ, ને મુખપાક રોગને મટાડનાર છે.

काळी जीरी—રૂક્ષ; તિક્ષ્ણ ઉષ્ણ; તીખી; ક્રમિઘ્ન; ને જ્વરઘ્ન; છે. તે અગ્નિને પ્રદિપ્ત; કરી, ચુંક; ક્રમી, અરૂચી; ગુલ્મ; કમકૌંવતિ, અગ્નિમાંધ; અને અનિયમિત થતા રકતશ્રાવને મટાડેછે.

कानफुटी—સ્વેદલ; મુત્રલ; વિરેચી, અને શીષ્ટ છે. તે પાઢ; કુષ્ટ, કોઢ ઉદર, સંધિવા; ને ગરમીથી ઉત્પન્ન થએલા ફોલ્લાને રૂઝવનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

काळिपाठ—ગ્રાહી; મુત્રલ; હલકી; અને તિખી છે. તેથી ખરજ, શીળસ; છાતિમાં દુખાવો; પિત્તશુળ; ચળ દાહ; વિષ. લુખસ; અને એકાંતજ્વર તથા ચતુર્થકજ્વર ને મટાડનાર છે.

कायफळ—કડવુ, તૂરૂં.તિખુ, અને રૂક્ષ છે. તે સરદી. કાલેરા, દમ, રક્તાતિશાર, પિત્તજ્વર, અરૂચી, ઓકારી, શ્વાસ તથા કફ મટેછે.

कारेलां—શિત, કડવાં, મધૂર; ને પૌષ્ટિક છે. તે વાત. કફ, રૂધિર વિકાર, પ્રમેહ, પાંડું સંધિવા, પગનો નજલો, ગંડિયો વા યકૃત, ને પ્લિહા. તથા હિક્કા, વગેરે રોગને મટાડેછે.

कांकच—તૂરી, ટાઢી ગ્રાહી, હ્રદ્ય. અને સ્વેદલ છે, તે અરૂચી, કૃમી, ચુંક, વમન, સોજો, રૂધિર વિકાર, તર્ષા. અને વૃષણ, ને નિયમિત જ્વર ને મટાડેછે.

कांचनार—ટાઢો, તુરો અને દસ્તને સાફ લાવનાર છે. તેમજ અર્બુદી, ગ્રથી, વ્રણ. ગુલ્મ, કુષ્ટ, ભગંદર, દાહ, પત, ગાંઠ, ગંડમાળ, વગેરે રોગોને નાબૂદ કરનાર છે.

कांग—શિતળ ગ્રાહી; કૃષાય, વૃષય, અને કડવી છે. તે દાહ. મુખજાડય, ગોટો રક્તપિત્ત, શુળ, ગર્ભપાત, અને વહેતી ધાતૂને અટકાવેછે.

कांटाशेरीओ—કડવો; મધૂર, ગરમ; સ્નિગ્ધ, શોધક, રોપણ અને શિષ્ટ છે. તે ઉધરશ; ને શરદીને દૂર કરીને કેશને વધારનાર છે.

कांसडो—મિઠો, ટાઢો, મધુર અને કડવો છે. તેમજ મુત્રકચ્છ, રૂધિરવિકાર. પિત્તજન્ય, મુત્રાશ્મરી. દાહ અને ક્ષયને મટાડનાર છે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कीडामारी—વિરેચી. ને અપ્રીતીવત છે, તેનો ઉપયોગ કરવાથી શરીરની, અંદરના પ્રકૃતિ બગાડનાર અને દુઃખ ઉપજાવનાર જીવનો નાશ કરી, ઉલટી, જ્વર; પ્રમેહ, અરૂચિ, ચુંક; ને પિતાતિસાર ને રોકનારછે.

कील—ગરમ; સ્નિગ્ધ અને રૂચીકર છે. તેમજ ત્વચાના જુના રોગ, જુનો પ્રમેહ, ઉધરસ; ટાંકી અને વૃષણ વૃદ્ધિને મટાડનાર છે.

कुंवाडीओ—મધુર, રૂક્ષ; -હૃદ્ય, શિતળ, લઘુ, ઉષ્ણ; તિખો, તથા વિષાદન છે. તેમજ કૃમી, કોઢ શ્વાસ; ગોટો કુષ્ટ, ગાંડ, ટાંકી, વ્રણ, વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

कुकडवेल—રેચક, વમન કર્ત્તા ને ગર્ભપાતી છે. તે કમી, શુળ, આર્શ અને સર્પદંશ પર ઉમદા છે.

कूवा—રૂક્ષ, સ્વાદિષ્ટ, ઉષ્ણ, તિખો, મધૂર, ભારે, અને સ્વેદલ છે. તેમજ કમળો; ઉધરસ; પિત્તવિકાર, કમી; પ્રમેહ; અને શ્વાસ વગેરે રોગને મટાડેછે.

कुंवार—નેત્રહિતક; ઉષ્ણ; અને જરા રેચક છે. તેમજ અંડવૃદ્ધિ; બરોળ; રક્તદોષ; વિષદોષ; ગાંડ; અગ્નિદાહ વિસ્ફોટિક; કફ યકૃત; પ્લિહા; નડાર્તત્ર; પાંડુ; દમ; તથા વિષમજ્વર ને મટાડનાર છે.

कंवडा—તિખો, સુગંધિદાર, મધૂર, હલકો, કડવો, ઉષ્ણ, અને ચિત્ત તથા નેત્રને હિતકારી છે તેમજ મુખની દુઃવાસ, અંડવૃદ્ધિ; મુત્રાશ્મરી; વગેરે રોગને મટાડનાર છે. તથા લિંગવૃદ્ધિ; ને યોનિ સંકોચન કરનાર છે.

केरडा—કડવો; હલકો, તુરો ને રૂક્ષ છે તેમજ વ્રણ, મેદ, લોહિનો બિગાડો, સુસ્તિ અને શ્વાસને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

केसर—તિખૂ, ઉષ્ણ, તિક્ષ્ણ, વૃષ્ય, સ્તંભન, વિર્યવર્ધક, ને રૂચીકર છે. તે વ્રણ, ખીલ, વમન, ક્રમી, ત્રિદોષ, નષ્ટાર્ત્તવ, દમ, ઉધરસ આર્શ, કમતાકાતિ, અને શોફોદરને મટાડનારછે.

कोठ—હલકું, તુરૂં જરા ભારે, ખટુમર, અને શીઘ્ર છે. તેથી ચુંક, મરડો; અતિસાર, ગુલ્મ, અને ગ્રહણી નામે રોગો મટેછે.

केळ—મૃદુ, મધુર, ગુરૂ, શીતળ, સ્વાદિષ્ટ, સુગંધિદાર, ને પૌષ્ટિક છે. તેમજ સામલ વિકાર, રસ વિકાર, ક્ષય, દાહ, અને રક્તપિત્ત મટાડનાર છે.

कोलंबो—તિવ્ર, ગ્રાહી, અને ગરમ છે. તે મંદશક્તિ, મંદજઠરાગ્નિ, મોંમાંથી છુટતું પાણી, કુષ્ટ, અને આર્તવને મટાડનાર છે.

कोकम—ગરમ, હલકું, તુરૂં ખટુમર, જરા ગુરૂ, અને રૂચિકર છે. તેથી રસ વિકાર, પાદપરિષ્ટે, મળ વિકાર, અને અતિસાર એ સર્વ રોગ મટેછે.

कोळुं—ટાઢું, ભારે, મુત્રલ, અને ક્રમિઘ્ન છે. તે જીર્ણજ્વર, ઉરઃક્ષત, પિન્સ, નષ્ટાર્તવ અશક્તિ, રક્તપિત્ત, સંગ્રહણી, કુષ્ટ; દાહ; આત્યાર્તવ પીડિત્યાર્તવ, પાંડુ; કમળો, આર્શ, ને શ્લેષ્મ ને મટાડનાર છે.

कोसां—પૌષ્ટિક; સ્વેદલ; ને સ્નિગ્ધ છે. તેમજ ક્રમી, કમતાકાતી, પાંડુ, ને પિત્તના તમામ વ્યાધિને મટાડનાર છે.

(ख)

खजूरी—સ્વાદિષ્ટ, ગરમ, મધૂર, ને પૌષ્ટિક છે તેમજ રૂચી

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કરનાર, તૃપ્તિ આપનાર ઝાડાને રોકનાર વિર્યને વધારનાર, બળ આપનાર. તથા ક્ષત રક્તપિત્ત, ઉલટી, ભ્રમ, કફ, તૃષા, શ્વાસ. મુર્છા, વાત, પિત્ત, અને મદ્યથી થએલા તમામ રોગને મટાડનાર છે.

खाखरो....તિખો કડવો; ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ; અને તુરો છે તે મુત્ર કૃચ્છ; પ્લિહા; ગુલ્મ; વ્રણ; આશ; પ્રમેહ પિત્તજ્વર ને કફને મટાડનાર છે.

खडशालिओ—....હલકો; કડવો ટાઢો; રૂધિર વિકારને હરનાર; વાયુનો નાશ કરનાર; જીર્ણજ્વર; પાંડુ; ઉપદંશ; મંદાગ્નિ;ને કેટલાંક ત્વચાનાં દુઃખને મટાડનાર છે

खसखस—..ગુરૂ, મધુર; મિઠી; ગળી; અને ચિંકણી છે તે મૈથુન શકિતને બળ આપનાર; કફને વધારનાર; ને વાત દોષને સમાવનાર છે.

खारेक—....ભારે મધુર; વિર્યવર્ધક; ઉષ્ણ પૌષ્ટિક, અને રૂચિકર છે, તે ભ્રમ, દાહ, મુર્છા' પિત્ત દોષ, શ્રમ અને રક્તદોષનો નાશ કરનાર છે.

खेर—....તુરો, કડવો, ટાઢો, ચિંકણો, ને તિક્ત છે. તે ચિત્રી, સોફ, વ્રણ, જ્વર; મુખ રોગ; સંધીવા બરોળ; ભગંદર; -હૃદ્રોગ; પાંડુરોગ; ગ્રંથિ; શ્વાસ કાસ; પ્લીહા; વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

॥ ग ॥

गरणी—....શિતળ કૃપાગ તિખી રેચક અને શીઘ્ર છે. તે ચુંક આંકરો વિષદોષ પ્લીહા હદુ અને સંગ્રહણી રો—

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ગને મટાડે છે.

ગળજીભી....ટાઢી કડવી -હ્રદ્ય હલકી અને ચિંકણી છે. તે મુત્ર કચ્છ કુષ્ટ પ્રમેહ દાહ અને સર્વ પ્રકારના જ્વર ને મટાડનાર છે.

ગરમાળો—....પથ્ય મધૂર શિતળ મૃદુ ગુરૂ -હૃદ્રોગ અને વિરેચી છે, તે અજીર્ણ વાત પિત્તજ્વર કફજ્વર અને અશ્મરી ને મટાડનાર છે.

ગળી— દિપ્ય રેચક કડવી ને અમૃદુ છે. તેમજ મુત્ર કચ્છ આર્શ, પાંડુ, પ્રમેહ; પ્રદર; વાતરક્ત કમળો દાહ ત્રિદોષ અતિસાર ગુલ્મ ક્ષય અને અરૂચીને મટાડનાર છે

ગળો— દિપ્ય રેચક કડવી અને અમૃદુ છે. તે મુત્રકચ્છ આર્શ પાંડુ પ્રમેહ પ્રદર ભ્રમ ને બરોળ ને મટાડનાર છે

ગાજર --તિક્ષણ મધૂર કડવાં ગરમ તથા ગર્ભપાતી છે. તે સંગ્રહણી કમળો અને દદ્રુ રોગને મટાડનાર છે.

ગાંજો—...નિશાદાર ગરમ મુત્રલ તિવ્ર તથા શિષ્ટ છે. તથા આમણુ આર્શ હડકવા અને ઉન્માદને મટાડનારછે.

ગુગળ—....પૌષ્ટિક તિખો રૂક્ષ દીપન તિક્ષણ વાતહર શોધક તથા રોપણ છે તે મૈથુન શકિતને વધારનાર યોનિ દોષ મટાડનાર નાસુર મેદ કફદોષ અરૂચી દુષ્ટવ્રણ ફેફર નાળી શુળ સ્ત્રીના રજોદોષ કર્ણ મૂળ પિન્સ પ્રમેહ તથા વંઝા રોગને મટાડનાર છે

ગુંદર—....ચિકણોને પૌષ્ટીક છે. તે મુત્રદોષ નામર્દતા અને પ્રમેહ નામના વ્યાધિને મટાડનાર છે.

ગુલાબ—....લઘુ રેચક, શિતળ -હૃદ્ય, સુગંધયુકત, અને તિક્તછે; તેથી રૂધિર વિકાર; નેત્ર રોગ ત્વચા રોગ ઝાડાની

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કબજીઆત અને ઉપદંશના વ્યાધિને મટાડનાર છે.

गेरुं—ટાઢો, મૃદુ, કૃષાયને તુરોછે. તે નેત્ર રોગ લોહીનો બિગાડો અને કણું મૂળને મટાડનાર છે.

गोखरु—શિતળ. મધૂર. સ્વાદિષ્ટ વિર્યવર્ધક, મુત્રલ અને પૌષ્ટીક છે. તેથી ધાતુક્ષય, ચુંક, તનખ; મુત્ર વિકાર, કફ પ્રકોપ. અને પિ-ત દોષને મટાડનાર છે

गोरोचन——કંડુ સ્વેદલ, સુગંધિત, અને ઉષ્ણ છે તે કોલેરા, જ્વર. અને ત્રીદોષ વિકાર બુઝાવનાર છે.

॥ घ ॥

घउं—મધૂર ટાઢા, ભારે, રૂચિકર, સ્નિગ્ધ, અને પૌષ્ટિક છે. તેથી કફ. વ્રણ. અને પિ-ત દોષ હરી વિર્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

॥ च ॥

चणीकंबाला—તિખા. તુરા, ટાઢા, શિતવિર્ય. ને અરૂચિને મટાડનાર છે; તેથી ઉધરસ, તૃષા, કુષ્ટ. પ્રમેહ મુત્રકચ્છ અને કમી રોગનો નાશ કરનાર છે.

चणा—તુરા, રૂક્ષ, હલકા, ગરમ, તથા શીષ્ટ છે અને મળ બંધ તૃષા, ચુંક મેદ, અને દાહને નિઃતેજ કરનારછે

चणोठा—વિર્ય વર્ધક; પૌષ્ટિક, વિષ યુકત અને કૃષાય છે. દુઃખતા સાંધા; મુખશોષ; ભ્રમ; શ્વાસ, તાલ. પ્રમેહ તૃષા, મેદ, વર્ણ વગેરે વ્યાધિને મટાડનાર છે.

चत्रक—દિપન, રોચન. ઉષ્ણ, ગુરૂ, અને ગુદાના વ્યા-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ધિનો નાશ કરનાર છે. તે જ્વર વાયું, મંદાગ્ની, અરૂચી પેટનાં દર્દ, ચુંક કમળો; વગેરે રોગોનાં પિડચાકારક પરિણામ મટાડે છે.

चित्र — તિખો, હલકો; પાચન રૂક્ષ, દિપ્ય, શોધન; અને ઉષ્ણુવિર્ય છે. તે અજીર્ણ, ગુલ્મ, કમી દોષ, સંગ્રહણી, પ્લીહાને યકૃત રોગને સમાવનાર છે.

चिरड—કષાય. ગરમ રૂક્ષ, પોષ્ટીક, અને તિવ્ર છે તે નેત્ર રોગ. સ્ત્રીના પ્રદર રોગ, ને આર્તવ દોષને મટાડનારછે.

चोखा—હલકા. સ્નિગ્ધ, કોમળ, મધૂર. ગુરૂ, સ્વાદિષ્ટ, પથ્ય; અને પૌષ્ટિક છે તે જ્વર, ત્રિદોષ; ને વ્રણરોગને મટાડનાર છે.

चोपचिनी—ઉષ્ણ, દિપ્ય, મુત્રલ; વિર્યવર્ધક, ને પૌષ્ટિક છે. તે નપુંષાર્થ; ધાતુનું જવું, ફિકાશ પણ, ચકરી મુર્છા, ભ્રમ, વગેરે રોગોને મૂળથી ઉખેડવા સમર્થવાન છે

॥ ज ॥

जटामांसी—મધૂર. તુરી, ટાઢી, કડવી. મુત્રઘ્ન. ઉષ્ણ વિર્યને પૌષ્ટિક છે. તે ધાતુ ગત, વિર્યશ્રાવ, રતવા, વિસ્ફોટિક, ત્રિદોષ. પ્રમેહ, વગેરે વ્યાધિ મટાડી કાંન્તિ સુધારી; મૈથુનશક્તી ને વધારનાર છે.

जवखार—સુક્ષ્મ; સ્નિગ્ધ, મુત્રલ, હલકો; એન્ટીકલો ત્રેસ્ટિક; (ગરમીને કાપનાર.) અને પથ્ય છે; તે ગુલ્મ, પાંડુ પ્લિહા, ગલરોગ, આર્શ, અશ્મરી; મુત્રકચ્છ, આંફરો; ગ્રહણી; મંદાગ્નિ, શુળ; ને હૈયોધરને સમાવનારી છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जव—ચિકાશવાળા; ગુરૂ, મધુર, સ્નિગ્ધ, એન્ટીસીડ (ખટાશને દૂર કરનાર) સ્વાદિષ્ટ ને પાષ્ટિક છે. તે મુત્રરોધ, તનખ જળોદર, અને વાતદોષને મટાડનાર છે.

जामफळ—ગ્રાહી, મધૂર, તુરૂ; ગુરૂ; શિતળ, એનોડાઇન (વેદના હારક) ટાઢું અને શિષ્ટ છે. તે ઉલટી, તૃષા ને ઉષ્ણ અંગને શીતળ કરનાર છે.

जवासा—તુરો; ટાઢો, હલકો, મધૂર, કડવો, રેચક, અને મુત્રઘ્ન છે, તે મેદ, ઉધરસ, ભ્રમ, ઉલટી, વિસર્પ કફ, મુત્રવિકાર, ગુદારોગ, વગેરે રોગ મટાડીને સ્પષ્ટ પુર્ષાર્થ આપેછે.

जायफळ—ગરમ. તિક્ષ્ણ, નિશાદાર, મધૂર; ઉષ્ણ વિર્ય, દિપ્ય, શોધક, પાચક, અને જઠરાગ્નિને પ્રદિપ્ત કરનાર છે. તે દુઃગંધ, કાસ, શ્વાસ, બરોળ; છાતીનાં દર્દ; મળબંધ, સ્વરભંગ અરૂચી, વ્રણ, શ્લિપ્દ, વાતરોગ, ને અભેતરિનો નાસ કરનાર છે.

जावत्री—તિખી. તુરી, સ્નિગ્ધ, મધૂર, ગરમ, સુગંધયુક્ત; મોહક, ઉષ્ણવિર્ય, એન્ટીન્યુરેલ્જીક (તંતુઓની વેદના હારક) પથ્ય, ને પૌષ્ટિક છે. તે ઉલટી, ચુંક, આંફરો, ઉન્માદ, કાલેરા; વગેરે દરદોને મટાડનાર છે.

जीरुं—તિખું, મધૂર, ટાઢું, લઘુ; રૂક્ષ, સ્નિગ્ધ અને વિર્યવર્ધક, છે. તે વમન, શોકજ્વર, આમાતિસાર, પ્રમેહ; ઉરઃક્ષત; પ્રદર; ધાતુક્ષય, કફ, અને અરૂચીનો નાશ કરનાર છે;

जांबू—ગ્રાહી, મધૂર, કૃષાય, સ્વાદિષ્ટ, વાતલ; તથા કફઘ્ન છે. તે ચકરી. આંફરો; આત્યાર્ત્તવ, મધુપ્રમેહ, અશ્મરી વગેરે દરદને હરનાર, ને લોહીને ત્વચાના દર્દને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जूइ—હલકી; કડવી; સુગંધયુક્ત; મનોહર, શીતળ અને શીષ્ટ છે. તે રૂધિર રોગ; મુત્રરોગ; મુખરોગ, નેત્રરોગ; ગુપ્તરોગ, અને ખેદજ્વરનો નાશ કરનાર છે.

जेठीमध—સ્નિગ્ધ; સ્વાદિષ્ટ, પૌષ્ટિક, મધૂર, રોપણ, અને જરા રેચક છે. તે ગ્લાનિ, ક્ષય, તૃષા, રક્તપિત્ત વિષદોષ, મોહ, પિત્તજ્વર, ઉગ્ર સનેપાત, અને મગજનાં દરદને મટાડનાર છે.

(झ)

झरकचोला—કડવાં; ટાઢાં મધૂર. પૌષ્ટિક; ને સ્વેદલ છે. તે સર્વ જાતના જ્વર, સોજો, ઉલટી, કમી દોષ, કફદોષ, માથાનો દુખાવો, આંતરડાનું કળતર, ને સનેપાતને સમાવનાર છે.

झीझरु—કડવાં; તુરાં, મુત્રલ, અને શિષ્ટ છે. તેમજ મુત્રવિકાર, અર્શ, શ્વાસ, ક્ષય, સનેપાત, હોજરીનાં દરદ, ને ત્રિદોષને મટાડનાર છે.

॥ ट ॥

टिंबरुं—ટાઢું; હલકું; મધૂર, મિઠું, અને ગ્રાહી છે; તે પિત્ત; પ્રમેહ; ને મુત્ર વિકારને મટાડનાર છે.

टलीची—ખારી તુરી; ભારે અને પૌષ્ટિક છે. તેમજ અશ્મરિ વાતદોષ, મુત્રકચ્છ, પ્રમેહ અને સન્નિપાતને મટાડનાર છે.

टल्कतेतरी—સ્નિગ્ધ, ગુરૂ; મધૂર. ભારે; ટાઢી; સ્વાદિષ્ટ ને પૌષ્ટિક છે. તે કફદોષ, કટીશુળ, ફાટ અને કર્ણ રોગને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ ठ ॥

ठारूणी—ગરમ, રૂક્ષ, ચિકણી; તુરી; અને રૂચીકર છે. તે ઉરઃક્ષત, શ્લિષ્મ; વાતદોષ; યોનિદોષ ગંડમાળ; અને નાભિ શુળને મટાડનાર છે.

॥ ड ॥

डुंगळी—ગુરૂ; તિખી; દુર્ગંધ; નષ્ટ; ને રૂધિર વિકારને વધારનારી છે. કાનના ચસકા; ને કટીશુળને મટાડનારી છે.

डेकामाळी—કડવી, ગરમ, રૂક્ષ ને મુત્રલ છે. તે છાતીનાં દરદ; બદ્ધકોષ્ઠ; ચુંક; પેટનો દુખાવો; મુત્ર વિકાર ને વિસ્ફોટિકને મટાડનારી છે.

डमरो—....સુગંધિદાર, તિખો, જરા રેચક છે. તે કર્ણ શુળ, પિત્ત વિકાર, સોફોદર, કૃમીઘ્ન, વાત રોગને મટાડનાર છે.

डुक्करकंद—પૌષ્ટિક, ભારે, ગરમ, મધૂર જરા તુરા, ને ગુરૂ છે તે પ્રમેહ, ધાતુક્ષય, ગડમાળ, તૃષા, અને આત્યાર્ત્તવને મટાડનાર છે.

॥ ढ ॥

ढगरापिंपरी —રૂક્ષ સ્નિગ્ધ, મધુર; અને કડવી છે. તે સર્વ જાતના, જ્વર, બરોળ શુળ, ગુલ્મોદર, ને તૃષાને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ त ॥

तगर——મધૂર સ્નિગ્ધ લઘુ' તિક્ષ્ણ તિખી અને ગરમ છે. તે શ્વાસ, ચળ, શિતપ્રશમન, ચેતનાસ્થાપન, વર્ણ પ્રશાદાદન, કડુ, કુષ્ટને મટાડનારી છે;

तज——....સુગંધયુક્ત, તિખી ગરમ. તિક્ષ્ણ, અને મધૂર છે; તે તૃષા વાત, પિત્ત. -હદ્રોગ, કૃમી દોષ, અરૂચી આર્શ ને શોષને મટાડનાર છે;

तजपरीयां—....ટાઢાં, મધુર. અને ચિંકણાં છે. તે પ્રદર, પ્રમેહ, પેશાબની બળત્રા' લુ' પ્લિહા, ક્ષય રોગને હરાવના રછે.

तमाल—કૃષાય' મધૂર. ગરમ, રેચક' રૂક્ષ, તિક્ષ્ણ, ને શિષ્ટ છે. તે દાહ' વિસ્ફોટીક' આર્શ. કફ, છાતીનાં દરદ ઉધરસ, મોળ' બાદી, અરૂચી, વગેરે દરદને મટાડનાર છે.

तल——જરા કડવા, તુરા મધૂર, સ્વાદિષ્ટ, સ્નિગ્ધ' તુ-ખાને તેલીછે. તેમજ મુત્ર દોષ. કફ દોષ, મેદ, વ્રણ, કુષ્ટ. કૃમી વગેરે રોગને મટાડી, વિર્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

तलत्राण—....ટાઢી, કડવી, રૂક્ષ, શોધકને દિપ્ય છે. તે અ ભિન્યાસ શુદ્રા; હારિદ્રી, વિષમજ્વર, ત્રિદોષ, હદ્રોગ, અ રૂચી, અંડવૃદ્ધિ, ને તનખ; વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

तमाकुं—....ઝેરી, નિશાદાર, ગરમ, શુષ્ક. અને અરિ ષ્ઠ ફળ આપનાર છે. અંતર્ગલ; સોજા હેડકી, અરૂચિ ગુદા રોગ, શ્વાસ, ટાંકી વિસ્ફોટીક, વગેરે મટાડી ખરૂં પુર્ષત્વ આપનાર છે.

तपखीर—....પૌષ્ટિક ટાઢી, અને તુરીછે. તે મુખપાક,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ટાંકીને; ગડગુમડને મટાડનાર છે.

ताळेत्र—....ભારે સ્વાદિષ્ટ, ટાઢું, ખારૂં, અને રોગિષ્ટ છે. તે બળ આપનાર મુત્રકૃચ્છને મટાડનાર અને, રક્તપિત્તને નિઃમુળ કરનાર છે

तडवृक्ष—....ગ્રાહી. શિતળ, મધૂર, ગુરૂ, ભારે, મુત્રલ;ને સ્વાદિષ્ટ છે તે લોહિની વૃદ્ધિ કરી, મેદને, મટાડનાર ને વિર્યની વૃદ્ધિ કરનાર છે.

ताड—...અત્યંત મદ વાળો. મધૂર સ્નિગ્ધ. ખટાશ વાળો: પિત્ત તથા વાયુ હરનાર છે. મળને ખસેડી, મેદહરી; વિર્યની વૃદ્ધિ કરનાર છે.

तालीशी—-ઉષ્ણ તિક્ષ્ણ. ગરમ, ને ક્ષયનો નાશ કરનારછે. તે કફ. વાત, અતિસાર, શ્વાસ, ઉરઃક્ષત, અને જુની ઉધરસને મટાડનાર છે.

तांदुळजोશીતળ, રૂક્ષ પથ્ય, રેચક, મુત્રલ, ને મધૂર છે તે ગાંડ, અરોળ, બળત્રા; તૃષા, દાહ; ને મુખ શોષને મટાડનાર છે.

तुळशी—...તિખી; કડવી; સ્વાદિષ્ટ; હિપ્ય, ભેદક, ન્યુટીટીવ (શક્તિ આપનાર) ને શુદ્ધ વનસ્પતિ છે. તે શુળનો દુખાવો; વિંછીની વેદના. આધાશીશી; કળતર; પિન્સ.વાતજ્વર, મુર્છા; કફ; વગેરે રોગ મટાડનાર છે.

तेजवळ—....વિર્ય ઉષ્ણ; ગરમ સુગંધિદાર; મધુર પૌષ્ટિક ને પથ્ય છે. તે મુત્ર રોગ; ગુદા રોગ ધાતુક્ષય; ને કફજન્ય ને મટાડનાર છે;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ थ ॥

थोर—....ઉષ્ણુવિર્ય, તિક્ષ્ણ; કેથાટીક (રેચક) સ્નિગ્ધ તિખો; હલકો અને શિષ્ટ છે; તે આંફરો, ગોટો, આર્શ કુષ્ટ પથરિ: પાંડુ; સૌફ; અષ્ટલીકા, ઉન્માદને ઉદર રોગને; મટાડનાર છે;

॥ द ॥

दाडम....સ્નિગ્ધ; આમ્લ; ઉષ્ણ; શિતળ; કૃષાય; તુરૂ મધૂર, સ્વાદિષ્ટ; ગુરૂ; શોષણ, ગ્રાહી; જરા કેથાટીક, અને ખટ મધૂર છે; તે ત્રિદોષ; કફ; ને મળ બંધને મટાડી; વિર્યને વધારી તૃપ્તિ કરનાર છે;

दाभडो——મધૂર; અને શિતળ છે: ત્રિદોષ; પ્રમેહ; પથરી; ને એન્ટીપાયરેટીક (તાવની ગરમી ઉતારનાર) છે;

दारुडी....ગ્લાનીકર; નિશાખોર; રેચક, કડવી; અને શિષ્ટ છે, તે કૃમી દોષ; ખરજ; આંફરો; અરૂચી; જળોદર ગાંઠ; અને બરોળ, ને મટાડનાર છે;

दारुहळदळ....હરમી; શિતળ; ગ્રાહી; શોધક, એન્થેલમિન્ટીક (કમીનો નાશ કરનાર) અને પથ્ય છે; તે લોહિનો ચઢાવો, નેત્ર રોગ, અર્ધશીશ, અને શોફોદરને મટાડનારછે,

देवदार–સુગંધયુક્ત; પાચક સ્નિગ્ધ ઉષ્ણવિર્ય સ્વેદલ મુત્રલ કૃમીઘ્ન ને કફઘ્ન છે. તે સુતિકારોગ મુત્ર માગનારોગ સ્વરભંગ, સોજો, જુ, ચળ વ્રણ કાસ શ્વાસને મંદાગ્નિને મટાડનાર છે.

देवनळ—રેચક; કડવો; એસ્ટ્રીન્જન્ટ (ગ્રાહી) તુરો કૃષાય ને કૃમિઘ્ન છે. તે વાત; કૃમી; કફ; સોજો અને ઉપદંશનેહરનારછે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

(ધ)

ધમાસો—મધુર; ઠંડો; ગ્રાહી; જરા પરગેટીવ (રેચક) ને વિષહર છે. તે તૃષા; મેદ; ક્રોધ; કુષ્ટ; રતવા; પિત્તશુળ; ભ્રાંન્તિ; શ્વાસ; કાસ; ઉધરસ તથા વમનને મટાડનાર છે

ધતુરો—ઉગ્ર, કડવો; ગરમ: ભારે, નાર્કોટિક (નિંદ્રા લાવનાર) તુરો, ગ્રાહી, માદક ને મુત્રલ છે; તે વ્રણ, વૃષણવૃદ્ધિ, ગુમડાં, કુષ્ટ, સંધિવાના ચસકા, અને મુત્રરોધને મટાડી વિર્યને વધારનાર છે.

ધાણા—મુત્રલ, તુરા. હલકા, જરા કડવા. તિખા. રેચક, ઉષ્ણ, કૃમિઘ્ન છે તે વિર્યને હરનાર, ને આંકડી, ત્રિદોષ, શ્વાસ, વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

ધાવડી—તિખી, રેફ્રીજરન્ટ, (ઠંડો) તુરી: ગ્રાહી. હલકી, સુખકારિણી છે. તે કમી, ચાંદાં, રતવા, અતિસાર આત્યાર્ત્તવ, રક્તાર્શ અને કફને મટાડનાર છે. તથા યોનીનો સંકોચન કરનાર છે.

ધ્રાખ—ટાઢી, તુરી; ગુરૂ, મધુર, રેચક, ભારે અને ગ્રાહી છે. મુત્રકચ્છ; રક્તપિત્ત, કુષ્ટ, ઉદાવર્ત્ત, ગુલ્મ ગ્રહણી, ને મદાત્યયને મટાડે છે.

ધ્રોખડ—મધૂર, ટાઢી કડવી, તૂરી, હલકી, હીમોટાઇનીક (લોહીને શુધ્ધ કરનાર) ને ફેબ્રીફ્યુજ (જ્વર હારક) છે. તે મળને રોકનાર, વ્રણને મટાડનાર, તથા સન્નિપાત; રતવા, કફ. કુષ્ટ પિત્ત, તનખ, પ્રમેહ, ને ધાતૂક્ષયને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

(न)

नगोड—કડવી; કૃષાય, હલકી, તિખી, ઉષ્ણુ, ને ટોનિક (પૌષ્ટિક) છે. તે કૃમીદોષ, અરૂચી, લચક, વ્રષણવૃદ્ધિ, કચર; જળોના દંશ. કુષ્ટ, સુતિકારોગ. આર્દિતવાયુ; ભગંદર નાસુર, આંચકી; વગેરે દરદોને મટાડનાર છે.

नगोत्तर— ગરમ, રૂક્ષ, મધૂર; રેચક, -હૃદ્રોગહર ને ઈમીટીક (ઉલટી આણનાર;) છે. તે કૃમી, ઉદરરોગ; આંફરો, ચુંક, વ રે વ્યાધિને મટાડનાર છે.

नाकशींघी—તિખી ગરમ તિક્ષ્ણ, ને શિઘ્ર છે. તે પિન્હ, સુરદી, માથાનો દુઃખાવો; નાભીશુળ. ને રક્તવાતને મટાડનાર છે.

नागकेसर—ઉષ્ણ કૃષાય, રૂક્ષ, લઘુ અને શીત છે. તે સુતિકારોગ; સોફોદર, ભ્રમ, ને ગ્રહણી રોગને મટાડનાર છે;

नागरवेल—તિક્ષ્ણ, ગરમ. રેચક -હૃદ્ય, દિપન, પાચક' પથ્ય, અને તિખી છે. તે ભ્રમ, હાંફણ, મુખ દોર્ગન્ધ્ય. મળ ભેદક, વાયુ, તથા શ્રમનો નાશ કરતા છે. ને મુખજાડય હરનાર છે.

नारंगी—પથ્ય, શિતળ, આમ્લ, જરા કડવી, અને પૌષ્ટિક છે. તેમજ દંતરોગ, રક્તપિત્ત; અને સ્કર્વીને મટાડનાર છે.

निर्मळी—મુત્રલ. અન્વર્થ. એન્ટીફલો જેસ્ટિક (સરમી કાપનાર) મીડ્રઆટીક (આંખની કીકીને મોટી કરનાર) છે. તે આંખમાંથી પડતું પાણી ઉલટી, પ્રમેહ, આંખના મોતિઆ વગેરે રોગને મટાડેછે.

नैरुती—કડવી, જલદ, માદક. તિક્ષ્ણકૃષાય. અનેજરા રેચક છે. તે કાસ. શ્વાસ, હાંફ, બરોળ, ટાંકી. વિર્યક્ષિણ, પ્લિહા, જળોદર, પિન્સ વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

नाळिएर—સ્નિગ્ધ, ડીમીલ્સન્ટ (ધાતુ પૌષ્ટિક) ચિકાસ યુક્ત) ગુરૂ, મધૂર, તૈલી, કોમળ, ને પથ્ય છે. તે બુદ્ધિ વધારનાર વિર્યવધારનાર; ભવ્ય, પાચક; કુષ્ટ દદ્રુ વગેરે રોગને મટાડનાર છે;

नेपाळो—તિક્ષ્ણ, ગરમ, રેચક, એન્ટીસ્પેઝ મોડીક (આંકડી તથા શુળને હરનાર) ને એન્થેલ મીન્ટીક (કૃમીનો નાશ કરનાર) છે. તેથી ખરજ, ટાંકી, કુષ્ટ રક્તવિકાર; મળબંધ, ડાંસો, પિન્સ' કફ; પિત્તને ગુદાના રોગને મટાડનાર છે.

॥ प ॥

पटोळ—સારક, કડવું, ઉષ્ણ; તિખું ભેદક; પાચક, ને અન્નરચી છે. તે ધારાં, કુષ્ટ, દાહ, બદ્ધકોષ્ટ, ને પિત્તજ્વર વગેરે રોગને હરેછે,

पतंग—મધૂર, ગ્રાહી, થંડુ અને શિષ્ટ છે. તે શ્લિષ્મ, દંતરોગ, યોનિદોષ, ને મટાડનાર છે.

पाषाण भेद—કડવો તુરો; થંડો, મુત્રલ. અને ઓલ્ટ રેટિવ (લોહિને શુદ્ધ કરનાર) છેતે વ્રણ, પ્રમેહ, બરોળ, શુળ; યોનિકંદ, ને મુત્રકચ્છને મટાડનાર છે.

पिपर-लिंढी—મધૂર, ગ્રાહી. તિખી. ગરમ, તિક્ષ્ણ, રૂક્ષ, શોધક, એન્ટી પીરીઓડિક (એકાંતરીઆ તથા ચોથિઆ તાવને મટાડનાર) છે. તે અગ્નિમંદ, ધાતૂક્ષય જીર્ણજ્વર, પાંડુ રોગ, વાતવ્યાધિ, કંઠકુબ્જ. પ્રદર ને વાતરક્તને મટાડનાર છે.

पिंपरी मूळ—ભેદન તિક્ષ્ણ. દિપન ઉષ્ણવિર્ય, રૂક્ષ, રૂચિકર, ને એફ્રોડીઝીઆક (નામર્દને પુરૂષત્વ આપનાર) છે. તે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પ્લિહા. કૃમીદોષ. મસ્તક શુળ, ગાંડ, હેડકી, વગેરે રોગોને મટાડનાર છે.

પોપૈયું—....મધુર; ગુરૂ, એરોમેટીક (ખુશબો દાર) ને સ્નિગ્ધ. છે. તે દકુ મુત્ર રોગ, સ્તન પાક, ક્ષય, અને શ્વેત પ્રદરને મટાડનાર છે.

॥ फ ॥

फटाकेडुं....કડવું; તૂરૂં, સ્નિગ્ધ, ઉષ્ણ, ને હીમોસ્ટેટીક (રક્ત વિકારને દુર કરનાર) છે. તે આંખના મોતીઆ, સ્કર્વી, દંત રોગ, ને ગ્રહણિ રોગને મટાડનાર છે.

॥ ब ॥

बदाम—....સ્નિગ્ધ, મધુર, ગુરૂ, તૈલી, વિર્યવર્ધક; ને પૌટેક છે. તે કુષ્ટ, રજ દોષ, પશ્ચાતાપ, અશ્મરી; પાંડુ; લિંગ દોષ, મુત્ર રોગ, ઉરઃક્ષત, પિન્સ, બરોળને ગોંડ રોગને મટાડનાર છે.

बळदाणा—....મધૂર, ગુરૂ, સ્ટીમ્યુલન્ટ (ગરમી પેદા કરનાર] પૌષ્ટિક, સ્નિગ્ધ. ને ઉષ્ણ વિર્ય છે. તે પ્રમેહ ધાતુ દોષ, પિત્તજ્વર, વ્રણ, કુષ્ટ; ચળ, ને સનેપાત જ્વરને મટાડનાર છે.

बहुफळी........તિક્ષ્ણ, કડવી, ગરમ; પૌષ્ટિક સ્નિગ્ધ, મધૂર ને વિર્યવર્ધક છે. તે કૃમી દોષ, તનખ, જળોદર, પિન્સ અને બરોળને હરનાર છે.

बावची——કડવી, મધુર, તિખી, ઉગ્રગંધવાળી, સ્નિગ્ધ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પૌષ્ટિક, ને રસાયન રૂપ તથા શીત વિર્ય છે, તે ચુંક સંઢ દોષ, આમ્લ પિત, નાભી શુળ, ચસ્કા, ફાટ, ને મગજની અશકિત ને દફે કરનાર છે.

बावळ—....ગ્રાહી, તુરો, ટાઢો મુત્રલ, જરા કડવો, ને સા ચલેગોગ (લાળ વધારનાર) છે. તે પ્રમેહ, મુખપાક, નાશિકા રોગને અરૂચીને મટાડનાર છે.

बीजारुं——શોધક' ખાટુ, હલકું ગરમ, સ્ટોમેકિક ટોનીક (જઠરાગ્નિ ને પ્રદિપ્ત કરનાર) છે તે ગ્રહણિ ગુલ્મ, શુળ, નબળાઈ, રકત પિત્ત, હિક્કા; અજીર્ણ, મંદાગ્નિ, વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

बेहडां——કૃષાય; મધૂર, રૂક્ષ, અને કડચટ છે. તે તૃષા મુત્ર રોગ, છાતીનાં દરદ, ત્રિદોષ ને પિત્તને હરનાર છે.

त्रिली—....તુરી મધૂર, ચિકણી, શોધક ને દિપ્ય છે. તે અતિસાર, ચકરી, પ્લિહા, યકૃત' ને ચસ્કાને મટાડનારછે.

बोदार कांकरा—લેકસેટીવ, (ઝાડો સાફ આણનાર,) ને ગરમ છે. તે અતિસાર આર્શ, કુષ્ટ પ્લિહા, પિત્ત' કફ, વગેરે રોગને જડામુળ કરનાર છે.

बोरडी——મિઠી, સ્નિગ્ધ, શીતળ, ભારે ને જરા રેચક છે. તે અંડ વૃધ્ધિ, રૂધિર દોષ. તૃષા વગેરે મટાડી જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત કરનાર છે.

ब्राह्मि....થંડી કૃષાય; કડવી અને રૂક્ષ છે. તે આયુષ વધારનાર, સ્વરને સારો કરનાર, ઉન્માદ રોગને શાંન્ત કરનાર, મળને ખસેડનાર ને ઉપદંશના જખ્મ રૂઝાવી, તર્ક વિતર્કને શાંન્ત કરનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ भ ॥

भांग्य....तुरी; रुच्यक, उष्ण; मादक ने सोपारीफीक (निशो तथा निंद्रा लावनार छे. ते हडकवा उन्माद; आत्यात्तव; चसका; तिव्र भुख, तृषा; ग्रेहणी, अग्निमांध सुष्क उधरस; हेडकी वगेरे रोगने मटाडनार छे.

भांगरो-...गरम रसायन रुप; नरवाईनि टोनिक (धातुपौष्टीक) शोधक उष्ण, ने रोपण छे. ते आंचकी अपस्मार; चांदां ताव, खोडा वगेरे रोगने मटाडी आयुषनी वृद्धि करे छे

भिलामुं—पाचक; तुरुं तिक्ष्ण; दाहक; मधूर जरा रेचक मळबंध हर; विर्यवधक; ने वेसीकंट (चामडीपर फोल्लो पाडनार) छे ते पित पांडुं; मंद, जठराग्नि; वगेरे रोग मटाडी मैथुन शकितने वधारनार छे;

भोरिंगणी—तिखी; गरम; कडवी; रुक्ष; हलकी, ने शिष्ट छे; ते खांशी; मुखनुं विरस पणुं शुळ कुष्ट; दंतना चस्का वगेरे रोग मटाडी वंझा स्त्रीने फरीथी गर्भ धारण करी शके छे;

॥ म ॥

मग—....हलका; रुक्ष; गुरु मधुरा; पौष्टि; ने पथ्य छे ते मळबंध उदावर्त्त पितज्वर वृण अने अतिसारनेमटाडनार छे

मजीठ-....ग्राही तुरी; कडवी अने उष्ण छे. ते योनि रोग नेत्र रोग सळेखम प्रमेह रतवा; न्युनार्त्तव ने मुत्रक

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ર્છ ને મટાડનાર છે

मरेठी—....તિક્ષ્ણ પાચન. ઉષ્ણ તુરી અને રૂક્ષ છે; તે અરૂચી ઉલટી મળબંધ. વિશુચિકા ને હૃદ્રોગને મટાડનાર છે

मठ—રૂક્ષ ગુરૂ; મધૂર; પૌષ્ટિક ને હલકા છે તે પિત્ત જ્વર વ્રણ ને કમળો. વગેરે વ્યાધિ વિડારનાર છે

मरचां....ગરમ ઉષ્ણ ત્રિહી દિપ્ય મધુર ને દાહક છે; તે અરૂચિ કૃમી વાયુ પ્રકોપ તથા વ્રણ રોગને મટાડનાર છે

मरडार्शिंगी——કડવુ. એન્થલ્મીન્ટીક (કૃમીનો નાશ કરનાર) અને તુરૂ છે તે પ્રમેહ ગ્રહણી અતિસાર કુષ્ટ કર્ણશુળ વ્રણ વગેરે રોગને મટાડનાર છે;

मरी—મધુર તિખાં; સ્વાદિષ્ટ ગુરૂ તિક્ષ્ણ ઉષ્ણ રોચન રોપણ તથા દિપન છે તે દ્રષ્ટિનું તેજ વધારનાર બહેરને ઉઘાડનાર વાયુને હરનાર અને મુત્ર રોગ મટાડનાર છે

महुडां....-હધ મધુર ગુરૂ તથા નષ્ટ છે તે વિર્યને વધારનાર બળ આપનાર તૃષા દમ ભ્રંમ મદ અને રકતપિ-તનો નિઃશંશય નાશ કરનાર છે

मायाफळ—ગ્રાહી; ચિંકણા; ડીમીલ્સન્ટ (ધાતુ પૌષ્ટિક ચિકાસ યુક્ત) ને સમજંધી છે તે આર્શ, પ્રમેહ, ટાંકી પ્રદર પ્રમેહ, અશ્મરી; ને મટાડી ને યોનિનો સંકોચન કરનાર છે.

मालकांकणा—દિપ્ય કડવાં તિખાં ઉષ્ણવિર્ય તથા બળને વધારનાર છે. તે અપસ્માર. કોલેરા ને રક્તાતિસાર ને મટાડનાર છે.

मीठीआवळ—રેચક, તુરી કડવી, -હધ અને ગરમ છે. તે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પગનો ચુંથારો, ખુજલી, લુખસ; પિત્ત; કફ તથા પ્રદર રોગને મટાડનાર છે.

મીંઢોળ—ગ્રાહી, મધુર, કડવું; હલકું; તુરૂં, ને શુભ છે. તે ત્વગદોષ, નળવિકાર, સંધિવા, બલગમ, તથા લુખસને મટાડનાર, તથા લિંગની વૃદ્ધિ કરનાર અને ગર્ભપાત; તથા વમન કરનાર છે.

મુશળી—કડવી ચિંકણી; રસાયન રૂપ, ભારે; પૌષ્ટિક, કાર્ડિઆકટોનિક (અંતઃકર્ણને શક્તિ આપનાર) વિર્યવર્ધક; મધુર ગ્રાહી, ઉષ્ણવિર્યને વાતહર છે. તે વિર્યરોગ; ગુદારોગ, માથાનો દુઃખાવો, પ્રમેહ, ઉનવા, કમ્મરનો દુઃખાવો; કળતર, નબળાઈ પીડિતાર્ત્તવ; વગેરે રોગ મટાડનાર છે.

મેથીદાણા—કડવા; તુરા, પૌષ્ટિક; પાચક; વાતહર; ને દિપ્ય છે. તે ગર્ભસ્થાનને સંચોચિત કરનાર, સ્તનમાં વિશેષ દુગ્ધ ઉત્પન્ન કરનાર. વિર્યને વધારનાર, તથા પાચન શક્તિ, મૈથુન શક્તિ વધારી, દ્રષ્ટી તેજને વધારનાર છે.

મેંદાલકડી—સ્નિગ્ધ, તુરી, કડવી ને રૂક્ષ છે. તે હથિઆરના ઘાને રૂઝવનાર; સોજો, સોફોદર, માથાનો દુખાવો પગમાં કળતર; ને ત્રિદોષને મટાડનાર છે.

મોચરસ—મધૂર ટાઢો; પૌષ્ટિક; ચિકણો; ને ઉગ્રગંધી છે. તે રૂધિર વિકાર માથાનો દુખાવો; રક્તપિત્ત; ને કર્ણશુળને મટાડનાર છે.

મેંદી—ગ્રાહી, ટાઢી, એરોમેટિક (ખુશબોદાર) સુગંધયુક્ત; ને શિષ્ટ છે. તે જખમ, ધારાં; વાતરક્ત; દાહ; ને રકતનેત્રને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

મોથ—ગ્રાહી; કડવી તિખી, સ્વેદલ; દિપ્ય ગરમ ને રૂચક છે. તે મંદજઠરાગ્નિ, મળબંધ, વિષમજ્વરઃ શ્લિષ્મ, અરૂચી; ને વમનને હણનાર છે.

॥ र ॥

रतवेली—રૂક્ષ. તુરી, ટાઢી અને કડવી છે. તે વ્રણ; રક્તપિત્ત, દાહ, રતવા; ગાંડ, ને બરોળને મટાડી; વિર્યની વૃદ્ધિ કરનાર છે.

रतांजली—શિતળ; લઘુ, મધૂર. કડવી, ગ્રાહી; મનહર. ને શ્લિત છે. તે કુષ્ટ, ત્વચા દોષ, ઉપદંશ; ને વિસ્ફોટિક રોગને મટાડનાર છે.

रसवंती—શીતળ, તુરી, જરા મધુર, અને મુત્રલ છે. તે રક્ત નેત્ર; પ્રદર, ત્રિદોષ; મુખપાક; પ્રુજ; ને તેજહિણ; દ્રષ્ટિને સ્પષ્ટ કરનાર છે.

राइ—તિખી; ઉષ્ણ, તિક્ષ્ણ; જરા કડવી; તૈલી ને ગ્રાહી છે, તે ખરજ; કૃમી; કુષ્ટ; પિત્ત અને કફનો નાશ કરનાર છે.

रास्ना—ગરમ, ગુરૂ; કડવી, અને વાતહર છે. તે ઉદર રોગ; સોજા; અર્ધાંગવાયુ; આર્દિતવાયુ; સર્વાંગવાયુ; તંદ્રિક, અંત્રવૃદ્ધિ; અંતર્ગળ, અને પડખાંના શુળને મટાડનાર છે;

राळ—ટાઢી ભારે; મળરોધક કડવી હરમી; કૃષાય; ને ગ્રાહી છે, તે ત્વગ્દોષ; મરડો; રક્તાતિસાર, અને સન્નિપાતને મટાડનાર છે;

रीशामणी—તુરી; કડવી, ટાઢી; મનહર; ને સુગંધિદાર છે; તે યોનિરોગ; જળશ; ને અતિસારને રોકનાર છેઃ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રેવંચી—ઉગ્રરેચક; તુરી ને કૃષાય છે; તે મુત્રને વધારે છે; ને કુષ્ટ; પગમાં ફાટ સોજો; પેટમાં ચુંથારો, વગેરે રોગ નાબુદ કરનાર છે,

॥ લ ॥

લવિંગ—મુત્રલ; તિખું; ઉષ્ણવિર્ય, પાચક, તિવ્ર ને સુગંધ યુક્ત, છે, તે શ્વાસ, હિક, તમક શ્વાસ; ત્રિદોષ; -હૃદ્રોગ; કંઠરોગ; હેડકી, પિન્સ; ઉરઃક્ષત; પ્રમેહ; ગ્રહણી; વગેરે રોગને મટાડનાર છે;

લસણ—તિખું; ઉષ્ણવિર્ય; વિર્યવર્ધક, રસાયન રૂપ, રૂબી ફેસીયન્ટ, (ચામડીને લાલ કરનાર) ને ગ્રાહી છે; તે છાતીના રોગ, જીર્ણજ્વર, વિષમજ્વર, જળોદર, ઉગ્ર વાતરોગ, ઉલટી, અરૂચી, વગેરે રોગ મટાડી, શરીરમાં શક્તી વધારી, મૈથુન શકતીને પ્રાકૃમી કરેછે,

લિંબડો....ટાઢો, હલકો, ગ્રાહી, તિખો ને કડવો છે. તે નેત્રરોગ, પ્રમેહ, કુષ્ટ, ચસકા, ખરેર, જ્વર, વગેરે વ્યાધિઓને મટાડનાર છે,

લિંબૂ—પાચક, ખાટું, સુગંધયુકત, રમણ્ય, તુરૂ, જરા કડ-વુ, હલકું, ગુરૂ, તિક્ષ્ણ, કૃમિઘ્ન, છે. તે તૃષા, રૂધિર દોષ, વ્રણ; દર્દ, સ્કર્વિ, સર્પદંશ, ધાતુક્ષય, કુષ્ટ, ને મ્રગી નામના વ્યાધિને મટાડનાર છે.

લોદર....રૂક્ષ, ગ્રાહી, કૃષાય, અને શિષ્ટ છે તે ત્વગ્દોષ, અતિસાર, મળવિકાર, પ્રદર, પ્રમેહ, આત્યાર્ત્તવ, ચકરી, વગેરે રોગને મટાડેછે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

લોચાન—સુગંધયુક્ત, ડાયફોરેટીક (ઇંદ્રિય જુલાબ કરનાર) હલકો ને સ્નિગ્ધ છે. તે તનખ, જળોદર, મુત્રદોષ, ચાંદાં, ઉનવા, અશ્મરી, વગેરે રોગને મટાડનાર છે

॥ व ॥

वज्र....તિખો દિપ્ય, પૌષ્ટિક, મુત્રલ ને ઉગ્રગંધી છે તે વિંછીદંશ, રૂતુદોષ, ગર્ભપાત, સન્નીપાત, વગેરે વ્યાધિને મટાડનારછે,

वरधारो....તિક્ષ્ણ; ઉષ્ણવિર્ય; પૌષ્ટિક; ને નિર્મળ છે; તે ત્રિદોષ, કંપવા અર્ધાંગવાયુ, અરૂચી, અને પ્લિહા ને મટાડનારછે.

वड—શિત કૃષાય ગ્રાહી, રૂક્ષ, ગુરૂ, ને પૌષ્ટિક, છે, તે પ્રમેહ, યોનિરોગ, ગુલ્મોદર, દંતપિડયા ને કફને મટાડનાર છે.

वंशलोचन—મધુર; કૃષાય, રૂક્ષ વિર્યવર્ધક, ને પૌષ્ટિક છે તે ક્ષય, ઉધરસ, બરોળ, રક્તપિત્ત, વગેરે દરદ મટાડી મૈથુન શક્તીને વધારનાર છે,

वापुंवा—કૃમિઘ્ન, ગરમ, ને વાતહર છે, તે બાળકના પેટના કમી, મળબંધ, અરૂચી, આફરો, નાભીશૂળ, વગેરે દરદ પર વપરાય છે,

वावाडिंग—રૂક્ષ, ગરમ, કડવાં ને કૃમિઘ્ન છે, તે કમી, કફ, ઉલટી, આત્યાર્ત્તવ વગેરે વ્યાધિને નસાડનાર છે,

वाळो....શીતળ, ગ્રાહી, હલકો, રૂક્ષ, સુગંધયુક્ત, ને જરા રેચક છે. તે તૃષા, રતવા, અરૂચી દાહ, ચળ ને વિષદોષ ને મટાડનાર છે.

विदारिकंद—પૌષ્ટિક મધુર, ગુરૂ, સ્નિગ્ધ; લઘુ, મુત્રલ; ને શીતળ છે. તે વિર્યને વધારી, ઉરઃક્ષત, નામર્દતા,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

જ્વર, વ્રણ, વગેરે રોગ શૌર્યહિણ કરનાર છે.

॥ श ॥

शतावरी—પૌષ્ટિક, રસાયન રૂપ; વિર્યવર્ધક, ટાઢી શિતવિર્ય કડવી, -હૃદ્ય; સ્વાદિષ્ટ, ને તિવ્ર, છે. તે રૂધિરવિકાર, સંગ્રહણી, ક્ષય; અશક્તી, પ્રમેહ, ચકરી મંદાગ્ની વગેરે દર્દને મટાડી, મૈથુન શક્તિ વધારનાર છે.

शरपंखा—કડવો તુરો, ગ્રાહી, મુત્રલ, કૃમિઘ્ન, અને હલકો છે તેથી યકૃત ગોટો; પ્લિહા, ટાંકી, અંડવૃદ્ધિ, શુદ્રા, ક્રોધજ્વર સનેપાત, ત્રિદોષ, મુત્રરોધ, વગેરે દરદ મટેછે.

शेरडी....મધુર, ટાઢી, ઉષ્ણવિર્ય, પૌષ્ટિક; મુત્રલ, ને કફઘ્ન છે. તે પ્રમેહને ઉત્પન્ન કરનાર છે. ને વાયુ; રક્તપિત્ત, બરોળ, યકૃત વગેરે રોગ મટાડી મૈથુન શક્તિને વધારનાર છે.

शमुद्रशोष—પૌષ્ટિક, ઉષ્ણવિર્ય, વિષદોષ હર, ને મુત્રલ છે. તેથી માથાનો દુઃખાવો ચળ સોજા, ફેફરૂં, વગેરે દુઃખ મટેછે.

॥ स ॥

सरग्वो -ગરમ. તિખો, તિક્ષ્ણ ભારે કડવો. જરા મધૂર, ગ્રાહી ને મુત્રલ છે. તે નેત્રરોગ, ત્વચારોગ, ધાતુદોષ, ક્ષય. ઉરઃક્ષત શ્વાસ, વગેરે વ્યાધિને મટાડનાર છે.

सरसव....ઉષ્ણવિર્ય, કફહર, સ્નિગ્ધ તિક્ષ્ણ, તિખા જરા કડવા તથા શિષ્ઠ છે. તે સોજો, મેદ, વગેરે મટાડી, કેશને વધારનાર છે.

सरसडो—પૌષ્ટિક; મધુર તુરો કડવો, મુત્રલ ને કમિઘ્ન છે. તે વિસ્ફોટક; ભગંદર, ધાતુક્ષય; વિર્યશ્વાસ, શ્વેત કુષ્ટ, દુષ્ટ વ્ર

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ણ વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

साटोडी....થંડી તુરી, તિખી ઉષ્ણવિર્ય, પૌષ્ટિક. ને કફઘ્ન છે. તે સુતિકારોગ, કમળો; ગ્રહણી, શ્વાસ, શુળ, બરોળ, વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

सालम—પૌષ્ટિક, ગ્રાહી, ગુરૂ, મધુર, ને વિર્યવર્ધક છે. તે જઠરાગ્નિને પ્રદિપ્ત કરનાર, મૈથુન શક્તીને વધારનાર, ને કફ, વાત, પિત્તદોષ ને મટાડનાર છે.

सुवा....પૌષ્ટિક, મધુર, જરા કડવા, તથા દિપ્ય છે. તે સ્તનરોગ, સુતિકારોગ પેટનો દુઃખાવો, યકૃત, બાદી પેઢાનું સુજી આવવું મરડો, અપચો શ્વાસ, વગેરે દુઃખને મટાડનાર છે.

सूरण—પૌષ્ટિક, ગુરૂ, મધુર, ગરમ પાચક, ભેદક, તથા પથ્ય છે. તે આર્શ, ગુલ્મ, કફ, પ્લિહા, દદ્રુ, ફેફરી, સુતિકા રોગ, વગેરે રોગ મટાડી, મૈથુન શકતીને વધારનાર છે.

सूंखड—ઠંડી, રૂક્ષ, તેલમય, પાષ્ટિક, ને શિષ્ટ છે. તે તૃષા, રૂધિર વિકાર, શ્રમ, દાહ; કાસ શ્વાસ, ને હૃદયના રોગોને શાંન્ત પમાડનાર છે.

समळो....મધુર, ટાઢો; જરા તુરો, પૌષ્ટિક, ગ્રાહી, ને સ્નિગ્ધ છે. તે રકતપિત્ત, વિર્યશ્રાવ, આત્યાર્ત્તત્ર, વગેરે દરદને મટાડનાર છે,

(ह)

हरडे—તુરી; પાચક, દિપ્ય, ભેદક, રેચક ગ્રાહી ને મુત્રલ છે. તે દસ્તની કબજીઆત, મરડો, પ્રમેહ, ખાંસી, અરૂચી, રૂધિર વિકાર, વગેરે દરદને મટાડે છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

હળદ્ળ....તિખી, હરમી, કડવી, લુખી, ગરમ, પાચક, અને કફઘ્ન છે. તે કુષ્ઠ, વ્રણુ, મુત્રકચ્છ, સંગ્રહણી, શુળ, વિષમજ્વર, ને રક્તપિત્ત વગેરે વ્યાધિને મટાડનાર છે.

હિરાબોળ—તુરો, ગ્રાહી, એકબોલિક (યોનિનો સંકોચ કરનાર) ને શિષ્ટ છે. તે શ્વેતપ્રદર, ટાંકી; ગ્લીટ, યકૃત, દરૂ, ચાંદાં સ્કર્વી; વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

હિંગ....તિખી દિપ્ય કડવી; મધૂર, સુગંધીદાર પાચક, ભેદક ને ઉષ્ણ છે. તે અજીર્ણ, શુળ મળબંધ, મેલેરિઆ દંત દોષ; વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

હીરાવજ—ભેદક; કડવી, તિક્ષ્ણ પૌષ્ટિક, શિષ્ટ, ને કૃમિઘ્ન છે તે અંડવૃદ્ધિ, પ્લિહા, યોનિરોગ, સ્તનરોગ ને નાભીશુળને મટાડનાર છે.

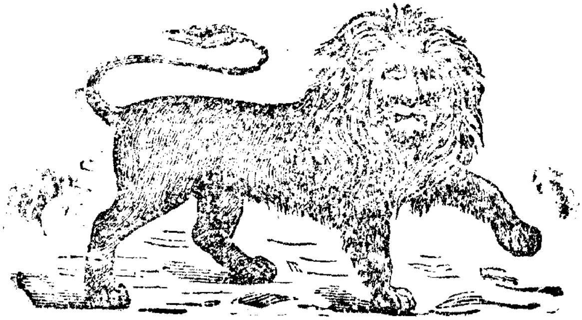

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ऊपधातु-धातूओना गुण.

પ્રભુ સ્તવનને ગુરૂ ઉપકાર વિષે
(દોહરો)

શી! સૃષ્ટી જગદીશ તેં, ભરી ધાતુથી પૂર
વળિ ગુણ તેમાં અવનવા, કોણ કળે યષ પૂર ૧
તાંબૂ, કાંસૂને સિસૂ, ગંધક ટંકણ ખાર
લોહુ, કલ્લઈ, ગેરૂને, પારો તે પણ સાર ૨
જસત શિલાજીત, ફટકડી, સોમલ સુરો જેહ
આહા! શી શ્રીજી કૃપા, રહે ભુતળમાં તેહ ૩
એ સઘળું તો સ્વલ્પવત, કયાં પાંનાં પુખરાજ
મોતી, હીરો, લસણિઓ, સર્વ જનોને કાજ ૪
એ વિણ ધાતૂ છે વધૂ, વિઃસ્મૃત નામો થાઉ
વિધારામ કૃપા થકી, હર્ષ અભંગિત આઉ ૫
રે રે હે જગના ધણી, તેમાં આપ પ્રવેશ
વિધારામ કૃપા થકી, લીધો એહ ઉદ્દેશ ૬
ધાતૂ; ઉપધાતૂ તણા, ગણું ગૂણ આવાર
તો ભઇશંકરનાં વિભુ, સંકટ હર્ણ કૃપાળ ७

॥ क ॥

कथीर-રૂક્ષ,, પૌષ્ટિક, ને હલકું છે. તે પિત્ત, ઉત્પન્ન કરનાર છે. વિદ્રધી, વ્રષણ આક્ષેપ, વાયુ, શુળ, પ્રમેહ, વિર્યક્ષિણ, વગેરે રોગને મટાડી મૈથુન શકિતને પ્રબળ કરનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कांस्य....તુરૂ, તિક્ષણ; ગરમ, વિર્યવર્ધક; ને પૌષ્ટિક છે. તે મળને ખસેડી, રક્ત પિતને મટાડી; મૈથુન શકિતને વધારનાર છે.

॥ ग ॥

गंधक— દુર્ગંધ યુક્ત, દિપન, કડવો, તિક્ષ્ણ ઉષ્ણવિર્ય તુરો તથા તિખો છે. ને તે ચળ, રતવા; કુષ્ટ પિન્સ, સોજા અને રકત વિકારને મટાડનાર છે.

गेरु....કૃષાય, તૂરો; કફઘ્ન, અને ટાઢો છે, તે વૃણને સુધારી કર્ણમુળ, રક્તનેત્ર; ને આર્શ વગેરે રોગનો નાશ કરનાર છે.

॥ च ॥

चाक....ગ્રાહી, શીતળ, મધૂર, અને જરા તુરો છે. તે પરણેલી સ્ત્રીનો હાર્ટ બર્ન (છાતીમાં બળવું) પેટની ખટાશ, ને પિત્ત દોષ વગેરે વ્યાધિઓને નિઃવંશ કરનાર છે.

॥ ज ॥

जसत ....તુરૂ, કડવું પૌષ્ટિક; ગ્રાહીને કફઘ્ન છે. તે ત્રિદોષ નપુર્ષત્વ; ઉધરસ મોતિઆ મંળબંધ; ઉલટી વગેરે દરદને મટાડનાર છે,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ ट ॥

टंकणखार ...તુરો, જરા કડવો. દિપ્ય, એકબોલિક (યોનિ સંકોચન કરનાર) ને કફઘ્ન છે તે ઉધરસ, ગર્ભ સ્થાનની બળત્રા' વગેરે રોગ મટાડી અવશ્ય કાંન્તિમાં વધારો કરનાર છે.

॥ त ॥

त्रांबू—પૌષ્ટિક, મધુર' કડવું, પાચક રેચક, ગ્રાહી ખાટું' તિખું અને મુત્રઘ્ન છે તે મુર્છા, ધાતુક્ષય. પ્રમેહ ઇંદ્રીના નબળાઇ, બળત્રા; અરૂચી, વિર્યનુ પાતળુ થઇ જવું; મરડો સંગ્રહણી ક્ષય, હાંફ, વગેરે રોગને મટાડી શરીરના તેજમાં વધારો કરે છે.

॥ न ॥

नवसार—જરા રેચક, મુત્રલ; ઉગ્ર. ને ગરમછે. તે રૂધિર દોષ, માથાનો દુખાવો, વિંછીદંશ, ગાંઠ; પ્લિહા, યકૃત, પ્રદર, અંતર્ગલ; વૃષણ વૃદ્ધિ; વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

॥ प ॥

पारो.... પૌષ્ટિક; હલકો, તથા તુરોછે. તે કુષ્ટ; કૃમી' નપુષંત્વ' મળબંધ ધાતુની નબળાઇ, નાભીશુળ વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

पित्तळ—કડવું રૂક્ષ, ગરમ; દિપ્ય. અને ભેદક છે. તે કૃમી રોગ પાંડુ રોગ, ને ધાતુદોષને મટાડનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ फ ॥

फटकडी—તુરી આમ્લ' ગરમ મુત્રલ; ને હલકી છે; તે મુખપાકઃ વૃણુ. વગેરે રોગને મટાડે છે. તે યોનિ સંકોચન કરે છે.

॥ म ॥

मनशील—તિખો કડવો, તુરો' તથા દિપ્ય છે. તે ત્વગ્દોષ' ફુલ' દરુ; ચિત્રી, દમ, મુત્રદોષ, કુષ્ટ વગેરે વ્યાધિ મટાડનાર છે.

माटी—મુત્રલ; મધૂર પૌતિક; શિતળને ગ્રાહી છે. તે પેટનો દુખાવો; લુખસ, પ્રમેહ. કફ, તથા જીર્ણજ્વરને મટાડનાર છે.

॥ र ॥

रससिंदूर—આ ધાતુના, ગુણ બધા પારાના ગુણને મળતાજછે.

रूपुं....ટાઢુ, તુરૂ, પોષ્ટિક, પિત્તઘ્ન ને મુત્રલ છે, તે સ્વરભંગ હેડકી મંદાગ્નિ પિત્તદોષ વગેરે વ્યાધિને મટાડનાર છે.

॥ ल ॥

लवण—ખારૂં; ગરમ; તિક્ષ્ણ ને હલકું છે. વળી તેમાં પાચક, દિપ્ય ને રેચક, એ મુખ્ય ગુણો રહેલા છે. તે હાડકાંને પુષ્ટી આપનાર, કૃમી, દોષને મટાડનાર, ને જ્વર કુષ્ટ, અરૂચી, હેડકી, વગેરે રોગ નાબુદ કરનાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

લાદું—ટાઢું ભારે; તુરૂં, મધુર, રૂક્ષ, નેત્રહીતક, ને પૌષ્ટિક છે. તે દસ્ત સાફ ઉતારી, પાંડું, ઝાડાની કબજીઆત. મળરોધ, નામર્દતા, કટી કળતર, પગના ચુસાવો, ને માથાના ભારેપણાને મટાડનાર છે.

॥ व ॥

वछनाग—વિષરૂપ, કડવો, હલકો, રૂક્ષ, વિર્યવર્ધક, ને પૌષ્ટિક છે. તે કુષ્ટ, દુષ્ટવર્ણ, અજીર્ણ, આર્શ, વિષદોષ, મસ્તકશુળ સાંધવા, દમ, વગેરે રોગને મટાડનાર છે,

॥ श ॥

શિલાજીત....(સોનું, રૂપું, ત્રાંબુ તથા લોઢાનો ગુંદર જેવો રસ ઝરે છે તેનું નામ શિલાજીત છે.) ભારે, રસાયનિક, જરા કડવાસ વાળો, સ્નિગ્ધ તથા પૌષ્ટિક છે. તે મધુપ્રમેહ; પથરી; મુત્રકચ્છ, શ્વાસ, વાતાર્સ, વાઈ ઉન્માદ, ધાતુક્ષય, સોજા, ઉદર રોગ વગેરે મટાડી મૈથુન શકતીને સચોટ જાગૃત કરેછે.

॥ स ॥

सिंदूर....તિખો ઉષ્ણવિર્ય, ને પૌષ્ટિક છે, તે વિસ્ફોટિક, વ્રણ મુખપાક ચકરી, અજીર્ણ; રાહુદોષ વગેરે મટાડનાર છે;

सीसू—ભારે પૌષ્ટિક, તુરૂં ને મુત્રઘ્ન છે; તે કૃમીદોષ, ધાતુક્ષય મૈથુન શક્તાનું નાશ પામવું વગેરે રોગને મટાડનાર છે;

सुरोखार—તુરો, હલકો, દિપ્ય ને ડાયફોરેટીક (ઇંદ્રિએ જુલાબ કરનાર) છે; તે તનખ પ્રમેહ, તૃષા, વિસ્ફોટિક, ને બી-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

જા મુત્ર માર્ગના રોગો મટાડનાર છે;

સોનું…રસાયનિક, સ્નિગ્ધ કોમળ, ભારે ટાઢું; વિર્યવર્ધક, મધૂર, કડવું. તથા પૌષ્ટિક છે; તે આયુષ, મૈથુન શક્તી, સ્મરણ શક્તી ને કાંન્તીને વધારી પુનઃતેજસ્વી કરનાર છે; તથા ક્ષય ઉન્માદ, વગેરે રોગ મટાડેછે;

સોમલ—વિષરૂપ, કડવો ભારે, રસાયનીક, ને પૌષ્ટિક છે; તે વાતરક્ત; કરોળીઆ, માંકડી, કુષ્ટ; તંતુઓનો દુઃખાવો, ફેફરે જ્વર, ને વિર્યસ્ત્રાવ ને મટાડનાર છે,

॥ હ ॥

હરતાળ—રસાયનિક; પોષ્ટિક અને ભારે છે તે ઝેર; વાયુ; પ્રમેહ; પત; લોહિનો બિગાડો, પિત્ત' કંદ્રપની કમતાકાતી; આયુષનું અલ્પ સુખ, જળોદર વગેરે રોગને મટાડનાર છે,

હિંગળોક—ઉશ્ણવિર્ય, પાચક, ભેદક ને તિવ્રછે, તે નેત્રરોગ કમળો, જ્વર વગેરે દોષને મટાડનાર છે,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

परिशिष्ट

पानां—શિતળ, મધુર સારક, ને પૌષ્ટિક, છે. તેઆમ્લપિત્ત વમન શ્વાસ, અગ્નિમાંદ્ય, હર્ષજ્વર; આર્શ, સોજા વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

पुखराज—સ્નિગ્ધ, નિર્મળ, પૌષ્ટિક, લઘુ, દિપન ને પાચક છે. તે વમન, કુષ્ટ, દાહ, વાયુ, આર્શ વગેરે દરદોને મટાડનાર છે.

माणेक—મધુર, રસાયનિક, સ્નિગ્ધ, તેજસ્વી, રમણ્ય ને પૌષ્ટિક. છે. તે પુખરાજમાં બતાવેલા રોગને મટાડેછે.

मोती—ટાઢું, પૌષ્ટિક, રસાયનિક, મધુર, ને સુંદર છે. તે નેત્રરોગ, પિત્ત કાસ. શ્વાસ; જઠરાગ્નિની મંદતા, ધાતુની કંતાકાત ને આર્શ રોગને મટાડનાર છે.

लसणिओ—ઉષ્ણ વિર્ય સ્વચ્છ, પૌષ્ટિક, મધૂર, રસાયનિક, ને ટાઢો છે. તે વાયુ ગુલ્મ, કફ. વગેરે રોગને મટાડનાર છે.

हीरो— રસાયનિક, દેદિપ્ય, પૌષ્ટિક, તેજસ્વી, આયુષ વર્ધક મનહર, વિર્યવર્ધક, ને ઉષ્ણવિર્ય છે. તે સંઢદોષ, શોષ, ક્ષય, પાંડું, સોજા, ઉદરરોગ, ભગંદર, વગેરે દરદને જડામુળથી નાશ કરનાર છે.

મોટા નાના વૈદ વિચાર પ્રથક્કરણ.

(દોહરો.)

મોટા નાના વૈદના, ધરે લોક જે વ્હેમ;
તે વીષે વીચારતાં, મને ભાસતું એમ 1
કે નાના વૈદો જથા, મંદ બુદ્ધિ ના હોય,

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ને વૈદ્દો જે વૃદ્ધ તે; દિર્ઘ બુદ્ધિથી જોય. ૨
પણ એ વીષે સાર એ, દિર્ઘ જ્ઞાનિ જે બાળ,
વૃદ્ધ વૈદથી તે ભલો, જ્ઞાન તુરંગ વિશાળ. ૩
મતીમંત, કાં બાળને, વૃદ્ધ વેદ જે હોય,
કહે ભઈશંકર ત્યાં થકી, દવા ખાવ માં કોય. ૪

દવા દેવા વિષે વિચ્ચાર નિર્ણય.

(દોહરો.)

શ્રદ્ધા વિણ દીધી દવા, ફળી ભૂતના થાય,
મ્હેનત પૈસો વખ્ત સૌ ફોગટ ફક્ત પલાય. ૧
શ્રદ્ધા વિણ' શ્રી કૃષણજી' ધરે ન તેપર હાથ
માટે શ્રધ્ધા સેવજો; રિઝે જગ્તનો નાથ ૨
પુર્ણ ભરૂંસે જે દવા' અપાય કે લેવાય
શ્રધ્ધા વિણથી સત ગણો' સ્પષ્ટ ફાયદો થાય ૩
અયોગ્ય પરહેજી કદી' નહીં રોગિને આપ
પળાવવા પ્રેમી બનો' ખાઇ ભૂલથી થાપ ૪
સુજ્ઞ વૈદ સૌ ચેતજો' તજો કુઢંગી રીત
સ્થિર ચિતે પ્રવૃત્તજો' ધરી અંગમાં પ્રીત ૫
કલેશી' ક્રોધી માં થશો, ભિષગ્વર સુખ શાળ
ભઈશંકર નિરણય સદા, ધરજો -હદય વિશાળ

वैद शिक्षा श्रुती

(ગરબી)

દુત આવે ત્યાંથિ વૈદે' પરઠવી પાર

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પુરિ રીતે પ્રેમે પેખી' સમજવો સાર
સમજવો સાર, પછી થવું રે તૈયાર—વૈદ કરોરે વિચાર
રૂતુ જ્ઞાન' સુભા સુભ શુકન ઉદ્દેશ
લખ્યું શાસ્ત્ર મહિ જેહ' જુઠું નહિ લેશ
જુઠું નહિ લેશ' એમ ગણી મંન બેશ—વૈદ૦
સ્પર્શ,'ત્રણ,'પરિક્ષાથી; કળો પછી દુઃખ
નાડિ નેહે નિરખતાં' કરો તેને સુખ
કરો તેને સુખ, જેમ ભાગે ભવ ભૂખ—વૈદ૦
પછી ગુટી' ચુર્ણ કવાથ, જેને જેમ જોય
પુરાતનિ રૂષીઓની. રચેલી જે સોઇ
રચેલી જે સોઇ, કહો જેવી વિધી હોય—વૈદ૦
દવા જેહ દેવી તેહ' પુર્ણ શ્રધ્ધા પૂર
અનઘડી નહિ દેવી' થવું નહી ક્રુર
થવું નહિં ક્રુર, રહેવું પાપીયોથી દૂર—વૈદ૦
રોગીઓના મન તણું; કરે સમાધાન
પુરાં શાસ્ત્ર પઢયો તેહ, પુરૂ તેનું જ્ઞાન
પુરૂ તેનું જ્ઞાન, પાંમે જ્યાં ત્યાં સન્માન—વૈદ૦
ફોગટનો ફેરો નહીં' ખાવો કોને ઘેર
દવા મુલ પહેલું લિજે; પછી બીજી પેર
પછી બીજી પેર' પૂઠયે માગ્યે થશે વેર—વૈદ૦
વૈદ વેશ્યા વાળંદ એ, પ્હેલું લેતો ઠીક
પછી પ્રભૂ પાસે માગે; મટે જો તે શીક
મટે જો તે શીક પછી ધરે શેની બીક—વૈદ૦
નિદાનાદિ પાઠ ભણી. નિત્ય ધરો નેહ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સોધો સુખકારી દવા, સુધરવા દેહ
સુધરવા દેહ, કવિ ભઈલાલ કેહ—વૈદ૦

* વ્યભિચાર નિષેધ.

(દોહરો)

ક્રોધ લોભ મદ અલ્પ છે, તુચ્છ મોહ હુંકાર
પણ સૌથી તેમાં ભૂંડો, વ્યભીચાર કરનાર ૧
પરનારી પાળી સમી, પ્રીતિ કરો માં કોઈ
પ્હેલાં લાગે સોહ્યલું; અંતે રે'શો રોઈ ૨
પરનારી પ્રીતિ કર્યે, જાય માન સન્માન
વીષ રૂપ, વ્યભિચાર તે; કો દિન લેવે જાંન ૩
પરનારીની પ્રીત્ય તે; ડગલે ડગલે પાપ
ઘોર નર્કમાં તે ધરે, બુદ્ધિ વિચારો આપ ૪
જાર કર્મ, ઝાકળ સમું; પાપ પુર્ણ અંકોર
વ્યભીચારિ આ વિશ્વમાં; વેઠે દુઃખ અઘોર ૫
પરનારી પ્રીતી થકો, જાય જગ્તમાં ભાર
અકાળ મૃત્યૂ ઉપજે, છટ છટ એ વ્યહવાર ૬
પરનારીની પ્રીત્યમાં; રહેલ આઠે જામ
કૂળ કલંકીત તે કરે; કરે આપ બદનામ ૭
નાક પતિષ્ઠા તે હરે, હરે હામને વિત્ત
વીષ પાનથી દોહિલી; પરનારીની પ્રીત્ય ૮
જાર કર્મ કરનારનું; શ્યામ મૂખ જગમાંહ્ય

* હાલમાં ઘણોજ વ્યભિચાર વધીપડેલો છે તેથી તેવા લોકોને બોધમળે હેતૂથી આ વિષય લખેલછે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શ્વાન સમૂ સુખ તેહને; ચેન પડે ના કયાંચ ૯
જાર કર્મ કરનાર જો, પેટ ભરી પસ્તાય
પણ તેની પુર્વે પડી, જાર છાપ ના જાય ૧૦
તિવ્ર રૂપ તે વેદના; જાર ઝેરની ઝાળ
નહીં સ્વાદ તેમાં કશો; અંત સમે વિકાળ ૧૧
પરનારી વશ પ્રાણિઆ; કિહાં રંકકે રાય
વ્યભીચારિ આ વિશ્વમાં; તર્ણા તુલ્ય ગણાય ૧૨
પ્રથમ ચિત્ત ચેતે નહીં, થાય પછીથી શોક
ગર્થ ગુમાવે ગાંડનો, વ્યભિચારી કે'* લોક ૧૩
મલીન બુધ્ધી ઉપજે, કોપ કરે કિરતાર
સદગુણ તેના ધુળ મળે; જો મંનમાં વ્યભિચાર ૧૪
સ્ત્રી રોખે ક્ષય અંગમાં નહીં સુખવત સાર
ક્રૂર કર્મ વીરા તજો, દુઃખકર તે વ્યભિચાર ૧૫
ચોરિ લંડતા સમ ગણો, લ્હાવા કમ દુઃખ ત્હોણ
પરનારી પ્રીતી સદા, દારૂણ દુખ પ્રમાણ ૧૬
પર સ્ત્રી કાળી નાગણી, હાડ માંસને ખાય
પરનારીના પરભવ્યા; ઘોર નર્કમાં જાય ૧૭
દિવે દર્પે શાણા તદા, વ્યભિચાર ચિત ચાહ્ય
તો બુદ્ધિમદ પંણ્ડિતો; મુખા તુલ્ય ગણાય ૧૮
જાર કર્મ કરનારને, સુખ્ખ નહીં લવલેશ
બળ તન મનને ધન હરે, વ્યભિચાર નો વેશ ૧૯
માટે એ કૂરીતથી. રહો પંણ્ડિતો દૂર
ઝાંપ કદામાં ઝાંખવો ભઇશંકર યશ પૂર ૨૦

* રંડીબાજ છે એમ લોકો કહે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

* મદીરા નિશેધ.

(માલિની છંદ)

ધન તન સુખ તારૂં; તેહથી ત્રાસ પામે
યશ કુળ મરિઆદા, કુસ્થળે જૈ વિરામેં
મધુર રશ ભરીઉ, સત્ય તે તોય વારી
મત પિ જન મદીરા, દુઃખકારી નિહાળી ૧
વિષ રૂપ મધુ જાતે, માનવી માં પિશોએ
નહિ મહિ જગદીશે, સ્વાદ ધર્યો કશોએ
તજ તું જગ મહીંએ. શત્રુ રૂપે વિચારી
મત પિ જન મદીરા, દુઃખકારી નિહાળી ૨
મદ કર મદિરા એ, મૂખનું તેજ =ત્રાડી
મથિ મર કુળ મેળે, પુણે ફુલેલ વાડી
લખિ વિધિ સહુ પાઠે, આગના શું વિસારી
મત પિ જન મદીરા, દુઃખકારી નિહાળી ૩
નહિ ગુણ રસ એમાં, ચિત્તને ફેરવે છે.
કદિ નકિ વણ ગુન્હે; જોખમે તે ધરે છે.
મરચુજ લહુ તેથી, પેટમાં ધારિ પાળી
મત પિ જન મદીરા, દુઃખકારી નિહાળી ૪

(દોહરો)

મદિરા કાળી નાગણી. કરો કોઇમાં પ્રીત્ય
ભઇશંકર જો પંણ્ડિતો; ચહો આપનું હીત ૧

---

* આ વિષયનો હેતુ મદિરાપાન ન કરવું તેજ છે, = મુખના તેજને નાશ પમાડે (તેજ હીણુ કરે.)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कृष्ण स्तवन,

(દોહરો)

અરિદળ, હર, જળઝળ, પ્રભુ, પાળક, નંદ કુમાર
પ્રથમ પ્રકાશે, અંતમાં, મંગળ નામ, મુરાર ૧
ગરૂડારૂઢ, ગુણ મહંતા, બંસીધર; બળનાથ
પ્રથમ પ્રકાશે, અંતમાં, સ્તવુ કૃષ્ણ બે હાથ. ૨

इतिश्रि कृष्णपूर निवाशी विद्याराम तनुजनुपा कवि. भइशंकर पंण्डित विराचिते **आयुर्वेदादित्य** ग्रंथे, रुतुज्ञान, स्पर्शपरिक्षा, वर्ण परिक्षा, दुतज्ञान; नाडि परिक्षा, शब्द परिक्षा, नामा परिक्षा, रशपरिक्षा, जिव्हापरिक्षा, नेत्रपरिक्षा; मळ परिक्षा. मूत्रपरिक्षा, तिथी ज्ञान. सुकन परिक्षा, सामोकाळ, दाणा जोवा विषे, स्वप्न परिक्षा, सरोदाज्ञान, छायाज्ञान. दिशा चंद्रज्ञान नक्षत्र शूळ योग ज्ञान, सुभासुभ चंद्रज्ञान, दिषा शुळज्ञान, योगणी घरज्ञान; शारिरिज्ञान; योग्या योग्य चिकित्सा करवा लायक पुरूष कथन; पथ्य विचार; चिकित्साना प्रकार, साधन प्रकार; औषध अर्पण काळ निर्णय, कुवैदनी निंद्या, काळज्ञान; वनस्पती शास्त्र. धातूना गुण दोष, वैद शिक्षा श्रुती, व्याभिचार निषेध, मदिरा निषेध, ने कृष्ण स्तवन, आदी वर्णोनाम प्रथम प्रकाश संपुर्ण ॥ तथास्तू ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પ્રથમ પ્રકાશ સમાપ્ત.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આયુર્વેદાદિત્ય

(દ્વિતિય પ્રકાશ)

દ્વિતીય પ્રકાશને પ્રારંભે નિઃવિઘ્ન થવા માટે

* વાગેશ્વરીની સ્તુતી.

(મંદાક્રાંતા છંદ.)

પાપી છૂ હું પિંડ દળ દળો; શર્ણુ ચાહૂ સદાય;
ત્હારા તો ગુણ નહિ મુજથી; છાય રૂપે વદાય;
ચાહો જો ચિન્ત ગુણિ ઝટતો; જ્ઞાનિ મોટો કરેરે;
નામું મા વાગિશ ચરણમાં, લ્હાવ તેથી સરેરે. ૧
ઘેલો છું જ્ઞાનહિણ, તદપી, ભક્ત તારો ગણાઉં,
એકાંન્તે નામ તુજ સમરૂં, પાસ પ્રેમે વણાઉં;
શાંન્તી દે આજ જગ જનુની, દૂર કયાં તું ફરેરે;
નામું મા વાગિશ ચરણમાં; લ્હાવ તેથી સરેરે, ૨
સ્તુતિ તારી મુખ નિત કરૂં, અલ્પ જ્ઞાને તથાપી;
ઝોંકૂ વાકયો ધિર નિરજનાં; આજ્ઞ તારી ઉથાપી;

---

* વાગેસ્વરી એ સર્વ કવિજનોની માતા છે ને સર્વને કવિત્વ શક્તિ તેની કૃપાથી જ પ્રાપ્ત થાયછે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

મુર્ખો છું તોય ઝટ ગણુના, જ્ઞાન સિંધુ ભરેરે;
નામું મા વાગિશ ચરણમાં; લ્હાવ તેથી સરેરે.
દેવી તારો નિત જપ કરૂં; દિર્ઘ તારી કળાશું?
આયુર્વેદાદિત્ય ગુણનિધી, પાગ હારે તળાંશું.
ચિત્તે ચંડી અરજ ધરજે; ભાઈલાલજ કહેરે;
નામું મા વાગિશ ચરણમાં, લ્હાવ તેથી સરેરે.

ज्वर चिकित्सा

॥ श्लोक ॥

यतःसकळ रोगेषु; प्रायशो बलवान ज्वरः ॥
तस्मात्तद्रोग नाशार्थं =चिकित्सौशधं प्रोच्यते ॥ १ ॥

અથ—સર્વ રોગમાં બહુધા પ્રકારે કરીને બળવાન જ્વર છે. માટે તે રોગનો નાશ કરવા સારૂં ચિકિત્સા લખું છું.

જ્વર સંપ્રાપ્તિ.

(દોહરો)

મિથ્યા હાર વિહારથી, વાયુ વિકારે જેહ;
જઠરાગ્નિ રસ હોલવી; ભળે રક્તમાં તેહ. ૧
શારીરિક જ્વર આ ક્રિયા; આગંતુક જ્વર અન્ય;
જ્વર સંપ્રાપ્તી આ સદા, માધવચાર્ય વચન. ૨

જ્વરનાં પુર્વરૂપ.

(* લ્હેર.)

ધીર વીર સાંભળજો,

= ચિકિત્સા ને ઓષધ તે ભિન્ન રૂપથી વર્ણવેલ છે * ઉભરો

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

જ્વરો વાયુથી કદા પિડેતો, તદા બગાશાં આવે,
પિત્તદોષથી ચક્ષુ બળે બહુ; કફે અન્ન અભાવે. ધીર-૧
મ્હેનત વીના શ્રમે પિડાએ; અચેન થાયે અંગે;
શીથળ અંગ વધારે થાએ, મોંઢું ફીકા રંગે. ધીર-૨
નેત્ર અશ્રુથી ભરાઇ આવે; ટાઢ વાયુ પર પ્રીતી.
અંગ અવયવ તે જાણે તૂટે; લચી રૂવાંટી વ્હેતી. ધીર-૩
બાળશબ્દ પેં થાય અરૂચી, વલૂર અંગે થાયેં,
ભાઇશંકર આ જ્વર પુર્વમાં રૂપ સદા દેખાયે. ધીર-૪

ज्वरना भेदनी अनुक्रमणिका

(દોહરો)

આગંતુજ્વર[1] ભૂતજ્વર[2], શ્રમ[3], પિત્ત[4], કફ[5]; ટેક
ખેદ[6]; વાંતને[7] ક્રોધજ્વર[8], દ્રષ્ટીજ્વર[9], વિશેક ૧
અભીશાપ[10] ને કામજ્વર[11], વીષમજ્વર[12] તે આપ;
મોહ[13] અને સંતતજ્વર[14], કરે અંગમાં તાપ. ૨
વેળા[15] ને એકાન્તજ્વર[16], ત્રીતિયજ્વર[17] જરૂર,
ચતૂર્થક[18], મલ[19], આમજ્વર[20], હીણધાતુજ્વર[21] પૂર. ૩
જીર્ણ[22], અજીર્ણ[23], કૃમીજ્વરો[24], મેદાંગત્ત[25], એ પેખ;
મજ્જાગત[26], અસ્થીગતા[27], રક્તસ્થજ્વર[28], દેખ. ૪
સુતિકાજ્વર[29], ને શીતજ્વર[30], અતીસાર જ્વર[31] સાર,
કાળ[32], બાળ[33] ને, રક્તજ્વર[34], સનેપાત[35] એ કાળ, ૫

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પુર્વ[૩૬] ઉષ્ણ, [૩૭]ત્રીદોષ ને વૈકૃત[૩૮] જ્વર, વિચાર,
એ રીતે અષ્ટત્રિશા, જ્વરો ચિત્તમાં ધાર. ૬
ખરી વાત છે ખલકમાં, અતી તાપનું જોર,
તેહ સમાવણ કારણે, સજ્યા દિર્ઘ અંકોર. ૭
સદભાગી આ સારથી, ધરે અંગમાં વ્હાલ
મુર્ખમતી હીણ શું લહે, વદે વિપ્ર ભાઇલાલ

વાતજ્વરે પાચન ક્વાથ.

(દોહરો)

હિપ્પ્યા[૧], વજ[૨], સુંઠી[૩] તથા, ધાણા[૪] તેહ * સમાન,
સમ ઔષધ સૌ તે લહી ક્વાથ કરો ૧ અવસાન ૧
ઉષ્ણ ક્વાથ ૨નીશા સમે, વાતજ્વર પર પાય
તો તે જ્વર પાચન થઈ સપ્ત પ્રહરમાં જાય ૨

પિત્તજ્વરે પાચન ક્વાથ

(દોહરો)

નિબંત્વચા[૧], નીશા[૨]' ગળો[૩]' ધાન્ય[૪] સુંઠ[૫] એ ૩ બાણ
પ્રાતઃકાળે, ક્વાથ એ' પિત્ત જ્વરે' પ્રમાણ ૧

કફ જ્વરે પાચન ક્વાથ.

(દોહરો)

વચા[૧], ગવાની[૨], ત્રીફળા[૫], સુંઠ[૬] વીર સમધાર

---

* બરોબર ૧ જરૂર ૨ સાંજે ૩ પાંચ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તે થકિ ત્રમણા નીરમાં કવાથ કરોએ સાર ૧
તે પિતાં કફજ્વર મટે, હરે શૂળ કટિ દોષ
કહે ભઇશંકર આ દવા, કરે પિન્સનો શોષ ૨

સન્નિપાત જ્વરે પાચન કવાથ.

(દોહરો)

સઠી, સુંઠ વજ; કાયફળ; ગળો, ધમાસો એહ
કવાથ કરી ત્રીદોષપર, પિતાં હીત કર તેહ ૧
પાચન એ ત્રિદોષનું, શાસ્ત્ર શાક્ષિએ પેર
સન્નિપાત પર સેવતાં, ભઇશંકર, સુખ સેર ૨

વાતજ્વરે કવાથ—સત પુષ્પાદી

(દોહરો)

સતપુષ્પા[૧], રાસ્ના[૨] ગળો[૩], પુર્નવા[૪],; ત્રાયમાણ[૫]
કવાથ ગોળ મેળી પિતાં, કરે વાતજ્વર હાણ ૧

વાતજ્વરે કવાથ—અમ્રતાદિ

(દોહરો)

ગળો[૧]; ધમાસો[૨],' મોથ[૩]ને, નિશા[૪], સુંઠ[૫] સમ તુલ્ય
કવાથ વાત જ્વર તે હરે, પિંપર સાથ ન ભુલ્ય,

પિત્ત જ્વરે કવાથ—કુટજાદિ

(દોહરો)

શ્વેત[૧] શ્યામ[૨] અરવિંદને; ગળો[૩] સારિવા[૪] રોધ્ર[૫]

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

* ક્વાથ સર્કરાથી પિતાં, થાય પિત્ત જ્વર, રોધ ૧

પિત્ત જ્વરે ક્વાથ....શકાદ્યાદિ

(દોહરો)

તણ્ડુલ પયમાં ઇંદ્રજવ; જેઠીમધ, અરવિંદ
ક્વાથ પિતાં, ભઇલાલ તે, હરે પિત્ત જ્વર બિંદ ૧

કફ જ્વરે ક્વાથ—ગ્રંથિકાદિ

(દોહરો)

ગ્રંથિક[1]' વાસા[2] મોથને[3], કડુ[4]: ધમાસો[5], ધાન્ય[6]
ક્વાથ; સુંઠ સાથે પિતાં, થાય કફજ્વર માન્ય ૧

કફ જ્વરે ક્વાથ વ્યાઘ્રાદિ

(દોહરો)

તદ્દ્યાઘ્રી[1], ને મૂતાં[2]; રોધ્રં[3], કુષ્ટ[4]; પટોળ[5]
કહે ભઇશંકર ક્વાથ એ, કરે કફજ્વર રોળ ૧

વેળા જ્વરે ક્વાથ—ભ્રંગરાજ્યાદિ

(દોહરો)

ધન્વ[1], સુંઠ[2] મુસ્તા[3] મૃતા[4], હ્રિરિંગણિ[5], ભ્રંગરાજ[6]
નિંમ્બત્વચા, સમ ભાગમાં, તેહ ધરો સુખસાજ ૧
મધ મેળી તે ક્વાથજો, નર નારી જો પાય
વેળા જ્વર હન્તી કૃત્તા, એહ કૃષાય, ગણાય ૨

---

* જે સ્થળે તોલ ન બતાવ્યુ હોય ત્યાં સર્વ ઔષધી સમ—બરોબર લેવી

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દાહજ્વરે પ્રથમ પ્રયોગ—ક્રિડાદિ

(ભુજંગી છંદ)

વધૂ ભારિ કૂચો થકી જે લચેલી
ક્રિડા કેલિના ગુહ્ય ભેદે મચેલી
શશી દિવ્ય તેજે ભરી અંબુધીતે
સદાકાળ દાહજ્વરે ઔષધી તે ૧

દાહ જ્વરે પ્રયોગ બીજો,—વૈભવાદિ

(ભુજંગી છંદ)

ભલાં તેલ ફુલેલ અંગે ધર્યાથી
રૂડા મિત્ર સાથે સુરા સેવવાથી
જુઓ નાટયરંગો, ભલા જ્યાં ભર્યા છે
ભઈલાલ દાહ જ્વરે તે દવા છે. ૨

ચાતુર્થક જ્વરે—વાસાદિ કવાથ

(દોહરો)

[૧] વાસા; [૨] ધાત્રી, [૫] ત્રીફળા, તેમાં સુંઠ સમાન
કવાથ ચતુર્થક તે હરે, કર મધ ધરિ તે પાંન ૧

જીર્ણ જ્વરે—પટોળાદિ કવાથ

શ્લોક

[१] पटोळ, [२] पाठा, [३] कटु [४] रोहणीते; [५] धनी; [६] त्वचानिंम्ब तुल्ये धरीते
[७] द्राक्षा, [८] मृता, [९] चंन्दन, [१०] नागराणी, ले क्वाथते, जीर्णवरे प्रमाणी

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

હિંગુ આદિ ઘૃત—ચાતુર્થક જ્વરે નશ્ય

(કદ છંદ)

ગઉ દૂધ હિંગૂ, જૂનું ઘૃત્ત ધારેલ
પછી અગ્નિ પેં, ધારિ નેતે પકાવેલ
હરે ચોથિયા તાવને તેહ નશ્યજ
બાઇલાલ, બાધુ. રહે વિશ્વ વશ્યજ ૧

શોક જ્વરે—જમ્બુ રસ પ્રયોગ

(દોહરો)

જાંમ્બૂ ફળનો રસ કદા, એક અધોળ પિવાય
તો ભઇશંકર શું કવે, શોક જ્વર' જંપાય ૧

ત્રિતિય જ્વરે—ત્રીફળાદિ કલ્પ

(સોરઠા છંદ)

ત્ર્યુષણ, ત્રિફળા' તેહ, કલ્ક મધમાં મેળિને
ભઇશંકર, ઝટ એહ. ત્રિતિય જ્વર તે જાય છે ૧

જ્વરમાં થતા શોષનો ઉપાય

(દોહરો)

ગર્ભ બિજોરાનો સદા, મધ, સિંધવની સાથ
લેપ કરે તાળુ સ્થળે, થાય પિત્તજ્વર પાત

વાત પિત્ત જ્વરે—ત્રિફળાદિ ક્વાથ

દો હરો

[૧] કટ ફટ, [૨] આદુ, [૩] પિંપરી, [૪] કડાછાલ [૫] વજ, એહ
ક્વાથ કરી મધમાં પિતાં હન્તિ કફજ્વર તેહ ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વાત પિત્ત જ્વરે ત્રિફળાદિ કવાથ

(દોહરો)

[1]શાલ્મલિ છાલી, [4]ત્રીફળા' [5]કિરાત [6]રાસ્ના ધાર
તેહ કૃષાય પિતાં મટે; વાત પિત્તર્જ્વર, સાર ૧

વાત પિત્ત જ્વરે—દ્વિપંચ મુળાદિ કલ્ક

(દોહરો)

પંચ મુળિદ્વિને સુંઠી, મોથ કિરાત, સમાન
કલ્પ કરી તે ગોળમાં; કરે રોગિ જો પાન ૧
વાત પિત્તર્જ્વર તો મટે; બુઝે દુઃખના આર
ભઇશંકર આ કલ્ક છે, સર્વ વ્યાધિપર સાર ૨

પિત્ત કફજ્વરે—પટોળાદિ કવાથ

(દોહરો)

[1]મુર્વા [2]પાઠા, [3]અમૃતા [4]કડુ [5]ચંદન સમ તોલ
તાજી ચીજો સૌ લહી, ભેળો માંહી [6]પટોળ ૧
તે ઔષધનો કવાથ તે, ચળ ઉલટીને દાહ
પિત્ત કફજ્વર તે પિતાં જુએ જવાની રાહ ૨

પિત્ત કફજ્વરે—ગડૂચ્યાદિ કવાથ

(દોહરો)

[1]નિમ્બત્વચા, [2]વાસા, [3]ગળો; [4]માગધિનેજ [5]કિરાત
[6]દ્વિરિંગણિ, [7]દાર્વી. [8]નિશા' [9]સૂંઠી [10]પટોળી' સાથ ૧
કવાથ કરી તે સેવતાં; મટે કાસને શ્વાસ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભઈશંકર નિશ્ચે કરે, પિત્ત કફજ્વર નાશ ૨

વાત કફ જવરે—મુસ્તાદિ કવાથ

(દોહરો)

વાસા[1] વાળો[2] હરડને[3]; પિત્તપાપડો[4] મોથ[5]
તેમાં ક્ષુદ્રા[6], ને ગળો[7]' સુંઠ[8] ધમાસો[9] નાંખ્ય ૧
એ ઔષધનો કવાથ તે; ભઈશંકર છે સાર
વાત કફજ્વર રોગપર; શ્રેષ્ઠ સદા હિતકાર ૨

વાત કફજ્વરે—ક્ષુદ્રાદિ કવાથ

(દોહરો)

ક્ષુદ્રા[1], પુષ્કળમુળ[2]' સુંઠ[3], ગળો કવાથ કરી આપ્ય
વાત કફજ્વર રોગપર, મૂકે આડો કાપ ૧

સન્નિપાત જ્વર (ત્રિદોષ) નાં લક્ષણ

(ભુજંગીછંદ)

બને તંદ્રતાલસ્ય ને થુંક વાધે
મચે મૂખને ઉંઘને સોચ લાધે
વળી શોષ કંઠે વધે શ્વાસ વારૂં
પિઠે, શીશને જીભમાં જડત્વ ધારૂં ૧
બળે અંતરે દાહ મુછી વધે છે
વધી ફેરફરૂં અંગ રોગી લચે છે
ભઈલાલ તે રોગિ ત્રીદોષિ કહાવે
વિના વૈદ તેને નહીંકો બચાવે ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ત્રિદોષજ્વરે—ભુનિંમ્બાદી કવાથ.

(દોહરો)

દારૂ[૧], દશમુળ[૨], સુંઠ[૩], કડુ[૪], ગજપિંપર[૫], ધનિ[૬], એહ,
કરિઆતું[૭], ને ઇંદ્રજવ[૮], કરો કવાથ સમ તેહ. ૧
તેથિ અરૂચી, દાહને, મોહ શ્વાસ સૌ જાય,
ઘેન, લવારી, ખાંસિનો, કટો વેરવી થાય. ૨
એ રીતે ઉપદ્રવો, ખણે કૃષાયક આપ,
ભઈશંકર ત્રીદોષ પર, ખરી ગુણવંત ખાપ. ૩

જ્વર આયુષ પ્રમાણ.

(દોહરો)

આગંતુજ્વર આડદિન, ભૂત વિષમજ્વર વીશ,
અસ્થિગત, એકાંન્તજ્વર, અભિસાપ જ્વર ત્રીશ. ૧
શ્રમ, મોહ, ને ક્રોધજ્વર, તેહ ઘટીકા તેર;
વેળાજ્વર, ને આમજ્વર, રહે દીન સિત્તેર. ૨
ત્રિતીજ્વર, ચતુર્થજ્વર, મેદગત જ્વર બાર,
કૃમી, સુતિકા, શિતજ્વર સાત પક્ષ એ સાર. ૩
ગત ધાતૂને રક્તજ્વર, રહે માસ બે તેહ,
સન્નિપાત ત્રીદોષ ને, બાળકજ્વર ન છેહ. ૪
અતિસાર જ્વર, ત્રણ દિન, મર્જ્જાગત દિન સાત,
ખેદ, જીર્ણ ને કામજ્વર, દોઢ દીન ભલિ ભાત. ૫
અભિષેક જ્વર, સવેદા; કાળ, દ્રષ્ટિ, અગીઆર,
અજીર્ણ. ને રક્ત સ્થજ્વર, મલ, સંતતર્જ્વર, ચાર. ૬
વૈકૃતર્જ્વર, કફ, પિત્ત એ, સત્તર, દીન સુરેશ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પુર્વ ઉષ્ણ શશિ[૧] ભૂજ[૨] દિન, ધારે અંગ પ્રવેશ ૭
આયુષ ભોગવિ એ રિતે; જવરો સર્વ જંપાય
માનવિ તો મથિને મરે, ધાર્યું ધણીનું થાય- ૮
કરતા હરતા શ્રી પ્રભૂ, આદ્ય અંત આધાર
ભઈશંકર, સ્વભાગ્યનો; કરો સર્વ વિચાર. ૯

ત્રિદોષ મર્યાદાના સામાન્ય નિયમ.

(દોહરો)

વાયુ પ્રકોપે સાતદિન, પિત્ત પ્રબળ દિન પાંઠ[૧૦]
કફ પ્રાધાન્યે બાર દિન, કરે ધર્યો ચિત્ત ઠાઠ ૧

सन्नपात ज्वरनां लक्षण.

(દોહરો)

ત્રિદોષ સમ સનિપાતમાં; ચિન્હો સર્વ જણાય.
અલ્પ બતાવું આ નિચે, જેહ વિશેષ ભણાય; ૧

(ભુજંગી છંદ)

મળે થુંકમાં રક્ત, ને શુષ્ક દેહી.
મળા મુત્ર શ્રોતો બને બંધ તેહી;
ઘરેરે ઘરીતે ગળામાં ઘરેછે;
કફાચાદ્ર મોંઢું પસીનો વળેછે. ૧
બને વર્ણ તે શ્યામ; ને ભ્રમ્મ વાધે;
શરીરે ચકામાં પડે, શોષ લાધે,
નહીં ઉંઘ નામે સનેપાત એછે;
ભઇલાલ શીવ શિહંતાથી વદેછે. ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સન્નેપાતના રોગની અનુક્રમાણીકા.

(ચોપાઇ)

સંચિક[૧], અંતક[૨], ને રૂગ્દાહ[૩] જીહ્ક[૪], પ્રલાપક[૫], અભિન્યાસ[૬] ૧
ભૂગ્નનેત્રને[૭] કર્ણક[૮] જાણ; કંઠકુબ્જ[૯], તંદ્રીક[૧૦] પ્રમાણ. ૨
ચિત્તવિભ્રમ[૧૧], શિતાંગક[૧૨] સાથ, હારિદ્ર રક્તષ્ઠિવિ, અસાધ્ય ૩
સનેપાત, ચતુરાદશ, જાત, સત્ય કહે ભાઈશંકર વાત. ૪

વિશેષ સન્નેપાત વિષે.

(ચોપાઇ)

સન્નિપાતનો છે નહિ છેહ, સંક્ષેપે સમજાવું તેહ.
અમથાં બેઠા ધ્રૂજે પાય, સન્નેપાતમાં તેહ ગણાય. ૧
વગર કામના બોલે બોલ, સનૈપાતમાં તેનો તોલ,
ભોંય ખોતરે કે કંઈ કરે, સનેપાત દોષી તે ઠરે. ૨
તોડે અંગ તણું જે માંસ, સનેપાતનો તેમાં અંશ.
વળે પસીનો છોંડે શીત, સ્વલ્પ સન્નિની એવી રીત ૩
પણ તે સઘળા સાધ્ય વિચાર, લિખ્યા ગ્રંથ તણો આધાર,
તેમાં મુખ્ય બતાવું હાલ, વાંચો વિપ્ર વદે ભઈલાલ, ૪

સન્નેપાત ઉપર—સઠચાદિ ચતુર્દશક પાચન ક્વાથ;

(દોહરો)

પુષ્કળમુળ[૧], ગળો[૨], સઠી[૩]; કટૂ[૪]. વિશાલા[૫], સુંઠ[૬],
ગજચપળા[૭], રાસ્ના[૮], તથા, દ્વિવ્યાકયા[૧૦], અટરૂષ[૧૧], ૧
ધન્વયાસ[૧૨], કરિઆતુને[૧૩]; કાકડ શિંગી વિચાર

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સોળ ઘણા નિરમાં ધરી. કવાથ કરો સુખ સાર ૨
તે પિતાં સન્નિપાતના; હરે ઉપદ્રવ તર્ત
શ્વાસ; શૂળ, જ્વરને ખણે, ખળે આવતુ મર્ત્ત ૩
એમ કૃષાય વિષે લખ્યું' ભેડ સંહિતા માંહ્ય
ભઇશંકર આ પદ્યમાં, અર્થ તેહનો આંહ્ય ૪

સન્નૈપાત ઉપર—લઘુરાસ્નાદિ કવાથ

[દોહરો)

ધના[1] ધાન્ય[2], સુંઠ[3] ગોખરૂ[4], ભારંગ[5] પુષ્કળ[6] મુળ
સુરદારૂ[7], રાસ્ના[8]' વચા[9]' કવાથ તેહ અનુકુળ ૧
સન્નિપાતના વાયુને, હરે લખે હારીત
ભઇશંકર શેવો સદા, ચહો અંગનું હીત ૨

સન્નૈપાતની આયુષ મર્યાદા

(દોહરો)

સંધિક; સાત દિવસ રહે, રૂગ્દાહક દિન વીશ
પચીશ, દિન તંદ્રિક રહે, ચિત વિભ્રમ ચોવીશ ૧
અંતક' રકતષ્ટિવિ દસ. અભિન્યાસ, જીહ્વ, સોળ
આયુષ હારિદ્રિ તણું' દીધા લેખ કપોળ ૨
પંદર દીન' સિતાંગ રહે' ચૌદ, પ્રલાપક પેખ
અષ્ટ દિન; ભુગ્નેત્રને' કર્ણક, નેવું ઉવેખ ૩
કંઠ કુબ્જ રહે તેર દિન' એ આયુષ પ્રમાણ
કરતા હરતા શ્રી પ્રભૂ; ભઇશંકર, અવજ્ઞાન ૪

ज्वर सन्नैपात चिकित्सा समाप्तः

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

आतिसारनी चिकित्सा,

અતિસારની સંપ્રાપ્તિ.

(દોહરો)

સપ્ત ધાતુમાંની કદા' કોઇ વિકારે એક
મળ મિશ્રીતે તે મળે, અગ્નિમંદ થઇ છેક ૧
પછી વાયુ લઇ સાથમાં' ગુદા પ્રવર્ત્તે જેહ
ભઇશંકર' નિદાનમાં; અતીસાર કહે તેહ ૨

અતિસારના નામનિ અનુક્રમાણિકા

(દોહરો)

વાત; પિત્ત, ને શોક, કફ, વળી પાંચમો આમ
કહે ભઇશંકર પંચ છે, અતિસારનાં નામ ૧

આમાતિસારે—અતિવિષ હિંગુ પથ્યાદિ કવાથ

(દોહરો)

સુવર્ચલ[1]' અતિવીષ[2], સુંઠ[3], પથ્યા[4], હિંગ[5] કલિંગ[6]
કવાથ કરી પીતાં હરે, અતિસાર' આસોંદ ૧
શૂળ, શોષ, સ્હેજે દમે, મળ બાંધે તતકાળ
ભઇશંકર, દુઃખ જાય સૌ' એ ખાવે જે વાર ૨

આમાતિસારે—દારૂવચાદિ કવાથ

(દોહરો)

પથ્યા[1], દારૂ[2], ને વચા[3], મોથ[4], સુંઠ[5]' અતિવિષ[6]
કવાથ' આમાતિસારની, ખણો ખાંતથી દીશ ૧

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

જ્વરાતિસારે....સુંઠયાદિ પાચન ક્વાથ

(દોહરો)

બાળક[૧], મુસ્તા[૨]. બિલ્વને[૩], પાઠા[૪], સુંઠ[૫], અતિવિષ[૬]
ધાણા સમ ભાગે ધરી, ચુર્ણ ખલેથી પીષ ૧
ક્વાથ કરી તેનો પિતાં, મળ પાચન તે થાય
જ્વરાતિસાર, ને ઉલટી જોતામાં જંપાય ૨

વાતાતિસારે—ઉદિચ્યાદિ પાચન કલ્ક.

(દોહરો)

વાળો, ધાણા કલ્ક તે, ડોવિ પાણીમાં પાય;
તો વાતાતીસારનો, રોગ્ર જલદિથી થાય. ૧

પિત્તાતિસારે—ધાન્ય પંચકાદિ ક્વાથ.

(દોહરો)

ધાન્યપંચ, દશમૂળનો. ક્વાથ સ્પષ્ટ આધાર;
ભઈશંકર નિશ્ચે કહે; હરે પિત્તાતિસાર. ૧

કફાતિસારે—વ્યુષણાદિ પાચન ચુર્ણ.

(લલીત છંદ)

પિંપર[૧], ને, મરી[૨], હિંગ[૩], સાથ એ
રૂચક[૪], ને, વચા[૫], સુંઠ[૬], સર્વ તે,
હરડ, વિષનું, ચુર્ણ તે કરી;
વિર વિચારિલે, મધ્યમાં ધરી. ૧
કફાતિસાર નો, ગ્રાસ તે કરે
નિમિષમાં લખ્યું, દેખતાં ફરે,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

લખિત આ બધું, શીવ સંહિતા,
સુખ સમેતની; અન્ય પ્રાપ્તતા. ૨

ઋષણાદિ પાચન ચુર્ણની મુખ્યતા.

(દોહરો)

મહા નદિ જળ આ ચુર્ણથી, અટકે થતો પ્રવાહ,
તો તે કફ અતિસારમાં, કેમ કરે ના વાહ. ૧
શીવ સંહિતા ઇમ વદે, જો ચૂરણ સેવાય;
તો ભઇશંકર, તે થકી, કફ અતિસાર સમાય. ૨

રક્તાતિસારે—વસ્તકાદિ કવાથ.

(દોહરો)

વસ્તકાતિ[1], વિષ[2]; બિલ્વને[3]; ધનિ[4], વાળો[5]; જળધાર,
કવાથ કરી પિવતાં હરે રક્ત જવરાતીસાર. ૧
શૂળ સહિત શાંન્તિજ કરે, જવર ટાળે જમ ભાર;
ભઇશંકર ગુણિજન પિતાં; બને શાનિ દાતાર. ૨

જવરાતિસારે—કનક વિચાદિ ગુટીકા.

॥ श्लोक ॥

करण खगस्वर्णच बृहति कुशमानिच ॥
हंश पाक बला श्रष्टं नागकर्पुर केशरैः ॥ १ ॥
लवंगा फल्लकांमि श्राहिफेनोषण मस्ताकि ॥
जातिफल जातिपत्री सर्व तुल्यानि मर्दयेत ॥ २ ॥
क्षैाद्रेणत्रा पत्र रसेन कार्या ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ज्वरातिसार मपनाशनि गुटि ॥
रूपाग्नि वुद्धि बलविर्य वृद्धिानि ॥
मुरादि साहेनविनिर्मिता स्वयं ॥ ३ ॥

અર્થ—કરણનું મૂળ, ધંતુરાનાં બીજ, શિંગણીનું પુષ્પ, હિંગળોક, બાલબિલી' વછનાગ; કપુર, કેસર; લવિંગ, અક્કલગરો, અફીણ; મસ્તકી. જાયફળ, જાવંત્રી, સમાન ભાગે લઇ મધ તથા નાગરવેલના પાનના રસ સાથે ગોળી કરી તે ગોળીનું સેવન કરવામાં આવેતો જ્વર સાથે અતિસારનો ઝાડો મટેછે, વાયુને મટાડેછે, રૂપ તથા બુધ્ધીને વધારેછે, બળને વિર્યની વૃધ્ધિ કરેછે. અને વિર્યનું સ્તંભન કરેછે. આ ગુટિકા મુરાદીશાહ નામના વૈદ કહેલી છે.

અતિસાર મટયાનાં લક્ષણ.

(મનહર છંદ)

પેસાબની સાથ જેનો, મળ જરા સરે નહીં
અપાન વાયુની છૂટય, અતિશેજ થાય છે
પેટ હલકું ને પોચૂ. ખાધેલું પચે જો ઠીક
અતિસાર મટયો એમ, હરખ બુઝાયછે
મળ જો પ્રવાહી પેડ, વહે નહીં ગુદા વિષે
દવા તણું મુલ્ય ત્યારે. વૈદથી મગાયછે
કહે ભઇલાલ એમ; રોગીને જો ભાસે ત્યારે
સારૂં થયું કહી વૈદ, ભણી તેઓ ધાયછે. १

अतिसारनी चिकित्सा समाप्त.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ગ્રહણી રોગની ચિકિત્સા,

ગ્રહણીનું લક્ષણ.

(દોહરો)

નિત્ત અલ્પ મળ આવતો, રહે ગુદાને દ્વાર;
કરિ જઠરાગ્નીની મંદને, ઉત્પન્ન કરે વિકાર; ૧
ગ્રહણી નામ ગણાય તે' કરે દેહની હાણ;
ભઇશંકર સહુ સીલવે, શાસ્ત્ર નિદાન પ્રમાણ ૨

ગ્રહણી રોગનાં પુર્વે ચિન્હો

(દોહરો)

જઠરાગ્નીની મંદતા, કરે પેટને કબ્જ
આમાશયને આંતરે, ગુંધ ગુંત એ શબ્દ ૧
તૃષણા આળસ બળતરા, અશકતતા ને જડત્વ
અન્ન પચેના એ ભ૦વી૦, સંધરણીનાં તત્વ ૨

ગ્રહણી રોગના ભેદની અનુક્રમાણિકા,

(ચોપાઇ છંદ)

કફ[1] પિત[2] વાયુ[3] ગ્રહણી જાંણ, ચોથી સનેપાત પ્રમાંણ ૧
ભઇશંકર સમજાવે સાર, વાંચો સુજ્ઞો કરી વિચાર ૨

વાત ગ્રહણી રોગે—વૈદ માતાદિ કવાથ પાચન.

(દોહરો)

દ્વીદારૂં,[2] નિશા,[3] ગળો,[4] વૈદમાત[5] સઠિં,[6] મોથ[7]
ભાર્ગિ,[8] રાસ્નના[9] સુંઠને,[10] પુષ્કળ[11] મુળ સમ તોલ ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તે ઐાષધનો કવાથતે, હરે સંગ્રહણી વાત
કાચા મળ સુધારિને, પકવ કરે શાક્ષાત ૨

પિત ગ્રહણી રોગે—દર્ભમુળાદિ પાચન કવાથ

(દોહરો)

દાભ,[૧] કાસ,[૨] ને શેરડી,[૩] વાંસ;[૪] દેવનળ[૫] મૂળ
કવાથ કરી પીતાં હરે, પિત્ત ગ્રહિણી સ્થુળ ૧

કફ ગ્રહણી રોગે—સુરસાદિ પાચન કવાથ

(દોહરો)

રિંગણિ,[૧] ગ્રંથી[૨]' ચવકને[૩]' તુળશી[૪]' સુંઠ,[૫] દાડિમ[૬]
નિશા,[૭] મોથ,[૮] ચિત્રો;[૯] ધરી, કવાથ કરે જો એમ ૧
પ્રાતઃકાળે પ્રેમથી, એહ કવાથ સેવાય
ભદ્રશંકર, તો તેહથી, કફ ગ્રહણી દુર થાય ૨

સુંઠયાદિ અમૃત પ્રાશન

॥ श्लोक ॥

शुण्ठी कणा द्विरजनी, घनचित्रकंच ॥
एषां चतुर्गण मिता, त्रिफला समांशा ॥
कल्कं घनं न शिथिलं परिवाप्य तस्मात्
भल्लातका शतकं परियोज्य तस्मात् ॥
योज्यः पुनः प्रातिविषं त्रिफला विडङ्ग
सिन्धूत्थवह्नि त्रिकटु त्रिसुग्निाधि युक्त ।
चूर्णं पुनर्गुडयुतं घृत मिश्रितंच

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कृत्वा विडाल पदमात्र कमोद कांश्च
भक्षेद्यथा बलमपि ग्रहणी गदेच्च
अर्शो भगन्दर मरोचक गुल्म मेहान
शूलाश्मरी कृमिजरोग हरंच पाण्डो
श्रेष्ठं रसायनमिदं वलिनाशनं स्यात ॥
वृष्यं बलं विदधतेऽप्यति कृच्छ दोषम्
वर्णेन्द्रिय प्रबल दीप्तिकरं रुजोघ्नं
कुष्ट भ्रमाप हरणं कुरूते सदैव
युक्तोप मुक्त मिति सर्व गुणानु वृद्धि

અર્થ—શુંઠ. પિંપર' હળદર' આંબાહળદર' મોથ, ચિત્રો એ સર્વે ઔષધોથી ચોગણી ત્રિફળા લેવી. ત્રિફળાના ત્રણે ભાગ સમ લેવા, એ સર્વેનું ધાટ્ઠું કલ્ક કરવું. એ કલ્ક માં સો ભીલામા નાંખવાં અને પછી તેમાં કાળું અતિવીષ ત્રિફળા' વાવડીંગ, સિંધવ, ચિત્રો' સુંઠ, પિંપર તજ, તમા લપત્ર, એલચી, એ સર્વ મેળવી તેનું ચુર્ણ કરવું એ ચુર્ણ માં ઘી અને ગોળ મેળવીને એક એક તોલાની તેની ગોળી ઓ કરવી; પછી ગ્રહણી રોગ વાળાએ પોતાની શકિતના પ્રમાણમાં તે ગોળીઓ ખાવી, તે ગોળિઓ, આર્શ' ભગંદર અરૂચિ, ગુલ્મ, પ્રમેહ, શુળ રોગ; પથરીનો રોગ, ને કૃમી રોગ એ સર્વને મટાડનારી છે. વળી તે પાંડુ રોગમાં ઉત્ત મ રસાયન રૂપ છે. એના શેવનથી' શરીરપર પડેલી કરચ લીઓ, નાશ પામેછે તે વિર્યને વધારે છે. બળ આપેછે. મુત્રકચ્છને કે બીજા કષ્ટતર વ્યાધિને મટાડે છે, શરીરના વર્ણને અને ઇંદ્રીઓને સુધારે છે તથા શોભાયમાન કરેછે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શરીરની પિડાઓને હરે છે. કુષ્ટ અને ભ્રંમ રોગનો સદૈવ નાશ કરે છે. અને એવી રીતે યુક્તિ પુર્વક તેનું સેવન કર્યું હોયતો સર્વ પ્રકારના ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે.

અભયાદિ અવલેહ.

(હૃદય દુઃખ, દાહ, મુર્છા, ગ્રહણી, વગેરે રોગ પર)

(દોહરો)

હરડે[1], પિંપર[2], દ્રાક્ષ[3] ને, કડૂ[4], ધમાસો[5] જ્યાંય;
સમભાગે મહિ શર્કરા, વિરા ભેળવો ત્યાંય. ૧
મધ સાથે તે મેળવી, પ્રાતઃકાળે ખાય;
હૃદય દુઃખ મુર્છા તથા, ગૃહણી, દાહ, સમાય. ૨
નર નારી ને સમ રિતે, દવા આવિ ના કોઇ,
જો માનો જૂઠું તદા, આયુર્વેદ લે જોઈ. ૩
અભયાદિ અવલેહ આ; તેજ પુંજ અંબાર;
ભઇશંકર તેને ગણે, નીજ કંઠનો હાર.

વિદારી કંદાદિ ચુર્ણ.

(દોહરો)

અતિવિષ[1], હરડે[2], શર્કરા[3], પિત્તપાપડો[4] પાઠ
વળિ વીદારીકંદ, તે, કુટી ભેજ્ય તે સાથ ૧
પછી ચુર્ણ તે નીરમાં, ધરી નિત્ત પીવાય
કહે ભઇશંકર, તે થકી, ગ્રહણી ઝટપટ જાય. ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ગૃહણી રોગમાં અપથ્ય વિવેચન

(દોહરો)

મરિ, મરચાંને, મઠ, મધુ; મગને; માંસ મરાળ
શુભ ઈચ્છે, જો અંગનુ, તો સઘળૂં તે ટાળ્ય ૧

ગૃહણી રોગની ચિકિત્સા સમાપ્ત,

ગુલ્મ (ગાંઠ) રોગની ચિકિત્સા

ગુલ્મ રોગના હેતુ

॥ શ્લોક ॥

श्वयथूत्थैर पचारैं स्तैश्च संकुप्यतेऽनिलः ।
मन्दाग्निना विपमेण गुल्मं जठरे जायते ॥ १ ॥

અર્થ—સોજાના રોગમાં થએલા અપચારથી વાયુ કોપ પામે છે તેથી, તથા જઠરાગ્નિ મંદ પડવાથી, અથવા જઠરાગ્ની વિષમ થઇ જવાથી જઠરમાં ગુલ્મ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ગુલ્મ રોગનાં સ્થાનક વર્ણન

(દોહરો)

મિથ્યા હાર વિહારથી, બને વિકારી વાત
ગાંઠ પડીને પેટમાં, શોક કરે શાક્ષાત ૧
પાંચ સ્થાનછે તેમનાં; બે પાંસળને પેટ
નાભી, બસ્તીમાં મળી, પાંચ સ્થાન છે નેટ ૨

ગુલ્મનું સામાન્ય રૂપ

(દોહરો)

હૃદય, નાભિ, બસ્તી વિષે, અચળ ગાંઠ્ય' દેખાય

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભાઇશંકર, નિદાન' મહિ, ગુલ્મ તેહ કહેવાય

ગુલ્મનાં પુર્વ રૂપ

(પ્રાકૃત્ય શ્લોક રાગ)

ઉર્દ્ગાર વ્યાપે, દસ્ત કબ્જ થાએ ॥
અન્નપેં અરૂચી, બળ સર્વ જાએ ॥
પેઢૂ ચઢે, તંતુ કળે. કુદેહમ ॥
રાસન્ન ગુલ્મસ્ય; વદંતિ ચિન્હમ ॥ ૧ ॥

અસાધ્યત્વ ગુલ્મ લક્ષણ

(દોહરો)

શ્વાસ; તૃષા; ઉલટી અને; મોહ; શોફ જે હાથ
અરૂચી, અતિસારે ગ્રહયો, મરે રોગી શાક્ષાત ૧

હૃદય ગુલ્મે—વિશ્વાદિ કવાથ.

(દોહરો)

ત્રિકટુ[3], સઠી[4]. યવાનિકા[5], ચિત્ર[6], હરીતકિ[7] નામ;
ચુર્ણ કરી પાણી મહીં, કવાથ કરો સુખ ધામ. ૧
હૃદય ગુલ્મ તેના થકી, તીન પ્રહરમાં જાય;
પેટ ઉપદ્રવ વિષુચિકા. તેહ પિવાથી સમાય. ૨

કૂખ ગુલ્મે—પથ્યાદિ પાચન કવાથ.

(દોહરો)

પથ્યા[1]; દારૂ[2], મજીઠને[3], રાસ્ના[4] એ સમતુલ્ય,
સુંઠ[5], કળશિ[6], વિષ[7]; તે ધરી, કવાથ કરો વિણ ભુલ્ય ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કુક્ષ ગુલ્મ તેના થકી; જરૂર પચન તે થાય,
પુર્ણ મટે જો ત્યાં સુધી; કવાથ તેહ સેવાય. ૨

નાભિ ગુલ્મે—પલાસાદિ ક્ષાર ચુર્ણ.

(દોહરો)

ખાખર; સાદડ; સુરણ ને, બાળિ ક્ષાર ખિંચાય,
નીર ધરી પીવા થકી, નાભિશૂળ એ જાય. ૧

બસ્તિ ગુલ્મે—નિંબાદિક્ષાર.

(જેકરી છંદ.)

ચિત્રો, સિંધવ, સંચળ, મરી. ત્રિફળા, કાચલવણ, તે ધરી. ૧
ભસ્મ લિંબુમાં ઘાલી કરે, ઉદ્ભિદ ક્ષાર પછી મહિ ધરે. ૨
બસ્તિ ગુલ્મ વ્યાપે જ્યાહરે, ચાટે ઘૃત્ત ધરી ત્યાહરે. ૩
પાંચ વખત જે પાવે ફરી, બસ્તિ ગુલ્મ સ્હેજે લે હરી. ૪

રક્ત ગુલ્મે રોધ્રાદિ કવાથ.

॥ શ્લોક ॥

रोध्रार्जुनः खादिर मागधि कासमर्दा ।
काथोऽम्लवेतस मधु घृत संप्रयुक्तः ।
गुल्मं सरक्तमपि चाथ नहान्ति चाशु
हृत्क्लेदनंच विनिहन्ति यकृत्स रक्तम्
क्षारपानं प्रदातव्यं घृत सौ वर्चलान्वितम्
रक्तगुल्म विनाशाय यकृति क्षतजेऽपिवा ॥

અર્થ—લોધર, સાદડ. ખેર; પિંપર; મજીઠ; આમ્લવેતસ, એ ઔષધોનો કવાથ કરીને તેમાં મધ તથા ઘી નાંખીને પિવો.

For Private and Personal Use Only

એ કવાથ રક્તગુલ્મને થોડા વખતમાં મટાડેછે. તેમજ છાતી માં થતી પીડાને, અને રક્તના દોષ સહીત યકૃતને પણ મટાડેછે.

વાત ગુલ્મે—દશ મુળાદિ પાચન કવાથ.

(દોહરો)

યવાન[૧], દશમુળ[૧૧], સુંઠ[૧૨], વજ[૧૩]; પિંપર[૧૪], ધરિ કર કવાથ,
ઉષ્ણ રૂપ નિત્ત સેવતાં, વાત ગુલ્મ રહે હાથ;. ૧

વાત ગુલ્મે—સુવર્ચલાદિ પાચન કવાથ.

(દોહરો)

સુંઠ, સઠી સંચળ ધરી કવાથ કરીને પાય,
વાત ગુલ્મ તો તે થકી; ઝટ પાચન તે થાય. ૧

પિત્ત ગુલ્મે—નિંમ્બદલાદિ પાચન કવાથ.

(દોહરો)

દ્રાક્ષ, કૂટકી, નિંમ્બદલ, કવાથ ગોળ સહ સેવ,
પિત્ત ગુલ્મ પાચન કરે, પુર્ણ સૌર્યમય એવ. ૧

પિત્ત ગુલ્મે—સર્કરાદિ ચુર્ણ.

(દોહરો)

આમલકી[૧], ને નિમ્બદલ[૨], સિતા[૩], જેઠિમધ[૪]; સાર,
ચુર્ણ મધૂ સહ ચાટતાં; પિત્ત ગુલ્મ લે હાર, ૧

કફ ગુલ્મે—વચાદિ પાચન કવાથ.

(દોહરો)

યવાન, વજ ને ત્રીકટૂ, ચુર્ણ પાણિમાં લેહ,

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પાચન કફ ગુલ્મે વડી, ગણું ઔષધી તેહ.

કફ ગુલ્મે—યવક્ષારાદિ ચુર્ણ.

(દોહરો)

વજ, મરિ, ને જવખારનું, ચુર્ણ મુત્ર ગૌ માંહ્ય,
ભેળિ પિતાં ભઈલાલ કહે, ગુલ્મ કફાદિક જાય. ૧

ગુલ્મ રોગમાં પથ્યાપથ્ય.

॥ श्लोक ॥

धातापित्त कफ गुल्मे न विदाहीनिच भोजने ॥
वरूणा एलाकणा धान्यं, गुल्मरोगो हराःसदा ॥ १ ॥

અર્થ—વાત, પિત્ત, અને કફગુલ્મમાં દાહકારક ભોજન ખાવા આપવું નહીં તેમજ વાયવરણો, એલચી, પિંપર ને ધાણા તે પણ નિત્ત ગુલ્મ રોગને હરનાર છે.

ગુલ્મ રોગની ચિકિત્સા સમાપ્ત.

અજીર્ણ રોગની ચિકિત્સા.

અજીર્ણ થવાનાં કારણ

(ભુજંગી છંદ)

ઘણું નીર પીધે જમ્યાથી વિશેષે
વધુ ઉંઘતાં કે જતાંમાં બિદેશે
મળા મુત્રના વેગને રોકવાથી
વધૂ દુઃખ પામે અજીર્ણો થવાથી ૧
વળી ક્રોધને શોક બીકે ભરેલો

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ધુતારો છકેલો અને શુન્ય ઘેલો
સદા તે અજીર્ણે રહેછે વિકારી
ભઇલાલ ભાખે નિદાને વિચારી ૨

અજીર્ણના ભેદની અનુક્રમાણીકા

(દોહરો)

[૧]વીદગ્ધા, [૨]વિષ્ટબ્ધને' [૩]રસશેષા, ને [૪]આમ
વળી વિષૂચિ એ મળી, પ્રથકવાર છે નામ
એ ત્રિણુ વિષૂચિનાં વધૂ, નામવાર છે ભેદ
કહે ભઇશંકર' હુંકમાં, સર્વ બતાવું તેહ ૨

વિષૂચિ અજીર્ણનાં લક્ષણ.

(મનહર છંદ)

મુરછાને મુંગળીની, વાટયે ઝાડા વધે વધૂ
વમન ને પાણી શોષ, વિશેષજ થાય છે
શુળ ચકરીને દાહ, બગાસાં વિકારે વળી
ધ્રુજારીને, હદે દુઃખ' પ્રથમ જણાય છે.
વળી રંગ શરીરનો, ફેર રૂપે તદ ફરે
પગમાંહી બાઝે પાટય, નહીં રહેવાય છે
ભઇલાલ નહીં વ્હેમ' નિદાને લખેલું એમ
વિષૂચિકે કોલેરા એ' રોગ કહેવાય છે ૧

વિષૂચિ અજીર્ણના ભેદની અનુક્રમાણિકા

(દોહરો)

[૧]અલંબીકા, ને [૨]અલસક, વિષૂચિનાં છે નામ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભાઈશંકર, એ ભેદનું, શાસ્ત્ર નિદાને આમ ૧

આમાજીર્ણે—ધાન્યાદિ પાચન કલ્ક

(દોહરો)

ધાણા, સુંઠનું કલ્ક તે' પાણિ સાથમાં પાચ
આમાજીર્ણે તે થકી, જરૂર ફાયદો થાય ૧

વિષૂચિ અને અન્નરસ શેષે—સુંઠયાદિ પાચન ચુર્ણ

(દોહરો)

સંઠિ, વજ, સુંઠી, કુષ્ટને, સંચળ સાથ ચવાન
ઉષ્ણ નીર મહિ ચુર્ણતે, કરે રોગિ જો પાન ૧
વિષૂચિકા તો તેહથી, હિણ પુર્ષાર્થિજ થાય
ભાઈશંકર કહે તે થકી, અન્નરસ શેષ ખણાય ૨

રસશેષને અજીર્ણ વિષે—સુંઠયાદિ ક્વાથ.

(ઇંદ્રવિજે છંદ)

સુંઠ, ગળો' સંઠિ ધાન્યજ, મોદક
સંચળ સાથ સદા. સુખકારી
પિંપર, દારૂ' પ્રમાણ કરી પછિ,
લે સમ ભાગ નિરે સહુ ધારી
શેષ રસો તદ જીર્ણ વિષે
ગુણિ ક્વાથ કરી પિવતાંજ વિચારી
કહે ભઇલાલ કવી ઈનથા દિન
રોગ રહે દુર ક્વાથ નિહાળી ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અજીર્ણ રોગે—હરીતકયાદિ ચુર્ણ

॥ શ્લોક ॥

हरीतकी पिप्पलि दीप्यकं सठी
सनागरं तुंबुरु हिंगु सैंधवम् ।
सौ वर्चलेनापि युतं तु चूर्णकं
सजीर्णकं हन्ति सदैव सेवितम् ॥ १ ॥

અર્થ—હરડે, પિંપર, અજમોદ, ષડ કચુરો, સુંઠ, ધાણા હિંગ, સિંધવ, સંચળ એ સર્વે ઔષધોનું ચુર્ણ સદવ સેવવા માં આવેતો તે અજીર્ણને મટાડે છે.

શૂળ અને વિષૂચિ રોગે—ધવાદિ કવાથ

(દોહરો)

ધવા; સરસ, બદરી તથા, સાદડત્વચા; સમાન
કવાથ કરીજ પિતાં હરે; વિષૂચિ શૂળ, મહાન ૧

શૂળ; અજીર્ણ; ને વિષૂચી રોગે—ક્ષાર પાન

(દોહરો)

કેળ; સંખના ક્ષારનું, પાણિ કરી તૈયાર
સંચળ' હિંગ, સમાન તે; ચુર્ણ કરી મહિ ધાર ૧
મિશ્ર કરી તે સર્વને, ત્રણ વખત તે પાય
શૂળ મટે, વિષૂચિ મટે, અજીર્ણ પાચન થાય

વિષૂચિકા રોગે—માતુ લુંગાદિ પાન

(સવઇયા છંદ)

બીજોરાનો રસ લે તેથી' બમણી કાંજી તે મહીં ધાર

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ને ભૂખને તર્ષ ખોરાક એવો
મળ મુત્રનો વેગ તદાપિ તેવો ૧
અજીર્ણે ભૂકી સુધ્ધ અંગ થાએ
તદ ચિન્હ આ ઉતરાર્ધ્ધી જણાએ
આ જ્ઞાન ભાઇલાલનું સ્વરૂપમાં છે
ભ્રમા ગમ્યું ચિત્ત સદા કરે છે ૨

अजीर्ण रोगनी चिकित्सा समाप्त.

क्रमि रोगनी चिकित्सा.

ક્રમિ થવાનાં કારણ

(દોહરો)

અજીર્ણ પર ભોજન કરે; મધુર, આમ્લ; સેવાય
કઢી, સાર એવા બિજા; પ્રવાહિદ્રવો; ખાય ૧
[1]પિષ્ટ ગુડ [2]ભોક્તા તથા; [3]વ્યાયામે [4]વરજીત
[5]દિવાસયાનો જન જથા, થાય ક્રમીનો હીત ૨
વળિ [6]અગરૂ ને દૂધનો; કરે જનો જે હાર
ભાઇશંકર તેને પિડે; ક્રમીરોગ તે સાર ૩

ક્રમીરોગ થવાનાં પાપ રૂપ કારણો.

(ભુજંગી છંદ)

કરી નાત્યમાં કલેશ ને વૈર સાંધે
કટા વૈરિઓ જુદ્ધ જાવા પ્રબોધે

૧ લોટ ૨ સેવવું ૩ કસરત ૪ ત્યાગ કરેલ ૫ દીવસે સુચન કરનાર ૬ ગાળેલાં મરેલાં

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સંચળ; હિંગ સમાન ગ્રહી, કરિ ચુર્ણ પછી તેમાં અનુસાર ૧
તે પિવા થકી મ્હાન વિષૂચી. ત્રાડે તર્ત તપાસી તાળ
ભઈશંકર; આ પાન કરંતાં; કૃતાંન્ત સરખા કંપે કાળ ૨

વિષૂચિકા રોગે—અંજનવર્તિ

॥ श्लोक ॥

फलत्रयं व्योष करञ्जबीजं रसं तथा दाडिममातुलङ्ग्याः ।
निशायुतं पेष्यकृताच्च वर्तिस्तदञ्जने हन्ति विषूचिकांच ॥ १ ॥

અર્થ—હરડાં, બેહેડાં, આમળાં; સુંઠ; પિપર; મરી' કરંજનાં બીજ; દાડિમનોને બિજોરાનો રસ; હળદર એ સઘળાં ને વાટિને તેની વાટ બનાવી તે આંખમાં આંજવાથી વિષૂચિકા નામનો રોગ મટે છે.

હાથ પગની ચઢેલી ખાલીને વિષૂચિ રોગે રાસ્નાદિ, મર્દન

(દોહરો)

ઈંદ્રિવારૂણી, દારૂ; વજ; સુંઠ; સવા ઉપલેટ
રાસ્ના; સિંધૂ; સમ ધરી. વાટય કાંજીમાં નેટ ૧
તે ઔષધ મર્દન થકી, મટે ખાલિ પગ હાથ
ભઈશંકર; એ સેવતાં; જાય વિષૂચી સાથ ૨

જીણહાર (અજીર્ણ મટયા) નાં લક્ષણ

(શ્લોક રાગ)

ઉર્દ્ગાર સુધ્ધીથિ ઉત્સાહ વાધે
સુ પુષ્પ સુ અંગ પ્રફુલ્ય લાધે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રૂડાં કલ્પ જે વૃક્ષ તે દેખિ કાપે
ક્રમીરોગ તો અંગમાં સદદ વ્યાપે ૧

ક્રમિ ઉત્પન્ન થવાનાં સ્થાન ને તેના ભેદ

(દોહરો)

કફ, પસિનો, લોહી તથા, વિષ્ટાથી એ ચાર
વીસ નામછે તેમનાં, સર્વ ક્રમી ઉચ્ચાર ૧
મુખ્ય ભેદ તેના તદા, બાહ્ય અંતરે બેજ
કહે ભઇશંકર સજ્જનો, સહુ સમજાવું સેજ ૨

બહારના મળ તથા મેલથી થતા ક્રમી વિષે વિચાર

(દોહરો)

વાળ વસ્ત્ર વાસી ક્રમી' તલ જેવા તે થાય
મોટી જુ નાની લિખો' પ્રથક નામ કહેવાય ૧
ત્વચા રોગ તેથી બને, ગડગૂમડ' ખજુઆળ
વળી, * પિટીકા, ઉંદરી' થાય કહે ભઈલાલ ૨

પેટમાં પડેલા ક્રમીનાં લક્ષણ

(ચોપાઈ છંદ)

શારિર રૂપ તેજી પલટાય
તાવ શૂળ ચુંક અંગે થાય
હ્રદે દુઃખ વ્યાપેજ વિશેષ
સુસ્તિ, ભ્રમણા પીડે કેશ ૧
અન્ન અભાવે છોડે છેડ
અતીસાર લે તેની કેડ

---

* ફોલ્લા તથા ફોલ્લીઓ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તો ક્રમી પેટ પડયાતે જાણ્ય
દે ભઇલાલ નિદાન પ્રમાણ ૨

ક્રમિ પાડવા સારૂ....ક્રિમિજીતાદિ ચુર્ણ

(દોહરો)

વાવડિંગ[1], અજમોદ[2]' વજ[3], પલાસબિજ[4], સંડિ[5] હિંગ[6]
ત્રિ વિશ્વા' ધરી તેહમાં, ચુર્ણ કરોજ અભંગ ૧
ઉષ્ણનિરે તે પાવતાં, ક્રમી પડે તતકાળ
ભઇશંકર ગુણિ આ દવા, હરે ક્રમી વિષ જાળ ૨

શિગ્રુ આદિ પાનક

(દોહરો)

મરિ[1], ગંઠોડા[2]' વાવડિંગ[3]' ત્રિવૃત[4], શિગ્રુ[5]. યવાન[6]
ગૌ મુત્રે, અલિ તે પિતાં, મરે કૃમી અવસાન ૧

ક્રમી રોગપર....કટુ વૃંદાવનાદિ કલ્ક

(દોહરો)

મોથ[1], વારૂણી[2], ત્રીફળા[5], ઉંદરકનિ[6] એ સાર
શિગ્રુ ધરી તે સાથમાં, તેલિ દારૂ, સમધાર ૧
નિર ધારી તે ખલ કર્યે, કલ્ક થાય તૈયાર
ક્રમિ[9] શત્રૂ, પિંપર[10] તણું, ચુર્ણ ધરો તે વાર ૨
તે પીતાં ક્રમિ પિડસૌ તર્ત તજે ઉલ્લાસ
ભઇશંકર આ શેવતાં, કરવો *દીનપવાસ ૩

* તે દિવસ અપવાસ કરવો દિનપવાસ આશબ્દમાં **ન** શબ્દમાંજ **અ** નો સમાવેશ થાયછે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ક્રમી રોગપર—કંમ્પિલ્લાદિ કલ્ક

(દોહરો)

બિડ[1]; કંમ્પિલો[2], વાવડિંગ[3] દન્તિ[4]' નસોત્તર[5] એહ
લસણ[6], સુરસા[7], ત્રિફળા[10], દારૂ[11], પિંપરી[12], તેહ ૧
કલ્ક કરી નિરમાં પિતાં, ક્રમી પિડયા સૌ જાય
સ્વર્ગ વિષે ક્રમિ રોગપર આજ દવા વપરાય ૨

અસાધ્ય ક્રમી થવાનાં કારણ

(છંદ ઇંદ્રવિજે)

આજીરણે જન બોધ ભર્યો
અબળા તણિ પાસ જતાં અકળાએ
કામ બન્યા વિણ વિર્ય છૂટે તદ,
વિર્ય મટી ક્રમી રૂપ જણાએ
તે વિચરે વદને વકરી, વધ
તંતુનિ સાથ સદાય વણાએ
કહે ભઇલાલ દવા વિણ દાધ,
પડે ન પડે કદિ ક્રોડ ઉપાએ ૩

અસાધ્ય ક્રમિપર ઔષધોપચાર

(ભુજંગી છંદ)

ક્રમી રોગ અસાધ્યરે થાય જેને
દિવેલાદિ રેચો દિઓ ઝટ તેને
કરો બસ્તિને દાહ ક્રીયા કરાળી
ક્રમી રોગમાં તે વડી દિવ્ય ભાળી ૪

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અસાધ્ય ક્રમી રોગપર....પ્રયોગ–૨–જો

(નારાચ છંદ)

ક્રમી વિષે દવા વડી, પ્રભૂજી નામ જાપવું
ન જુઠ્ઠું વેણ બોલવું જ, સત્ય વાકય થાપવું
ન ક્રોધ, ક્ષોભ, લોભ, મોહથી તમે જરા ડરો
પ્રભૂ સ્તુતી પુકારતાં, સુ કર્મ હાથથી કરો ૧

ક્રમિ રોગે—કૃષ્ણ નામ જાપની મુખ્યતા

(દોહરો)

ક્રમિ રોગે કરૂણા નિધી, જપશ્રી કૃષ્ણ *વિશેષ
તેહ નામ આશ્રય થકી, વ્યાધિ પિડે નહિ લેશ ૧
આધ, અંત રક્ષા કરે, એમ એહનું શૌર્ય
ભઇશંકર, શું ગુણ ગણે, દિર્ઘ = પ્રશંશિત વિર્ય ૨

क्रमि रोगनी चिकित्सा. समाप्त

मंदाग्निनी चिकित्सा,

મંદ જઠરાગ્નિ થવાનાં કારણ

(દોહરો)

કફ પિત્ત, વાયુ; તેમની, અધીકતાથી એમ
કે સમતાથી મંદ સમ, તિવ્ર વિષમ તે તેમ ૧
એ રીતે વેદોકિતથી, જે જઠરાગ્ની થાય
ભઇશંકર નીદાનમાં, સમ રીતે કહેવાય ૨

* વિરએવો = કોઇ દેવાંશીના વિર્યથી ઉતપન્ન થએલ હશે!

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તિક્ષણાગ્નિ (ભસ્મક) નાં લક્ષણ

(દોહરો)

અન્ન પચે પછિ રક્તને, જરૂર પચાવે જેહ
અંગ સંધિ નિરબળ કરે, કુજઠરાગ્ની તેહ ૧
અન ખાતાં સુખ ઉપજે, પછી તૃષાને શ્વાસ
મુર્છા સાથે બળતરા, તણો થાય જો દાસ ૨
તો જાણો વૈદો તમે, મંદ અગ્નિની મ્હેર
ભઇશંકર પાસે જતાં, કરે સુખાબ્ધી લ્હેર ૩

મંદાગ્નિ રોગે...લઘુ વડવાનળ ચુર્ણ

(દોહરો)

સિંધવ[1] પિંપરીમૂળને[2] ચવક[3], પિંપરી[4] સુંઠ[5],
ચિત્રો[6] હીમજ[7] સર્વ એ, ચઢત ચઢત લૈ ધુંટ. * ૧
વસ્ત્રગાળ એ ચુર્ણથી, મટે વાયુ બહુ ભાત,
ભઈશંકર મંદાગ્નિમાં, વડવાનળ વિક્ષાત = ૨

મંદાગ્નિ રોગે—શ્રેષ્ટ વડવાનળ ચુર્ણ.

(મનહર છંદ)

ચીતરા[1] કિરાજીમૂળ[2], બીલિ[3] બળવાહી[4] સ્થુળ,
સુંઠ[5], સોમ[6]; હરડેને[7], કાચ્ચકાં[8], વિહારિએ,
પિંપર[9] પાનોળ[10], નખ[11]; તજ[12], વજ[13], ને ચવક[14],
પંદરમું જાયફળ. સમભાગ ધારીએ;
કડુ મરી, દેવદાર, તેહ[1] ત્રીજે ભાગ ધાર

* ધુટિએ = પ્રસિદ્ધ ૧ ત્રિજા ભાગમાં તે નાંખવુ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

નાંખી નિમ્બૂરસ મહીં સારૂ અનુસારિએ,
ભઈલાલ હરી દુઃખ, પળમાં પમાડે સુખ્ખ;
વડવાનળ ચુર્ણ વિધી; એમ એ વિચારિએ. ૧

* અગ્નિ મુખ ચુર્ણ.

॥ श्लोक ॥

हिंगु पिप्पलि सनागरा वचा दीप्यकाग्नि सहरीतकी गदः
भाग वृद्धि विनियोज्य चूर्णीतं क्षार योग लवणत्रयैर्युतं ॥ १ ॥
पीत मात्र सुरयाच काञ्जीकैर्म सलिलेनवा पुनः ।
प्लीहशूल गुदजाविबन्धकं हान्ति दीपयति वान्हिमौदरम् ॥ २ ॥

અર્થ—હિંગનો એક ભાગ, પિંપરના બે ભાગ, સુંઠના ત્રણ ભાગ, વજના ચાર ભાગ, અજમોદના પાંચ ભાગ, ચિત્રાના છ ભાગ, હરડેના સાત ભાગ, ઉપલેટના આઠ ભાગ; એ રીતે વજને લઇ એ સઘળી ઔષધીનું ચુર્ણ કરવું પછી તેમાં જવખાર, સાજીખાર; સિંધવ, સંચળ, વરાગડું; એવા બે ખાર, કે ત્રણ લવણનો એક એક ભાગ લઇને મેળવવો, એ ચુર્ણને મદિરા સાથે અથવા કાંજી સાથે અથવા દહીંના પાણી સાથે; અથવા ગરમ પાણી સાથે સેવવાથી બરોળ, શુળ; આર્શ અતિસાર, સર્વ રોગ મટેછે. તથા જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત થાયછે,

મંદાગ્નિ રોગે—હિંગાષ્ટક ચુર્ણ ગુટિકા,

(જેકરી છંદ)

હિંગ, સુંઠ; અજમો; ને જીરૂં; મરિ સિંધવ; પિંપર સ્હાજીરૂં-૧

* આ ચુર્ણ હારિતમાંથી લિધેલ છે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

નિમ્બૂ. આદ્રરસે; મેળવી. કરો ગુટિકા તે કેળવી. -૨
મંદાગ્નિ વ્યાધિ તે હરે ભઇશંકર જે કંઠે ધરે. -૩

મંદાગ્નિ રોગે—નરસિંહ ચુર્ણ ગુટિકા.

(દોહરો)

તલ,[1] ત્રીકટુ,[4] ને ત્રીફળા,[7] ભલ્લાતક સમ ભેળ્ય;
કપડ મટ્ટિ તેને કરી; મધ સાથે તે મેળ્ય. ૧
પછી તેનિ ચણિ બોરશી, જેહ ગુટીકા થાય;
દહિ સાકર શું સેવતાં અજીર્ણ આર્શા પલાય. ૨
મંદાગ્ની, મદ ક્ષીણતા, ભિન્ય રોગના ભેદ,
ભઇશંકર નરસિંહ આ. કરે દર્દ સહુ કેદ, ૩

મંદાગ્નિ રોગે—લસણાદિક ચુર્ણ ગુટીકા,

(દોહરો)

લસણ,[1] જીરૂં;[2] ખારેકને,[3] સિંધવ;[4] મરિ,[5] ને સુંઠ,[6]
પિંપર,[7] સંચળ,[8] હિંગ[9] સૌ, નિમ્બુરસમાં ઘુંટ. ૧
એ લસણાદિક ચુર્ણનો અજીર્ણ પર; ઉપિયોગ,
કહે ભઇશંકર સર્વદા, કરે વાયુનો ભોગ, ૨

વમન ને વાયુરોગે—સર્કરાદિ ચુર્ણ

(દોહરો)

મરિ,[1] જીરૂ,[2] ને શર્કરા;[3] સિંધ્રવ[4] ભેળવી ખાય,
કહે ભઇશંકર તો તદા; વમન વાયુ તે જાય.

मंदागनि रोगनी चिकित्सा समाप्त.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

* आर्श रोगनी चिकित्सा,

આર્શ રોગનું સંપ્રાપ્તિક પુર્વરૂપ.

(દાહરો)

વાયુ આદિ વીકારથી, ત્ત્વચા; માંસ; ને મેદ,
રૂપ, પલટી મળ દ્વારમાં, દિશે અંકુરે તેદ. ૧
ગુદા મૂખ જાતે વધી, સુક્ષ્મ રૂપે દેખાય,
ભઇશંકર, આ રોગને, આર્શ એમ કહેવાય, ૨

અસાધ્ય આર્શનું રૂપ દર્શ.

(દોહરો)

હાથ, પાદ મળદ્વારને. નાભિ મૂખપર સોફ,
-હૃદય પાંસળાં જો દુખે, અસાધ્યને એ રોફ. ૧

આર્શ રોગના ભેદની અનુક્રમણિકા.

(દોહરો)

વાત[1], પિત્ત[2], કફ[3]; રક્તને[4], દ્વીજાતી[5], ત્રીદોષ[6],
ચક્ર રૂપે ભઇલાલ એ, કરે રક્તનો શોષ. ૧

આર્શ ઉત્પન્ન સ્થાનક દર્શક. =

(દોહરો)

ગુદા[1], નાસિકા[2], કાનને[3], વર્ત્મ[4], નેત્રની[5] માંહ્ય
યોનિ મધ્યને લિંગમાં, આર્શ સ્થાન છે ત્યાંહ્ય. ૧
કષ્ટ સાધ્ય તે જાણવો, મટે કર્યે ઉપચાર,

* ગુજર્જરી લોક આ રોગને હર્ષ એ નામથી બોલેછે, પરંતુ ખરો પુર્વાપુર્વી શબ્દ આર્શજ છે. = આર્શ ઉત્પન્ન થવાનાં સ્થાનક દેખાડનાર ૧ આયુર્વેદ નિયમાનુસાર

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

માટે ભઇશંકર કહે, લહો વૈદ વીચાર. ૨

આર્શ રોગના ઉપદ્રવ,

(હરિગીત છંદ.)

આર્શ રોગે હાથ ને પગ; મુખ, નાભિ, ને ગુદ લિંગ જ્યાં
બહુ શોફ ને વળિ શોષ સાથે, તાપ ત્રાડે તેહ ત્યાં;
તમક નામે શ્વાસ વાધે; ઉલટી, મોહ વાધે વધૂ;
અરૂચી ઝાડો કબ્જ ને, શુળાતિસારજ તે સધૂ. ૧

આર્શ રોગ થવાનાં પાપરૂપ કારણો.

(ભુજંગી છંદ)

બની છાકટા સ્ત્રી તણા ગર્ભપાડે;
ભરી પેટ પાપે બધા દીન કાઢે,
દિધૂ દાન માગી; ફરી પાછુ નાપે;
ખરે આર્શ તેને પિડાકારિ વ્યાપે;

આર્શરોગે—ભલ્લાતકાદિ કલ્ક.

(દોહરો)

પિંપર,[1] દન્તી,[2] વાંવડિંગ,[3] ભલ્લાતક,[4] ઉપલેટ,[5]
તલ,[6] ધાણા;[7] એ સર્વનો, કલ્ક કરો સમ * નેટ, ૧
તેહ કલ્ક નિરમાં ધરી, પિતાં આર્શ બુઝાય.
ભઇશંકર આ ઔષધી, આર્શ પચન કહેવાય; ૨

---

* સત્ય.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આર્શ રોગે—નાગરાદિ કલ્ક.

(દોહરો)

બિલિ; પિંપરે, ને વાવડિંગ, સુરિ સુંઠ હરડે, સાર
ત્રિવૃત, કલ્ક. એ ગૂડમાં, પિતાં આર્શ ક્ષય પાર, ૧

આર્શરોગે—પત્રકાદિ કવાથ,

(દોહરો)

પત્રક, કેસર, વાવડિંગ, સુંઠ, એલચી ધાન્ય
તલ ધરિ કવાથ કરી ધરે;, હરડ. ઘૃત્ત, ગુડ, માન્ય. ૧
ગુદા ઉપર ના આર્શ તો, ખાસ હરે, ઉપભોગ,
ભઇશંકર જો મેળવે, આ ઐાષધનો જોગ. ૨

ગુદા આર્શ રોગે—પિપલ્યાદિ પ્રયોગ.

(દોહરો)

પિંપર, હરડે ચૂર્ણ તે; ગોળ મેળવી ખાય;
તો ભઇશંકર તે થકી, ગુદા આર્શ સો જાય. ૧

આર્શ રોગે—વાતાર્ક પ્રયોગ;

(દોહરો)

વાતાર્કફળ બાફીને, તેનો રસજ નિચોવ,
શ્વેત તુળશિરસ; ને દહીં, તેમાં નાંખી * ઘોળ. ૧
તે મિશ્રણના પાનથી; આર્શ રોગ એ જાય;
ભઇશંકર આ ઐાષધી; મંગળ રૂપ મનાય.

* મિશ્રકર.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ગુદાકિલ રોગે—ભલ્લાતક વટક,

(દોહરો)

= મગધાંમુળ; ને ત્રીકટ વાવડિંગ ને ચિત્ર,
ભિલામા, મહીં સમ ધરી ભેળો ધરિ મન હીત, ૧
બમણો ગોળ ધરી કુટી, ભરો રીઢું જે પાત્ર
નિત્ત ધૈર્યથી તે પછી; ખાવૂં તોલો માત્ર. ૨
તો તેનાથી શૂળને ગુલ્મ જઠરના રોગ;
આર્શ બુઝાવી સ્હેજમાં, કરે હર્ષ વત યોગ્ય,

આર્શ રોગે—ભલ્લાતક ચતુષ્ટય

(દોહરો)

ભીલામા; તલ, હરડેને; ગોળ મેળવી ખાય
નિત્ત પ્રતિદીન સેવતાં, આર્સ રોગ ઝટ જાય. ૧

આર્શ રોગે....દેવાળુફળ મજ્યાનિ લેપ.

(સોરઠા છંદ)

કૂકડ વેલી બીજ, ગાય મુત્ર માંહે વસી
ભઈશંકર તતબીજ, આર્શ મૂળથી જાય છે. ૧

ગુલ્મ, આશ;ને આમ રોગે—રસોન વલેહ

(દોહરો)

લસણ, નસોત્તર સમ ધરી, તીન પ્રહર તે ઘોળ
ને પાછ તેમાં ભેળવો; રણ્ડિ તૈલ, ને ગોળ ૧

= પિંપરીમૂળ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તે અવલેહ પિવા થકી, શાંન્તિ ચિત્તમાં થાય
ગુલ્મ' આમને આર્શતો, અધ્ર તજી ઝટ પટ જાય ૧

રક્ત આર્શ રોગે—અમંગાદિ કલ્ક
(કુંડળીઆ છંદ)

અમંગા' સાદડત્વચા, *શ્યામ કમળ સૌ તેહ
શાલ્મલિ મુળ તે સમ ધરી, અજા દુગ્ધમાં એહ
અજા દુગ્ધમાં એહ, ઘુંટી ઘુંટી પિવાથી
રકત આર્શનું દુઃખ' ઝટતો બૂજે તેથી
કહત કવી ભઇલાલ, કલ્ક આ સદા | અભંગા
તેમાં સૌથી શેષ્ટ, ત્વચા સાદડ અમંગા ૧

ચતુઃસમ મોદક— આર્શને, ક્ષિણ વિર્ય રોગે
(દોહરો)

વૃધ્ધ દારૂ, પુષ્કળ, સુંઠ, ગોળ ધરી સમ તેહ
તોલાપુર ગુટિકા કરો, છે અમૃત રૂપ એહ ૧
વૃધ્ધ પુરૂષ તે સેવતાં, કામિ અતિષે થાય
ભઇશંકર આ ગોળિથી આર્શ રોગ એ જાય ૨

આર્શને મંદ જઠરાગ્નિ રોગે—=ચુષણાદિ મોદક
[દોહરો)

પુષ્કળ, =ચુષણ, હરડને; તલ ચિત્રાજ વિડંગ
સમ ઔષધ સૌ તે લહી, ગોળ સાથ કર =મંડ ૧
પછી ગોળિ તેની કરી, પ્રાઃતકાળે ખાય

* કાળું કમળ = પોયણું | કોઈ દીવસ ભંગ ના થાય તેવું = લોચો

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આર્શ મંદ જઠરાગ્નિનો, વિના શ્રમે દુર થાય ૨

શુળ, સરદી, આર્શને; પાણવીરોગે--શંબુકાદિ વટી=ગુટિકા

(રૂચીરા છંદ)

શશીભૂંજ, એ શંખ ભસ્મ લ્યો, લોહ ભસ્મ લ્યો અષ્ટ ધરી
યુગ્મ વેદમાં. સાકર ભેળી, વેદ રસાંજન ભાગ ધરી
મધ ગોળી તેહ બનાવિ' ખાશે ચાવિ જે શાણો
શુળ, શર્દિને' આર્શ, પાણવી; થકો દૂર તેને જાણો ૧

(દોહરો)

શંબૂકાદી એ વટી, એહ પ્રકારે થાય
ભદ્રશંકર, એ રીતથી, સૌ રોગે પસરાય ૧

આર્શ રોગે....લવણોત્તમાદ્ય ચુર્ણ

(દેહરો)

સિંધવ, ચીત્રો, ઇંદ્રયવ. બકામનિમ્બદલ, નેટ
કરંજ ધારી તે મહીં, વાટય *તર્કમાં તેટ ૧
તે ઓગાળી સાત દિન, પિતાં આર્શ તે જાય
ઉત્તમ જાણી ચુર્ણઆ. આ સ્થળમાં લખવાય ૨

અર્શાને ઉદર રોગે—એલાદિ ચુર્ણ

(ઝુલણા છંદ]

સુંઠ મુનિ ભાંગમાં ષટ ધરો પિંપરી
બાણ વિભાગ' મરી માંહ્ય ભેળો

* છાશ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

નાગ કેસર ધરો; વેદ વિભાગમાં
પત્રક વન્હિ; વીભાગ; મેળો ૧

ત્વક ધરો દ્વિત્યને, એલચી તો શશિ
ચુર્ણ તે, શર્કરા માંહી ધારો
આર્શને ઉદર તે' પાવતાં તો મટે
ભાઇલાલે, લખ્યું તે વિચારો ૨

આર્શ રોગે—ચવ્યાદિ ધૃત્ત

(દોહરો)

ચવક, પાઢ મુળ, ત્રીકટુ' મગધા મુળ; બિલિ; ધાન્ય
નિશા; સુરસા' ને જીરૂ, સિંધવ હરડ; સમાન્ય ૧
ગાય ઘૃતમાં પકવ તે; રૂડી પેર જો થાય;
તે ધૃત પીતાં ચોળતાં આર્શ દુખ દૂભાય. ૧

રક્ત આર્શ રોગે—કૂટજાદિ દુગ્ધ.

(દોહરો)

કુટજામુળ તાજું લહી; ને અરવિંદી ફુલ;
ખેરસાર; કેસર; ધરી; તથા ધાવડી ફુલ. ૧
દુગ્ધ સાથ ઉકાળિ તે; પ્રાતઃકાળ પિવાય
તો રક્તાર્શ પિડા બધી, કહે ભાઇશંકર જાય.

આર્શ રોગે—ભલ્લાતકાદિ કલ્ક

॥ श्लोक ॥

भल्लातकं तुप्रस्थार्द्धं जल प्रस्थद्वयेनच ।
प्रस्थद्वयं तुगोदुग्धे पाचयेद्वान्हि नामतः ॥ १ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्रस्थार्द्ध गोघृतं मुक्त्वा प्रस्थमानंतु शर्करा ।
तदोषधं पलार्द्धंतु आर्श यांतीच भक्षणात् ॥ २ ॥

અર્થ—બિલામા શેર, ૧) પાણી શેર ૪) ગાયનું દુધ શેર ૪) એ સર્વે એકત્ર કરી અગ્નીથી પકાવવું. ત્યાર પછી તેમાં ગાયનું ઘી શેર ૧, તથા સાકર શેર ૨) નાંખવી એ સર્વે કલ્ક થયા બાદ તેમાંથી એક પલાર્ધ લઇ પ્રાતઃકાળમાં રોજ રોજ ખાવાથી આર્શ રોગ જલદીથી નાશ પામેછે;

મનઃશીલાદિ ધૂપ—આર્શ ઉપર.

મનશીલ, ગુગળ, સુંઠને, સારસર્ષપ દેવદાર,
પૌષ્કળમૂળ; અને વળી, વિશલ્યા ને રાળ,
ધૃત મેળી તેનો પછી; ગુદા ધુમાડો દેહ,
કહે ભઇશંકર ના કદી; આર્શ રોગ મુળ રેહ. ૨

આર્શ રોગ ઉપર અપથ્ય.

(દોહરો)

સુકું માંસ, દહીં; માછલાં; તેલ, બીલિ વંત્યાક,
અતિ ભોજન ઉજાગરો, તે કરવું સહુ ત્યાગ. ૧

आर्श रोगनी चिकित्सा, समाप्त

शूळ रोगनी चिकित्सा.

શૂળ રોગની મૂળ ઉત્પત્તિ.

(ભુજંગી છંદ)

ત્રિનેત્રે રતીનો પતી મારવાને;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ધર્યું હાથ ત્રિશૂળ સંહારવાને;
કરી ક્રોધ ફેંક્યું ત્રિનેત્રે જહારે,
છુપ્યો કૃષ્ણના અંગમાં તેણિવારે. ૧
ત્રિશૂળે ધરી પૂંઠને જાય જેવે,
વદે વિષ્ણુ હું સ્તબ્ધ રે શૂળ તેવે;
પછી ખાઈ મુર્છા મળ્યું પંચ ભૂતે,
ભઈલાલ છે શૂળની ઉત્પતી તે. ૨

શૂળ રોગ વ્યાપ્ત થવાનાં કારણ,
(દોહરો)

બહુ કસરત કે મજલથી; રતિ સુખ થાય વિશેષ
રૂક્ષ ધાન્ય ખાવા થકી, શીતળ નિર ઉદેશ. ૧
મગરૂ દૂધ સેવન થતાં કાષ્ટ પ્રહાર કવાય
શુક્ર વાયુ મળ મુત્રનો; સ્તંભ જરા જો થાય. ૨
કાંજી, બોર ખાવા થકો ક્રોધ મદ્ય અભિઆસ,
બહુ પરિશ્રમ કે મોહથી; થતાં અજીરણ શ્વાસ; ૩
શોક; હાષ્ય લવરી થકી, ભક્ષણ ક્ષાર કરાય;
ઉશ્ણ પદાર્થો સેવતાં, શૂળ પીડિત્ત થવાય. ૪
જળચર પક્ષી માંસનો, હોય સદા ખોરાક;
તો ભઇશંકર કહે સદા; પીડે શૂળ અથાગ. ૫

શૂળ રોગ થવાનાં પાપરૂપ કારણ.
(ભુજંગી છંદ)

પરીતાપ કોને કરે દુઃખકારી'
સ્વધર્મે ન ચાલે કુછંદી વિહારી,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કુકર્મો કરી કેફમાં જેહ મ્હાલે,
તદા શૂળ તેને સદા અંગ સાલે; ૧

સાધ્યા સાધ્ય શૂળ વિચાર નિર્ણય.

(દોહોરો)

એક દોષથી સાધ્ય, કષ્ટ સાધ્ય દ્વી દોષ
ત્રીદોષે ઉત્પન્ન થતું કરે પ્રાણનો શોષ. ૧

શૂળ રોગની સંખ્યા.

(દોહરો)

વાયુ કુપિત જઠરાંન્તરે, શુળ સંખ્યા દશ થાય,
તેમાં ત્રણ[૩] વાતાદિકે ત્રણદ્વી[૬] દોષિ ગણાય. ૧
આમ[૭], નિરામ[૮], અજીર્ણને[૯], પરિણામશૂળ[૧૦], પેખ,
ભાઇશંકર કહે એ રિતે, શુળ સંખ્યા દશ દેખ. ૨

અગીઆરમા શૂળ વિષે.

(દોહરો)

રક્તશૂળ અગીઆરમૂ, રક્ત બિગાડે થાય,
ભાઇશંકર વૈદ્ય થકી, નાડિ વિષે પરખાય. ૧

શૂળ, જઠર, ને ગુલ્મ રોગે—હિંગ્વાદિ કવાથ

(દોહરો)

પૌષ્કર, મોથ પુનર્નવા, સઠિ; સંચળ, ને સુંઠ;
હિંગ ધરી કર કવાથ તે; હરે શૂળ, ખસ, ચુંટ. ૧
જઠર રોગ ને ગુલ્મનું, પાચન કરે પ્રમાણ.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

મહર્ષિ પણ આ કવાથથી, કેવળ પુર્વ અજાણ. ૨

વાતશૂળ રોગે—હિંગવાદિ ચુર્ણ.

(દોહરો)

સિંધવ, હિંગ, યવાનિકા, પથ્યા ને જવખાર,
સંચળ, તેમાં મેળવી, ચુર્ણ કરો તૈયાર. ૧
ઉષ્ણ નિરે જો તે પિબે; વાત શૂળ તો જાય;
ભાઇશંકર આ ચુર્ણથી. બિજા રોગ સમ થાય, ૨

પિત્તશૂળે....દાડિમાદિ ચુર્ણ.

(સોરઠા છંદ)

બીજોરા રસ માંહ્ય, દાડિમ; હરડે, આમળાં,
પટ દેઇ જો ખાય, પિત્તશૂળ તો તે મટે. ૧

કફ શૂળે....બિલ્વાદિ કવાથ.

(છંદ-હંસ ગમન.)

બિલિ, અરણી; અરડુસો ચિત્રં એ,
એરંડામૂળ, સુંઠ; હિંગ તે. ૧
સિંધવ; ભેળી કવાથ બનાવે,
પીતાં કફશૂળ તર્ત હઠાવે. ૨
નહીં એ જોટો વૈદ વિચારો,
કવાથ, અતર્ગુણ ક્ષેમ એ સારો. ૩

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પરિણામ શૂળે—ચિત્રકાદિ મોદક

(દોહરો)

વાવડિંગ, ચિત્રો, મરિ; દંતિમૂળ ને સુંઠ;
પિંપરિમૂળ ને ત્રીવૃતા, ગોળ સાથમાં ઘુંટ ૧
વડી ગુટી તેની કરી, પ્રાતઃકાળે ખાય;
ઉષ્ણ નિરે ભઈલાલ તો, પરીણામ શુળ જાય. ૨

કૌમૌદિ કવાથ.

(ચુંકવાયુ, શુળવાયુ, બરોળ. અભેતરિ, અજીર્ણ ને સંતતજ્વરે.)

(રૂચિરા છંદ)

સુંઠ. મરિ, પિંપર ને સિંધવ, સંચળ સમ ભાગે ધરવો;
બીજોરાનો ગર્ભ નાંખિને, કવાથ પછી તેનો કરવો;
આ કૌમૌદી કવાથ કરેછે; ફના ચુંક; વાયું ગોળા,
શૂળવાયુ, બરોળ, દુઃખથી, મુક્ત થયા બહુ મેં જોયા—૧
વળી વ્યાધિ વિશેષ વિડારે, સ્વસ્થ દેહિ એ આધારે
જેનું મુલ્ય જરા નહિ મોંઘું, ને ગુણમાં છે બહુ ભારે;
અભેતરીનું મૂળ ઉખાડે, અજીર્ણ જ્વર અટકાવેછે,
ભઇશંકર તે * સંતતજ્વરને, શત્રૂ થઇ સપડાવેછે; —૨

પિત્તશૂળે—ધાત્રીફળાદિ ચુર્ણ.

(દોહરો)

પથ્યા; મલકી, ત્રીકટૂ, વર્જીર ચુર્ણ સમાન,
તેને; બીજોરા તથા, દાડિમપૂટ વસાન; ૧
સાકર સાથે મેળવી, ચુર્ણ તેહ સેવાય;

* જ્વરમાંનો એક ભેદ છે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ત્રણ પ્રહરમાં તે તદા, ફના પિત્તશૂળ થાય, ૨

વ્યાઘ્યાદિ કવાથ.

(કાસ, શ્વાસ, શૂળ; મંદાગ્નિ, કફ, આમ, અને વાયુદોષે)

(દોહરો)

ભોંયરિંગણી,[1] સુંઠ,[2] ગળો,[3] એરંડાનું[4] મૂળ,
કવાથ કરી પિવતાં હરે; કવાસ. શ્વાસને શૂળ ૧
મંદાગ્ની, કફ; આમને, વાયૂ દોષ વિશેષ;
કહે ભાઈશંકર લે હરી, અચળ આસની શેષ. ૨

વાત પિત્તશૂળ—દુરાલભાદિ કલ્ક.

(દોહરો)

સુંઠ,[1] પટોળી,[2] પાંપડો,[3] મોથ,[4] ધમાસો,[5] કેળ[6] =
તેમાં આમલિ લિંબડો, સમભાગે સૌ મેળ. ૧
ધરી શર્કરા તે પીતાં વાત પિત્ત શુળ જાય,
ભાઈશંકર શ્રીજી થકી, ડાહ્યું કોન ⁘ ગણાય. ૨

શૂળ રોગે—શાગર ગોટી પ્રયોગ

(દોહરો)

શાગર ગોટી,[1] હરડને,[2] સંચળ,[3] હિંગ સુરેશ
ભાઈશંકર આ શેવતાં, રહે શૂળ ના શેષ ૧

પિત્ત શૂળ—જીવનત્યાદિ ઘૃત

(કદ છંદ)

જીવન્ત્યાદિ ના ચુર્ણમાં ઘૃત્ત ધારીજ

= કેળનાં પાનવાપરવાં ⁘ તેનો અર્થ એ. છેકે પરમેશ્વરથી વધારે ડાહ્યું કોઇ ગણાય

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કરી પકવ દૂધ સકરામાં પિત્રાથીજ
મટે પિત્ત શૂળો ઘણો ગૂણ એમાંજ
ભઇલાલ એવો નહી ગૂણ કેમાંજ

પિત્ત શૂળે—કુશમુળાદિ કવાથ
(કુંડળીઆ)

કુશ[1], કાસ[2], ને શેરડી[3], ને ડાંગરનાં[4] મૂળ
વાળો[5] નેતર[6], મૂળ સૌ, સમ ભેળો નહિ ભૂલ્ય
સમ ભેળો નહિ ભૂલ્ય, કવાથ જો તેનો કરિએ
તો પિત્તાતિ શૂળ, દુઃખ શીદ અંગે ધરીએ
કહત કવી ભઇલાલ, કહો આ ઐાષધ કેવું
મૂળ ઉકાળી પિતાં; દેહનું દુઃખ સહુ ખોવું ૧

વાયું શૂળ, કફશૂળ, આમશૂળ,ને વિબંન્ધ શૂળે
દાવાદિ કવાથ
(દાહરો)

સુંઠ[1], દારૂ[2]' વાસા[3], અને' સંચળ[4] હિંગ[5] સંમાન
સુંઠ કવાથમાં ચુર્ણતે, ધરી કરે જો પાંન ૧
તો વાયુ કફ શૂળને, આમ, વિબન્ધક શૂળ
ભઇશંકર, ખાંતે ખણે, આધિ વ્યાધિનું મૂળ ૨

શૂળ રોગપર પથ્યાપથ્ય વિચાર (પથ્ય)
(દાહરો)

સૌવિરસુરા[1], સુંઠને[2], હિંગ[3], મુળાને[4] ગોળ[5]

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સિંધવ; સંચળને સુવા, પિંપર શાબર ⁂ છોલ ૧
એ હિતકારી શૂળમાં, ઉત્તમ આપ ગણાય
ભઈશંકર, એ સેવતાં, જરા કજાના થાય ૨

* * * * *

અપથ્ય

(ભુજંગી છંદ)

નહીં દીવસે ઉંઘવું ભોંય પોઢી
નહીં ખેલવું રાનમાં લેઈ ઘોડી
વળી પિચ્છ* જેજે પદાર્થો જણાએ
સદા તેહ વર્જે અતિ સુખ્ખ થાએ ૧

शूळ रोगनी चिकित्सा. समाप्त

पांडु रोगनी चिकित्सा,

પાંડુ રોગની સંપ્રાપ્તિને કારણુ

(શ્લોક રાગ)

ભોકતામ્લ, ક્ષાર, પદાર્થ તંદ્રા
મૃત્તિકા, અને મદ્ય દિનેત્ત નિંદ્રા
વળી તિક્ષ્ણું ભોજન જે કરે છે
કુસ્પાર્શે તો રક્ત તેથી ઠરે છે
તેથી ત્વચા રંગ પિળાશ મારે
આ દેર તે રક્ત ઉપ લક્ષણેરે
હારીતનું એમ છે વાકય કહેવું
ભઈલાલ ભૂલેતો નિદાન જોવું ૨

⁂ સાબરના સિંગડાની છોલેલી છોલ. * દહી વીગેરે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પાંડુ રોગનાં પુર્વ રૂપ

(દોહરો)

ત્વચા ફાટિ, મુખ ફિણુ વળે; મૃત્તિકા ઉપર ભાવ
નેત્ર ગળે, સોજો ચઢે, થાય વાયુનો શ્રાવ ૧
પિળો રંગ મળ મુત્રનો; ભઇશંકર, એ ખેલ
ખાધુ પચેના, દીલ ગળે' પાંડુ રોગની પ્હેલ ૨

પાંડુરોગ થવાનાં પાપ રૂપ કારણો

(ભુજંગી છંદ)

લબાડી; લફંગા, કરે બ્રહ્મ હત્યા
ગરીબો પિંડે રાજ્યની વીણુ સત્યા
સગાં સ્નેહિ કે નાત્યથી દૂર થાશે
તદા પાંડુ તે પંડ માંહી ભરાશે.

પાંડુ રોગની સંખ્યા

(દોહરો)

વાત[૧], પિત્ત[૨], કફ[૩], પાંડુને સન્નિપાત[૪] મૃત્તિકાર[૫]
કહે ભઇશંકર; એ રિતે, પાંડુ પાંચ પ્રકાર ૧

પાંડુ રોગની સામાન્ય ચિકિત્સા

(રૂચીરા છંદ)

વાત પાંડુ, પાચનથી ત્રાશે, પિત્ત વિરેચનથી વામે
કફ પાંડુમાં વમન આપતાં, સર્વ દોષ સ્હેજે નામે;
એ રીતે સામાન્ય ચિકિત્સા, જથા વૈદ જે જાંણે છે
તેજ વૈદ ભાઇલાલ કવી કહે, અંત પાંડુનો આણે છે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વાત પાંડુ રોગે—માગધીઆદિ પાચન ક્વાથ

(હરિગીત છંદ.)

દશમૂળ, સુંઠનો ક્વાથ તે, પિંપર ધરી પાવે તદા
મારૂતી પાંડુ તે થકી, પિડ સૌ તજી ત્રાડે સદા
હિતકાર ઔષધ એ સદા; પંડિત વૈદે જાંણવું
પાચન સદા તેને ગણી, પાંડુ વિષેજ પ્રમાણવું ૧

પિત્ત પાંડુ રોગે—ત્રિવૃતાદિ વિરેચન.

(દોહરો)

સાકર, ત્રિવૃતા, ચુર્ણ તે, ઉષ્ણ નિર ધરી પાય;
તો વીરેચનથી જથા, પિત્ત પાંડુ તે જાય. ૧

કફ પાંડુ રોગે—વચાદિ વમન ચુર્ણ.

(સોરઠા છંદ)

વજ; સિંધવનું, ચુર્ણ. ઉષ્ણ નિર મહિ તે ધરી;
કફ પાંડુનુંજ મર્ણ, તે પિવા થકી થાયછે. ૧

વાત પાંડુ રોગે સુરસાદિ ઘૃત.

(દોહરો)

સુરસા, સુંઠથી પકવ ઘી, વાત પાંડુમાં પ્હેલ,
ભઇશંકર, એ યોજવું, જરા નહીં મુશ્કેલ. ૧

કફ પાંડુ રોગે—ચુષણાદિ ઘૃત.

(દોહરો)

ચુષણ, ત્રિફળા, પકવ ઘૃત; કફ પાંડુનો કાળ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભાઈશંકર વૈદ્ય કરો. શાસ્ત્ર રીત અનુસાર. ૧

પિત્ત પાંડુ રોગે—યષ્ટિ મધુકાદિ ઘૃત.

(દોહરો)

જેઠીમધ, ઉપલેટથી, પકવ ઘૃત્ત જો હોય;
તો પિત્ત પાંડુની પિડા, કેમ ખમે જન કોય. ૧

પાંડુ રોગે—ત્રિફળાદિ ક્વાથ.

(દોહરો)

શુત્કો, કુટકી, ત્રીફળા, ગળો, નિમ્બની છાલ;
ત્રીવૃત, હરડે સુંઠને કરિઆતુજ; રશાળ. ૧
ક્વાથ કરી, મધમાં ધરી; પ્રાતઃકાળે પાય-
તો ભાઈશંકર કહે સદા; અલગ પાંડુથી થાય, ૨

પાંડુ રોગે—ધાતુ માંક્ષિકાદિ ચુર્ણ.

(હરીગીત છંદ.)

હીરાકસી, ને ત્રીકટૂ, લે લોહચુર્ણ સમાન તે;
સૂવર્ણ માંક્ષીકા, ધરી. કર ચુર્ણ તે અવસાનરે;
મધ ઘી ધરી ને ચુર્ણ તે. ગૌ દધિ મઠો સાથે પિતાં'
લે પાંડુને હલિમક હરી, નિઃભય કરે કમળો થતાં ૧

પાંડુ રોગે—દુગ્ધ પિંપરી પ્રયોગ.

(લલીત છંદ)

બળ વિચારિને દુગ્ધ યોગમાં
પિપર ખાય જો, પાંડુ રોગમાં;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દુખ વિદારિને; શાંન્તિ તે કરે,
ગુણ સમૂહ છે, ભાઈલાલ તે. ૧

મણ્ડુર વટક.

(આર્શ, હલિમક, કુષ્ટ, ત્રિદોષ પાંડુ, કટીશૂળ; ને દાહ રોગે)
(દોહરો)

ચિત્રો[1], ત્ર્યુષણ[4]; ત્રીફળા[7], દારૂ[8], ચવક[9], ને મોથ[10];
હેમમાંક્ષિકા[11], ભાંગરો[12]; ગંઠોડા[13], અજમોદ[14]. ૧
કાજળ જેવો લોહકિટ, તેમાં મેળવ સાર;
પકવ કરો ગૌ મુત્રમાં, ચુર્ણ થશે તૈયાર. ૨
તે અનુક્રમથી સેવિને; ઉપર તક્ર પિવાય,
આર્શ હલીમક કુષ્ટને, કફ; કમળો, ક્રમિ જાય. ૩
પાંડુ ત્રિદોષી તે હરે, હરે કટીશૂળ દાહ,
જો ભઇશંકર વૈદની; લેશો આપ સલાહ.

લોહ ચુર્ણ વટક.

(કમળો; પાંડુ; આર્શ; હૃદયરોગ; કુષ્ટ વગેરે વ્યાધિપર)
(લલીત છંદ)

ત્ર્યુષણ[3], ત્રીફળા[6]; મોથ[7] ચિત્ર[8] એ,
સમ વિભાગમાં વાવડિંગ[9] લે,
વજરે ચુર્ણ તે, સાથમાં ધરી,
ઇક્ષુ રસે થિ તે; ભાવના કરી. ૧
દિવસ સાત તે, એમ થાયજો,
ચુરથ મહાનિધી; તે ગણાય તો;
મધ ઘ્રિમાં ધરી; તેહ ચાટતાં;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કમળ પાંડુને; આર્શ રે' જતાં. ૨
હૃદય રોગને કુષ્ઠ કારમો,
તજી દિલેથિરે, હર્ષમાં રમો;
મણિ ગુણી દવા, જગત નાસ્ય છે;
કહત સેવ એ, ભાઇલાલ છે. ૩

સત પુષ્પાદિ ગુટિકા.

(કૃમી, ગુલ્મ, કમળો; અતિસાર, ને ત્રિપાંડુ રોગે;)

(તોટક છંદ)

રજની, ત્રિકટુ; કડુ, દારૂ; સવા,
ત્રિવૃતા; ત્રિફળા, ધનિ ઇંદ્રયવા;
દ્વિવિભાગ ધરી, મહિ લોહ રજે;
ગવ પેય વિષે; કર પકવ જ તે. ૧
ગુટિ તેહ વિશુષ્કજ, અર્ક ફિદા;
મધ ગા મથિ માં તુહિ શેવ સદા;
કૃમિ, ગુલ્મ, અને કમળો, લવરી,
અતિસાર, ત્રિપાંડુ, લહેજ હરી. ૨

વજ્ર મંડૂક વટક—બનાવટ.

(છંદ કુંડળીઆ)

પંચકોલ, ને ત્રીફળા, દેવદાર, સમધાર
વાવડિંગ, મરિ, તે તદા, સમભાગે અનુસાર. ૧
સમભાગે અનુસાર; વજ્ર મહિ ચુર્ણ વિચારી;
ગૌ મુત્રે તે પકવ, કરો મંદાગ્ની ધારી,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચણી બોરશી ગુટી, કરો તેની જે ભાવે,
પંચકોલ પ્રમાણ, સ્વર્ગના વૈદ ગણાવે,

વજ્ર મંડૂક વટક સેવવા વિષે જ્ઞાન.

(દોહરો)

સુરભીમંથી માં સદા; તે સેવે સુખરાશ,
લખ્યા રોગ નિચે હરે; આપી જ્ઞાન ઉજાશ. ૧

વજ્ર મંડૂક વટકનો ઉપિયોગ.

(ચોપાઇ છંદ)

કમળો,[1] મંદાગ્ની,[2] અતિસાર,[3]
પાંડુ,[4] શોષ[5] કૃમિનો[6] આધાર;
ઉદર,[7] મેહ;[8] ને કમળો[9] જેહ,
વ્યાધિ સર્વ વિડારે તેહ. ૧

પાંડુ ને કમળા રોગે—કિરાતાદિ કવાથ;

॥ શ્લોક ॥

वासा किरातकं मुस्ता, त्रिफला मृत निंबजै
क्वाथो मधुयुतो हन्तिः पांडु रोंगच कामलं ॥ १ ॥

અર્થ—અરડૂસી, કરિઆતું; મોથ, ત્રીફળા, ગળો અને લિંબોળિઓ એ સમાન ભાગે લઇ કવાથ કરી અંદર મધ નાંખી પિવાથી પાંડુરોગ તથા કમળાનો નાશ થાયછે,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પાંડુ ને કમળા રોગે—ખર વિટકાદિ પ્રયોગ.

[દોહરો)

ખરલિંડાં માં દહિં ધરી, પછી પાંડુ પર પાય;
તો કમળો ને પિત્ત દુઃખ તેર ઘટીમાં જાય; ૧

પાંડુ રોગમાં પથ્ય ધાન્ય ને શાક વિષે.

(સવૈયા છંદ.)

પાંડુ રોગમાં, ઘઉં[૧] ડાંગરને,[૨] જવ[૩] સાઠી ચોખા[૪] તે સાર
કાંગ;[૫] મગ,[૬] ને દાળ તુવેરની;[૭] ઘી;[૮] દૂધ,[૯] તક્ર[૧૦] ગણું સુખકાર
ગળજીભી,[૧૧] વથુઓ,[૧૨] વંત્યાકાં,[૧૩] સૂવા[૧૪] શાક, સારાં જાણું
નિઃશંશય, એ ધાન્ય શાકને; પથ્ય પાંડુમાં પરમાણું—૧

પાંડુ રોગની ચિકિત્સા સમાપ્ત.

ક્ષય રોગની ચિકિત્સા,

ક્ષય રોગ થવાનાં કારણ.

(દોહરો)

ઈર્ષા, સુસ્તી, ગ્લાનિથી' કેકુસ્તી, અનુસાર;
બહુ જમતાં કે મદ્યથી, કે ઉંચકતાં ભાર. ૧
અપાન વા, મળમુત્રનો; કબ્જ પેટમાં થાય,
સ્ત્રી સંગે, અપવાસથી; ક્ષય રોગેજ પિડાય. ૨

ક્ષય રોગ થવાનાં પાપ રૂપ કારણ.

(ઇંદ્રવિજે છંદ.)

મૂરતિ ખંડન, ગર્ભ નિકંદન; કે ગઉ રાય હણેલ; અભાગી'

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પુષ્પ પ્રફુલિત, વાડિ ખણી, કદિ પર્વ અતિથ્ય તણી લઈ ભાગી;
ધર્મ અધર્મ લહ્યા મન એક, ન પેખત ધર્મ અધર્મ કુરાગી;
તો ભઈલાલ સદા ક્ષય રોગ; રહે જુથ રૂપ સદા પુઠ લાગી–૨

ક્ષય રોગનાં પુર્વરૂપ અરિષ્ટ ચિન્હ.

(હરીગીત છંદ.)

પદ, હાથ, ગળતાં શ્વાસ વ્યાપે, કફ પડેછે સર્વદા,
વળિ તાળુ પેં બહુ શોષને' જઠરાગ્નિની છે મંદતા;
બહુ દર્દિ તે અવિષ્ટ આપે, શ્વાસથીજ પિડાયછે,
ભઈલાલ આ ક્ષય પુર્વ ચિન્હો, સર્વથા સમઝાયછે. ૧

ક્ષય રોગમાં પુર્વે અરિષ્ટ સ્વપ્ન આભાસ,

(દોહરો)

કાગ' કીર; ગિધ, સાહુડી; મોર કપી કાચંડ,
પિઠે સ્વપ્ન ને બેસતાં; દેખે આપ પ્રચંડ. ૧
જળ વિણ નદિમાં સ્નાનજો, કરે સ્વપ્નમાં તેદ,
બળતાં વક્ષો અગ્નિમાં; દેખિ પામતાં ખેદ. ૨
ક્ષય રોગી ને પુર્વ આ, થાય સ્વપ્ન આભાસ,
પછી ધાતુનો ક્ષય બની, બને દેહની લાશ. ૩

ક્ષય રોગના ભિન્ય પ્રકાર.

(દોહરો)

વાત[1] પિત્ત[2] કફથી[3] તથા સપ્ત[10] ધાતુ ગત જેહ,
દશ જાતીક્ષય થાયછે, લખ્યું સ્વલ્પમાં તેહ. ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રસની વૃદ્ધિ કરનારાં ઔષધ.

(દોહરો)

જંગલિ પ્રાણી માંસનુ, ભોજન જો સેવાય;
કે આદૂ. યવાન. મૃત; કવાથ કરીજ પિવાય. ૧
કે દુધમાં મરી નાંખિને; પિએ તેહ જો રાત;
તો ક્ષયથી મૂકાય તે, વધે રસાદિક ધાત, ૨

રક્તની વૃદ્ધિ કરનારાં ઔષધ.

(દોહરો)

ઘી; દુધ. સાકર મધ મરી, પિંપર ધરિ કર પાન,
તો હિતકર વૃધિ રક્તની, તેહ કરે નિરવાણ. ૧

માંસની વૃદ્ધિ કરનારાં ઔષધ.

(દોહરો)

આનુપ ધાન્ય મહિષિ ઘૃત, લસણ કલ્ક, મધ દુગ્ધ;
સ્તંભ કરે ગત દોષનો, વધે માંસ ને બુદ્ધ ૧

મેદની વૃદ્ધિ કરનારાં ઔષધ.

(રૂચિરા છંદ)

માંસરસો જંગલિ પ્રાણીનો, મેદ વૃદ્ધિ કરવા સારો;
શિતોપલાદી ચુર્ણ, સેવતાં, ગુણ તેનો તેવો ન્યારો;
અજા દુગ્ધમાં મરી ઉકાળી, કે મદિરા જમતાં સેવો;
મેદ વૃદ્ધિમાં કહે ભાઇશંકર, નાહિ પ્રયોગ દુજો તેવો

અસ્થિ વૃદ્ધિ કરનારાં ઔષધ.

(દોહરો)

દુધ, ચંદન, ને દ્રાક્ષવટ, સિદ્ધ ઘૃત સુખકાર,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અસ્થિ વૃદ્ધિ કરવા વિષે તેહ પ્રયોગ વિશાળ. ૧

મજ્જાની વૃદ્ધિ કરનાર ઔષધ.

(દોહરો)

મજ્જાવૃદ્ધિ માં સદા, લખું પથ્ય જે હાર,
જંગલી, પ્રાણી માંસરસ, મધુર ધાન્ય હિતકાર. ૧

વિર્યની વૃદ્ધિ કરનાર ઔષધ.

(દોધક છંદ)

માંસરસો, મધ; તેલ, ઇલાચી.
અંજીર, ખોડ, તમાલ વિરંચી;
ધૃત, અને દુધ, કેસર, સારૂં,
વિર્ય વધારક તેહ વિચારૂં, ૧

વિર્ય વૃદ્ધિ કરનાર—પિપ્પલી વર્ધમાન યોગ.

॥ श्लोक ॥

पिप्पली वर्धमानंवा कारये दुग्ध सर्पिपा ।
आद्य पञ्च पुनः सप्त पुनरेव नव क्रमात ॥
एकादशस्त्रयोदशः पञ्चदशस्तथा सप्तदशः स्मृतः ॥
एकोनविंश एकविंशः पृथक् पृथक् यथाक्रमम् ।
एवं क्रमेण वृद्धिः स्यात कारयेत् शतमात्रयाः ॥
ततः क्रमेण पुनः पश्चात् यावत् शेषंच पञ्चकम् ॥
भोजयेत षष्टिकान्नं तु सर्पिपा मुद्ग संयुतम् ॥
हन्ति पलित वार्धक्यं नरो नागबलो भवेत् ।
पिप्पली वर्धमानं तु ज्वरे जीर्णे प्रशस्यते ।
मन्दाग्नौ पीनसेवाथ गुदजे वा तथा पुनः ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અર્થ—ક્ષય રોગવાળાએ દૂધ અને ઘી સાથે વધતી જતી પિંપરો ખાવાનો પ્રયોગ કરવો. તે એવી રીતે કે પહેલે દીવસ પાંચ, પછી સાત, પછી નવ, પછી અગિઆર, પછી તેર પછી પંદર, પછી સત્તર, પછી ઓગણીશ, પછી એકવીશ, એવી રીતે હરરોજ બે બે વધારે લેવી. અને એવી રીતે સો પિંપરો એક દિવસે ખાવામાં આવે ત્યાં સુધી વધતા જવું પછી પાછા એજ રીતે બે બે પિંપર કમી કરતાં પાંચ પિંપર સુધી આવી રહે ત્યાં સુધી ઉતરતાં જવું. એ પિંપરનું ચુર્ણ મધ સાથે ચાટવું તથા તે ઉપર દૂધ ને ઘી પિવું. આ યોગ કરનારે સાઠી ચોખાનો ભાત, મગ, અને ઘી ખાવાં તે પથ્ય છે. એ પ્રયોગથી વૃધ્ધાવસ્થાનાં પલિયાં આવ્યાં હોય તે, તથા વૃદ્ધાવસ્થા સબંધી નિર્બળતા નાશ પામેછે. અને પુરૂષનામાં હાથીના જેટલું બળ આવેછે. જીર્ણજ્વરમાં આ પ્રયોગ કરવામાં આવે તો ઘણોજ ફાયદો આપેછે, તેમજ જઠરાગ્નિ મંદ હોય, પિન્સ (છોડ) રોગ થયો હોય, અથવા આર્શ રોગ થયો હોય, તો તેમાં પણ જરૂર તે ફાયદો આપેછે.

વિર્ય વૃદ્ધિ કરનાર—બલાદિ ક્વાથ.

(દોહરો)

ચષ્ટિ[1] ગળો[2] બળબીજને,[3] લઘુ પંચમુળ[4] પેખ,
સાકર મધ તેમાં ધરી, સ્પષ્ટ ક્વાથ ઊવેખ. ૧
તે પીવા થકિ કામનું, વાધે જોર વિશેષ;
કહે ભઇશંકર ક્વાથ આ સેવો દઉં ઉપદેશ. ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રાજ્ય ક્ષમા રોગે—ગડૂચ્યાદિ ચુર્ણ

(દોહરો)

ગળો[૧], બલ્યા[૨] ને નાગબળ[૩], આમલકી[૪], મરિ[૫] તેહ,
ગોળ મેળવી ચુર્ણ તે, ખાય પ્રતીદિન જેહ. ૧

તાલકા મૃતક ચુર્ણ.

(રાજયક્ષમા, ગૃહણી; નપુશકતા, વિર્યશ્રાવ; ને વંઝા રોગે)

(દોહરો)

શિલાભેદ[૧]; શિલાજતૂ[૨], હીજીરૂં[૪] ઉપલેટ[૫],
બલા[૬], એલચી[૭], પત્રદી[૮], તાલ[૧૦], મુંડિ[૧૧]. ઘર નેટ. ૧
હરિચંદન[૧૨], ને રાસના[૧૩], તુળશી[૧૪], કંટ[૧૫], મજીઠ[૧૬],
ત્વક[૧૭], ધની[૧૮] ને શ્યામ[૧૯] તલ, બે તોલા સમદીટ. ૨
ચુર્ણ કરી મધ ગોળમાં; ભાત, દુગ્ધ પર ખાય,
રાજ્ય ક્ષમાની ક્ષીણતા, જોતાં માં જંપાય, ૩
ગૃહણી નપુશક્તા હરે, મટે વિર્યનો શ્રાવ;
વંઝા તરૂણી સેવતાં, પામે પુત્ર પ્રભાવ. ૪
એમ તાલકા મૃતક આ, કરે સર્વને સાહ્ય
ભઇશંકર તે સેવતાં આનંદ અંગ ભરાય. ૫

ક્ષય રોગમાં પથ્ય ચીજો.

(દોહરો)

વહિલાં, તેતર, લાવરાં, તેહ પક્ષિનું માંસ;
મધૂ, શીત, અવલેહ ને, ઘી, દુધ, ખાવું ખાસ. ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ક્ષય રોગમાં અપથ્ય પદાર્થ.

(દોહરો)

ખારૂ, ખાટુ, તીખું સુરા, તૈલ; તિક્ષ્ણ ને રાઈ,
તે ક્ષય રોગે વર્જતાં, શાન્તિ રોગ તે થાય ૧

ક્ષય રોગ સબંધી જન્મા જન્મી વારસો

(ચોપાઇ છંદ)

ક્ષય રોગે જન જેહ પિડાય,
પ્રજા ઉત્પતી તેથી થાય;
તે પણ ક્ષયવંત નક્કી હોય,
કહે ભઇશંકર લે તું જોય. ૧

क्षय रोगनी चिकित्सा समाप्त.

......

रक्तपित्त रोगनी चिकित्सा

રક્તપિત્ત થવાનાં કારણ.

(ભુજંગી છંદ)

ઘણા તાપમાં થાકમાં ડૂબવાથી,
અતીશોક; પાગે પ્રવાશે ગયાથી,
બહું સંગ સ્ત્રીનો અને અગ્નિ પાસે,
તિખું સેવતાં રક્તપિત્તી થવાશે. ૧
યવાક્ષાર, ખાટું અને ખારૂં ખાતાં,
ત્વરાથી તપી લોહિ તે ઉર્ધ્વ જાતાં
અધો માર્ગથી રક્તપિત્તી થવાશે,
ભઈલાલ નિદાનમાં એ લખાશે. ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રક્તપિત્ત થવાનાં પાપરૂપ કારણ.

(ભુજંગી છંદ)

પદાર્થો નહીં સેવવા યોગ તેવા,
કરે પાન તેનું પડયો નિત્ય હેવા,
કુધર્મિ. કુસંગી, થતું રમ્ય જેને,
યથા રક્તપિત્તી કરે શાંમ્બ તેને. ૧

રક્તપિત્તનાં પુર્વ લક્ષણ.

(હરીગીત છંદ.)

મનની વૃત્તિ ઉદાસ થઈ. સુસ્તી વધેછે અંગમાં,
વળિ ઠંડપર રૂચી ધરે, વાયું સ્વિકારે સંગમાં,
ગળાનિ ગાટીમાંથિ તો, જાણે ધુમાડો નીકળે,
લોખંડના તાપીત ગોળે, વાસ રોગી જન કળે. ૧
વળી વાંન્તિ તે વાધે વધૂ, બેચેન અંગે થાયછે;
ગૂદા, મુખે, કે નાસિકે, કે રક્ત લિંગે જાયછે;
આ ચિન્હ તે આ રોગમાં પ્રથમે થતાં નિહાળીએ,
ગતિ ભંગ જન તે થાયછે; ભઇલાલ ભાગ્ય વિચારિએ ૨

રક્તપિત્ત રોગે—વાસાદિ પાનક.

(દોહરો)

વાસા [1] દલરસની મહીં, પદ્મ પુષ્પ રેજ; [2] કુષ્ટ, [3]
ધઉંલા. રોધ્ર, જેઠિમધ, સર્વ ચીજ એ શુષ્ક. ૧
મધ મેળે તેના વિષે; પાનક પ્રીત પ્રવેશ,
પાંડુ રક્તપિત્ત, શ્વાસનો; હરે કલેશિ ઉદ્દેશ. ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રક્તપિત્ત રોગે—વાસા રસ પ્રયોગ.

(દોહરો)

વાસા રસમાં મધ તથા, ધરી શર્કરા પાય,
તો નાસા' મુખ નેત્રનું વ્હેતું રક્ત દુર થાય. ૧

રક્તપિત્ત રોગે—વાસાદિ ક્વાથ.

(દોહરો)

વૈદમાતનો ક્વાથ તે, મધ, સાકરમાં શેવ,
રક્તપિત્ત તો તે થકી, તજે પિડાવત હેવ, ૧

નાસા પ્રવર્ત્ત રૂધિરે—આમલકી લેપ.

(દોહરો)

આમલકી નિરમાં ઘસી, લેપ શીરપર થાય,
નાસાવત રૂધીર તો, પિડા સમેટી જાય. ૧

રક્ત દોષપર—દ્રાક્ષરસાદિ પ્રયોગ.

(દોહરો)

ઘી[1], શાકર[2] ને દ્રાક્ષરસ[3], રક્તપિત્ત પર પાય,
તો દૂજા ઉપાય વિણ રક્ત દોષ ઝટ જાય; ૧

નાસા પ્રવર્ત્ત રૂધિરે—હરિતાલકાદિ નસ્ય.

(દોહરો)

દરોવેલિ રસ નાસકે; અળતા રસનો નાસ,
કે દાડિમ રસ નાસતે, હરે રક્ત જતું નાસ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

નાસા પૃવર્ત્તં રૂધિરે—આમ્રશુકાદિ પ્રયોગ.

(દોહરો)

આમ્ર, જાંમ્બુના શુકમાં; સાકર ધારી સુંઘ;
તો નાસાવત રકતનું, મટે કારનું દુઃખ. ૧

રકતપિત્ત રોગે—પલાંણ્ડુ આદિ નશ્ય.

(દોહરો)

ડુંગલિદલના રસ તણો, નાશ કદા લેવાય;
કે જેઠીમધ ચુર્ણ તે, મધ નાંખી સુંઘાય, ૧
તો ભઇશંકર તે થકી, રકતપિત્ત સૌ જાય,
નિત્ત એહ સહવાસથી; દિવ્ય દેહવત થાય. ૨

મુખ રકતપૃવર્ત્તે—કમળ પ્રાગાદિ પાનક.

(દોહરો)

કમળપ્રાગ,[1] મધ;[2] જેઠિમધ;[3] દરો, બાળ; પરિકાષ્ટ,
તે દલના રસ પાનથી, મટે રક્તમુખ વાટય, ૧

રકત પિત રોગે— અશ્વગંધાદિ કવાથ

(કાસ; શ્વાસ, ક્ષય, અને રક્તપિત્તે.)

છંદ મહા સુંદ્રા

આસન,[1] ગળો,[2] શતાવરી,[3] દશમુળને[4] બાળબીજ[5]
અતિ વિષ કળિ, ને અરડુશી, થા લઇને તતબીજ
કવાથ કરી તેનો પીવાથી, કાસ, શ્વાસ, ક્ષય, ત્રાસે છે
રકતપિત્ત પણ મટે તેહથી, ભઇશંકરને ભાસે છે ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રક્તપિત્ત રોગે....બલાદિ દુગ્ધ

(દોહરો)

બલા[૧] ગોખરૂં[૨] આમળાં[૩], દ્રાક્ષ[૪] જેઠિ[૫] મધુફુલ[૬]
તેમાં સિદ્ધ કરેલ દુધ, ખણે રક્તપિત્ત મુળ

મુખ પૃવર્ત્ત રૂધિર રોગે—વટાદિવલેહ

[દોહરો)

કદંબ[૧], વડ[૨], સાદડ[૩], અને, જાંબુ[૪] આમ્ર[૫] ને ખેર[૬]
તે પત્રોનો કલ્ક તે, મધ સાથે તું મેળ્ય ૧
તે અવલેહ ઉવેખતાં, મૂખ પૃવર્ત્ત રૂધીર
કહે ભઈશંકર એ મટે, સુણો વૈદ સૌ વીર ૨

સ્ત્રીના વ્હેતા યોનીના રક્ત દોપે—વિશાલાદી કલ્ક

(દોહરો)

એલાદલ[૧], ને નિમ્બદલ[૨], હરડે[૩] મોથ[૪], મજીઠ[૫]
વીશાલા[૬] કટુ[૭] રોહ્યણી[૮], બે તોલા સમદીટ ૧
વળી જેઠીમધ[૯] એલચી[૧૦], સર્વ કલ્ક તે થાય
શાકર ભેળી સેવતાં, યોનિશૂળ એ જાય ૨
પિડ તૃષા ને બાવરી, રક્ત યોનિ પ્રવાહ
કહે ભઈશંકર તે વડે, સમે શ્વાસ ને દાહ ૩

મુખ રકતશ્રાવે—જાંબુપલ્લવાદિ કલ્ક

(દોહરો)

પલ્વ જાંમ્બુ ને આમ્રનાં, શૂલ્વ હરેડે સાર

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કલ્ક કરી મધ શર્કરા; સેવે પ્રાતઃકાળ ૧
તો તેથી મુખ માર્ગનું; ખળે નીકળતું લોહિ
ભઇશંકર આ ઔષધી; નિત્ત અનૂભવ જોઈ ૨

બિજે પ્રકારે કથન—જાંમ્બુપલ્વાદિવલેહ
(દોહરો)

જાંમ્બૂદલ ને આમ્રદલ; હરડે કલ્ક કરાય
મધ સાકર સહ સેવતાં; મટે રક્ત મુખ શ્રાવ ૧

શતાવર્યાદિ ઘૃત.
(છંદ—લેલી.)

વસૂમતી,[1] બળબીજ,[2] જેઠિમધ,[3] શતાવરી,[4] કાકોલી,[5]
શ્વેતભોંયકહોળુ[6] ને ઘઉંલા,[7] મેદ,[8] આમલી[9] તોળી. ૧
બલા,[10] અને દાડીમ[11] ક્વાથમાં; ગૌદુધ, ઘૃત ધારી,
શેષ ઘૃત રહે જ્ઞાનિ વૈદ સો, લહો ઘૃત તે વારી. ૨
પાનક; બસ્તી વિષે ઘૃત એ, મટે દુઃખ સૌ તેવૂ
યોનિ રક્તનો શ્રાવ થતોને, લિંગ ગુદાનું વ્હેવું. ૩
તથા ખાંસિ, ક્ષય, સર્વ મટાડે; ત્રાડે દુઃખ બધાં તેવાં
ભઇશંકર કહે ભજો પ્રભૂને; વાક્ય મુક્તિ પદ એવાં ૪

યોનિ રક્ત દોષે— કટુ રોહણાદિ કલ્ક.
(દોહરો)

એલાદલ;[1] ને નિમ્બદલ,[2] મજીઠ,[3] જેઠિમધ;[4] સાર,
મોથ,[5] વારૂણી;[6] હરડનો,[6] કલ્ક કરો નિરધાર.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તે શાકરમાં સેવતાં, યોનિશૂળની પિડય;
રક્ત વ્હેતું યોનિ તણું, હરે ધારિ મન હિડય. ૧

યોનિ રક્ત પ્રવાહે—ત્રિકટૂ આદિ અવલેહ.

(દોહરો)

ત્રીકટૂ[3]. અતિવિષ[4]; ધાતુકી[5], મજીઠ[6], પાપડો[7] મેળ્ય[8],
દાડિમ ધારી તે મહીં, મધ શાકરમાં ભેળ્ય. ૧
દૂધ, દહીંમાં તેલ બે, નેકે નિત્ત ચટાય,
યોનિ પ્રવાહક સ્રી તણો, ફના મૂળથી થાય. ૨
બાળકના અતિસારનું. એ ઔષધ મુળ ખાય,
ભાઈશંકર આ ઔષધી, ધર્યે સુખ્ખ સમુદાય. ૩

યોનિ રક્ત પ્રવાહે—એલાદિ કવાથ.

(દોહરો)

સાલ્મલી[1] સહ એલચી[2]; હરડ[3], પિંપર[4] સમભાગ;
મધ, શાકર; ધરિ પિવતાં, બૂઝે યોનિ પ્રવાહ. ૧

રક્તપિત્ત રોગમાં અપથ્ય કથન.

(ભુજંગી છંદ)

નહીં તાપ ને સેવવો સૂખ કાપી.
તિખૂ, ખાટુ, ખારૂં ન ખાવું તથાપી;
ગુરૂં, ક્ષીર, સૂરા, અને સાથવાનું,
કહ્યું ભાઈલાલે બધું ત્ર્જવાનું, ૧

रक्तपित्त रोगनी चिकित्सा समाप्त.

For Private and Personal Use Only

कास रोगनी चिकित्सा.

કાસ રોગ થવાનાં કારણ.

(ભુજંગી છંદ)

ધુમાડો જ મોં, નાકમાં રંધ્રવાથી;
ઉડે ધૂળ ત્યાં મૂખ ખુલ્લે જવાથી;
વળી રૂક્ષ ખાણું જ વ્યાયામ થીતો-
જતાં અન્ન અંત્રિક્ષ મળ વેગથી તો. ૧
કરે આવતી છિંક અટકાવ જો તે;
તદા પ્રાણ વાયુ વિકારેજ તો તે;
મળી તે ઉદાને, કફ પિત્ત સાથે,
મુખે પ્રેરશે કાસનાં કારણો તે. ૨

કાસ રોગનાં પુર્વ રૂપ.

(છપય છંદ.)

ગળા આદિ મુખ માંહ્ય, ખુંચેછે કાંટા જેવું
તિક્ષ્ણ; હૃદય, ઉદ્ગાર, મુખ પણ સ્વાદે તેવું
ઝણ ઝણાટતો થાય. જીભમાં મોટી ખાસી;
અન્ન ઉતરી શકે, નહીં તે દગરે દમાસી,
કાસ રોગ થતાં પુર્વ રૂપ; સર્વ ચિન્હ આ થાયછે,
ભટ્ટશંકર લહી પુર્વનું, આપ ગ્રંથમાં ગાયછે. ૧

કાસ રોગની જાતાનુક્રમણિકા.

(દોહરો)

વાત,[૧] પિત્ત;[૨] કફ;[૩] ક્ષત,[૪] ક્ષય,[૫] પાંચ કાસની જાત્ય;
વધુ વિદ્વાન વિચારિ જો, લખી નિદાને વાત.

વાત કાસે—શતમૂળાદિ ક્વાથ.

(દોહરો)

સતમુળનો કરિ ક્વાથ જો, પિંપર સાથે પાય,
વાત કાસ તે સેવતાં, તીન ક્ષણુંમાં જાય. ૧

વાત કાસે—ભાર્ગિઆદિ ચાટણ.

(દોહરો)

સુંઠ[1], સંઠી[2]; ભારંગને[3]; કાકડશિંગી[4] દ્રાક્ષ[5].
પિંપર ઔષધ ચુર્ણ તે; ગોળ, તૈલમાં નાંખ્ય, ૧
વાતકાસ, આ ચાટણે, મૂળ સમેટી જાય,
ભઈશંકર નિષ્ટા થકી, પ્રભુ ઈચ્છાજ પમાય. ૨

કટફળાદિ કલ્ક.

(દોહરો)

કટફળ[1], કત્તૃણું[2]; ધનિ[3], વજ[4], દાર્વિ[5], પાપડો[6]; ધાન્ય[7];
સુંઠ શંઙ્ગિ, દારૂ, નિશા; કલ્ક કરો અવસાન, ૧
મધ મેળી તે ચાટતાં; કાસ; શોષ; ક્ષય તાવ
કફ; હિક્કા, ને પિન્સનો; મટે પિડાવઃ આવ. ૨

પિત્ત કાસે—દ્રાક્ષાદિ અવલેહ,

(દોહરો)

દ્રાક્ષા, ગલકી, કાયફળ, પિંપર બોર ખજૂર;
તે ચાટણુ, ચાટે મટે, પિત્તકાસનું મૂળ. ૧

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પિત્ત તથા કફ કાસે—બલાદિ કલ્ક,

(દોહરો)

બલા[1], બૃહત્યૌ[2], જેઠિમધ[3], કુષ્ટ[4], વૃષ[5] પિચુમંન્દ[6];
દ્રાક્ષ કલ્ક સૌ તે કરી, ધાર નિર મહિ તેહ. ૧
પિત્ત. કફાદિક ખાંસિ તો, ફના કિફાયત થાય,
બઇશંકર સદભાગિના. તર્ક તેણિ ગમ જાય.

નિરામ્બ કવાથ.

(માત્રામેળ—ચચળા છંદ)

નિરામ્બ[1], પદ્મકોષ્ટ[2], કંદ, નિર્મળી[3]; ને નૈરૂતી[4];
કિરાજીમુળ, સુંઠ, હિંગ, નાંદરૂખ, પપ્દતી,
નિરામ્બ, કવાથ; ભાઇલાલ, પાંણિ સાથમાં થશે,
કાસ; કુષ્ટ; ઉપદંશ, તાપ સ્હેજમાં જશે. ૮

પિત્ત કાસરોગે—શર્કરાદિ અવલેહ.

(દોહરો)

ખજુર[1], દ્રાક્ષ[2], ને શર્કરા[3], મરિ[4], મધ[5]; પિંપર[6] ગેર;
તે અવલેહ તદા કરે, પિત્ત કાસ પર કેર.

આદ્રક રસનો પ્રયોગ,

(કાસ, શ્વાસ, સળેખમ, ખાંસી, ને કફજ્વરે)

(દોહરો)

આદારસ મધમાં ધરી; પિએ માનવી જેહ,
શ્વાસ, સળેખમ; ખાંસિથી, થાય મોકળો તેહ. ૧
વળી,, કફજ્વર, કાસ એ; કરે નહીં હેરાન;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભઈશંકર શાણા જનો, આ પ્રયોગ પ્રમાણ. ૨

ઉધરસે— મુસ્તાદિ ચુર્ણ

(દોહરો)

મુસ્તા[1], અટરૂષ[2], ત્રીફળા[5], દારૂ[6], ભાર્ગિ[7], સમ જાણ;
વ્યાધ્રિ પુષ્પ, દલ, મૂળસહ, અતિવિષકળી, પ્રમાણ ૧
વળિ મુર્વા, રાસ્ના અને, સૂરસાદલ, સમ ધાર;
ઉષ્ણનિરે ધરિ તે પિતાં, ટાળે કાસ વિચાર ૨

વાત ને કફમિશ્રકાસે— આટરૂષાદિ અવલેહ

(દોહરો)

અટરૂષદલ[1], ને નિમ્બદલ[2], સુરસાદલરસ[3], ભેળ્ય;
સઠિ, ભાર્ગી, મરિ, સુંઠને, ગોળ, તેહમાં મેળ્ય ૧
તે ચાટણ કરિ સેવતાં, ફના દુઃખ બહુ થાય
કફ વાતાદિક મિશ્ર સહ; ખાંસિ સ્હેજમાં જાય ૨

કાસરોગે— ભાર્ગ્યાદિ કવાથ

(દોહરો)

ગજચપળા, ને ભાર્ગિનો, કવાથજ ઉષ્ણ પિવાય;
પ્રતીશ્યાત, કફ, કાસતો, -હૃદયરોગ સૌ જાય, ૧

બદરીદલ પ્રયોગ

(દોહરો)

બદરીદલ, ને મનશિલે લેપ સર્વથા થાય,
પછિ તડકે તે સૂકવી; વાટય દુગ્ધ; મધ, માંહ્ય ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તે પીવા થકિ કાસને, મહા કઠણજે શ્વાસ
તે સર્વે સ્હેજે દમે, જો રાખે વિશ્વાસ ૨

વાતકફકાસે—પુષ્કળમૂળાદિ કુગ્ધ

(દોહરો)

પૂષ્કળમુળ, સઢિ, બિલ્વને, સુરસા; ત્રીકટુ પાસ
હિંગ ધરી પયપી મટે. વાત કફાત્મક શ્વાસ ૧

કાસ શ્વાસે—મરિચાદિ ચુર્ણ

(ચોપાઇ છંદ)

તોલો એક મરી મહિ ધાર
અડધો તોલો પિંપર સાર
તોલા ચાર દાડિમજ લેહ
નગોડ તોલા આઠજ ગ્રેહ ૧
અડધો તોલો તે જવખાર
ધુંટી ચુર્ણ કરો તૈયાર
ગરમ નીરમાં જોતે પાય
કાસ, શ્વાસ તો સ્હેજે જાય ૨

વાસારસ પ્રયોગ

(કાસ, શ્વાસ, આમ્લપિત્ત આર્શ ખાંસી વગેરે)

કામદાછંદ

વૈદ માતને આગળે કરી
વૈદ જો ચહે આ અનુસરી
કાસ શ્વાસતો ત્રાશ પામશે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આમ્લ પિત્ત જેતે વિરામશે ૧
આર્શ ખાંસિ' તે દુર્બળી થશે
દુઃખબીજ, વીરો, બધાં જશે
હારિતે કિધૂ સર્વ એ કથી
ભીડ સૌ જશે ભાઇલાલથી ૨

કાસરોગે પથ્યકથન
(શિખરણિવૃત]

જુના ચોખા, મિંડૂ, કળથિ, વિ, તુવેરો બહુભલી,
સુવા, કાસંદેરો' ભિષગવર, સિંધં, સુખસલી,
સદા છે એ સારા, સુખકર ગણું, કાસજ મહીં
ભઇલાલે કીવું, નહિ કદિ દુખો દે જરિ દહી ૧

कास रोगनी चिकित्सा समाप्त,

हेडकी रोगननी चिकित्सा

હેડકી થવાનાં કારણ
(તોટકછંદ.)

અતિ રૂક્ષજ, દાહક, ભોજન થી
બહુભાર ઝિલેક મુસાફરિ થી
અતિયે રજકે અતિ મૈથુન થી
પિડ હેડકિ વ્યાપત સદ્દદ નકી ૧

હેડકીની ઉત્પત્તિ ને તેની અનુક્રમાણિકા
(ચોપાઇછંદ)

વાત દોષ કફ સાથે મળે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

હેડકિ રૂપે જઈ તે ઠરે
અનજા' યમલા, શુદ્રા, નામ
ગંભીરા, મહતી, મ્હા કામ ૧
પંચ હેડકી તેહ પ્રકાર
ભિષગ્વર ઝટ તું ચિત ધાર
પુષ્ટ અંગ હૂવે દુઃખ જાય
બળાહિણુ નો ઝટે પ્રાણ સમાય ૨

અહારજા હેડકીનીચિકિત્સા

(દોહરો)

બિભસ્ત વસ્તૂ દર્શ, કે ભય દર્શાવે એમ:
અહારજા, તો હેડકી, તર્ત મટે છે તેમ ૧

હેડકીરોગે—પટોળાદિ અવલેહ

(દોહરો)

પટોળફળ, ધનિ, ખજુરને, મધ; ધરિ ચાટો થાય;
તો હિક્કા નું દુઃખ સૌ. તર્ત શાંન્ત તે થાય ૧

સુંઠયાદિ દુગ્ધ

(દોહરો)

સુંઠ અને મધ, દુધવિષે' કે અળતો દુધસાથ
નારાયણ કહિ તેપિતાં, હણ હેડકી નાથ ૧

માતુલુંગાદિ પ્રયોગ

(દોહરો)

બીજોરાના રસ મહીં, હરડેચુર્ણ નિદેશ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શાકર ધરિ પીતાંહરે હિક્કા દુઃખ વિશેષ ૧

નગદુહિતા ગુટિકા

(દોહરો)

કાળિપાડ, ગજવેલ ને, પિંપર, વજ, હરિતાળ,
મરિ, ચીમડ; ત્વક. ગુલછરી, સુંઠ; સુવા, સોનાર ૧
રક્તદાંશિ. કડ, મુશળી, નગડબીજ, નાગોડ,
ધંતૂરા રસમહિ ખલે, જાય હેડકી હોડ ૨
શ્લીપદ, શ્વાસ' કૃમીસલે, શોક, આંકડી, તાપ;
હિસ્ટિરિઆ હલકીપડે, જાય પુર્વ વત પાપ ૩
લચક. વાઈ, મૃગિ ફેફરૂ; શૂળ; લુતાનાં દુઃખ;
નગદુહિતા ભઈલાલ કહે. હરી વ્યાધિ દે સુખ્ખ ૪

સૌદર્ય ગર્વિતા કવાથ

(છંદ ત્રિવેણી)

ભલો કવાથ સૌદર્ય ગાર્વિતા. યશસ્વી સિંધુ નિચે
દેવઅંશ નભથી ઉતરિયો. સૌકોને સુધાસિંચે
ઘોડાવજ, ને, મરી
શુલ્વ, તેહમાં ધરી
નગગબીજ, ને પિંપરકેરો કવાથ હિંગની સાથે
પીતાં પ્રેમ થકી ભઈશંકર, હણે હેડકી હાથે ૧

ચપળાદિ અવલેહ

(દોહરો)

સુંઠ, હરડ પિંપર. તથા, હરડ આમળાં, સુંઠ;
મધ, શાકર ધરિ તે પિતાં, મટે હેડકી દુઃખ ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

હેડકી રોગનાં આશાક્ય ચિન્હ

(દાહરો)

નહદે ચાંદિથી જે બને, શસ્ત્રઘાતથી જેહ
અતીસાર જેને પિડે અશક્ત રતિમાં દેહ ૧
તેવા હિક્કા રોગિને, કરો વૈદ સૌ ત્યાગ
કહે ભઇશંકર તે થકી શ્યામ બને સદભાગ્ય ૨

હેડકી રોગની ચિકિત્સા સમાપ્ત.

શ્વાસ રોગની ચિકિત્સા.

શ્વાસ રોગ થવાનાં કારણ

(ભુજંગી છંદ]

બહુ સંગ સ્રીનો; અને ટાઢુ ખાતાં
અતીસારથી શ્વાસને વ્યાધિ માતાં
વડા વાહને થાય મુસાફરી નો
પગે ચાલતાં શ્વાસ પીડે નકીતો ૧

શ્વાસ રોગનાં પુર્વ રૂપ

(ઇંદ્રવિજે છંદ)

પીડ; નહદે બહુ શૂળ ફુટે. વળિ પેટ ચડે જરિ તેહ તણાએ
મૂખ ફિકું, તદ સ્વાદ રહીત. અને જડબા સહિ શૂળ ખુચાએ
મુત્ર મળે અતિ શોકિત વધે. બહુ કામ વિપે નહિ ખંત ગણાયે
કહે ભઇલાલજ શ્વાસ થાવતણિ; પુર્વવિષે યહ ચિન્હ જણાયે–૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શ્વાસ રોગના પ્રકાર

(દોહરો)

મહા' ઉર્ધ્વને છિન્ય તે, તમક શુદ્ર, એ સાચ
કહે ભઈશંકર શ્વાસનાં સત્ય પ્રકારો પાંચ ૧

શ્વાસ રોગે—ભાર્ગિ આદિ ચાટણુ

(દોહરો)

ભાર્ગિ, ત્રિફળા, ત્રીકટુ, પુષ્કળ મુળ; સમાન
જટામાંશિ, બીલી મર્જી; ધાર રહે જ્યમ માન ૧
ચતુષ્ખાર, ને રિંગણી; ઉષ્ણ નીર ધરિ પાય
તો યકૃતને હેડકી; શ્વાસ રોગ સો જાય ૨

એલાદિ ચુર્ણ

(દોહરો)

દ્વિવાળો પિંપર તથા એલચી સુંઠ તમાલ્ય
સુરસા ગુરૂ ચંદન તથા ભાર્ગિ મેળવો હાલ
શાકર ધરિ તે ચુર્ણજો શીત નીરમાં પાય
ઉર્ધ્વ તમક તો તેથકી જલદ ચાલથી જાય ૨

શ્વાસ રોગે—સાર્ષપ તેલ પ્રયોગ

દોહરો

ગોળ શાર્ષિઉ તેલ એ પીએ દીન એકીશ
તોતે પાડે કય કદા શ્વાસ રોગથી ચીસ
અજીર્ણ જ્વર એના થકી કરે જવા તતબીર
ભઈશંકર કહે સજ્જનો સેવો સૌ ભડસીર ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શ્વાસ રોગે—ગુડુચ્યાદિ કવાથ

(દોહરો)

વ્યાઘ્રિ ભાર્ગિ સુંઠી ગળો કવાથ પિંપર તે માંથ
સિંધવ ગોળ ધરિ પિયે રહે શ્વાસ કમ કયાંય ૧

ખાંસીરોગે—હરીતકી સુંઠીચુર્ણ

(દોહરો)

હરડ સુંઠનું ચુર્ણતે, ઉષ્ણ નીરે તદપાય
તો કમળો ને શ્વાસથા. ખાંસિ રોગ તે જાય ૧

હિંગ્વાઘૃત

છંદતિલકેશ્વરી

હિંગ્વાઘૃત વિચારો
સર્વ અનિતી ટાળો

વાવડિંગ. ત્ર્યુષણ. ત્રીફળા, ત્વક' પત્ર, એલાચી.
કવાથ કરી મહિ અજાદુગ્ધ ને અજા ઘૃત લે ધારી–હિં ૧
થાય પછી જે પકવ ઘૃત તે, પિવા કામમાં સારૂં
હિક્કા પંચ પ્રકારિક શ્વાસો, મટે તેહથી વારૂ–હિં ૨

ભાર્ગ્યાદિ અવલેહ

(દોહરો)

ભાર્ગિં, સુંઠ; દશમૂળ ને તે સમ હરડે સાર
કવાથ કરી ચતુર્થાંશ રે' ગોળ, હરડ ત્યાં ધાર ૧
પછી પાક તેનો કરી થાય લાહિ સમ એહ
ત્યારે ત્રીસુગંધ ચવ, ત્રીકટૂ મેળવ તેહ ૨
મધ, હરડે ચૂરણ ધરી' તે અવલેહ ચટાય

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તો શું તેના ભાર જે શ્વાસ ખાંસિ ના જાય ૩

ક્ષયરોગે—સર્પપાદિ ચુર્ણ

॥ श्लोक ॥

वचा श्वगंधा पा मार्ग तुलसी सर्पपैः समं ॥
चूर्ण क्षय विनाशाय कारितं कविना नृणाम् ॥ १ ॥

અર્થ—વજ, આસન, અંધેડો, તુલસી અને સરસવ એનું ચુર્ણ ક્ષયિ શ્વાસ. રોગિને હિતકારી છે,

શ્વાસરોગમાં પથ્ય વિચાર

(સવયાછંદ)

શ્વાસ રોગમાં કઠોળ ને બહુ, ટાઢું ધાન્ય તે નહીં ખાવું
દાહ વસ્તુઓ બધી વર્જવી ને નહીં ક્રોધિ જાતે થાવું
વળી જ્વરે ને ઉધરસ રોગે પથ્ય ગણેલાછે જેજેજે
કહે ભઇશંકર સદા શ્વાસમાં, પથ્ય જાણિ લેવા તેતેતે ૧

श्वास रोगनी चिकित्सा समाप्त,

अपस्मार रोगनी चिकित्सा

અપસ્માર રોગ થવાનાં કારણ

(દોહરો)

પિત્ત. વાયુ, ઉદાન, કફ. અતી કોપતાં એહ.
પ્રાણવાયુ. શિરપરજઇ. તત્ત ધ્રુજાવે તેહ ૧
ઇંદ્રિ સબંધી નાડિતે કરે રોધ્ર જે વાર,
ચેષ્ટા સર્વ ટળી જતાં, મૃગી થાય નિરધાર ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તે સમયે તે રોગિનું; અચેત અંતર થાય
ભઈશંકર. નીદાનમાં. અપસ્માર કહે વાય ૩

અપસ્માર રોગ થવાનાં પાપરૂપ કારણ
(ઇંદ્રવિજેછંદ)

લોક ઠગી જદ પેટ ભરે; વળિ બાળ વિષે કછુ અંતર ધારે;
લોભિ નહીં પણ નેક નહીં, કુળ હીણ તણું ધનચિત્ત વિચારે
યોગિ યતી સનમાન કરે નહિ, ચિત્ત સદા પર સુખ્ખ ધિકારે
કહે ભઈલાલ કવી જન તેહ સદા વહિ ફેફરૂ પિડય પુકારે ૧

અપસ્માર રોગનાં પુર્વરૂપ
(દોહરો)

-હૃદય સુન્ય, છાતી ધ્રુજે; કામ સુઝે નહિ કાંઇ
કલ્પિત ચિંત્યા પ્રાપ્ત થઇ, મુર્છિત આપ સુહાઈ ૧
મોહિત ઇંદ્રી થાય સૌ, નિંદ્રા નાસજ થાય;
અપસ્મારના પુર્વમાં, આ ચિન્હો દેખાય ૨

અપસ્મારના નામાનુભેદ કથન
(દોહરો)

વાત, પિત્ત; શ્લેષ્મિક તથા; સન્નિપાત એ ચાર
અપસ્મારનાં રૂપ છે એવાં ભિન્ય વિચાર ૧

અગસ્ત પત્ર રસાદિ નસ્ય
(દોહરો)

અગથીદલ, મરિ સમધરી, ગૌ મુત્રે ખલતેહ,
નસ્યરૂપે ગુણકારિ છે, અપસ્માર માં એહ ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વન્ધ્યા કર્કોટિકા મુળ રસાદિ નશ્ય

(સોરઠાછંદ)

વન્ધ્યા કંટોળિ મુળ, ઘૃત શાકરમાં ઘુંટિતે
નશ્ય તેહ અનુકૂળ, અપસ્માર તો જાય છે. ૧

કુષ્માંડ અવલેહ

(હરીગિતછંદ)

*કહોળા તણા કટકા કરી; તે પક્વ ગોળેથી કરો,
પછિ ગ્રંથિ, ત્વક, ઈલાયચી વળિ ત્રીકટુ તેમાં ધરો
ધાણા, તમાલજ' મેથિ ભેગી શર્કરા ભેળો વળી,
તે પાવતાં પ્રાતઃ સમે, દુધ તે પરે પીવું નકી ૧
કુષ્માંડ છે અવલેહ તે બહુ જોરમાં ઝાઝો બણે,
જ્વર ફેરફેર, ક્ષિણ ધાતુનું, તે મૂળ ખાંતેથી ખણે;
વળિ લોહિના વીકાર બીજા; તે સમાવે સ્હેજમાં,
ભઈલાલ કહે આ સેવરા. દર્શાવજો આદેશમાં

કુષ્માંડ ચુર્ણ

(દોહરો)

બ્રાહ્મિ, કહોળુ વજ સૂરસા, સતપુષ્પી ધર સાર,
સાટોડી તેમાં ધરી મધ, શાકર, અનુસાર ૧
તે ખાતાં ઝટ ફેરફેર; રકતપિત્ત વ્હેવાય,
વન્ધ્યા નારી ગર્ભ ધર; તે ઔષધ કહેવાય ૨
ઉન્માદાદી દુઃખ પણ, બુઝે પેખતાં તેહ
ભઈશંકર, લે પેખિઆ. ગુણિ ઔષધ છે એહ ૩

* જ્યાંજ્યાં કહોળું વાપરવા કથન કરેલુ છે તે તેસ્થળ ભુરા કહોળું વાપરવુ શાકમાં વપરાતું પિળું કહોળું નિષેધ છે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

માગધી આદિ ગુટિકા

(દોહરો).

મરિ, પિંપર વછનાગ ને આર્દ્રરસે તે ઘુંટય,
ગોળિ કરો તેની ખલી દે રવિફુલ નો પૂટ ૧
અર્કપુષ્પ સહ પાવતાં, મટે વ્યાધિ મૃગિ કોટ,
શંસય વિણ ભઇલાલ કહે; હરે મૂઠ ને ચોટય ૨

રસોન ત્વચા નશ્ય

(દોહરો)

લશણુકંદનાં છોંતરાં; બાળિ નશ્ય તે લેહ,
તો તે રોગી ને નહીં મૃગી રોગ તે રેહ, ૧

વાનરાદિ પશુપક્ષિ વિષ્ટાનશ્ય

(દોહરો)

વિષ્ટા વાંદર, તિતરની કપોતવિષ્ટા દર્શ,
સમભાગે ધરિતેહ ને લહે મૃગીપર નશ્ય ૧
તો તેથી મટિ ફેફરં, શાંન્તિ અંગમાં હોય.
ભઇશંકર દિક્ષાદિજે, અજમાયશ કરિ જોઈ ૨

બ્રાહ્મિ ઘૃત

(છંદ મહા સુદ્રા)

બ્રાહ્મિરસ વજ કુષ્ટને, શંખાવળિ તે માંહિ
જીર્ણઘૃત; ત્યાં મેળવો હે ભિસગ્વર ત્યાંહિ
પછી કરી ઘ્રુત પકવ ભલેરૂ, જેહ રોગીને આપે છે
અપસ્માર દુખ મટે તેહનું, ભઇશંકર સુખ વ્યાપે છે—૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કુષ્માંડ ઘૃત

(દોહરો)

કહોળા રસમાં આઠમે, ભાગ ઘૃત મહિ નાંખ્ય;
પછી જેઠિમધ, એલચી. સતાવરી વજ, દ્રાક્ષ ૧
કુષ્ટ, હરડ, શંખાવળી, મજીઠ; તેમાં મેળ્ય;
પુષ્કળમૂળ, તમાલ તે. કલ્ક, કરી મહિ ભેળ્ય ૨
પછી પકવ કરવા થકી, ઘૃત્ત બનેછે જેહ;
અપસ્માર, ઉન્માદ ને ગુદારોગ હર તેહ ૩
વળી રક્તપિત્ત તે થકી. હારી હેબક ખાય;
કહે ભાઇશંકર આદવા, ઉત્યમ જાત જણાય ૪

પ્રચેતની ગુટિકા

(લલીત છંદ)

કુટકિ' ત્રીફળ, ને કરંજ, લે.
વજ, ધરી બધું. હિંગ, સર્ષપ, તે
વ્યુષણ; *સિંધુને; ⁂બસ્ત મુત્રમાં;
ખલિ ગુટી કરો. તે ખલે તહાં ૧
યહ ગુટી તણા, અંજને કરી,
નહિ પિડે કશો, રોગતે ફરી,
બહુજ રોગિના. રોગ જાયછે,
કરિ ત્વરા નિચે, તે લખાયછે ૨

પ્રચેતની ગુટિકાનો ઉપિયોગ

(ચોપાઇ છંદ.)

અપસ્માર, ઉન્માદજ રોગ,

* સિંધવ ⁂ ઘેટાના મુત્રમાં

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સ્મૃતી ભ્રંસ, નો આણે ભોગ;
ભિન્ય ભૂતને, ભ્રમ વળગાટ.
મટે દ્વિચાહિક, તાવ ભરાટ— ૧
એકાહીક, ચતુર્થક, જાય,
ફુના, પડળ, રતાંધળ થાય;
મટે પિડય માથાની સર્વ,
સહુ દુઃખનો શોષે ગર્વ, ૨

અપસ્માર રોગમાં દાહ (ડામ) ક્રિયા.

(દોહરો)

ભમ્મર વચ્ચે ભાળમાં; દે લોઢાનો ડામ.
મૃગી તેથિ નક્કી મટે. કહે ભઈશંકર આમ. ૧

અપસ્માર રોગમાં પથ્યાપથ્ય.

(દોહરો)

રક્તપિત્તમાં ત્યાજવા' કહેલ વસ્તૂ જેહ;
અપસ્મારમાં તે સદા; પ્રથમ ત્યાજતો રેહ. ૧
મદ્ય તુરી સોપારિને, મોહક વસ્તુ અનેક;
ભઈશંકર કહે તે તમે, તજો ધરી મન ટેક. ૧

કવીનાં નમ્રતા ભર વાકય.

(દોહરો)

શાસ્ત્ર વિષે જેવું લખે, તેમ ભજાવુ' વેષ;
કહે ભઈશંકર માહરો, ગુનો ન જાણે લેશ. ૧

अपस्मार रोगनी चिकित्सा समाप्त

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दाह रोगनी चिकित्सा

દાહ રોગ થવાનાં કારણ.

(દોહરો)

સમાન વાયુ કોપથી, શુદ્ધ રક્ત જે હોય;
પિત્ત ત્વચા તે જાયછે; દાહરોગ તે જોય. ૧

દાહ રોગનાં વર્ત્તમાન ચિન્હ.

દોહરો

બળે છાતિમાં બળતરા, અંતર દાહ ગણાય;
પિત્તજ્વર સમ દાહનાં, ચિન્હો સર્વ જણાય. ૧

દાહ રોગની નામાનુક્રમાણિકા

(દોહરો)

મદ્યજ નિત, રક્તજ થતા, તૃષા, નિરોધક દાત;
શસ્ત્રઘાત; ધાતુક્ષય, ક્ષતજ, મર્મ અભિઘાત, ૧
એમ અષ્ટવત દાહ છે, રીત અભીષક એક;
ભઇશંકર વ્રજ રાજને, સ્તવો નિભાવે ટેક.

ઔષધ યોજવા વિષે ફરજ.

(દોહરો)

લખું ઔષધો તે બધાં; પ્રેમ થકી જે થાય;
કહે ભઇશંકર તે થકી, દાહ રોગ ઝટ જાય. ૧

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દાહ રોગે—પર્પટાદિ કવાથ.

દોહરો

કાળો વાળો, મોથને, પિત્તપાપડો એહ;
કવાથ કરી ધરિ શર્કરા, દાહ વિષે પિવ તેહ. ૧

બાલકાદિ લેપ.

જેકરી છંદ

લહો પિત * ને કાળો વાળો,
ચોખ્ખું ચંદન તેમાં ધારો,
ઘસી નીર તે લેપજ થાવે,
દાહ રોગ તેનાથી જાવે. ૧

કાલીયકસાદિ લેપન.

દોહરો

મલયાગુરૂ; ચંદન તણો લેપ અંગમાં થાય,
તો તેથી પણ દાહ તે, સ્વલ્પ વખતમાં જાય. ૧

કૂશ કાસાદિ કવાથ

દોહરો

દાભ, કાસ; ને શેરડી, એ ત્રણેનાં મૂળ;
કાળો વાળો મોથને, પીળો વાળો સ્થૂળ. ૧

આમલકી દુર્વા લેપન.

દોહરો

આમલકી; ધોળીદરો, વાટિ પાણિમાં નેટ,
લેપ કરો તે શીરપર, વળી હૃદે ને પેટ, ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દાહ રોગ તેથી મટે, મટે મૃગીનો રોળ.
કહે ભઇશંકર આ દવા; મળે ન કરતાં ખોળય. ૨

દ્રવાદિ રસ પાનક,

દોહરો

આમલકી, ધોળીદરો; ભેળ્ય શર્કરા ત્યાંય,
ઘુંટી ખિંચિરસ તેહનો. પિએ પ્રીતથી જ્યાં ૧
દાહ મટે તેના થકી, અંતર ખેદ પલાય;
આ ઔષધ પીવા થકો, મેહ રોગ પણ જાય. ૨

દાહ રોગપર—રતી ક્રિડાદિ પ્રયોગ.*

ભુજંગીછંદ

જીહાં પુષ્પ સય્યા બિછાવી મુકાવી;
રૂડાં ઝુમ્મરો હાંડિઓ જ્યાં ઝુકાવી;
પ્રિયા સાથ એવે સ્થળે આવિ બેસે,
નહીં દાહ તેને કદા દુઃખ દેશે; ૧

રતી ક્રિડાદિ પ્રયોગ—૨—જો

ભુજંગીછંદ

ગલીચા બિછાવ્યા રૂડાં જ્યાં ધિરેથી,
ઉડે જ્યાં ફુવારા ગુલાબી નિરેથી;
સુવે પદ્મની સાથ જ્યાં નગ્ન વેશે;
નહીં દાહ તેને કદા દુઃખ દેશે.

* આ પ્રયોગ કામી પુરૂષોને થતા દાહને દુર કરનારા છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રતી ક્રિડાદિ પ્રયોગ—૩-જો

ભુજંગીછંદ

ભલી જેની છાતી ભરી છે સ્તનેથી;
છુટે કામની ધાર તે આંખમાંથી;
ગ્રહી જોર તેવી ભીડે નારિ બાથે,
તદા દાહ તેનો મટે પિંડય સાથે ૧

રતી ક્રિડાદિ પ્રયોગ—૪-થો

કડાવ

ગુહ્ય દવાની કરૂં પ્રસંશા,
નહીં ધરો મન તે મહિ શંશઃ ૧

હોય પદ્મણી. દિવ્ય તેજમય, બાર વરસની, બહુ રૂપાળી, ભરી જુવાની, કામ ભરેલી, ક્રિડા ઘેલી; પુર્ષા સ્પર્શી નહિ, જ્ઞાન યોવના, શ્યામ કીકીની, નેત્ર વક્રની, કર્જ્જકૃતીમય. ચર્મદ્રષ્ટિથી; મિથિલાવાસી, ક્રમસમુચ્યત. ઉષ્ણરતીસહ' સંભ્રમોત્પાદક. તેવિ-પત્નિને' લઈ સોડમાં. કરે ક્રિડાતો, દાહ મટેછે, સ્પષ્ટિ કર્ણુશું, કરૂ વધારે—ગુહ્ય૦ ૧

રતી ક્રિડાદિ પ્રયોગ ૫ મો

(ભુજંગી છંદ)

જુના શાસ્ત્રમાં એક ઠેરે લખેલું
દિજે નારિને જે રૂતુદાન પ્હેલું,
ગ્રહી જે કટી તોડશે બંધ પ્હેલો
નહીં તેહને દાહનો દુઃખ ઠેલો ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દાહ રોગ પર પથ્યાપથ્ય કથન

ભુજંગી છંદ

તિખા, ને તુરા, રીચ ખોરાક તેવા
નહીં પાવવા આમ્લ જે જાણિ લેવા,
નહીં દાહ જાશે કદા જેજ ખાસે
ભઇલાલ નહીં ખાવતાં દાહ ત્રાશે ૧

दाह रागनी चिकित्सा समाप्त.

उन्माद रागनी चिकित्सा

ઉન્માદ રોગ થવાનાં કારણ

દોહરો

વાત, પિત્ત, વીકાર તે, સરળ માર્ગ નવ જાય,
અન્ય માર્ગ તે પ્રેરતાં; ઝટ ઉન્માદ સુહાય ૧
ભ્રમિત, ચિત્ત તેથી બને, સ્થીર ચિત્તના હોય
કહે ભઇશંકર રોગ તે, લે ઉન્માદજ જોઈ ૨

ઉન્માદ રોગનાં હેતુ

(ભુજંગી છંદ)

કુમાર્ગે કદાચિત્ત પ્રેરી જવાથી
કદા સુન્ય ગ્રહે. જઇ રેહવાથી,
અશૂચી, અરણ્યે જથા ચાલવાથી
પડી એકલા દેવ સ્થળ મ્હાલવાથી ૧
વળી શોકથી ખિન્ય જો ચિત્ત થાએ,
અતીથી, ગુરૂ, બ્રહ્મ રૂમાન, થાએ.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વળી હર્ષ ચિંત્યા, -હદેમાં જલેછે,
તદા રોગ ઉન્માદ તે પુઠ્ય લે છે ૨

ઉન્માદ રોગના હેતુનું પરિશિષ્ટ કથન

(ઇંદ્રવિજે છંદ)

પ્રાણુ પ્રિએથિ વિયોગ થએ હય કે અપવીત્ર સ્થળે જઈ બેઠા'
ખિન્ય વિચાર વિષેજ નિમગ્નજ, કે કદિ સ્વપ્ન વિષે પરિ ભેટયા;
કે મન શંક નિશંક બને; અરિજુંથજ જો કદિ સ્વપ્ન નિહાળે;
તો ઉન્માદ પડે પુઠ જેથિ, બડે ગુણિ વૈદ નિઃશંસય હારે.—૧

ઉન્માદ રોગનાં લક્ષણ.

(ભુજંગી છંદ)

રડે, ગાય, નાચે' અને શ્લોક બોલે,
ધ્રુજે વાંન્તિ વ્યાપે, જમીને અળોટે;
હસે. દોટ મારે, અને હેડકેછે,
વળી આંખ બે કેફિ જેવી ટકેછે. ૧
વળી ફેરવે આંખ તે ચાર દીશે;
બહુ તે ભરે બાચકા શીર કેશે:
લખ્યાં રૂપ છે શાસ્ત્રની માંહ્ય જેવાં;
કહ્યાં ભાઇલાલે તદા સર્વ તેવાં ૨

ઉન્મદરોગ નાપ્રકાર

(દોહરો)

વાત, પિત્ત, કફથી અને દીદોષી, ત્રીદોષ,
વળી વીષ સૌએ મળી. ષટવિભાગ વિશેષ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઉન્માદ ભેદ બીજે રૂપે કથન

(દોહરો)

સન્નિપાત, કફ' પિત્તને, વાત. શોક, વિષ, ભૂત,
છે ઉન્માદ તણાં જથા, નામ ગુહ્ય અદભૂત ૧

ગ્રહાદિ નામનું અનુક્રમાણિકા

(દોહરો)

દેવ' અસુર, ગાંધવ, પિતૃ, યક્ષ. સર્પ, પીસાચ,
રાક્ષસ આદી ગ્રહ વિષે, શ્વાસ વધે કહુ સાચ ૧

ઉન્માદનાં અસાધ્ય લક્ષણ

(ત્રીભંગીછંદ)

ઉંચુ શિર રાખે; નીચું દાખે, બહુમુખ ભાખે. જેહપરેઃ
જતી રહે સૂસ્તી, નહિમન કુસ્તી' પિંજર અસ્થી થાયઅરે
બળમાંસ ગળાએ' દોરટિ થાએ, બહુબહુ ખાએ રોગિતદા,
તે નક્કિ મરેછે, પ્રાણહરેછે' મૃત્યુઝરેછે સત્યફિદાઃ

પલાશાદિ ચુર્ણ

(દોહરો)

કિંશુબીજ, વજ, હિંગને, સુંઠ. જેઠિમધ, સાર,
બસ્તમુત્રમાં સર્વથા, ચુર્ણ કરી સહુ ધાર ૧
તેહ પાવતાંમાં સદા, ઉન્માદજ નવ થાય,
કહે ભદશંકર: તેથકી, ભૂત પિટય; પણ જાય ૨

ચંદ્રપ્રભા ગુટિકા

(છંદ બેલાવર)

ચંદ્રપ્રભા ગુટિકા કહું તેની સહુવિધિસાથે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સત્ય જણાવુછું સર્વથા જેમશીધ્ર હારીતે—ચંદ્ર૦ ટેક
આમલકીમુળ, એલચી; જેઠિમધ; ધરિસાર,
કપુર; ગુગ્ગલ, બોરને; સમભાગજ ધાર—ચંદ્ર૦ ૧
ખાદિર;ને મધુપુષ્પ તે, દાડિમ ફળ ધરિ માંહ્ય
સતાવરીને હિરાકશી; લિંબૂ મેળવો ત્યાંહ્ય—ચંદ્ર૦ ૨
શર્વકરી તેહ એકઠુ, નીચે કિધ પૂટ આપ
દહી; દુધ ને પાછીલાંગલી' રસપૂટ; તેના થાપ્ય—ચંદ્ર૦ ૩
પછી ગુટીકર તેહની, ચંદ્રપ્રભા છે નામ;
સર્વ દુખો મટે તેહથી, કહે બાઇલાલ આમ. ચંદ્ર૦ ૧

બીજી ચિકિત્સા.

(દોહરો)

અપસ્માર રોગે કહ્યાં, સર્વ ઔષધી જેહ;
ઉન્માદક વ્યાધિ વિષે, સદા સેવમાં તેહ. ૧

ઉનમાદ રોગમાં પથ્યા પથ્ય,

(દોહરો)

દારૂ, અફિણ, ને આમલી, ફિકા પદાર્થો જોય;
સર્વ પદાર્થો ત્યાગવા જેહ વાયડા હોય. ૧

उन्माद रोगनी चिकित्सा समाप्त.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વાતવ્યાધિ રોગની ચિકિત્સા

ઉપોદ્ઘાત.

(દોહરો)

વાયુ ચોરાશિ જાતના. ભિન્ય ભેદ વત થાય;
અનુક્રમે તે ભાંખતાં ગ્રંથ વડો થઈ જાય. ૧
માટ સ્વલ્પ રિતે લખી, વધૂ જણાવું વાત;
શાણા જન તે સાંભળી; ચિત્ત થશે રળિઆત; ૨

વાત વ્યાધિનાં મુખ્ય હેતુ.

(ચોપાઈ છંદ)

વિરૂધ, ઠંડા ભોજન થકી,
ઉજાગરે, કસરતથી નકી;
રક્ત અંગનું જાવે વહી,
વિષમ બિછાને સૂવે તહીં. ૧
હાસ્ય, અશ્રુ, ઉધરસ ને છિંક,
મળ ને મુત્ર. બગાસું ઠીક;
તેનો વેગ કરે અટકાવ,
પ્રાણ; વ્યાન, ઉદાનજ શ્રાવ. ૨
કરે મુસાફરિ બહુ શ્રમ હોય;
ધાતુક્ષીણ તે જાતી જોઈ;
એમ ઘણાજ પ્રકારે કરી;
વાયું અંગ વિરોધે ફરી. ૩

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વાત વ્યાધિનાં સામાન્ય ચિન્હ.

(ભુજંગી છંદ)

બને * લોમ હર્ષો, વળી ચુંટ વાધે,
થઈ નિંદ્રતા નાશ; આરૂચિ લાધે;
બહુ અંગમાં શુળ, અંધારિ આંખે,
ત્વચા. નેત્ર, નખ, રૂક્ષ વિશેષ દાખે, ૧
સુકાએ શરીરે, હરે = વિર્ય હેતે,
ધ્રુજે દેહ ને, મંદ જઠરાગ્નિ જે તે;
વળી ઉંઘમાં સ્વપ્ન શાં ૧ ગુહ્ય લેવાં,
વડા વાત વ્યાધી વિષે ચિન્હ એવાં. ૨

વાત વ્યાધિનું શાક્યાસાક્યત્વ્

(રોળાવૃત)

બિજા દોષની સાથ, મળીને રોગ કરેછે,
ત્હેને આયૂર્વેદ, સાક્ય વીભાગ ધરેછે;
વળી વાયુ જો તેહ, એકલો પ્રેર્યો જાણો,
તો ભઇશંકર કહે, સુખથી સાક્ય સદાનો. ૧

સ્નેહન વૃત.

(હરીગીત છંદ.)

હિરિંગણી, રાસના, મજીઠ, ગોરખમુંડી, જાતી ગળો,
તે કવાથના સમભાગમાં, દુધ, દહીં અને માંખણ ધરો;
તે સિદ્ધ થાતાં હે *બિસગ્વર, વૃત્ત સ્નેહન થાયછે,

* રૂવાડાં ઉભાં થાયછે = વિર્યનો નશ થાયછે ૧ ગુપ્ત બહુજ વિચાર યું
* વૈદરાજ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ખાવા. પિવા, ને ચોળવા તે, વાયુમાંજ અપાયછે. ૧
એક તોલો એહ ખાતાં, દુઃખ વિડારે સર્વથા,
અર્ધાંગ ને આર્દિત એવા વાયુના જે જે જથા;
બસ્તિ વિષે બળવત છે, એ વાત નિશ્ચે જાણવી.
ભાઈલાલ વૈદ્યએ મળી, *અનુભવ થકી પ્રમાણવી. ૨

રૂક્ષણુ પ્રયોગ.

(દોહરો)

સિંધવ, કાંજી, સુરસા, સુંઠ, નિશા સમ મેળય;
વાવડિંગ, રાસ્ના વળી, તે ભેગાં તે ભેળય. ૧
ગરમ નીરમાં ચુર્ણ તે, સદા સેવતાં સાર'
વાત વ્યાધિથી મુક્ત થઈ; =અચળ રહે નરનાર. ૨

ત્રિકંટકાદિ કવાથ;

(દોહરો)

રાસ્ના, ગોખરૂ, ને સુવા, પુષ્કળમૂળ, પ્રમાણુ;
સાટોડી ધરિ કવાથ કર. વાત વ્યાધિ પર જાણ. ૧
તો પિઠ. ધમનીમાં મચ્યો, મટે વાયુ તે સ્હેજ;
ભાઈશંકર દર્શાવવા' પ્રેમ ધરેછે એજ. ૨

ગડૂચ્યાદિ કવાથ.

(દોહરો)

દેવદાર. રાસ્ના, ગળો' પૂષ્કળમૂળ, જ સુંઠ;
કવાથ કરી પીતાં મટે, મહાવાયુ આધુટ = ૧

* ઉપયોગ કરી જોવો = કળિ (ખમી) શકાય નહીં તેવો

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અશ્વગંધાદિ ક્વાથ
(લલિત છંદ)

કૌવચમૂળ ને, રાસના જરે.
વજ. હિરાકશી' અશ્વગંધ ને'
કરિજ ક્વાથને; તે દિવેલમાં
નકિ પિવાયછે વાયુ રોગમાં- ૧

લશણનો પ્રયોગ.
(નારાચ છંદ)

રશોન તોલ બે ધરો, જીરૂં તથાજ હિંગને;
મરીચ સિંધવે મળી; કરોજ મેળ તેહને;
સસુંઠ, પિપરો પછી બધૂ કલ્ક તે કરી;
સુપાત્રમાં દવા બધી; સદાજ રહે દયો ભરી. ૧
તથાપિ તેહ સેવતાં, વધારિ અંગ હોંપને,
પ્રવૃત્ય તે કળા કરે; દિપાવી કામ જોષને;
કદાપિ ધૃત્ત મેળિને, જખાય એક માસક;
નિવૃંતિ વાત રોગ જો. *મટાર્દિતં, પ્રતાન*. ૨

રાસ્નાદિ પાચન ક્વાથ.
(દોહરો)

રાસ્ના, સુંઠ ચવાનને, દશમુળ; ધાણા એહ;
ક્વાથ કરો વાયુ વિષે, પાચન ઔષધ તેહ. ૧

* તેથી કરિને અર્દિતને પ્રતાનક નામના વાયુ મટેછે

For Private and Personal Use Only

રશોન કલ્ક
(જેકરી છંદ.)

રશોન કેરો કલ્કજ કરી;
તેમાં તૈલ સમાણું ધરી;
તે ખાતાં વિષમજ્વર મટે;
મહા ભયાનક વાયુ હટે. १

ગડૂચ્યાદિ તેલ (આઠ પ્રકારે)
(દોહરો)

ગોખરૂ, રાસ્ના, ને ગળો; સતાવરી બળ બીજ;
ચાંદવેલ; કાંટાશરી; અશ્વગંધ; સમલીજ.
કલ્ક કરી કવાથને; દુગ્ધ તૈલની સાથ;
પાચ્ય થતાં રહે તૈલ તે; હરે રોગ જે વાત. १
છે ગડુચ્યાદિ તૈલ આ; અષ્ટ પ્રકારે થાય;
કહે ભાઇશંકર ભિન્ન દુઃખ; તેહ તૈલથી જાય. ३

નાગરાદિ અવલેહ.
(ચોપાઇ છંદ)

સુંઠ, પિંપર, ને નિશા ધાર,
વજ, સિંધવ, રાસ્ના સમધાર;
જજય, જમોદક, મધુકં તેહ,
સમભાગે સૌ મેળો એહ. १
પછી ચુર્ણ ખાંડી કરખોજ,
ઘી સાથે પીવું દરરોજ;
એકાવીશ દિવસ પ્રયોગ,

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કરતાં વાયુ તણો લે ભોગ. ૨
કાંન્તીવંત બનેછે દેહ,
વાત જાણવી નિઃસંદેહ;
કણું રોગનું કાઢે સાલ,
શાસ્ત્ર લખે એવું ભાઇલાલ. ૩

શતાવરી કલ્ક.

(રોળાવૃત)

શતાવરી, વજ, સુંઠ, રાસના કદર શલ્લકી
દશમૂળ, બીલી, બલા, ગળો ને ધાણા મુકી;
કલ્ક કરી ઘી સાથ, મેળવી ચાટે તેને;
તો ભઇશંકર કહે, વાયુ ઝટ ત્રાડે પ્રેમે. ૧

શલ્લકી કવાથ.

(દોહરો)

શલ્લકિ, ચિંચણિ, ત્વક તજ, કવાથ કરિ ધરિ તેલ,
મહા ભયાનક તે પિતાં; મટે વાયુ દુઃખ રેલ. ૧

ભૃંગરાજ તૈલ.

(દોહરો)

ભૃંગરાજ રસ કાઢિને કટુતુમ્બિ રસ એહ;
દશમુળ, કવાથ ધરી પછી, સૌવિર *કરશં તેહ,
માષત્વચાનું યુષ વળી; અજા મૂત્ર સમભાગ;
તે થકી અડધું તેલ તે, મેળવ મહિ અનુરાગ. ૨

* તે પણ તેમાં ભેળવ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સિદ્ધ પછી તેને કરી, પીવા બસ્તીમાં એહ;
વળી શરિરે ચોળવા, શ્રેષ્ટ તૈલ છે તેહ.
ભઈશંકર તેના વિષે, ગુણ કથન શું કેહ.
વાત રોગિ તું ઝટથી, દઈ ⁘દામ તે લેહ. ૪

* વાયુ વિનાશક ગુટિકા

॥ श्लोक ॥

गोरोचनं जीरकं नागकेशरं ॥
मिश्राहिफेनं खादिर स्यसारः ॥ १ ॥
हिमा भया तिक्तकखर्परं तथा ॥
कृष्णामरि वात विनाशनि गुटी ॥ २ ॥

અર્થ—ગોરૂંચંદન; જીરૂં, નાગકેસર. અફીણ, ખેરસાર, હીમજ' હરડે; કડુ, ખાપરિયું, પિપર; મરી' સમાનભાગે લઈ લિંબુના રસમાં ગોળી કરી પીવામાં આવે તો વાયુનો નાશ થાયછે, અને અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે,

પથ્યા પથ્ય સબંધિ વિચાર

(સવૈયા છંદ)

શાળજાતની ડાંગર સારી. સાઠી ચોખા ને પણ સાર;
મગ, કળથી, ને દાળતુવરની, સુવાભાજી રખ વ્યહવાર,
તાંદળજો, તલવણિ એસારાં, ઘૃતને તૈલ ગણું હિતકાર
લખ્યાં વાકય જે લઘાં પ્રમાણિક, ભઈશંકર પણ્ડિતે સાર ૧

⁘ પૈસા આપીને હે રોગી તું એ દવા લે. * આ ઔષધી વૈદવલ્લભમાંથી લખેલી છે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વાયુકારકચિજો વિષે વિચાર

(દોહરો)

ગણો ચીજજે વાયડી, સદા કરો તત્યાગ'
ગરમચીજ ખાવા થકી. થાય હિત્ય અનુરાગ ૧

વા. વ્યાધિ રોગની ચિકિત્સા સમાપ્ત

આમ્લપિત્ત રોગની ચિકિત્સા

આમ્લપિત્ત થવાનાં કારણ

(માલિનિ છંદ)

અતિષય ગુરુખાતાં. હાર *વિરૂદ્ધ જોડે,
ખટ્ટમરૂ બહુ જમતાં, આમલપિતેથિ પીડે;
લખિ વિધિ ચહરોગે' ચિન્હ જે સાસ્ત્ર જેવાં
અહિરિત ભઈલાલે, દાખિયાં સર્વ તેવાં ૧

આમ્લપિત્તનાં ચિન્હ.

(ભુજંગી છંદ)

ગળામાં બળે અગ્નિ ને દાહ થાએ,
ખરે છાતિમાં દાહ જોતાં જણાએ;
દુખે માથુ, હિક્કા વધે જોષમાંજો,
વળે ઉદગારો વળી આમ્લ તો તે. ૧

આમ્લપિત્ત રોગનાં ચિન્હ વિશેષ કથન.

(દોહરો)

પેટ પિત્તથી તે ચઢી, ગળા ધાટિમાં જાય;

* વીરૂધ હાર વિહાર કરવાથી

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વળી આમ્લ તે હોય તો, આમ્લપિત્ત કહેવાય; ૧

નિમ્બદલાદિ કવાથ.

(દોહરો)

નિમ્બપત્રને આમળાં, કરી બેઉનો કવાથ;
તે પીતાં જ્વર તે મટે; આમ્લપિત્તની સાથ. ૧

પાટલાદિ કવાથ.

(દોહરો)

પરવળ, પાડળ, સુંઠને, ધાન્ય કવાથ તે થાય:
તો તે પીતાંમાં જથા, આમ્લપિત્ત ઝટ જાય. ૧

ગુડમોદક,

(જેકરી છંદ)

ગોળ; પિંપર ને હરડે તદા;
લવિંગ; ધાણા એ સર્વથા;
ઘુટિ તન જો ગોળી કરે,
આમ્લપિત્ત ખાતાંમાં હરે.

કટુઆદિ કવાથ

(દોહરો)

ગડુચિ, પરવળ: સુંઠને, કટુ, નિમ્બદલ નેટ ૧
કડાપત્ર ધરિ કવાથ કર, લહી સર્વ સમ નેટ.
તે પીતાં દર્દ તથા; આમ્લપિત તે જાય;
ભટ્ટશંકર આ ગ્રંથમાં, શ્રેષ્ટ તોડને ગાય, ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ધાન્યાદિ પાચન કલ્ક.

(દોહરો)

ધાન્ય સુંઠનું કલ્ક તે; પાચન ઔષધ જાણ્ય;
આમ્લપિત્ત ભઈલાલ કહે; ઔષધ તેહ પ્રમાણ્ય. ૧

અભયાદિ અવલેહ વિશે કથન.

(દોહરો)

અભયાદી અવલેહ જો, કરે પ્રીતથી પાન;
આમ્લપિત્ત તેથી મટે; કરે જ્ઞાન ગુલતાન.

સાધ્યાસાધ્ય વિચાર નિર્ણય.

(છંદ ચંલિલકા.

ઉર્ધ્વ આમ્લ રક્તપિત્ત, ગણાય સાધ્ય;
અધોગ આમ્લ રક્તપિત્ત; ગણો અસાધ્ય, ૧

આમ્લપિત્તમાં પથ્યાપથ્ય,

(દોહરો)

ગોળ, તર્ક ને આમલી, કેરિ, કાંઠ ને તેલ,
આમ્લપિત્ત રોગે સદા, સર્વ ત્યાગવાં પ્હેલ. ૧

आम्लपित्त रोगनी चिकित्सा समाप्त

प्रमेह रोगनी चिकित्सा

પ્રમેહના હેતુ.

(દોહરો)

શ્રમ, કસરત, કે તાપથી, વિરૂદ્ધ ભોજન જેમ;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઉષ્ણ તિક્ષ્ણ ભોજન થકી. મદ્ય પિવાથી તેમ. ૧
બહુ તિખુ જમવા થકી, કે બહુ દુગ્ધ પિવાય,
કે બહુ સ્ત્રી સંગે કરી, પ્રમેહ વ્યાધી થાય. ૨

પ્રમેહ રોગના ભેદની અનુક્રમાણિકા

(મનહર છંદ)

જળ,[૧] પૂય,[૨] ને લવણ,[૩] રક્ત;[૪] તક્ર,[૫] ખટીકાને[૬]
શર્કરા,[૭] ચ શુક્ર,[૮] વસા,[૯] રસ,[૧૦] ઘૃત,[૧૧] નામછે,
વળી પિત્ત,[૧૨] કફ;[૧૩] મધૂ,[૧૪] એરિતે એ ચૌદજાત,
પ્રમેહની લાદ્યતણુ; હાએ બુરૂ કામછે'
બળતણો ક્ષયકરે; હાડ સૌ હરામી થાય'
જેની જવાળ થકી નકી, મુખરૂપ શ્યામછે;
કહે કવી ભાઈલાલ; પ્રમેહ હુવા કે જબ,
બનેછે આ દેહ જાણે, નરકકુ ધામછે. ૧

પ્રમેહના મુખ્ય બે ભેદ ને ગરમ પ્રમેહનાં ચિન્હ

(કુંડળીઆ)

પ્રમેહકા દ્વી ભેદ હે, ગરમ શીત સબ પેખ;
ગરમ નિશાની દાખવું, નિચે નજર કર દેખ;
નિચે નજર કર દેખ, ધાત વ્હે મ્હેસુર રંગી
ઉડે ગંધ અપાર, નશો સબ થાવે તંગી,
કહત કવી ભાઈલાલ. પિડયના મુકે કેડો;
ગરમ, શીત મળિ પેખ, પ્રમેહનકા દ્વી ભેદો ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શીત પ્રમેહનાં ચિન્હ

(કુંડળીઆ)

વાત પ્રમેહક દોષ વેં વધે મૂત્રકા તોર.
સુસ્તી વાધે અંગમાં, ઘટત જાય સબ જોર,
ઘટત જાય સબ જોર, બેરમાં કામ ન સૂઝે
શ્વેત રંગ વહિ ધાત કાય વેં થર થર ધ્રૂજે,
કહત કવી ભાઈલાલ અંગ તૃષાથી શોષે
વધે મૂત્રકા તોર, વાત પ્રમેહક દોષે ૧

ધવાર્જુનાદિ ક્વાથ—જળ પ્રમેહે

(દોહરો)

ચંદન; સાદડ. ધાવડો, શાલિત્વચા સમ તેહ;
ક્વાથ કરી પીતાં મટે, ભુંડો નીર પ્રમેહ. ૧

બાલ્લાકાદિ ક્વાથ—રક્ત પ્રમેહે

(દોહરો)

કાળો વાળો, કાશને ચષ્ટિક, ચંદન. ચાહ્ય;
રક્ત પ્રમેહે તેસદા, હુંબ ધરીજ પિવાય ૧

સાદડાદિ ક્વાથ—પૂયપ્રમેહે

(દોહરો)

ધાવડ. સાદડ.મેળવી. ક્વાથ કરે જો સાર;
પૂચ પ્રમેહે, તે પિતાં, ગુણ દિજે હિતકાર ૧

હુ ાદિ ક્વાથ—લવણ પ્રમેહે

(દોહરો)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દરો' કસેરૂં, કેળને, કમળ. સર્વ સમ એવ;
લવણ પ્રમેહે તે સદા, ક્વાથ કરીને શેવ— ૨

કમ્પિલ્લતાદિ ક્વાથ—કફ પ્રમેહે

(દોહરો)

દારૂ' નિશા, શલ્લકી' ત્વચિંગ, અજમોદ;
કદંબ, સાદડ, ધાવડો. શાખિવૃક્ષની ગાંન્દ ૧
ક્વાથ કરી જૂદો જૂદો, મધ સાથેજ પિવાય,
તો તો કફફ પ્રમેહનું, કલીંગ જોર સમાય ૨

ચંદનાદિ ક્વાથ—તક્રપ્રમેહ. ને ખટિકા પ્રમેહે

(દોહરો)

અરિઠાં; ચંદન, આમળાં. સાદડ વાળો, જ્યાંય;
ક્વાથ નીર સહતેકરી. મેળય ગોળ મહિં ત્યાંય ૧
પ્રાતઃકાળે ક્વાથ તે. પિએ પ્રેમવત હોઈ,
તક્ર, ખટીકા મેહથી; કેમ પિબે તો કોઇ ૧

મુર્વા દિક્વાથ—શુક્રપ્રમેહ ને રક્ત પ્રમેહે

(દોહરો)

દર્ભ, કાસ, ને દંતિમુળ, દરો, શીમળા છાલ;
મોરવેલ; લજ્યાળુ સૌ, ક્વાથ હાથ ઝટ ઝાલ ૧
શુક્ર, રક્ત પ્રમેહમાં, બહુ ગૂણકારી તેહ,
કહે ભાઈશંકર ભાવથી, સેવ સર્વદા એહ ૨

મોરવેલાદિ ક્વાથ—ઘૃત પ્રમેહે

(દોહરો)

ગરમાળામુળ, ત્રીકટૂ. મોરવેલ; ને કેળ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અરિઠાદલ; ને સરગુવો' દ્રાક્ષ; સર્વ સમ મેળ ૧
પછી નીર તેમાં ધરી; ક્વાથ ઉકાળી આંણુ,
ઘૃત પ્રમેહનું તે સદા, કરે નિવારણ જાંણ્ય ૨

પિત્તપર્પટાદિ ક્વાથ—પિત્ત પ્રમેહે

(દોહરો)

કુષ્ટ, કર્ચૂ પિતપાપડો. કરો ક્વાથ ધરિ નેહ.
શાકર ભાથ મિલાવિને; નિત્ત સેવવો તેહ ૧
પિત્ત પ્રમેહની તે થકી શાંન્તિ સર્વથા થાય
ભઇશંકર, ભજ બ્રહ્મને, વ્યાધિ કીડ સો જાય ૨

તરકારિ આદિક્વાથ—વસા પ્રમેહે

(દોહરો)

અરણી, પાડળ સમધરી' ક્વાથ કરીને પાય
વસા પ્રમેહે તેપિતાં, તર્ત ગુણ દેખાય ૧

દુરાલભાદિ ક્વાથ—વસા પ્રમેહે

(દોહરો)

દુરાલભા; ને કેશુદલ,*ટુટુક, ક્વાથ વિચાર;
રસમેહે, રસભિંજતે, દિવ્ય સુખ્ખ દત ધાર ૧

ધાત્રી ક્વાથ.

(ઇંદ્રવજ્રા છંદ)

ધાત્રી તણો ક્વાથ સદા કરીને,
દાર્વી; મધૂ, તેહ વિષે ધરીને;

* ટુંટુક એનાં બિજાંનામ ટેંટું અથવા અરલૂછે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પ્રીતે પિતાં મેહ સદૈવ ત્રાશે
બીજાં વધૂ દુઃખ તદા પલાશે. ૧

વિજયાદિ કવાથ.

(ઇંદ્રવિજય છંદ)

ભાંગ મરી, વજ, દારૂ, અતીવિષ,
સુંઠ, ગળો, સહુ તે સમ ધારો,
મોથ, કડુ, હરડે; બાળબીજજ;
ઇંદ્રત્વચા, કુટકી; જવ નારો;
પંચમુળી, બિલિ, દાડિમ, વેતસ,
ડિંબ; કવાથ સદા સુખ ભારો,
ક્ષયતિસાર; પ્રમેહ વિકારજ;
સ્હેજ હરે ભાઈલાલ વિચારો. ૧

દુગ્ધાદિ પ્રયોગ—મધૂ પ્રમેહે.

(દોહરો)

દુધ; શાકર; ઘૃત; મેળવી, મધૂ પ્રમેહે પાય,
તો તેના શા ભાર જે, મૂળ મુકી ના જાય. ૧

ખદિરાદિ કવાથ—ત્રીદોષ પ્રમેહે.

(દોહરો)

ખેરસાર, શાકર; નિશા, મોથ, પ્હાડમુળ, પાંચ;
ગોળ મેળિ પીતાં હરે, મેહ ત્રિદોષી સાચ. ૧

ભુધાત્રી યોગ

(દોહરો)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભોંય આમલી, એલચી, મરી, પત્રતાલીશ;
સમભાગે ચીજો સહુ. ખલો ખલે આ દીશ. ૧
તેહ ચુર્ણ ખાવા થકી, બુઝે ક્ષયાદિ શ્વાસ;
સાધ્યા સાધ્ય પ્રમેહનો, કરે સ્વલ્પમાં નાસ. ૨
મળ, મુત્રાદિ દોષનું હરે જાતનું ઝેર;
ભઇશંકર સૌ દુઃખપર, કરે કારમો કેર. ૩

હંસ પાકાદિ રસ ગુટિકા.

(દોહરો)

હેમબીજ, વછનાગને; હંસપાક, ને સુંઠ;
વંગ પારદ સમ લહી, પાન રસે તે ઘુંટ. ૧
તે ખાતાં કામી તણો, વાધે કામ વિશેષ;
સકળ પ્રમેહે શાંન્તિ દે; હરે દુઃખ જે શેષ.
હંસ પાકરસ; આ ગુટી, સર્વ જાતનાં દુઃખ;
કહે ભઇશંકર લે હરી, કરે અંગમાં સુખ્ખ. ૩

પટોલાદિ કવાથ—ત્રિદોષ પ્રમેહે.

(દોહરો)

ત્રીકટુ, નીશા, કુષ્ટ ને પટોળ;એ ષટ ચીજ;
કહે ભઇશંકર મેહમાં કવાથ કરી તે લીજ ૧

પ્રમેહ રોગપર—પથ્ય કથન

(ભુજંગ પ્રયાત)

રૂડા સાઠિ ચોખા અને રક્તશાળી
ભલી દાળ તૂવેરની ઘ્રૃત્ત ધારી,

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

મિઠા તે પદાર્થો બધા દેઇ દેવા;
બળે બળતરા આપતાં વર્જ તેવા ૧

પ્રમેહ. રોગપર અપથ્ય કથન

(ભુજંગ પ્રયાત)

નહીં ભોગ સ્ત્રીનો, તજો ખાટું ખારૂં;
નહીં મુત્રનો રોધ્ર ગુહ્યાર્થ દેણું
દિને ઊંઘવું. પાનખાવાં. તજીદે;
અલંકાર વૈરાગના તું સજી લે; ૧

પરિશિષ્ટ કથન

(રોળાવૃત)

રક્ત વસ્ત્રના 'હેર' હસ્તકૃત વાયું નહીં ખા
તજો રીચ ખોરાગ, પત્નિની પાસ નહીંજા;
કહે બાઇશંકર આમ, રોગિથી નિતી પળાશે,
તે તે રોગ પ્રમેહ' તેહની બેળે જાશે

प्रमेह रोगनो चिकित्सा समाप्त

मूत्रकच्छ रोगनी चिकित्सा

મૂત્રકચ્છ ના હેતુ

(કુંડળિઓ)

શકતી હદ ઉપરાંત જો. વ્યાયામે વ્હેવાય
તિક્ષણ ઔષધ સેવતાં; મુત્રકચ્છ તે થાય,
મુત્રકચ્છ તે થાય, રૂક્ષ ને શુષ્ક પદાર્થે;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

થતાં મદીરા પાન, પ્રવાશે તોરી સાથે;
ફરી ફરીએ જમે વિત્તએ પડે ન શાંન્તે
મુત્રકચ્છ તોથાય શકિત્ત હદ લે ઉપરાંન્તે

મૂત્ર કચ્છની સંપ્રાપ્તિ

દોહરો

સ્વકારણથી વાત પિત્ત, કફ બસ્તીમાં જાય;
મુત્ર કચ્છ પછિ તે કરે. મુત્ર કબ્જ જ્યાં થાય ૧
તે થકી ઇંદ્રીમાં બળે, દાહ વધારે તેહ;
મુત્ર ક્ષાર જ્યાં તે કરે. મુત્ર કચ્છ છે એહ ૨

મૂત્ર કચ્છના ભેદ પ્રકાર

દોહરો

ભિન્ય દોષથી ત્રણ તથા, સન્નિપાતથી એક;
શલ્ય, શુક, મળ, પાણવી, થકો આઠ એ નેક ૧

કુષ્માંડ રસ પ્રયોગ

દોહરો

કુષ્માંડ રસઃ મેળવી, શાકર સાથ સદાય;
મુત્ર કચ્છના વ્યાધિપર, શ્રેષ્ટ વૈદ તે પાય ૧

હરિતક્યાદિ રસાયન ચુર્ણ

(મંદ જઠાગ્નિ, પ્રણુ, અશ્મરી, ને મુત્ર બળતરા રોગે)

દોહરો

ષટ હરડે, સિંધવ ભુજા, પિંપર, વૈદ વિચાર;
હિંગુ શશી, ભાગે ધરી. ભૂવન ચિત્રો ધાર— ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

હરિતક્યદિ ચુર્ણ એ. રસાયનીક ગણાય;
તે સેવે જઠરાગ્નિનું, જોર વધારે થાય— ૨
વળી હરે વ્રણ, અશ્મરી. બિજાં દુઃખ સૌ જાય;
ભઇશંકર, તે સેવતાં, મટે મુત્રની લાહ્ય— ૩

યવક્ષારાદિ પ્રયોગ

દાહરો

યવક્ષાર, ને શર્કરા,છાશ સાથમાં પાય;
કહે ભઇશંકર. તેહથી, અશ્મરિ વ્યાધી જાય—૧

એલાદિ ચુર્ણ

(દાહરો)

પ્હાણ ભેદ, ને એલચી, શિલાજીત પિપેર;
ચુર્ણ મંડમાં સેવતાં, હરે મુત્ર કચ્છ કેર ૧

યવક્ષારાદિ ચુર્ણ

(દેહરો)

યવઃક્ષારનું ચુર્ણ તે. હિંગ મેળવી ખાય;
તો તેથી ખટપટ તજી; મૂત્ર કચ્છ ઝટ જાય— ૧

આરગ્વધફળ ગર્ભાદિ ગુટિકા

[દાહરો]

કમળતંતુ ને ટેટિમુ. શતાવરી અખરૂટ'
પ્હાણુભેદ, હરડે; તથા' ધાન્ય,, ગોખરૂં. સુઠં ૧
કાંટાશરિઓ; ત્રીવૃતા' આરગ્વધફળ ગર્ભ
પંચમૂળ ને એલચી, મૂળ સહિત લઇ દર્ભ ૨

For Private and Personal Use Only

સર્વ ખલી સમનીરમાં, કરે ગુટિકા જેહ;
કહે ભાઈશંકર સર્વદા. હરે મુત્રકચ્છ તેહ

દિગ્વજય ગુટિકા

(કવીત)

મજીઠ,[1] અંબેર;[2] ખેર[3] દિકામાળી[4] નસોતર,[5]
સમેરવો[6] શિલારસ,[7] સહાજીરૂં,[8] પાટલી;[9]
દેવનળ[10] દારૂડી[11] ને; પદ્મકાષ્ટ[12] સોનવેલ,[13]
સાલમ.[14] સાટોડિ.[15] રૂખ,[16] અતીવિષની[17] કાળી
શીત્રેગુ,[18] સુખડ;[19] જીરૂં,[20] લહી સમભાગ બધું;
ગરમાળા ગોળમહીં, ગોળીકર તે ખલી;
ભાઇલાલ દિગ્વીજય; મુત્રકચ્છ અડગળી;
ભ્રમ; કફ, ચેળ, શુળ, સપાટામાં લે હરી. ૧

શતાવરી કલ્ક.

(દોહરો)

શતાવરી મુળ કલ્ક તે, ડોવિ નીરમાં પાય;
કે શાકર શું સેવતાં, મુત્રકચ્છ તે જાય. ૧

લોહ ચુર્ણ પ્રયોગ.

(દોહરો)

લોહ ચુર્ણ તે છાસમાં. મિશ્ર કરી લે પહ;
તે પીતાં આનંદથી. જાય મુત્રકચ્છ ઝટ. ૧

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કટફળ પ્રયોગ.

(દોહરો)

ક્ષિપ્રવાદિ ને તક્રમાં, પીએ સાત દિન આપ,
મુત્રકચ્છનો તે થકી, જાય ભિન્ન સંતાપ.

મુત્રકચ્છ રોગ પર અપથ્ય કથન.

(ચામર છંદ)

છોડવા તેલ, આમલી, લવંગ, ને બિજોરૂ, તે;
કુંગળી, મરી વચા, તુ ત્યાગ વીર સર્વ તે;
નાહિ ખાવુ માંસને, ન દારૂ સેવવો જરા;
દાહકાર્ક જે પદાર્થ દેખું તે તુ કર્પરા; ૧
કચ્છ મારવો નહીં. નહીં જવું સ્ત્રી સંગમાં;
કામ વ્યાપ્ત થાય ત્યાં સુવું નહી પ્રસંગમાં;
વર્જવા લખેલ ચીજ તર્ત જો કરો પરી,
ભાઇલાલ તો લખે પિડા પડે નહીં જરી ૨

मूत्रकच्छ रोगनी चिकित्सा समाप्त

अश्मरी रोगनी चिकित्सा

અશ્મરી થવાના હેતૂ

(ભુજંગ પ્રયાત)

પિતા માત દોષે; અને મુત્ર રોધે;
કુપંથ્યા વિહારે. કુહારેજ ક્રોધે.
થઇ શિશ્ન સ્તંભે, કુવાયૂ વહેથી
બને અશ્મરી વ્યાધિ તેસ્પષ્ટ તેથી ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અશ્મરી રોગનાં પુર્વરૂપ
(છંદ કેસી પ્રીત)
અશ્મરી પુર્વ રૂપોએ

શિશ્ન સુઝે ને આજૂ બાજૂ. દાહ અતિશે થાયે,
મૂત્ર તેનું મેંઢા મુતર શું; જોતાંમાં ગંધાએ
મુત્ર કચ્છ વળી થાવે તાવ અંગમાં આવે
અશ્મરી પુર્વરૂપો એ૦ ૧
અન્ન અભાવે થાય ઉલટી, વળી પસીનો અંગે,
સુસ્તી, શ્વાસ, તૃષાને ઝાડો, બધે વધારે અંગે
કહે ભઈશંકર સિદ્ધિ લ ી નિદાને વિધી
અશ્મરી પુર્વ રૂપો એ૦ ૨

ઉત્પન્ન થતાં બાળકને અશ્મરી થવામાં કારણ.
(દોહરો)

મુત્ર હાજથી હ્રય છતાં કરે કામ સંભોગ
તદા શુક્ર તેથી ખરે, મુત્રક્ષાર સંયોગ ૧
તેહ બિંદુથી ગર્ભજે, રહે 'નાભિને સ્થાન;
તે અશ્મરી પીડીત રહે સત્ય પ્રસંશા જ્ઞાન ૨

વરૂણ ત્વચાદિ કવાથ
(દોહરો)

સુંઠ. વરૂણત્વક, ગોખરૂ કવાથ કરી તે સાર;
પછી તેહમા ભેળવો, ગો'ળ અને જવખાર ૧
તે પીવાથી અશ્મરી, મડે ભિન્યવત ભેદ;
કહે ભઈશંકર કવાથ આ, કરે દદ સો કેદ ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચંદ્રવજા રસ ગુટિકા

(છંદ ધ્રુમ કેતુ.)

પારો, ગોખરૂ. ને શાલમ, આસન, સુંઠ, વળી દુધ માવો;
સૂરોખાર, અફીણ વછનાગ. પલાર્ધ પલાધ બધી ચિજ લાવો;
ચંદ્રવજા રસ ચુર્ણ પછી થકિ, નિમ્બુરસે ઘુંટિ ગોળિ બનાવો,
અશ્મરી; ધાત, કુધાત પ્રમેહે. કો ન કરે ભઈશંકર દાવો,—૧

કૂશાદિ કવાથ.

(દોહરો)

દર્ભ, કાસ. નલ, વેણુને; વરૂણ તર્કરીમૂળ;
પલાસ; પર્પટિ. ત્રીફળા; મોરવેલ; ધર સ્થૂળ ૧
પછી ગોખરૂ, એ લવી; કવાથ રસાળજ થાય;
ગોળ મિશ્ર કરિ તે પિતાં. અશ્મરિ કીડ સમાય, ૨

ગોક્ષુરાદિ ચુર્ણ.

(દોહરો)

બોડુ ગોખરૂં બીજને; ધાતુમાંક્ષિ સંયુક્ત;
મહિષિ દુગ્ધમાં મેળ્ય તે, ચુર્ણ કરી પુનરૂક્ત. ૧
પછી પરોઢે તે પિતાં; અશ્મરિ તે જરિ જાય.
કહે ભઈશંકર આ દવા; શિશ્ન પ્રેરવત થાય. ૨

પ્રમિતાક્ષરી ગુટિકા.

(હરીગીત છંદ.)

વછનાગ, ટંકણ; રોપ્યભસ્મ, મરી, પિંપર એ સર્વથા;
સાર્લિપાર્ણિ, પુષ્ટિપાર્ણિ, વજ, ચવક, મોથ, ચિત્રો તદા,
લે ચુર્ણ પાનરસે ખલી પ્રમિતાક્ષરી ગુટિકા કરો,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ત્રણુ અશ્મરી; સોજી મટે, ભાઈલાલ અમૃતનો ઝરો;

અશ્મરી રોગમાં પથ્યા પથ્ય વિવેચન.

(કટાવ.)

સાઠીચોખા, જુના હોય તે, અને વળી તે;
રાતા ચોખા; સામો સારો; વળી કોદરા;
દાલ મકૂટી; દાળ તુવેરની; ઘઉં કળથીને;
જવ ધાણાએ; ભોજન વિષે; પથ્ય જાણવા,
વળી માંસમાં, તેતર વહિલાં, મચ્છટેજરી;
માંસ અજાનું. અનેક જાતે; માંસ ભિન્યવત,
સર્વ તેહનેઃ તેહ રોગમાં સદાય ખાવું.—— ૧

अश्मरी रोगनी चिकित्सा समाप्त

स्त्री रोगनी चिकित्सा

સ્ત્રિ રોગ કથન.

(દોહરો)

ત્રિયા રોગથી આયછે, ખમે કરી તે કેમ;
હાય પિડયા એવી છતાં, રહે કેમ તે ક્ષેમ. ૧
ધાતુપ્રદર, વંઝાપણું, રક્ત પ્રવાહ વિશેષ;
ગર્ભપિડા, ૠતુ સ્થીરના, ગર્ભ સ્થીરના ક્લેશ. ૨
મુત્રઘાત, ને શોમકાં, યોનિ પિટિકા થાય;
વળી ઉષ્ણતા યોનિમાં; નાભિ ક્રમ કહેવાય ૩
એમ અતીષે રોગથી; પત્નિ બાવરી લેહ;
ભાઈશંકર તે ટાળવા, લખે ઔષધો જેહ, ૪

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આખુ ખુરૂખાદિ ચુર્ણ—પ્રદર રોગે

(દોહરો)

મુષકલિંડી. ધાવડી, રક્તબોળ, ને ચીક;
સમભાગે સૌ તે ખલી; રાખ સાથમાં ઠીક.
પ્રાતઃકાળે ચુર્ણ તે, સોળ ગુંજપુર ખાય;
સપ્ત દિવસ તે સેવતાં, પ્રદર તેહથી જાય. ૨
ધ્રૂજ, અશક્તી; આંફરો, બિજાં દુઃખનાં વંદ;
ભાઈશંકર હણિ સર્વ તે, કરે શાંન્તિ સુખ કંદ. ૩

આમલકી બીજ કલ્ક.—પ્રદર રોગે

(દોહરો)

આમલકી બિજ કલ્કને, ધરી શર્કરા ખાય;
શ્વેત પ્રદર ભાઈલાલ તો, પાંચ દિવસમાં જાય.

નાગકેસર પ્રયોગ.—શ્વેત પ્રદર રોગે

(દોહરો)

ફણિધરકેસર, છાસમાં, ઘુંટિ પિજે દિન સાત;
તો તેને કમ રે' ભગ્વીગ; શ્વેત પ્રદર સરૂઆત. ૧

શાલમ પ્રયોગ.

(શ્વેત પ્રદર રોગે)

(સોરઠા છંદ.)

શાકર, શાલન, સઠ, ઘૃત ધરીજ ચટાયછે,
ભાઈશંકર કહે એક, શ્વેત પ્રદર તો જાયછે. ૧

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શર્કરા ત્રિફળાદિ ચુર્ણ—પ્રદર ને પિત્તદોષે

(લલીત છંદ)

સેકર,ત્રીફળા. રાળ સંધરી;
ચુરણ તેહનું, કહે ભ૦વી૦ કરી,
નિર સમેતમાં. તે પિવા થકી,
પ્રદર પિત્તએ, સૌમટે નકી ૧

કેતકી મૂળ પ્રયોગ—રક્ત પ્રદરે

(દોહરો)

કેતકિમુળ નિરમાં ધસી, ધરી શર્કરા તેહ;
કહે ભઇશંકર તેથકી, મટે લોહિવા જેહ ૧

કષ્ટ મુકત્ત કવાથ

(તુની. શુન્યવાયુ, આર્શ ને રકત્તશ્રાવે,)

(ચામર છંદ)

ભૃંગરાજ, હેમબીજ, સ્હાજીરૂ,શતાવરી;,
ત્રીકટુજ ત્રીફળા કવાથ સાથ દે કરી;
તુનિ, શુન્ય, રકત્તશ્રાવ, એહ સાવ જાયછે;
ભાઇલાલ' કષ્ટમુક્ત કવાથ એ કવાયછે

દાર્વીાદિ કવાથ—રક્ત પ્રદર દોષે

(દોહરો)

ભલ્લાતક, તલ, દાર્વિને. વૃષરસજાબ્દ. મેળ્ય
કરિ આતૂ સમભાગમાં મોથ, કવાથમાં ભેળ્ય. ૧
કવાથ પછી તેનો કરી, મધની સાથ પિવાય;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તો ભઇશંકર તે થકી. રક્ત પ્રદર તે જાય ૨

શાલ્મલી મુળ કલ્ક.

(દાહ, રક્તદોષ, શોષ ને પિત્તાતિસારે)

(દોહરો)

શિમળાના મુળની ત્વચા, ગોળ, દુગ્ધની સાથ,
જગકર્તા મુખથી જપી. ઘુંટિ પિજે દિન સાત. ૧
રક્તદોષને શોષ તો. તજી અંગ આધાર;
કહે ભઇશંકર ઝટ મટે, દાહ પીતાતીસાર. ૨

વિશાલાદિ કલ્ક.

(દોહરો)

આ ઔષધનું રૂપ સૌ કહ્યું રક્તપિત્ત માંહ્ય;
કહે ભઇશંકર વીર એ, લહે વિચારી ત્યાંહ્ય. ૧

વ્યોસાદિ ચુર્ણ.—સ્ત્રી રક્ત વાતે

(દોહરો)

વ્યોષ, મોથ ને ધાવડી, મહા કેતકીમૂળ'
વિડ્ઙ્ગ, વજને, આસન; વળીગણો અંકૂર ૧
ચુર્ણ કરીને સર્વનું' નિરસાથે ભાઇલાલ
લલિત વર્ણિનો લોહિવા. મટે ફાકતાં હાલ ૨

સોમેરી રસ—સોમરોગે

[કુંડળિઆ]

બે તોલા પારો લહી, કંદપત્રં ને કવાથ,
પચન કરીને કાઢવો; પછી ગંધની સાથ,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પછી ગંધની સાથ, ચાર તોલામાં ધરજે,
ધરીઅગ્નિ પર બેઉ કજ્જલી તેની કરજે
શ્યામ મરીની સાથ, મેળવી જોતે ખાવે
સોમરસઃ ભઈલાલ, સોમાતિસાર હરાવે ૧

કદળીફળ પ્રયોગ—સોમરોગે
[દોહરો]

પકવ કદળિફળ પારખી, આમલકી રસ મેળ્ય
સમભાગે તે યોગમાં; પછી શર્કરા ભેળ્ય ૧
પુર્ણ પક્ષ તે સેવતાં, સમે સોમનું જોર,
વ્યાધિહરી ભઈલાલસો. દિએ જ્ઞાન અંકોર ૨

સુરા પ્રયોગ—પોઢા વ્યાધિપર
[દોહરો]

એલચિ. પત્રતમાલને; નાંખિ મદ્યનિ માંય.
પિએ કહે ભઈલાલતો, પોઢા દુઃખ સમાય ૧

તાલકંદાદિ ચુર્ણ.
(યોની શુળ રોગે)
(દોહરો)

ખજુર, જેઠિમધ, મુશળી ભોંનકંદ સમ માપ:
મધમાં પીશી જે પિએ; તજે અંગના તાપ. ૧
શાકર સાથે નારિને; પથ્ય જાણું પરમાણુ;
યોનિશુળની આપદા; તત હરે તે જાણ્ય. ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દેવ દાર્વાદિ કવાથ.

(સૂળરોગે)

(દોહરો)

દેવદાર્વાદિ કવાથ તું નિચે લખેલો વાંચ્ય,
સુવાવડી તે સેવતાં, લહે સુખ્ખ સૌ સાચ, ૧

* * * * * *

(છપ્પય છંદ.)

પિંપર, નાગરમોથ. કડૂ કરિઆતુ ધાણા.
દેવદારૂ; અતિવેષ, ગળો, ગજપિંપર શાણા;
રિંગણિ, કઠ સ્હાજિરૂં, કાયફળ; બેઉ ધમાસા,
ગોખરૂ, વજ, ને સુંઠ; હિમજ સૌ બે બે માસા.
તે શોળગણા ધરિ નીર મહીં. કવાથ કર્યે સુખ્ખ થાયછે,
ભઇશંકર કહે એ કવાથથી સુવા રોગ સમાયછે. ૧

દશમૂળાદિ કવાથ--(સુતિકાજ્વરે)

(દોહરો)

કડૂ. સરડુઓ, ત્રીકટૂ, અર્કમુળ, દેવદાર;
વજ, દશમુળ, સમભાગમાં; કવાથ કરો તે સાર, ૧
દશમૂળાદિક કવાથ તે, હરે સુતિકા રોગ,
કહે ભઇશંકર કાસ, જ્વર; શ્વાસ ટાળવા યોગ. ૨

સુવર્ચલા વ્યોસાદિ ચુર્ણ.

(નષ્ટ પુષ્પ આગમન પ્રયોગ)

(દોહરો)

હિંગુ સંચળ; ત્રીકટૂ, ભાર્ગી; ચુર્ણ સમાન;
ઉષ્ણ નિરે પીનાં લહે. પુનઃ પુષ્પનું માન, ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તિલકવાથ.

(નડારી આવતી ૠતુ. ને રક્તગુલ્મ રોગે)

(દોહરો)

ભારંગી, ને ત્રીકટુ, ઘી, તલ ને વળિ ગોળ;
તેલ કવાથમાં તે બધ, ઔષધ નાંખી ઘોળ્ય, ૧
સ્વચ્છ ૠતૂ તે સેવતાં, રક્ત ગુલ્મ બુઝાય;
ભઇશંકર તિલકવાથથી, દેહ સ્વરૂપી થાય

રશાતાલાદિ લેપન

(રોમપાત પ્રયોગ)

દોહરો

રશાતાને, કળિ, સમધરી, લેપ તક્રમાં થાય,
કહે ભઇશંકર ઝટ તદા, વાળ યોનિના જાય ૧

કોસંબી તૈલ પ્રયોગ

(રોમપાત પ્રયોગ)

(સોરઠા છંદ)

કોસંબીનું તેલ, ઘસે જે અંગમાં,
ભઇશંકરશો ખેલ, વાળફરી ઉગે નહી ૧

વંઝા દુઃખ નિવારણ ગુટિકા

(વંઝારોગે)

(દોહરો)

કટૂ, ધમાસો, ત્રીકટૂ, રાળ કુશ, વછનાગ;
પાઠમૂળ, ને પંચદળ; કૂઓએ સમભાગ ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચંદ્રવેલિ; વજ; ને ગજો, સુયમુખીનું ફુલ.
તિત્રલોહિ. તજ, તાલમી; કુહી' દ્રાક્ષ; દ્વિમૂળ ૨
ચુર્ણકરી તેનું તદા, ખલે કેળરસ માહ્ય;
પછી ગોળિકરિ સેવતાં, વંઝાપણુ વહિ જાય ૩
રજસ્વળા થઇ તે તજે; અલ્પવારમાં દુઃખ,
કહે ભઇશંકર નારિતે, લહે સૈતનું સૂખ્ખ ૪

વિર વિનાયક ગુટિકા

(અ.શ; ખાંસી, ઉદરરોગ, વિશર્પ, તે સ્તનપિડે)

(લલિતછંદ)

તજ' તમ,લને. નાગ કેસર,
હરડ, માલતી, સર્વ તે ધર.
વજ, ઇલાઇચી. ધાવડી તથા,
મજીઠ મેમુદી. હિંકા સર્વથા ૧
સરવ તે બધૂ, પાનમાં ખલી'
કર ગુટી તદા. ગુંજ તું ભલી,
વિર વિનાયક, ગોળિ તેહછે;
દરદ સર્વનો શત્રુ જેહછે ૨
હરશ ખાંસીને કુબ્જી કરી,
ઉદર રોગ તે નક્કિ લેહરી;
સ્તન, વિશર્પને, આધિ વ્યાધિ એ,
કળુ ન કો દુભે, ભાઇલાલ, કહે ૩

શિલારસાદિ લેપ.—(સ્તન નમંકૃતી પર)

(ચોપાઇ છંદ)

પીચડ સુકી તેહ ઉકાળય,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

નીચોવી લે રસ તે સાર;
પછી શિલારસ તેની માંહ્ય,
સમભાગે સહુ મેળવ ત્યાંહ્ય. ૧
સ્તન ઉપર તે લેપન કરી,
સિસા વાટથી સજ્જડ ભરી;
બાંધે સ્તનો પરે તે સાથ,
છોડે નહીં રાખે દિન રાત્ય. ૧
ત્રણ દીવસ એ રીત પ્રમાણ,
કરતાં ગાઢાં સ્તન નિરવાણ;
ઇચ્છે સ્તનો કઠિન કર જેહ,
ભઇશંકર તેની રિત એહ.

ઇંદ્રિવારૂણી મૂળ પ્રયોગ—(ગર્ભપાત પ્રયોગ)

સોરઠાછંદ

કડુ વંદ્રાજન મૂળ, યોની માંહે રાખતાં
ભઇશંકર, અનુકુળ, ગર્ભપાત તો થાયછે ૧

પિપ્પલી મૂળાદિ પ્રયોગ—દુધ વૃદ્ધિ પ્રયોગ.

(દોહરો)

મરિ. ગઠોડા મેળવી, દુગ્ધ ધરી તે પાચ;
કહે ભઇશંકર તે થકી, દુગ્ધ વૃદ્ધિ ઝટ થાય. ૧

સુજ્ઞ પુરૂષો પ્રત્યે કવીની ક્ષમા.

(ગીતી છંદ.)

અલ્પ વિધી બતલાવી. ઘણું ભાંખતાં ગ્રંથ વધી જાએ;
વળી વધૂ વાંચ્યેથી; પુર્વ લખેલું વિઃસ્મૃતી થાએ; ૧

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

માટય સુજ્ઞના દાસે, લખ્યુ ટુંકમાં લગ્નપ્રિએ સમજે,
કહે ભાઇશંકર શાણા, પુછી જ્ઞાનિ ને કાર્ય કરો તેતે, ૨

સ્ત્રી રોગની ચિકિત્સા સમાપ્ત

બાળ રોગની ચિકિત્સા

બાળકને પોષવા તેમના માબાપને સુચના

(શાર્દુલ છંદ)

હમેશ બાળ પોષવા હૃદ વિષે ખુશી રહો,
વિચારિ મુખ્ય વાતએ, શિશૂ સમ્માલણી લહો;
સમાવિ ક્રોધ આઉદેશ; રેષપૂર ના ભુલો;
તદા સદાય શાંન્તિમાં, વિના પરિશ્રમે ઝુલો ૧

બાળકોને થતા રોગની શ્રેષ્ટતા

(દોહરો)

ઝટ કોમળ કરમાયછે, કુર કડણુ વ્યહવાર;
બાળક ને વ્યાધી થતાં, કહો કેટલી વાર ૧
પય પાનેથી જેજીવે વળી સકોમળ જાત
વળી અયોગ્યજ દૂઝણી, હોય તેહની માત ૨
ને પુરતી સંભાળ નહિ જોને ના લેવાય;
તોતેને ઝટપટ જથા, વ્યાધિપુંજ, વહેવાય ૩
માટે બાળ વિષે બહૂ ચેતવાણીજ રખાય
તો ભાઇશંકર કહે વધૂ, બાળ આયુપી આય ૪

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

બાળકને માટે પસંદકરવા યોગ્ય દુગ્ધપાન
(રોળાવૃત)

દુગ્ધ નીરની માંય, નાંખશો જેણીવારે,
તેમાં પ્રશરી જાય. ફીણ દેખાય ન ત્યારે,
તે દોરાવળ પેર નીરમાં રહે ન ફરતૂ
નીર પરેના તરે તળે ના જઈને ઠરતુ ૧
વળી નહીં તેશ્યામ, શ્વેત નહીં ઝાઝે દેખો,
નહીં લાલ મધબુંદ, સુદ્ધ એ દુગ્ધ ઉવેખો,
એમ પરિક્ષા કરી' બાળને તેથી પોષો.
તો શાને ભઈલાલ, દુઃખ દરિઆમાં શોષો ૨

ધવાડનારી સ્ત્રીરૂપ કથન
(ભુજંગીછંદ)

સમાની કદેને જુવાની ભરેલી.
નહીં રોગિ ને નમ્ર સ્વભાગ રેલી;
બહુ ક્રોધના લોભિ ના દુબળી તે,
સ્તનો બિલ્વ જેવાં ન લાંબાં જગીતે ૧
નહીં હોષ્ટ લાંબો વળી રક્ત તેવો,
સુરેખી શરિરે મુખે ચંદ્ર લેવો;
નહીં કેફિ ને બાળ હૈયાત જેનાં,
ચકોરા સમાં આંખનાં અંડ તેનાં. ૧
વળી બાળપે વ્હાલ જેને વિચારે,
નહીં નીચ કામો, જરા દ્રષ્ટિ બાળે;
ભરી ખાન પાને નહીં ક્રોધ જાણુ*

* કેફવાળી નહીં

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભઇલાલ તે પત્નિનું દુગ્ધ સારૂં. ૬

ધાવણના છ જાતના ભેદ;

(દોહરો)

કોમળ, ગાઢુ, ઉષ્ણને, આમ્લ દુગ્ધ ગુણ હોય;
વળી ખારૂં, ને અલ્પવત, શાષ્ટ ભેદ એ જોય. ૧
પણ તેમાંનુ પ્રથમ તે, સ્ત્રી બાળક સુખકાર;
બાકી પાંચ રહેલ તે; બન્નેને દુખકાર. ૨

કોમળ દુગ્ધના ગુણ.

(ભુજંગી છંદ)

દિએ બાળને જોર આ દુગ્ધ રૂડું,
કરે સુર તે શુદ્ધ માહેન્દ્ર તેડું;
કહ્યાં માનશે જે જનો વાક્ય મારાં,
રહે કુમળા દુગ્ધથી, બાળ સારાં. ૧

ગાઢુ દુગ્ધ સેવવાથી થતા રોગો

(લાવણી)

ગાઢુ દુગ્ધ તે ક્રુર, રોગ બહુ હોએ;
આ પેટ ચઢે મળમુત્ર બંધ તે થાએ;
વળિ શ્વાસ ખાંસિ તે થાય દુખો ફુલેછે,
રીત કહે ભાઇલાલ, દુ:ખ ઝુલેછે. ૧

ઉષ્ણ દુગ્ધ સેવવાથી થતા રોગો

(દોહરો)

જ્વર, અતિસારજ, શોષને, ગાંસ, *શૌર્ય, તે જાય'

* બળ નાસ પામે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઉષ્ણ દુગ્ધથી બાળને. નિમ્ન રોગ એ થાય. ૧

ખારૂં દુગ્ધ સેવવાથી થતા રોગો

(કાવ્ય છંદ.)

ખસ ને ચાંદાં થાય, નેત્રના રોગ વધેછે.
કફ ગળતું ∴મુખ માંહ; ચુટય તો *અંગ બધેછે;
વળી નાક ને મુખ, લિંટ ને લાળ ગરેહો
કહે ભિષગ્વર ગુણ. દુગ્ધ ખારાનો તેવો ૬

અલ્પ દુગ્ધ સેવવાથી થતા રોગો

(દોહરો)

શુષ્ક, વીર્ય વિણ, શ્વાસ, દિન, અતિસાર, હલકાક
અલ્પ દુગ્ધ તે સેવતાં, બાળ બને રૂપ રંક ૬

આમ્લદુગ્ધ સેવવાથી થતા રોગો

ચોપાઈછંદ

અંગ સુજે ને ઝાડો થાય, નેત્ર નાભિ સ્થળ પીડ જણાય
શુષ્ક અંગ, પિડ્યાનો ઘેર; આમ્લ દુગ્ધનો એવો કેર— ૧

પિત્ત પર્પટાદિ ક્વાથ....જ્વર ઉપર

(દોહરો)

ક્વાથ પર્પટકના કરી. અંશ સાકરમાં પાય
તો જ્વરપર તે ઓષધી, જરૂર ફાયદો થાય— ૧

∴ મોઢામાંથી ચીકણી લાળ નીકળેછે * આખા દીલે દુખાવા નીકળેછે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કિરાતાદિ ચુર્ણ—જ્વર ઉપર

(દોહરો)

કરિઆતાનું ચુર્ણ તે, મધ મેળીજ ચટાડય
જો જ્વર પર તે સેવતાં, મટે ત્રિન્ય દુખ રાઢ *

ભાર્ગિઆદિ ચુર્ણ—શ્વાસ ને ખાંસી ઉપર

(દોહરો)

ભાર્ગી, રાસ્ના, કંટક, મધ સાથે સેવાય
તો ખાંસી ને શ્વાસ તે, અલ્પ વખતમાં જાય ૧

પથ્યાદિ ચુર્ણ—ખાંસી ઉપર

(દોહરો)

સુંઠ, હરડે, વજ, મોથ ને. કાકડશિંગી, એહ
ચુર્ણ ગોળ તે મેળવી, ખાય નીર સદેહ ૧
તો બાળકનો તે થકી, મટે ખાંસીનો રોગ
કહે ગૌરીશંકર આ દવા, પુર્ણ બાળને યોગ = ૨

મંડૂકાદિ ચુર્ણ—(દેહપુષ્ટ કરવા માટે)

(દોહરો)

વજ, બ્રાહ્મી, ને મંડુકી કુષ્ટ, સુંઠ. સમતેહ
ચુર્ણકરી નિત સેવતાં, પુષ્ટ થાયછે દેહ ૧

પલાશ ભેદાદિ પાનક—(મુત્ર બંધ રોગે)

(દોહરો)

ત્રિફળા. ત્રપુસૈવારૂ ને, પલાશભેદ' પિપેર;
ચુર્ણ કરી ચોખાયુષે. શાકર સાથે ઘેર ૧

* દુઃખના ગુનરાણુ મટેછે = બાળકનેજ સેવવા યોગ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચૂર્ણ ખલી તે સર્વથા' પછી બાળને પાય;
મુત્રબંધ તો તે થકી; પાંચ પ્રહરમાં જાય. ૨

સુંઠ્યાદિ ચુર્ણ.....(વિદ્રધી રોગ પર)
(દોહરો)
નાગર, હરડે; દંતિમુળ, ગોળ ચુર્ણ કરિ ખાય;
તે વિદ્રધિ તેથી મટી. મટે મુત્રનો લાહ્ય.

શાલ્મલી ત્વચાદિ ચુર્ણ;—(અતિસારે)
(દોહરો)
પાઠ. બિલી; સોનાકૃતી; શિમળાની ત્વક જ્યાંય;
કડાછાલ; ને ધાવડી; સર્વે મેળવે ત્યાંય. ૧
પછી દુગ્ધમાં તે ખલી; જો બાળકને પાય;
અતીસાર એથી મટે; સંશય તે ન ગણાય. ૨

અર્જુનાદિ લેપન—(ત્વચા દોષે)
[દોહરો)
સાદડ; કદંબ કુમને; સોનાકૃતિનો લેપ.
ત્વચા પીડય તે ટાળિ દે; ખરી બજાવી * ખેપ; ૧

રોધ્રાદિ અંજન—' નેત્રરોગે)
(દોહરો)
રોધ્ર; હરડ; ગેરૂ તથા; રસાંજની મધ માંહ્ય;
મિશ્ર કરી તે આંજતાં; નેત્ર રોગ રે' ⁂ કયાંહ્ય, ૧

* ખરી રિતે મહેનત (તાલમ) લઇ ⁂ કહો તે ઔષધ આંજે તો નેત્રરોગ કહાં રહી શકે?

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચુણાદિ ચુર્ણ—(* હતવાક રોગ ઉપર)

(દોહરો)

ત્રીકટૂ, ત્રિફળા; ધાન્યને. યવાનિકા સતમળ;
વચા, બ્રાહ્મિ, ભાર્ગી બધૂ, કુટી ચુર્ણ કર સ્થૂળ. ૧
પછિ મધમાં તે મેળવી. ચાટણ બાળ કરાય;
વાણિ ચપળતાતો વધી, કંઠ વિણા સમ થાય. ૨

રેવંચીઆદિ પ્રયોગ—(બાળકને રેચકર)

[દોહરો)

રેવંચી, દીવેલ કે; હરડ શુદ્ધિને પાય;
કહે ભઇશંકર તે થકી, બંધ કુષ્ટ તે જાય. ૧
પ્રથમ ખાતાં વાર વિચારી તે પરથી સુખ

દુઃખ વિચાર જ્ઞાન માહ.

(કુંડળિઆ.)

= સોમ, શુક્ર એ વારમાં, બાળ જેહ અન ખાય;
જરૂર જાણો એ જથા, જાતે નીરબળ થાય;
જાતે નીઃબળ થાય, રૂપે રે' ભીને રંગે;
ભોમ, સનીમાં મચે. પચે ના તેને અંગે.
રવિ, બૂધ, ગુરૂ એ ખાય, પુષ્ટ બુદ્ધીને જોમે
તે થાએ બળહીણુ ખાય જે બાળક શોમે. ૧

બાળકને વિદ્યા મેળવતી વખત પાળવાના
કેટલાએક નિયમો.

---

* ઓળડાપ ચું = આ વિષય જોતિષ શાસ્ત્રના નિયમાનુ સાર છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

श्लोक

*हितकारी गुरोरप्रातिलोमयन्वाचा । उत्सन्नश्लाघः ।
अनृत्तदर्शी । अजनवादशीलः । रहःशीलः ।
स्त्री भिर्यावदर्थं संभाषी । मृदुः । शान्तः । दान्तः
ह्रीमान् । दृढधृतिः । अग्लाँस्नुः । अक्रोधनः । अनसूयः ॥ १

અર્થ— વિદ્યાર્થિએ વાણી વડે સામે ન બોલતાં વિદ્યાગુરૂના હીતમાં તત્પર રહેવું, પોતાનાં વખાણ કરવાં નહીં, વિશેષે કરી નાચરંગ જોવા નહીં, લોકો સાથે વાદ કરવો નહીં પાઠ કરતી વેળા એકાંન્તમાં બેસવું, સ્ત્રીઓ સાથે કામ પડતું બોલવું, કઠોર ન બોલવું; શાંન્ત રહેવું ઇંદ્રિઓ નિયમમાં રાખવી, વડીલોની શરમ રાખવી; દૃઢ ધૈર્ય રાખવું કાયર થવું નહીં, ક્રોધ કરવો નહી અને કોઈની અદેખાઈ કરવી નહીં ।

તે વિષે માનવ ધર્મશાસ્ત્ર કથન.

श्लोक

वर्जयेन्मधु मांसेच गंधं माल्य रसान्स्त्रियः ।
शुक्तानि यानि सर्वाणी प्राणिनां चत्र हिंसनम् ॥ २ ॥

અર્થ—વિદ્યાર્થિએ મદિરા; માંસ ગંધ; પુષ્પમાળા; નાના પ્રકારના રસ; સ્ત્રીઓ; સોડવેલા માદક પદાર્થ; પ્રાણિઓની હિંસા

द्यूतंच जनवादं परिवादं तथा नृतं ।
स्त्रीणांच प्रेक्षणालंभ मुपघातं परस्यच ॥ ३ ॥

અર્થ....જુગાર; લોકો સાથે વાદ; નિંદા, જુઠું; ખોટા ભાવથી સ્ત્રિઓ સામે જોવું; તથા તેમનું આલિંગન; અને પરકાની

* આપ સ્તંબ ધર્મસૂત્રના પ્રથમ પ્રશ્નના પહેલા પટલનો શ્લોક છે. આ વિષય બાળકને સમજવા જેવો છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ખરાબી કરવી, એટલાં વાનાં ત્યાગ કરવાં.

शरीरं चैव वाचंच बुद्धि द्रिय मनांसिच ।
नियम्य प्रांजलिस्तिष्टे दिक्षमाणो गुरोर्मुखं ॥ ४ ॥

અર્થ—વળી શરીર; વાણી, બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિય, અને મનને નિયમમાં રાખી, હાથ જોડી, ગુરૂનું મુખ જોતાં ઉભા રહેવું.

नीच मेवासनं चास्य सर्वदा गुरु सान्निधौ ।
गुरोस्तु चक्षुर्विंषये नयथेष्टासनो भवेत् ॥ ४ ॥

અર્થ—ગુરૂની પાસે એનુ આસન સદા નિચું હોવું જોઇએ ને એણે ગુરૂના દેખતાં મર્યાદા મુકી બેસવું નહીં.

વાંચક વર્ગ પ્રત્યે કવિની અર્જ.

(રોળાવૃત)

લખૂ પુરી જો વાત; પાર તો તેનો નાવે,
એક વિષયમાં વધી, ગ્રંથ તો મોટો થાવે;
પૂરો રૂડો ખ્યાલ. પ્રમાણિક જનો વદેછે,
પણ ભુંડા કળિ કાળ, કયાહરે મને બદેછે. ૧
સમય જાણિ બારીક, બધૂ સમજાવું સ્હેજે;
રે વાંચક વિદ્વાન, સર્વ તે ચિત્તે લેજો;
આયુર્વેદનો પાર, મહિર્ષી, તે નવ પામે,
તો સંકળના કેમ, તેહ હું થકી વિરામે ૨
મતી અલ્પ મહા કામ, શીર મેં વ્હોરી લીધૂ,
પણ અડશે શેષ્ટ, કામ છે મેં જે કીધૂ;
વધે ચિત્ત હુલ્લાશ, ગ્રંથ જ્યાં શેષ્ટ ગણાશે,
ભઇશંકરની ભુલ્ય, સર્વ ત્યાં માફી થાશે. ૩

। बाळ रोगनी चिकित्सा समाप्त ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સંઢ રોગની ચિકિત્સા

સંઢરોગ પ્રાપ્તથવાનાં કારણ

(દોહરો)

વિર્યતણી ક્ષિણતા થકી, કે નહિ મળતાં નાર;
*સેલ્ફ પોલ્યુશન થીજ કે, સ્વપ્ન ધાત બહુ સાર ૧
કે મોટી ઉમ્મરતણી. ત્રિયા થકી લે ભોગ;
પશુ પક્ષી શું મૈથુને, મળે સંઢ સંયોગ ૨
પાંચ ભેદ તેના વડા; લખૂ વિગતથી તેહ;
કહે ભઇશંકર જ્ઞાનિહે' -હદે વિષે ધર એહ ૩

સંઢરોગના રેભેદ ને તેનાં ચિન્હ

(દોહરો)

જન્ય ધાતુ ધાતુ ક્ષિણતા થકી, થાય પુરૂસ્ત્વ દોષ;
તેના નામ પ્રમાણનો. નિચે ટુકમાં કોષ ૧
સજોડ દેખી સહસ્થળે થાય કામ પીડીત,
ઇર્ષકસંઢ ગણાયતે, તેનિ પ્રકૃતી પિત્ત
હાષ્ય સ્તન મર્દન થકી, વ્યાપે જેને કામ
તેને શાસ્ત્ર વિષે કવે, અશેક્ય એવું નામ ૬
ગુદામરાવી કોઇથી. પછી કામિ તે થાય;
તેવા સંઢ પુરૂષનું, કુંભિક નામ ધરાય ૪
વળી યોનિ સુગંધથી, થાય કામમાં ત્યાર;
સૈ' ગંધિક એસંઢછે, સ્વલ્પ વાતમાં સાર ૫
કે નખરાં ચેષ્ટાકરી, પડીથતો સાંપેર;
પર તેજે ધાતૂખલે, મહાશંઢનો કેર ૬

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પણ પ્હેલાંના ચારતે, અલ્પ શુક્રથી પુર;
છે છેલ્લો મ્હાશંઢતે; છેક શુક્રહિણ શુર * ૭

ઉચ્ચટા પ્રયોગ

(ક્ષિણધાતુ, કમ્મરનીફાટે. ને ફિકાશપણુ રોગે)

(દોહરો)

શુદ્ધ = ચણોઠી દુગ્ધમ , પિએકઢી દિનસાત,
તો સ્વપ્ને તે ના લહે, ધાતુક્ષીણની વાત ૧
કમરફાટ, ફીકાશપણુ, ધરેન હૈએ હામ;
દુઃખ વિડારણ સોજપો, ભઈશંકર ઘનશ્યામ ૨

પિપ્પાલ્યા સવ *

(ક્ષય, ગુલ્મ, ગ્રહણી, મંદાગ્નિ. ઉદરરોગ, પાંડુ, આર્શ, પાર્શ્વશુળ, શ્રમ -હૃદ્રોગ, અરૂચી, વાતરક્ત, વગેરે રોગપર)

(છંદ ચક્રધારિણી*)

શૂણો પિપ્પાલ્યા સવ વિધી
પિંગર, મરી, ચવક, ને હળદર, ચિત્રો નાગર મોથ;
વાવડિંગ. હિંગ, પટોળ, પાઢમુળ, લોદર, વાળો, કોંઠ,
ધોળુ ચંદન. આશોંદ—શુણો૦ ૧
તમાલપત્ર ને જટામાંશી, આમળાં, લવિંગને સોપારી;
ધઉંલા, નાગકેસર, ગંગો, એલચી સો લે બે તોલા ધારી
કર તિવ્ર ચુર્ણ વિચારી—શુણો૦ ૨
જ સુન્ય વેદ વસુ તોલા નીરમાં, તિવ્ર ચુર્ણ તે નાંખી;

* લિપે વગરનો મર્દ = જે રતી ચણોઠી વાપરવા લખેલી હોય ત્યા ધોળી ચણોઠી વાપરવી. ને તે શુધ્ધ કરેલજ હોવી જોઇએ ° જેનુ શરીર કાળુ છે તેવા શ્રી કૃષ્ણને જણો. ૧ પિંપરાદિ મધ ૨ ચક્રધારિણી અથવા શ્રી ... ૭૮

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શશી નયન શુન્ય શુન્ય, ગોળ લઇ. ભિન્ન કહું છું દાખી
હજી ચીજો બહુ બાકી—શુણો૦ ૩
વેદ શુન્ય, તોલા ધાવડી કેરાં ફુલ, ચુણે કરોજ તપાશી;
નયન વેદ શુન્ય, તોલા દ્રાક્ષ લઇ, એક પાત્ર દે પાસી
તજી ચિત સવ ઉદાશી—શુણો૦ ૪
એક માસ લગી તે સૌ એક પાત્રમાં, શેળભેળ જો રે'શે;
તો તેથી પ્રસિદ્ધ યશાશ્વ નામનો, પિપ્પાલ્યા સવ થાશે
ક્ષય, ગુલ્મ, ગ્રહણિ સૌ જાશે—શુણો૦ ૫
ઉદર રોગ, મંદાગ્નિ, પાંડુ અર્શ; પાર્શ્વશૂળ દે ટાળી;
ભઇશંકર; શ્રમ; હૃદ્રોગ; અરૂચી, વાતરક્ત વિદારી
જાય સર્વે દુઃખ ત્યાં હારિ—શુણો૦ ૬

કામેશ્વર ગુટિકા

(જન્ય ધાતુ ઉપર અકશીર)

(દોહરો)

ચૂતા, જાતિ, અફીણને. સમભાગે વછનાગ;
અહિ વલ્લી રસ તે ખલી. ગોળી *ગુંજા ભાગ— ૧
તે ગોળી તજ એલચી, ખાતાં દુધ સંગાત;
નિત્યે દશ સ્ત્રી ભોગવે. નિશ્ચઃશંગ એ વાત—૨

પિપ્પલ્યાદિ દુગ્ધ—(હિન કંદ્રપ ઉપર)

(દોહરો)

પિંપર, એલચિ, ચુણિથી, પકવ દુગ્ધ પી જોય;
તે ભઇશંકર સેવતાં, વિર્યવંત નર હોય. ૧

* ચણોઠી જેવડી ગોળી કરવી,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કેસર કસ્તુરાદિ ગુટિકા—(વિર્યક્ષિણે)

(કુંડળિઆ)

કેસર, કસ્તૂરી; કળી. રૂમી મસ્તકી, મોથ;
સુંઠ. ફરાંસી, એલચી. તજ પિંપર ને. કોંઠ;
તજ. પિંપર. ને કોંઠ;. મરી, મેવાડી. પરવળ;
વળિ ચાંદિના વર્ગ. પાનરસ માંહે તે ખલ;
તે ગુટિકા ભાઇલાલ, કરે ધાતૂ બળને સર,
વધે કામ, મદ, ક્રોધ, નાંખ્ય કસ્તૂરી કેસર. ૧

ધનવંતરી ચુર્ણ.—(પુરૂષત્વ દોષપર)

(હરીગીત છંદ.)

બાળબીજ; ઉટગણ, દ્રાક્ષને, ચીનીકબાલા. બાવચી;
ગળોસત્વ, સુંઠ ગોખરૂં, અક્કલગરો, શતાવરી;
ઇંદ્રજવ, કઠ, બહુફળી ને' મોચેરસ, બેઉ મુશળી;
શાકર ધરી સમભાગમાં, દુધ સાથ પીવું તે વળી.....૧
તે સઠ પુરૂષ સેવતાં, સ્ત્રી પાસ હર્ષે જાયછે;
સદૈવ્ય એ સહવાસથી, જન દિર્ઘ દ્રષ્ટી થાયછે;
તે ચુર્ણ છે ધનવંતરી, સુર સાથ સેવે સર્વદા;
ભાઇલાલ કહે તે સેવતાં, ત્રાડે નરો સૌ આપદા....૨

પિપ્પલયાદિ ઘૃત.

(વિર્યક્ષીણ, શ્વાસ, શૂળ, ક્રમિ, ને આર્શ રોગ)

(ભુજંગી છંદ.)

વસૂ અર્ધ તે પિંપરી કલ્ક મેળી.
અજા દુગ્ધ તેમાં પુરૂં વીશ ભેળી;

For Private and Personal Use Only

પછી વૃત્ત ધારી કરો પકવ તોડી,
પિતાં ચાટતાં ને કરે શુદ્ધ દેહી ૧
ડુંખો વિર્યંનાં શ્વાસ ને શૂળ કાઢે,
ક્રમી, આશ, દુઃખો પટચાં તે ભાગે;
નકી ઐાષધી પિત્તથી પિત તોડી,
ભટ્ટલાલના શ્યામ શું જાય દોડી, ૨

નભરિણી ગુટિકા

(કફ, હિક્કા, ને હિણુપુષર્થ રોગપર)

(દોહરો [

કડ, કોકમ, કાળીજીરી' ગોરખકંદ, કુવેર;
સોમવલ્લિ, રસ' સોરઠી, રોહ્લિસ, ચેર, ખરેર ૧
ભારંગી, તજ, ગુલછડી. વરધારો' વજ, સુંઠ;
પછિ ખલમા સો તેધરી, દુર્વારસથી ઘુટ ૨
ગુંજ તેનિ ગોળીકરી, સુવાચુર્ણમાં ખાય;
તો ક્ષય, હિક્કા, સોતજી, દિર્ઘઆયુષી થાય ૩
મદ મૈથુન બળ બહુ વધે, તજેતાપ, ક્રમિ, શૂળ,
ભટ્ટશિંકર; નભશારિણી, સર્વવાત અનુકૂળ ૪

મોહત્વકાદિ પ્રયોગ

[દોહરો]

મોહનિ અંતર છાલનું; ચુર્ણ ખલી મધ ખાય,
ગૌદુધ તેપર સેવતાં. મહાકામિ નર થાય ૧

રસાયન ભસ્મગુણાઃ

હિંગળોક, ને પારો, કેળા

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

લોહકાટ. હીરો. મહિ ભેળી

ભસ્મકરી ત્રાંબા સીસાની જે સંસારી ખાવેછે
કમ તાકાતી નાસ પામિને; ફરીજુવાની આવેછે;
આશ; સુસ્તિ, દમ, મટીતેહના; કમી. કઠોદર. જાવેછે
બાઈશંકર. આરંગ અંગનો, લાલ તેજીપર આવેછે ૧

ચર્ટી મધ્વાદિ પ્રયોગ

[દોહરો]

લોહભસ્મ; ને ત્રીફળા, ને જેઠીમધ સાર;
ચુર્ણ કરી તે મધ; ઘી; માં, ખૂબ ખલો નિરધાર ૧
દિનઅસ્તે તેચુર્ણજો, પ્રીતધરી સેવાય,
કહે બાઈશંકર તેહનર; ચક્ષાઃ*જેવો થાય ૨

ગોક્ષુરાદિ દુગ્ધ

॥ श्लोक ॥

तिलगोक्षुरयो चूर्ण अजा दुग्धे न पाचितं
शितलं मधु संयुक्तं बल वियस्य द्वाद्धिकृत ॥ १ ॥

અર્થ—તલ અને ગોખરૂ બકરીના દુધમાં ઉકાળી ઠંડુ કરી તેમધે મધ નાંખી પીવાથી બળ અને વિર્યની વૃધ્ધી થાયછે, આપ્રયોગમાં કહેલ ગોખરૂ પંચાનન લેવાં ને બકરીનું દુધ ન મળે તો ગાયનું દુધપણ લઈ શકાયછે

---

* જેમ ચક્ષા ચક્ષીપર ચડેછે ને ઉતરેછે પણ સ્ત્રી ક્રિયાથી થાકતો નથી.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પુષ્ટિકર ષટ્પાનક

શ્લોક

गोघृतं शितलं वारि सुभोज्यंच वांगना ।
दुग्धपानं सदा स्नानं षडेतवपु पुष्टिदं ॥ १ ॥

અર્થ—ગાયનુ ઘી, ઠંડુ પાણી, મિષ્ટ ભોજન, બાળા સ્ત્રીનુ સેવન દુધ પાન, અને નિરંતર નહાવુ; એ છ વાનાં શરીરને પુષ્ટિકારક છે.

મુશળીકંદ પ્રયોગ

શ્લોક

कृष्णमुशली कंदस्य, चुर्णतु गोघृतेनच ।
नरो नित्य प्रकुर्वाणो गत कामल मेत पुनः ॥ १ ॥

અર્થ—કાળી મુશળીના કંદ લઈ તેનુ ચુર્ણ કરી ઘી સાથે ચાટવાથી જતી ધાતુથી અટકાવેલા કામને ઉત્પન્ન કરે છે.

વૈષ્ણવ પ્રત્યે વાકય ચાતુરી

(દોહરો)

જગ વૈષ્ણવ સૌ તે ભજે. વાસુદેવનો સુત *
પણ વૈષ્ણવ કો નહિ ભજે, વસુદેવનો પુત્ર ::

કવી નર્મ પદ

(દોહરો)

ભઈશંકર મતિ હીણુ હું, સહુ સજ્જનનો દાસ
અક્રીત દ્વિત્ય પ્રકાશને પુર્ણ કરે સુખરાશ ૧

* કામ = કૃષ્ણ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

इतिश्री कृष्णपूर निवासी॰ विद्याराम तनुजनुपा कवि भाइशंकर विरचिते **आयुर्वेदादित्य** ग्रंथे वाघेश्वरीनी स्तुती, ज्वर चिकित्सा, सान्निपात चिकित्सा, अतिसार चिकित्सा. गृहणी रोगनी चिकित्सा, गुल्म रोगनी चिकित्सा, अजीर्ण रोगनी चिकित्सा, कृमि रोगनी चिकित्सा मंदाग्नि रोगनी चिकित्सा, आर्श रोगनी चिकित्सा. शूल रोगनी चिकित्सा, पांडु रोगनी चिकित्सा. क्षय रोगनी चिकित्सा. रक्तपित्त रोगनी चिकित्सा. कास रोगनी चिकित्सा, हेडकी रोगनी चिकित्सा, श्वास रोगनी चिकित्सा अपस्मार रोगनी चिकित्सा. दाह रोगनी चिकित्सा, उन्माद रोगनी चिकित्सा, वात व्याधिनी चिकित्सा, आम्लपित्त रोगनी चिकित्सा, प्रमेह रोगनी चिकित्सा, मुत्रकृच्छ रोगनी चिकित्सा, अश्मरी रोगनी चिकित्सा, स्त्रि रोगनी चिकित्सा, बाळ रोगनी चिकित्सा. कंठ रोगनी चिकित्सा; वगेरे सर्व रोगनी संप्राप्ति, ते थवानां कारण, पापरुप कारण; तेनां पुर्वरुप, तेनां भेद निदान, पथ्यापथ्य विचार; ने कवि नर्म पदो; आदि वर्णनने नाम, द्वितिय प्रकाश संपुर्ण ॥ तथास्तु ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આયુર્વેદાદિત્ય

(ત્રિતીય પ્રકાશ)

જગત નયંતા વિધાતાનિ સ્તુતી.

॥ श्लाक ॥

इतर कर्म फलानि यदा विभो
विलिखतानि सखचतुरानन् ।
अरसिकेषु कवित निवेदनं
शिरसिमा लिख मालिख मालिख

અર્થ—હે જગત નયંતા વિધાતા મારા પ્રારબ્ધમાં ગમે તેવા બીજા લેખ લખજે. પણ અરસિકની આગળ કવિત્વ કેહવા-વું પડે એ કદી મારા પ્રારબ્ધમાં ના લખીશ, ના લખીશ ના લખિશ.

શાર્દૂલ ચુર્ણ

(ગુણ; ગુલ્મ. ને ઉદર રોગો)

(દોહરો)

હિંગ શશી; વજ નયનને, વન્હી બીડલ ખાર;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શુંઠ વેદ, જીરૂ સરા, ચક્ર હરેડાં ધાર ૧
પુષ્કળ મુળ મુની' ગણી. અષ્ટ ભાગ કડ નાંખ્ય
ભકિત નસોતર' ભેળવી પાડ દાંતિ મુળ ભાખ્ય ૨
પછી કુટી તે અનુક્રમે, સર્વ ભેળિને ખાય;
ઉષ્ણ નિરે તે સેવતાં, શુળ' ગુલ્મ દુઃખ જાય ૩
વળી ઉદર રોગો બિજા. કરે પાંસરા દોર;
ભઇશંકર, આ ઓષધી, દુઃખ હર્ણ અકોર ૪

ધાતુકિ ચુર્ણ

(અતિસાર જ્વરે)

(દોહરો)

સુંઠ ધાતુકિ, રાળને, શિતળ નિરમાં પાય
ભઇશંકર તિસાર જ્વર' તીન પ્રહરમાં જાય ૧

સઠિઆદિ ચુર્ણ.

બુદ્ધિ વર્ધક.

(ચંપક માળ છંદ)

સુંઠ, કરેચ્યા, કાકડશિંગી. કુંવર. ચિત્રો ચુર્ણ અભંગી
ઉષ્ણ નિરે પીતાં સુખકારી, કિર્તિ બધા તે વિશ્વ પસારી

શુરા ક્ષારાદિ ચુર્ણ.

(ઉષ્ણ વાત, પિત પ્રભાવ ને મુત્ર કચ્છે)

(દોહરો)

સુરોખાર ને શર્કરા. સેવ રોવ તું સેવ
ઉષ્ણવાત, પિત રોગતો, નર્ત મટે તતખેવ ૧
મુત્રકચ્છ વ્યાધી મટે, રેણુ સુખ્ખ વીલાસ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભટશંકર આ ચુર્ણરાજ, જેવો સુર્ય પ્રકાશ

શેઠ સુદર્શન ચુર્ણ

(ભિન્ય ભિન્ય જ્વરોથી ઉત્પન્ન થતા રોગપર)

[દોહરો]

ગંધિ સમેરવો, લિંબડો, ગળો, કડુ; ત્રાયમાણ
ખડસલિઓ; વાળો તથા, પદ્મકાષ્ટ, પરમાણ ૧
ઋષભ. જીવક, ઇંદ્રજવ; યવાન; તજ. લવિંગ
વાવડિંગ, વજ; સારિણી; ખપાટ, ચિત્રો, હિંગ ૨
કડાછાલ. કાકોલિ, કઠ, સમેરવો, ત્રીજાત
સોરઠમૃતિકા, પીલુડી. સૂખડ, સૂભ; સુરાત ૩
શેર; દેવનળ, નાઉળી, નાગછત્ર, ને કોંઠ
ગોઝારી, મંદારિણી, મરડાશિંગી, મોથ ૪
રોહિષ, તીત્રર; પાટલી, વારિભદ્ર, ગુલબાસ
દાંતી, દીડ, ખુલખુલા; કણઝી' ઓંટ, બરાસ ૫
તે થકી ત્રમણુ તેહમાં, કરિઆતુંજ નખાય.
તો સૂદરસન ચુર્ણથી, ભિન્ય જ્વરો સૌ જાય ૬
ચુંક, ચિત્ર, ક્ષય, ને ભ્રમી. કટીશૂળ, અવિધાર
બદહજમી, ને બ્હાવરી, મુછા, મેદ વિકાર ૭
દાહ, કુષ્ટ, ને વ્રણ, કફ, શ્વેતપ્રદર, શરૂઆત
ભઇશકર ક્ષણુ માત્રમાં, હરે સર્વ સાક્ષાત ૮

અક્ષાદિ ચુર્ણ– (ગુલ્મ, મૃગી; નેમુખપાક રોગે)

(કુંડળિઓ)

શતાવરી, બળબીજ' ઉડંગી;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

હરડ જેઠિમધ, ગોખરૂ, પુન્દ; અક્ષ; પડવાસ
કમળાકંદ, જીરૂ, આમળાં; હિંગ; સુંઠ, ધર ખાસ
હિંગ, સુંઠ, ધર ખાસ; ખેર કંકોલ વિચારૂ
વાવડિંગ સમભાગ; પાણિકા નેતર ધારૂ
તેહ ચુર્ણથી ગુલ્મ; મૂંગી મુખપાક ધરૂજે
પાડ હરે ભઈલાલ, દેખિ જેઠીમધ હરડે ૧

વિષ્ણુકાંતાદિ ચુર્ણ

(બાળકની મંદ બુદ્ધિ ઉપર)

(દોહરો)

વિડંગુંકા; અશ્વાડો અમતા, વજ, સંખાવળિ, સુંઠ;
વિષ્ણુકાંતા, હરડ, ને શતાવરી, સમ ઘુંટ ૧
તેહચુર્ણ ઘતમાં ધરી, બાળખાય દિનસાત;
કહે ભઈશંકર, જ્ઞાનતો ઉપજે આપ અગાધ ૨

મહર્ષિ ચુર્ણ

(ધાતુક્ષિણ, ગતધાતુ જ્વર, નેજરા રોગે)

(છંદ કલેગકીશોરીપ્લુત)

વૈદ સુણો ધરિપ્રિત -હ્રદયમાં,
પ્રિતહદયમાં, ધરિએ મનમાં, કોધનતનમાં,
વિજયીજનમાં, સમજુંથાવ સદામનમાં—વૈ૦૧
કઠ, કેસર, સાટોડી' લાવો;
પિત્તપાપડો. કહોળું. લાવો' ઝટપટજાવો, લઈનેઆવો
મુજનેભાવો; જઈને સોધો મહાવતમાં—વૈ૦૨
સ્વેતમૂશળી, ધાણાસંગી, ચુર્ણ અભંગી, કરજોકંગી,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

બળમાં જંગી, નવીજુવાની દે તનમાં—વૈ૦૩
ભાઈશંકર, આચુર્ણ મહર્ષિ;
ત્રાશે દુ:ખ ચુર્ણ આદર્શી, સંકટભક્ષિં, રેહે હરખી;
જગમાં વર્તો, કદીપડે નહીં લોભણુમાં—વૈ૦૪

લઘુલાહિ ચુર્ણ
(સંગ્રહણી રોગે)
(દોહરો)

પારો' ગંધક, ત્રીકટૂ, જીરૂં' હિંગ; ત્રીખાર;
અજમો, પિંપર, સ્હાજીરૂં, સૌ સમભાગે ધાર ૧
કડાત્વચા; ખલ તેહમાં, લઘુલાહિ, એચુર્ણ;
ભાઈશંકર કહે સેવતાં, બુઝે, સંગ્રણી, ત્રણ ૨.

સર્જાદિ ચુર્ણ
(ઝાડાના વ્યાધિપર)
(દોહરો)

મોચરસ, કાથો તથા, ધરો રાળ, સમતુલ્ય;
દહીંમાં ઝાડાવ્યાધિપર, ખાવ કરોમાં ભુલ્ય ૧
તોતેથી અમજવર અને, અગ્નિમાંદ્ય એરોગ;
ભાઈશંકર, હણે તેહને કરેપિત્ત ઉપભોગ ૨

વ્યોષાદિ ચુર્ણ
(અજીર્ણ રોગ, મંદાગ્નિ શ્વાસ ને હેડકી રોગે)
(દોહરો)

હરડે, ત્રીકટુ હિંગને ઝેર કચોલાં,ગંધ;
સમભાગે એ ચુર્ણ સો, કરો શિશામાં બંધ ૧.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અડધો તોલો નીરમાં, જે સપ્ત દિન ખાય;
તો દુખાબ્ધીમાં તદા; દિવ્ય રૂપ દેખાય
અજીર્ણ મંદાગ્ની અને; શ્વાસ, હેડકી. દોસ.
ભઇશંકર આચુર્ણથી; બુઝે વાયુનો શોષ ૩

હિંગુપંચક ચુર્ણ

(આંફરાના રોગ પર)

(દોહરો)

કોકમ, સિંધવ, હિંગને. રાઇ, સુંઠ, એપાંચ;
ખાય ભેળિ ભઇલાલ કહે, મટે આંફરો સાચ ૧

ત્રિકટૂ ચુર્ણ

(વાત વ્યાધી પર રામબાણ)

(દોહરો)

સુંઠ, મરી, પિપર, ખલી, સમભાગે એમેળય;
કહે ભઇશંકર; તેથકી, બુઝે અરૂચી, ચેળ ૧

કાકડાશિંગાદિ ચુર્ણ

(મુત્રરોધ, ને શ્વાસ રોગ ઉપર)

(કુંડળિઆ)

કાકડશિંગી' ત્રીકટૂ, સિંધવખાર સમેત,
દ્રાક્ષ, સુંઠ, ને કાયફળ, ઘુટિ ચુર્ણ લેતેત;
ઘુટિ ચુર્ણ લે તેત, મધૂ સમપાવે અસતાં;
મુત્રરોધ હોનાશ, પાંચદિન ચોંચેપીતાં;
સદાકાળ ભઇલાલ; પિએ ત્રીનેત્ર અભગી;
સર્વચુર્ણમાં શ્રેષ્ટ, શોભતી કાકડશિંગી

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઇંદ્રિજીતાષ્ટક ચુર્ણ

(કુષ્ટ, દમ, દવાલી. રિંગણુ, ને ટાંકી રોગે)

(છંદ મહાસુદ્રા)

નખલા જાફળ, જાસુકી, વળી ધાવડી ફુલ;
વઽગુંદાં, મરિ' ભિગડા, રક્ત કર્ણિકા મળ,
ચુર્ણકરી તેનિત્ત સેવતાં; કુષ્ટ, દવાલી ને દમનો;
રે' રિંગણુ રોતો ભાઇશંકર, ટાંકી ટેક રૂકે તેના ૧

હિંગુ.ટંકણાદિ ચુર્ણ

(વાળા રોગ પર)

ચિત્રપદા છંદ

ટંકણુ, હિંગ, ત્રિમાસા;
ભોગ રસે તે, વાસા;
કહે ભાઇશંકર ખાસે;
વાલ કોપરી, જાશે — ૧

નારાયણ ચુર્ણ

(ઉર્ધમાન રોગ પર)

(મનહર છંદ)

એક ભાગ પિંપરને; ચાર ભાગ નસોત્તર;
ચાર ભાગ ખાંડ ખલી, મધમાં મેળાવિએ;
એક તોલો તેમાંથી જો, લહે નરનાર કદી;
ઉર્ધમાન ભાઇલાલ' અધૂરો વળાવિએ;
હેડકી. અરૂચી, તાપ, પગે લાગી લાગી નાસે;
વળી, વાયુ, રળ દમ, રઃમેટી દર વિએ;

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આવું જેનું બળ તેનું, કહે ભાઈલાલ કેમ;
નારાયણ ચુર્ણ એવું, નામ ન ધરાવિએ. ૧

કર્કટાદિ ચુર્ણ

(સર્વ જાતનાં જ્વર ઉપર)

(દોહરો)

કાકડશિંગી કાયફળ, દ્રાક્ષ, સુંઠ, પિપેર;
મધ મેળી તે સેવતાં. હરે જ્વરાદિક કેર, ૧

ત્રિફળાદિ ચુર્ણ.

(મંદાગ્નિ; ને આંફરા રોગે)

(દોહરો)

હરડે. બેઢાં આમળાં, કુટી નીરમાં ખાય;
તો મંદાગ્નિ આંફરો. જોતાંમાં જંપાય. ૧

રસાયન ચુર્ણ.

(દાહ, પિત્ત. અને ધાતુ વિકારે)

(દોહરો)

ગળો, ગોખરૂં. આંબળાં, શાકર સાથ સદાય;
સેવે તેને સ્વપ્નમાં, દુઃખ કેમ દેખાય. ૧
દાહ, પિત્ત શાંન્તી કરે. બુઝે ધાતુ વિકાર;
ભટ્ટશંકર આ ચુર્ણ છે; સર્વ ચુર્ણથી સાર. ૨

વેદક્ષાગાદિ ચુર્ણ.—(બરોળ રોગે)

(દોહરો)

જવ, સાજી, સંચળ તથા; ત્રિધર એ સપનોસ;

For Private and Personal Use Only

નિમ્બુરસમાં તે ધરી. પીતાં મટે બરોગ ૧

ચંદ્રદિવાકર ચુર્ણ.

(ધનુરવાયુ, આમવાયુ, મળરોત્ર, ને કર્ણરોગે)

(છંદ સુર્યકમળ હંસા)

ગળો, કીદરૂં, આમલ સારો,
હિરાબોર. નળી, વરધારો.
શંખ જીરૂં, ને સુવા લાવી.
ધો ચુરણ ખલ્લમાં અટવાવી,
ુરવાયુને, આમવાયુ કંઇ, ધાક મટાડે, મળ અટવાડે,
કંઠમાળ કરમાવેછે,
ભઇશંકર, એ ચંદ્રદિવાકર ચુર્ણ, ગજેન્દ્ર કહાવેછે—૧

યવાન્યાદિ ચુર્ણ.

॥ श्लोक ॥

यवानी हिङ्गु सिन्धूत्थं क्षारं सौवर्चला मया
सुशमण्डेन पातव्या परिणामे त्रिदोषजे ॥ १ ॥

અથ—જવાની અજમો, હિંગ. સિંધવ. જવખાર, સંચળ, હરડ, એ ઔષધનું ચુર્ણ કરીને મધને નીતરતુ પાણી લઇને તે સાથે તે ચુર્ણ પીવું. તેથી ત્રિદોષથી ઉપજેલું પરિણામ શૂળ મટેછે,

હિંગ્વાદિ ચુર્ણ.

॥ श्लोक ॥

हिङ्गु सौवर्चलं पथ्या यवानी स्पुनर्नवा ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir
For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वाल्केरण्डो बृहत्यौ द्वे तुवरं व्योष संयुतम् ॥ १ ॥
भार सा वचलापेतं क्वाथो वा चूर्णकं तथा ।
सद्यो वातात्मं शूलं हन्ति सद्यो विषूचिकाम् ॥ २ ॥

અર્થ—હિંગ. સંચળ, હરડે. જવાની અજમો. સાટોડી, નાના એરંડાનું મૂળ. રિંગણી ભોંયરિંગણી, ધાણા; સુંઠ, પિંપર, મરિ, એ ઔષધોનો કવાથ કરીને તેમાં જવખાર તથા સંચાળખાર, નાંખીને પાવો, અથવા એ ઔષધોનું ચુર્ણ કરીને ગીને ખાવા આપવું એમ કરવાથી તત્કાળ, વાયુથી થએલું ગ્ળ મટાડે છે. ને વિષૂચિકા રોગને પણ મટાડે છે.

રાજીકાદિ ચુર્ણ—(વાંન્તી કરવા માટે)

(દાહરો)

રઈ, લોદર; વજ શીરશી, સિંધવ એ સમભાગ
રાજીકાદિ એ ચુર્ણથી; ઉલટી થાય અથાગ, १

સિતોપલાદિ ચુર્ણ

(વાતદોષ. પિત્તદોષ, જવર, તૃષા, ને ક્ષિણવિર્યં)

[ઝેર...લાવણી)

સૌ સુણો નરો ને નાર,
સફળ થશે અવતાર;
મહીં મુખ્ય ગુણ છે સાર ચિત્ત વિચારી'
જેથી ભ્રમી, ઉન્માદ, જાય સહુ હારી १

(ટેક)

ભાગ ભુમિરતુ શાકર સારી,
વંશલોચન લે અષ્ટએ ધારી,

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વેદ પિંપર નયન ઇલાચી;
વન્હી લિવિંગ ભેળવ સાચી;
એશિનો પલાદી ચુર્ણ, વાતપિત-હણે, પુષ્ટિવિર્ય લે શર્ણ;
તૃષા જવર ટાળી
ભઈશિંકર મધ ધી સાથ ....સેવે જે વારી ૧

इतिश्री चुर्णाधिकारः

गुटिकाधिकार

ઇચ્છા ભેદિરસ ગુટિકા—૧

(શોફોદર. ગુલ્મોદર મંદાગ્નિ. ને શુળરોગે)

(દોહરો)

પારો, ગંધક ત્રીકટુ, હરડેદળ, ને દ્રાખ;
હળદર, ટંકણ સમ પછી, નેપાળો લઈ નાંખ, ૧
પછી ગુટી કર તેહની, ગુંજા તુલ્ય પ્રમાણ;
શોફોદર. ગુલ્મોદરો, મટે સત્ય અવસાન. ૨
વાત, પિત્ત, કફ. દોષધા. થતાં રોગનાં સ્થૂળ;
ઇચ્છાભેદી રસ થકી, મટે મંદાગ્નિ શૂળ. ૩
એકાંતરિ ને ટાઢિઓ, કામજવર અભિસાપ;
ભઇશંકર રસ પેખતાં રહે ન ઉભો આપ;

જવરારિરસ ગુટિકા—૨

(ભિન્ન ભિન્ન જવરાદિ પ્રકોપપર)

(દોહરો)

મરિ પારો, વછનાગને, કનકબીજ ને ગંધ;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

મનશીળ. સમ ભેળી કરો, કપડ મટ્ટીથી બંધ; ૧
પછિ કારેલીરસ મહીં; કરો ગુટી બેવાલ;
આદ્રરસે તે સેવતાં, ગુણ બતાવે હાલ, ૨
તાવ, મંદ જઠરાગ્નિ ને વાયુ આંફરો એહ;
કફવ્યાધી આદીબિજા. બુઝે ખિલતા જેહ ૩
ચળ, સોજા વ્રણ, આંફરો, મટે પિસાંચી તૂત
જવરારિરસ ભઈલાલએ, તેજપુંજ ફળિભૂત ૪

વિકલ્પરસ ગુટિકા ૩

(દાહ, કમી, શૂળ, ચળ, સોજા, ને યકૃતરોગે)

કુંડળીઆ

નાળિળ' પારો, નૈરૂતી, કડુ; રાઈ; કઠ કંદ,
રૂદ્રવતિ રીશામણી; ભાંગ ચણોઠી ચંદ;
ભાગ; ચણોઠી ચંદ; શારિણી; ને હરડેદળ;
દ્રાક્ષ; સુઠ ને રાળ; અમૃતારસમાં તેખલ;
વિકલ્પરસ ભઈલાલ; બુઝાવે દાહ કમી શુળ;
ચળ; સોજા; યકૃત, મુજે દેખીને નાળિળ ૧

ટંકણ વછનાગાદિ ગુટિકા—૪

(ભિન્નજવર પ્રકોપપર)

(દોહરો)

ટંકણ; મરિ, પિંપર તથા હિંગળોક. વછનાગ;
આદારસમાં તેબધુ. ચુર્ણકરો સમભાગ,
પાંચ પ્રહર તેને ખલે. ઉત્તમ ગુટિકા થાય;
ભઈશંકર તે સેવતાં; ભિન્ન ભેદ જવર જાય ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અજંની ગુટિકા

(નેત્ર સંબંધી સર્વરોગ ઉપર)

(જેકરી છંદ)

રશાંજની લોદર; ત્રીફળા;
શ્વેતકમળ ને સિંધવ ધયા: १
તુથ્યે' ચિગડું. ત્સુષણ ધરી;
તામ્રપાત્રમાં તેહી ભરી २

* * * * +

(ચોપાઇ છંદ)

મેઘ નીરમાં તેહ ખલાય,
અંજન ગુટિકા ઉત્તમ થાય;
તેથી બકરીના દુધ માંહ્ય'
કે ફનશના ફુલરસ માંહ્ય २
કહે ભાઈશંકર એ અંજાય;
નેત્રરોગ તો સરવે જાય. १

માલતીઆદિ ગુગ્ગુલ ગુટિકા—૬

(બનાવવાની રીત)

(દ્રુત વિલંબિત છંદ)

હરડ, માલતી, સુંઠ, વિચારિએ,
કઠ, જીરૂં, મરિ, સર્પપ ધારિએ;
ચવક, ચિત્રક, હિંગ અને કહું;
ભુવન; તે થકિજ. ગુગ્ગલે બધું. १
ખલિ મધે પછિ ગુટિ કદિ કરે.
લખિત વિધીથિ સર્વે અનૂપરે;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

બહુજ રોગનું મૂળ, વધાયછે,
ગુગળ આ ભઈલાલ જગાયછે. ૨

માલતીઆદિ ગુગ્ગલ ગુટિકાનો ઉપયોગ

(દોહરો)

શૂળ, આશ, મંદાગ્નિને, ત્વચા, વિર્યના રોગ;
વાતરક્ત વાયુ જરા. અપસ્માર લે ભોગ. ૧
આમવાત ને સંગ્રહણી; સ્વલ્પ વારમાંજાય;
ભઈશંકર અનુપાનથી. ગુગ્ગલ એમ અપાય. ૨

ગંધાદિ ગુટિકા.

(વિષૂચિ નામના રોગપર)

(દોહરો)

ત્રિકટુ. સિંધવ હિંગને; નિમ્બુરસે અનુસાર
તર્ત ગુટી કરિ સેવતાં, ખાય વિષુચી હાર, ૧
વળી. જીર્ણજ્વર આમળો, ખાય દેખતાં હાર,
ભઈશંકર આ ઔષધી, તેજ બુંદ આકાર.

અશ્વગંધાદિ ગુટિકા—૮

(વાયુ, આમ્લપિત્ત, કૃમી, ને ગત ધાતુજ્વરે)

(ચોપાઇ છંદ)

એલાચી. ચિત્રો આશોદ,
સંચળ, હિંગ, જીરૂં અજમોદ,
સાજીમૂળ, પકર, જવખાર,
સુંઠ, સાથરા હરડે સાર ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પિપરિમૂળ, અને ઉપલેટ;
વાવડીંગ સર્વધરી સમનેટ;
અરડુ સીરસમાં ભેળવી,
કરો ગુટિકા તે કેળવી ૨
વાયુ નામ સુણી તે દોડય,
આમ્લપિત્ત ની છાસે કોટય;
કહો કમી તે પછિકયાં જાય;
ગત ધાતુજ્વર પૂર સમાય ૩
એમ ગુટીકા આ ગુણકાર,
સેવો દુઃખો સૌ નરનાર,
ખાતાં ગુટી રોગન જાય;
તો ગુટી શાકામે ખાય
માટે શાસ્ત્ર બધાં તું પેખ,
શેષ ગુણરસ જેમ દેખ;
ભઈશંકર ગોળી તે સાર;
નક્કી લ્યો તેનો આધાર ૫

મધુવટક (ગુટિકા)– ૯

અર્શ, સગ્રહણી ત્વચારોગ, જરા, ઉદરરોગ, પાંડુ;
ગુલ્મ ક્ષય, પ્રમેહ. શ્વાસ. નયનરોગ, વ્રણ,
પથરી વગેરે રોગપર))

(લલીત છંદ)

હરડે મોથને, પિંપરી મુળી..
તજ, તમાલને, વાવડિંગ ધરી;

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચવક, આંબાગાં, સુંઠ, એલચી
શશિ વિભાગમાં, ચુર્ણ લે રચી ૧
વસુ, નસોતરી, શાષ્ટ શકરા
ભુવન ભાગમાં, દંતિમૂળ ભર્યા
નિર સમેતમાં તે ગુટી કરી
લખિત આ વિધી, ને અનુસરી ૨
ગરમ નીરમાં, તેહ સેવતાં
મળ વિકારથી, દુઃખ રે' જતાં
હરસ સંગ્રણી; ને ત્વચા જરા
ઉદર પાંડુને, ગુલ્મથી ભયા ૩
ક્ષય, પ્રમેહને, શ્વાસ ક્યાં રહે
નયન રોગના, કોઈ ન દહ
વરણ, પાણરી, થી બૂઝે તનૂ
વચન એમ છે, ભાઈલાલનું ૪

સુરણવટિકા (ગુટિકા) ૧૦
આર્શ અને મંદ જઠરાગ્નિ વગેરે રોગપર
ઝુલણાછંદ

તજ, મરી, એલચી, જન્મ ભાગોધરો
માગધી ત્રીફળા, દ્વીત્ય સાંખે;
પિપર મૂળને' વાવડિંગ સૂસળી,
સુંઠ; ભલ્લાંત' સદા ભૂજ નાંખે —
ચંદ ચિત્રા ભલી અષ્ટસૂરણ લહી,
ગંદુ પડિ, અષ્ટમાં તેહભેળી
જન્મ રેનુ લડો, ગોળ રૂડો ધરો

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ગોળિ બાંધે, બધીનીજ મેળી— ૨
તેહ ગોળી થકી, આશ બૂઝે નહી
મંદ અગ્ની. સદા તેથિ જાએ
ભાગ્યમાં જે લખ્યું સુખ બઇલાલ તે,
ફેર બ્રહ્મા મરે તો ન થએ— ૩

ગુડમાગધી ગુટિકા—૧

(કમજો અરૂચી શ્વાસ, હ્રદ્રોગ અજીર્ણ ખાંસી નેપાંડુરોગે)

દોહરો

પિંપર, ગોળ સમાન તે, ગોળિ કરીને ખાય
કમજો અરૂચી શ્વાસને-હ્રદય રોગ તો જાય
અજીર્ણ ખાંસી. પાંડુ ને કરે દફે આ યોગ
ભઇશંકર આભર્વાનથી શુભ પુરૂષાર્થ એ પ્રયોગ

સુવર્ણ પર્પટી

ઉરઃક્ષત રોગ ઉપર

છપયછંદ

સુવર્ણવર્ક ભુભાગ, અષ્ટગંધકનેપારો
ધરી કઢઇમાં તળે પછી દે ખબ્બ તપારો
છાણ ભુકા પરપત્ર કદળિનું કાપી પ્રેરો
રસરેડીઢાંકી પત્ર પુનઃ ભુકો પછી ઘેરો
પત્રપરેપછી જેપટકરે ઉર ક્ષતહરણીસહી
ભઇશંકર કવી ગ્રંથો થકી સુવર્ણ પર્પટી એ કહી

For Private and Personal Use Only

જ્વર ધૂમ કેતુરસ

[દોહરો]

અભ્રિક ચૂર્ણ પારો તથા, હિંગળોક, ને ગંધ;
આદુરસે સમભાગ સૌ; ખલે ખલેથી મંદ. ૧
પછી ગોળિ તેની કરી, આદુરસે તે ખાય;
તો સૌ જ્વર ભઇલાલ કહે જોતાંમાં જંપા". ૧

इतिश्री गुटिकाधिकार

मोदकाधिकार

તાલીસાદિ મોદક—૧

(પદ.)

(સરદી; કાસ; શ્વાસ; ને સ્વરભંગ વગેરે રોગપર)

તાલીસાદી મોદક કરે આતે રો! ભલોરે

તાલીસપત્ર; સુંઠ મરી ને; પિપર આંબલી છાલ;
આમ્લવેતસ; ચિત્રક જીરૂ; ચાર તોલા તેહ ધાર. ...તા૦ ૧
તમાલપત્ર. તજ: એલાચી: ત્રણ તોલા તે સ્હાવ;
સો તોલા ગુડ મેળવીને, મોદક તેના બનાવ ...તા૦ ૨
માત્રા પ્રમાણે કે અનુપાને; સેવન તેનુ થાય
તો સરદી; કાસ શ્વાસ મટેને, સ્વરભંગ દુઃખ જાય.—તા૦ ૩
દુઃખ દ્વંદ્વ ત્રાડે; ને હર્ષ વધારે; અંગે કરે સુખ ચેન;
પાછૂ પડે ના ઔષધ તેનું; ભઇશંકરનું વેણ—તા૦ ૪

દીપ્યાદિ મોદક—૨

(વિષદોષ; ગૃધ્રસી; ગુદાપિડ, કમર ને વાંસાનો વાયુ, જંઘાની પિડયા, સોજા; તુની; પ્રતુની; તથા કફ સબંધી સર્વ વ્યાધિપર)

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir
For Private and Personal Use Only

(દોહરો)

દેવદાર, મરિ વાવડિંગ, વરિઆળી પિંપેર;
ચિત્રક, પિંપરીમૂળને; સિંધવ એ સુખસેર. ૧
તે થકિ પથ્યા દશગણી, વરધારો ને સુંઠ;
તે સમ ગોળે મેળવી, અચ્છિ તરેથી ઘુંટ. ૨
ઉષ્ણ નિરે તે સેવતાં: તુની, પ્રતૂની જાય;
ગુદા કમર, વાંસો અને, સ.થળ રોગ સમાય. ૩
ગધ્રસી; સોજા; કફ પિડયા, વીષ; પાંડુને આમ;
જોતાંમાં તે લે હરી; ભઇશંકરનો શ્યામ. ૪

કૃષ્ણ મોદક—૬

(સ્વરભંગ, હીન બળ, કાસ' શ્વાસ, મદ, મુર્છા, જવર
પિત્તદોષ, શોષ, શૂળ, અરૂચી, રક્તપિત્ત, આમ્લવાત,
બરોળ, હેડકી, ઉરઃક્ષત, વગેરે રોગે.)

વિહારી વિહારી કૃષ્ણ મોદક વિહારી
લખ્યા તોલથી તુ લે સહુ ધારી ધારી—વિ૦ ટેક

પિંપર નયન તોલા તેહ ભેળો
ખજૂર, ખારેક, સાકર વેદ ભેળો
મધૂપુષ્પ, તજ, પત્ર; ઇલાચી
અડધો તોલો મેળવ તેહ સાચી

તેહ ચુર્ણ મધની સાથ, કરી મોદક લે હાથ
સેવે તેની વ્યાધી જાય; સર્વ પિડયા તે સમાય
ભલા સ્વરને સુધારે; પુષ્ટી અંગમાં વધારે
કાસ; શ્વાસને, બુઝાવે; મદ મુર્છા હરાવે
જવર; પિત્ત, શૂળ, શોષ, ટાળે અરૂચીનો દોષ

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રક્તપિત્ત એ વહેવાય, આમ્લ વાત મુળ જાય;
વ્રજી બરોળ * હેડાકી, રહ્યું ઉરઃક્ષત હારી;
વદું ભાઇલાલ વહે શું વિચારી,
વિધી શાસ્ત્ર રિતી પેં અનુસારી. વિ૦ હ૦ રી ૧

માણિભદ્ર મોદક—૪

(ઉદર, કાસ; ગુલ્મ; કુષ્ટ; કૃમી, પ્રમેહ; ગ્રંથી; ને શ્વાસ રોગે)

(જેકરી છંદ.)

ધાત્રી. વેલ્લા હરડે શશી;
વન્હિ; ત્રિવૃતા; ન્યુનન કશી;
ત્રુતુ ગોળ તેમાં ધારતાં;
મોદક રૂપ ગુટી વાળતાં.
ઉદર; કાસ. ગુંજાશે કસી;
ગુલ્મ; કુષ્ટ; હરી લે ધસી;
કૃમી; મેહ એ સવ જશે.
માણિભદ્ર માગ્યું આપશે.
ગ્રંથિ શ્વાસ; ગોશ્રાં મારતાં,
ત્રાસે દુઃખ ગુટી ભાળતાં;
⁂ખગ મંડળ કોટે ધારિણી;
ભાઇશંકર વદ. સુખકારિણી. ૩

* હેડકી નામનો રોગ ⁂ આકાશ મંડળને કોટે ધારિ શકે તેવી બળવંત છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ત્રિસુગંધાદિ મોદક ૫

(વિર્ય દોષ, ને ત્વચાના અનેક વ્યધિ પર)

(દોહરો)

ત્રી સુગંધી, માગધી, કુંભિધર કેસર સાર;
ચવક. મુંડ, ચિત્રો, મરી, સમ ભાગે તે ધાર ૧
પછી મધે તે મેળવી. દિવ્ય ગુટીકા થાય;
તે દુધ સાથે સેવતાં. વિર્ય ત્વચા પિડ જાય ૨
વિષય વિષે, ભરપૂર રહિ. પુરે ચિત્તના કોડ;
ભઈશંકર ભવિષ્યમાં, નહીં એનિ કો જોડ ૬

મરિચાદ્યૌ મોદક —૬

(ગુલ્મ. આર્શ, ઉદર રોગ' શૂળ, વગેરે રોગ પર)

(છંદ ઝુલણા)

મરિ, શશી ભાગમાં, સુંડ ભૂજા ધરો,
ચિત્રા વન્હિ લહો. ભ્રાંન્ત ભાગી,
વેદ સૂરણ વળી ચુર્ણ તે સૌ ખલી,
ગોળ સાથે ગુટી. તેનુ રાગી ૧
ગુલ્મ ને આર્શ જે, ઉદર. ને શૂળ તે,
જાય નક્કી ખરૂં. કામ કરવું;
નહિ મતી આપથી, થાય ભાઈલાલ તે,
પંણ્ડિતો ને પુછી, પાગ ભરવું ૨

इतिश्री मोदकाधिकार

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

क्वाथाधिकार

છિન્નોબ્દવાદિ કવાથ —૧

(સર્વ જાતના જ્વર ઉપર)

(તોટક છંદ)

અરડૂશી, કડૂ, હરડે, અરણી, હિતકારી, ગળોજ પિડા હરણી;
સુંઠ, પુષ્કળમૂળ, ધમાસ ધરી, નિંબછાલ ધરિ કર કવાથ ફરી–૧
યહ કવાથ મધેમુખ માંહિ પિતાં, સહુ દુઃખ હરે નરહીશ બિતાં. ❈
વળિ વ્યાધિ વિશેષ હરે *પલમાં, ભઈલાલ રહે જન જે જળમાં-૨

(ફલ્ગ્વાદિ કવાથ—૨

(કુષ્ટ અને વ્રણ રોગઉપર)

(દોહરો)

શ્યામઉંબરો ગોળને, તકમરિ; બેઢાંછાલ.
કવાથ કરી પીતાંહરે. કુષ્ટરોગ નેહાલ ૧
કે ત્રિફળાના કવાથને, ગુગ્ગુલ ધરિને પાય;
કહે ભઈશંકર તેથકી, વ્રણરોગ પણ જાય ૨

પંચભદ્ર કવાથ—૩

(પિત્ત જ્વર પર)

(દોહરો)

સુંઠ, ગળો' ધનિ પાપડો, ને વાંસાદલ સાથ;
પીતાં પિત્તજ્વર મટે. પંચભદ્ર એ કવાથ ૧

❈ કોઇ દુઃખથી શું કરવાબિહેછે * ઘડીકાનો સાઠમો ભાગ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શુંઠ્યાદિ ક્વાથ—૪
(કફદોષ, પિત્તદોષ, વાતવ્યાધિ. ને અજીર્ણ રોગે)
(છંદ સવૈયા)

સુંઠ ક્વાથમાં હિંગ સુઠને સંચળ નાંખી તેહ પીતાં
કફ, ને વાયુ, અજીર્ણ મટેછે; કેમ રહે જન કો બીતાં.
વળી પિત્તનાં વંદહરાવે, અંગ ધરાવે સુખ્ખકારી
ભાઈશંકર આ ક્વાથ પિતાંમાં; કરે ફતેહ તે મન ધારી ૧

દ્રાક્ષાદિ ક્વાથ....૫
(મુખપાક રોગ ઉપર)
(દોહરો

દ્રાક્ષ' ત્રીફળા અમૃતા. દાર્વિ. જાઈનાં પાન
ભેળિ શ્રમાસો તેહમાં; કરે ક્વાથ અવસાન
મધ સાથે તે ક્વાથને, ધરે મુખ્ખમાં જેહ
મૂખપાક તેના થકી, બૂઝે નિઃસંદેહ

ભાર્ગ્યાદિ ક્વાથ....૬
(જ્વર; હૃદ્રોગ; કાસ; શ્વાસ; ને કફ વ્યાધિપર).

ગજ પિંપર ભારંગ તે; સમ ધરિને કર ક્વાથ
ઉષ્ણ પિતાં તે જ્વર હરે; કાસ શ્વાસની સાથ
હૃદય * રોગ, કફ તોડિને; કરે નિરોગી દેહ
ભાઇશંકર સુખ કારણે; કહયો શુશ્રુતે = તેહ ૨

* હૃદયના રોગ = શુશ્રુત નામના વૈદ

For Private and Personal Use Only

ષટ્ સુંઠ્યાદિ ક્વાથ—૭

(પિત્તજ્વરે)

(દોહરો)

મુસ્તા, વીરણ, સુંઠને; રક્તાંજની, કડુ ધાન્ય
※ષટ સુંઠ્યાદિક ક્વાથથી, રહે પિત્તજ્વર માન્ય ૧

પુષ્કળ મુળાદિક ક્વાથ.—૮

(વાત વ્યાધિ, ને પિત્તશૂળે)

(છપય છંદ.)

હિંગ. હરડ, ને સુંઠ, ઇંદ્રજવ, સંચળ સાથે,
પુષ્કળમૂળ વિરેણુ. વચેન્દ્રા ભેગો ક્વાથે,
વળી સંચળ ને હિંગ, પછીથી તેમાં ભેળી,
ક્વાથ પિતાંમાં તેહ; વાયુનો થાએ વેરી,
વળી પિત્તશૂળ, પિડયા મટે, કામ પડે ના દામનું;
જાય રોગ સૌ ભઇલાલ કહે નામ જપંતાં રામનું. ૧

જીતેન્દ્રિય ક્વાથ—૯

(કાસ, શ્વાસ, ક્ષય, ને અતિસાર રોગે)

[છપય છંદ.)

અરડૂસી ને સુંઠ, મોથ ભાર્ગી, કરિઆતુ
જટામાંશિ ને કટૂ, નાંખ મન ખૂશી થાતું,
એરંડાનું મૂળ, મરી; પિંપર, મહુડે ભેળી,
નિમ્બવૃક્ષની ત્વચા; નાંખ જે તે સમ તોળી,
છે ક્વાથ *જીતેન્દ્રિય તે જીતે, કાસ, શ્વાસને ક્ષય જથા;

※ આ૭ ચિજોના સુંઠ્યાદિ નામના ક્વાથથી * ઇંદ્રિયોને જીતી શકે તે જીતેન્દ્રિય ક્વાથ

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભઈશંકર કહે. અતિસારને, રોકેછે તે સર્વથા— ૧

યવાદિ કવાથ—૧૦.

(આમરોગ, ગુલ્મરોગ, અનાહ, ને અજીર્ણરોગે)

(દોહરો)

જવ, પુષ્કળમુળ, સુંઠને, દશમુળ, હિંગ દ્વિખાર;
ત્રીકટુ, ભેળી કવાથ એ, પિએ પુરૂષ કે નાર. ૧
આમ, ગુલ્મ અનાહને, અજીર્ણ જ્વર તે જાય;
ભઈશંકર, *સુધારૂપી, કવાથ સદાય જણાય. ૨

શંખ્યાદિ કવાથ—૧૧

(કાસ શ્વાસ, કફ, મુખરોગ, કાખપિડ્યા પડખાંનાં શુળ ને સોજારોગે)

(ગરબી]

મહા જ્ઞાનિ, સિંધુ સુખશીર, શંખ્યાદિ કવાથા;
સૌ સદા પિઓ ધીરવીર, શંખ્યાદિ કવાથા;
કાકડશિંગી, વજ, ખડસલિઓ, કાયફળ; રોહીષરે;
દેવદાર; ભારંગિ, મોથ સુંઠ, સર્વ ખલે તે પીષ. શં–૧
પછી હરડ, ને ધાન્ય ધરીને. કવાથ કૃપાળુ થાવેરે;
કાસ' શ્વાસ, મુખરોગ, કફ. જ્વર, જોતાંમાં જ પાવે. શં–૨
કાખ પિડા ને શળ પડખનાં સોજા શાંન્તી પામેરે;
કહે ભઈશકર એહ કવાથથી, નરનારી દુઃખ વામે, શં–૩

* અમૃતરૂપ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભૂત કવાથ—૧૨
(પિત્તજવર ઉપર)

દોહરો

સુંઠ ગળો, કરિઆતુને મોથ, પાપડો. ખાસ,
* ભૂત કવાથ પીવા થકી થાય પિત જવર નાશ—૧

મુસ્તા ચપળા દિ કવાથ-૧૩
(વાત જવર પર)

દોહરો

સુંઠ, નિશા, મુસ્તા તથા. ગળો ધમાસો, રાઈ
પિંપર નાંખી કવાથએ, પિતાં વાત જવર જાય—૧

મંજીષ્ઠાદિ કવાથ.—૧૪
અંત્ર વૃદ્ધિ' વૃષણા' અંતગંલ, ન્યુનાસ્તિવ, ચુંક, હીક, ચિત્રા; ચેળ, વાતજવર. પિત્ત જવર' શૂળ, વગેરે રોગપર)

(રાગ પરજ)

સુણો શીખ શાણારે, નિતીથી હું પાગ ભરૂં,
મજીષ્ઠાદિ કવાથેરે' જનો હિત દુઃખ હરૂં.... ટેક
મજીઠ. નેતર, હરડાં બેઢાં' કડ, લોદર, દેવદાર,
મરડાશિંગી, મોથ' કડું, વજ, નીમક. તજ, ને નાર સુણો ૧
દારૂહળદર; દાડમદલ ને, ટોડિ, ગળો, બળબીજ,
રાસ્ના, ગોખરૂ, સુંઠ, કિડાળી, જેઠીમધ, મરિ; હિંગ સુણો ૨
તેનો મજીષ્ઠાદિ કવાથ કરીને; જેહ પિશે નર નાર;
અલ્પાયુષી અબ્ધી ઉલેચી; ધારે ફરી અવતાર સુણો ૩

* પાંચ ઔષધી નો કાઢો

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અંત્રવૃદ્ધિ, વૃષણા; અંતગંલ: ન્યુનાર્ત્તવ; ચુંક. હીક,
દાહ' ઉરઃક્ષત આર્શ; ભુઆવી; ટાળે પિસાચની બીક-સુણો-૪
કહે ભઇશંકર કવાથ પિધાથી; વાત, પિત્ત જવર. શૂળ,
ચિત્રા; ચેળ હરે એક પલમાં, મુકે ઉદાર્વત મૂળ— સુણો-૫

=ચક્રકવાથ ૧૫
(દ્રષ્ટિ જવર રોગપર)
દોહરો

કાંગ; ધમાસો, પાપડો; કડુ; કરિઆતુ, ચેર
ચક્રકવાથ ભઇલાલએ; હરે દ્રષ્ટિ જવર પેર ૧

※ષડાનન કવાથ ૧૬
(શીતજવરે
દોહરો

ભૃંગરાજ, પુંવાડિઆ; ગળો; કાંસકી; વૃષ્ટ,
નગોડ; નાંખી તેહમાં, કવાથ કરો ઉતકર્ષ ૧
ષડાનન સુભ કવ થથી, શીત જવર રોકાય'
ભઇશંકર, ભવ દુઃખથી; મુક્ત જીવ સૌ થાય

પથ્યાદિહિ માદિશ્ચ કવાથ—૧૭
(વાંન્તી, આમવ્યાધિ, શૂળ, કૃમિવિકાર, ને કફાદિ પ્રકોપપર)
(લક્ષીત છંદ.)

કડુ, રતાંજળી, ગ્રંથિ ને ગળો,
હરડ, મોથને; ધાન્ય તે ધરો;
ગરમ શિંગને, પદ્મ સર્વે તે

= ૭ ઔષધીનો કાઢો ※ ૭ ઔષધીનો કાઢો * ટાઢો તાવ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

હરત કવાથ એ, દાહ ગર્વ જે. ૧
વમન, આમને; શૂળ એ મટે,
કૃમિ વિકાર તે, શ્રીહરી રટે;
કફ પ્રકોપ સૌ, જાયછે ખસી;
ભ૦ વિ૦ વિચારમાં ન્યૂનના કશી. ૨

ગણ ધરી કવાથ....૧૮

(શાર્દુલ વિક્રિડિત છંદ.)

મર્કાશિંગિ, મજીઠ. ફુલફુલી, મંદાર ને પાચિણી,
બોરૂ, હિંગ; ખપાટ, આસન વળી, રાસ્ના મરી સારિણી;
બ્રાહ્મી, મોથ, ઇલાઇચી ગળો; નૈરૂતિ; ને નિર્મળી;
નાંખિ પાઢ નિરે ઘસિ સહૂ; પી કવાથ તેનો કરી. ૧

ગણધરી કવાથનો ઉપિઓગ.

(ગીતી છંદ.)

ગુલ્મ; કઠોદર; સોજા; ચુંક; આફરો; ચકિત થઈ હારે; ૧
મૃગી; શ્વાસને યકૃત; કહે ભટ્શિંકર શૌર્ય હિણા સારે–૨

इतिश्री क्वाथाधिकार

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अवलेहाधिकार

હારિદ્રાદિ અવલેહ.

(શ્વાસ; તૃષા; હેડકી. વગેરે રોગ પર)

(દોહરો)

દ્રાક્ષ; ગોળ, રાસ્ના; મરી, હારિદ્રા ઉપલેટ;
ચપળામૂળ લજ્જામણી; સર્વ ભાગ સમનેટ. ૧
ચુર્ણ ખલી તે તેલમાં; ખાય પાંચ દિન જેહ;
શ્વાસ તૃષા; ને હેડકી; થકો રિબે ના તેહ'
આ અવલેહે આતમા; સ્થીર પ્રકૃતી સાથ;
ભાઇશંકર સુખ ચેનમાં; જપે નિરંજન નાથ. ૩

એલાદિઅવલેહ ૨

(રકતપિત્ત; દાહ, શ્વાસ; મુર્છા તૃષા, ને; બકારી રોગે)

(કુંડળીઆ)

એલચિ, કેસર; કાકડી; ધના, પત્ર; ને દ્રાક્ષ,
મધ, પિંપર, સમ ભાગમાં, ખજુર મેળવો ખાસ'
ખજુર મેળવો ખાસ, પછી અવલેહ બનાવે.
તે ખાતાં ભઇલાલ. રકતપિત્ત રોગ હરાવે,
વળી દાહને શ્વાસ. મૂરછા ત્રષા બકારી.
ભઇશંકર કહે ગુણી, એલચી શેષ્ટ વિચારી ૧

શુલ્વાદિવલેહ....૩

(અતિસારે)

છંદ સોમરાજી

દદિં, શુલ્વ; બેદાં; મરી; રાળ; ગુંદાં,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભ૦વી૦ સુખ કારી; અતીસાર હારી ૧

ચપળાદિવલેહ—૪

(કફજ્વર; બદ્ધ; શ્વાસ, ખાંસી, પ્રેત પીડ્યા વગેરે રોગે)

(દોહરો)

પિપ્પલી ચુર્ણ કરી તદા; મધ મેળી સેવાય;
વાહ; વાહ; શીએ કૃતી; કફજ્વર તુરત જાય ૧
બદ્ધ; શ્વાસ; ખાંસી મટે; મટે પ્રેતની પીડ્ય;
ભઈશંકર આ ઔષધી, જેમ જનાવર તીડ ૨

આર્દ્રકા વલેહ....૫

(પિન્સ, સોજો, ગુલ્મ; આર્શ શૂળ; ક્ષય; ને કાસરોગે]

(દોહરો)

દિપ્યા; મોથ. ત્રિજાતને. ભરૂ. લોહની ભસ્મ;
ભાર્ગી; ધાણા. ત્રીકટૂ, સર્વચીજ એસમ ૧
સતગણું તેથી આર્દ્રને, ગોળ મેળવી તેહ;
શાણા ભિષગ્વર કરો, આદ્રકા અવલેહ ૨
તેથકિ સોજા' ગુલ્મને, પિન્સ, આર્શ. શુળ જાય,
ભઈશંકર આલેહથી ક્ષય ને કાસ પલાય ૩

અક્ષાવલેહ....૬

(કફ યુક્ત કાસ રોગપર)

(કદ છંદ)

બહેડાં શશી ભાગમાં તેહ લાવીજ,
અજામુત્ર તે વેદ ધારી પકાવીજ;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પછી લેહ તેવો મધુસાથ મેળીજ;
બુઝે શ્વાસ યુકતે થતીતે બકારીજ ૧

ખદિરાધવલેહ—૭

(ગરબી)

(મુખપાક નામના વ્યાધિપર)

જુઓ જુઓ ખદિરાધવલેહ, શોભા સારીરે;
મદ, મનરંજન, સુખકાર, શી બલિહારીરે
શ્યામ શ્વેત એ ખેર ત્વચાને, રોધ્ર મજીઠ અરવિંદરે;
જાઇદલ, જામ્બુની ત્વક ને, અરડૂસો રસ બિંદ. સો૦—૧
ત્રિફળા, જેઠીમધ, ને દાર્વી: એ ઔષધ નિર માંહેરે;
અચ્છિ તરેથી વૈદ પકાવો, તિવ્ર અગ્નિ છે જ્યાંહે સો૦—૨
ચતુર્થાંશ રે' બાકી ત્યારે, ગાળી તેહ ઉતારોરે;
ખેરસાર, દાર્વી; કરિઆતૂ વેદ વેદ એ ધારો સો૦—૩
મુકિત વિભાગે ગેરૂ ધારો, ફરી પકવ જો થાયરે;
સાકર મધમાં લેહ થતાં એ; મુખપાકે સેવાય સો૦—૪
સર્વ રોગને સ્હેજ સમાવે, ગાવે સ્વર્ગ મુનિંદ્રરે
જગત જનો સૌ સેવો કહેછે, ભઇશંકર કોવિંદ સો૦—૫

વસ્તકાવલેહ—૮

(રક્તાતિસાર ઉપર)

(કુંડળીઓ)

વસ્તકાતિ, ને વિષ કળી, સુંઠ, હરેડે સાર;
દધિતર, મધમાં તે ખલી, જો ચાટે નિરધાર;
જો ચાટે નિરધાર, ઉરઃક્ષત શ્વાસ સમાયે;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દાહ રક્તાતીસાર. જોત જોતાંમાં જાએ,
પંણ્ડિત કવી ભઇલાલ, હરે શિક્ષા દઇ ભાંન્તી;
બહુ ગુણવંત સુરેશ' વિપકળી ને વસ્તકાતી.

વાસાવલેહ—૯

(શાર્દુલ વિક્રિડિત છંદ.)

વાસારસ ભૂમિ ભૂત લઇને. અગ્ન પરે તે ધરો;
તોલાચક્ર, ખડીજ સાકર ધરી, તે ભેગિ તેને કરો;
પીછેથી સમધાર ઘૃત ચપળા, જો લેહ તે થાયતો;
ભાઇલાલ ભનિષ્ય, કોડ' ગ્રહણી, શીતજ્વરો જાય તો;

દ્રક્ષાદિવલેહ—૧૦

(કુંડળીઆ)

(પિ-તખાંસી, ક્ષય, પાંડુ; હલિમક; ઉરઃક્ષતે)
બોર, પિંપર ને આમળાં કટફળ દ્રાક્ષ ખજૂર;
લેહ કરી તે સેવતાં, જાય પાંડુ, ક્ષય પૂર;
જાય પાંડુ. ક્ષય પૂર; પિત્તની ખાંસિ મટાડે;
હલિમક વ્યાધી હરી, ઉરઃક્ષત સ્હેજ ભ્રડાડે;
કહત કવી ભઇલાલ, લેહ બેડી વજૂરકી;
અતલીબળ, મ્હાનીધ, બોર, ચપળા, આમલકી. ૧

इतिश्री अवलेह विकार

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તૈલાધિકાર

મોહક તૈલ.

(વશીકરણ.)

(દોહરો)

અષ્ટ ગંધ; સમ માપમાં, શર્ષિ તેલમાં તેહ;
સ્વેદન યંત્રમાં તે ધરી, સર્વ પકાવો એહ ૧
તેવા તલ અભંગથી, માનવિ સૌ વશ થાય;
ભાઇશંકર કહે તૈલ આ, મોહક રૂપ મનાય ૨

અન્વાશન તૈલ ૨

(ગુદા રોગ. સાથળ રોગ. મુઢ વાયુ. પ્રવાહિકા, અનાહ, મરડો ને નિતંબ રોગે)

(રાગ ગિરધારી)

અન્વાશન તલ રે, વિધી પુર્વક બતલાવું, શાસ્ત્ર રીતે દર્શાવું;
નહીં જગત મહીરે, ઔષધ બીજું આવું, અન્ય મારગ ન જાવું,
બળ દાણા; વજ, વરિઆળી રે;
જેઠીમધ, કચૂરો, કઠ, ધારી રે,
દેવદાર. પિંપર, અનૂસારી રે;
ને કોઠ, ચિત્રક રે, બિલીનું મુળ સ્હાવું—અન્ય૦ ૧
વળી ગેલ ફળ રે, સમ ભાગે સહુ મેળી. પછી કલ્ક કરો તે ભેળી;
તે થકી બમણા રે. મહિષિ દુધે કલ્ક ઘેરી, તેનું તૈલ પકાવો પ્રેરી;
તેહ તૈલ જથા દુઃખ ટાળે રે;
ગુદા સાથળ, રોગ સમાવે રે;
મુઢ વાયુ; પ્રવાહિકા જાવે રે;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આનાહ ને મરડોરે. નિતંબ રોગ હરાણું. — અન્ય૦ ૨
ભક્ષણ કરનારે, સુખ દાતા મુખ ગાણું, અન્ય મારગ ન જાણું૦

મુવાદિ તૈલ—૩

(દાહ, શિતજ્વર, જીર્ણજ્વર, શુળ, ફેર. ને આંફરા રોગે)

(દાહરો)

સુરૂમાંશી, કઠ, સુંઠ ને, મજીઠ, સાજીખાર,
લક્ષલાખ, સૌ ઔષધો, સમભાગે તે ધાર ૧
દધિરસ તેથી ષટગણો' નાંખિ તૈલ તું સિંચ,
તે યોગે શાન્તિ કરે. દાહ. શિતજવર. બીચ ૨
વળી જીણજવર' શુળને; ફેર, આંફરો જેહ;
ભઇશંકર કહે વ્યાધિ સૌ, થાય નપૂંશક તેહ ૩

ષટબિંદુ તૈલ—૪

(શિષરોગે)

[કટાવ]

જુઓ જુઓ ષટબિંદુ તૈલ આ;
બોપદેવ પંણ્ડિતે કહેલઆ;
હરણમરો, વિડંગ. જેઠિમધ. પુષ્કળમૂળ
સુંઠી ને સિંધવ, મધૂપુષ્પ રાસ્ના વરિઆળી.
તગર, સુંઠ, સમભાગે ધારી, કલ્ક કરીને
તૈલ ધરીને. ફરી ફરીને ષટબિંદુ આ, તૈલ પકાવે,
શીશ રોગે એ તૈલ જાવે........ જુઓ૦ ૧

યક્ષ કર્દમાદિ તૈલ- ૫

(ઉદગાર, જરા રોગ, શ્રમ, આર્ત્તવ, વિર્યદોષ, વચા

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પિડયા, આંફરો. અપસ્માર. ઉન્માદ વગેરે રોગ ઉપર)

(છંદ ચંદ્રાવળા)

યક્ષયર્દમાદિ તૈલ વિચારો, વૈદ અને નરનાર.
વિશંભરે વિશ્વ રચ્યું ત્યારે, તેહ બનાવ્યું સાર,
તેહ બનાવ્યું સાર ભિલામા;
અષ્ટવર્ગ કર્યૂગેજ તેમાં;
કપૂર કાચલિ. મોથ એ ધારો,
યક્ષકર્દમાદિ તૈલ વિચારો વૈદ૦ ૧

ખપાટ; ગોખરૂ દશમુળ સાથે; શતાવરિ બળબીજ,
કંટશેરિમુળ, ગળો; રાસ્ના; કૌચાં એ સમલીજ;
કૌચાં એ સમલીજ વિચારૂં,
યક્ષકર્દમ તેથી હિત્ય ધારૂં
બોર મિઢોળ કહ્યાં છે નાથે:
ખપાટ; ગોખરૂ દશમુળ સાથે. શતા૦ ૨

તૈલ; ઘૃત પછી તેમાં મેળી. માંસરસો અનુસાર;
યંત્રજ દ્વારા તેહ પકાવી; તૈલ બનાવો સાર;
તૈલ બનવો ભારજ જ્યારે
કાકડશિંગી કસેલાં ત્યારે
કેસર; સિંધવ એ સમ ભેળી,
તૈલ ઘૃત પછિ તેમાં મેળી માંસ૦ ૩

એ તૈલે ઉદ્ગાર, જરા ભ્રમ, આર્ત્તવ રોગ એ સમાય;
વિર્ય ત્વચાના રોગ હરે ને; અપસ્માર એ જાય,
અપસ્માર એ જાય ખરેરે
આંફરો ઉન્માદ જ કયાં રે'
ભાળો વૈદ ભઈશંકર ગમ;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

એ તેલે ઉદ્‌ગાર જરા ભ્રમ. આર્ત્તં ૪

ક્ષારાદિ તૈલ—૬

(કર્ણરોગે)

(દોહરો)

ક્ષારદ્વિ, ત્રીલવણને; ક્ષારાષ્ટક સમધાર;
અર્શિ તેલમાં તે ધરી, તૈલ પકાવો સાર, ૧
કર્ણ રોગ તે તૈલથી; મુળ સાથે મરદાય;
ભઇશંકર આ મ્હાનિધી તૈલ જગત વખણાય ૨

શિખરસાદિ તૈલની ઉત્પત્તિ

(ઇતિહાસીક)

(ભુજંગી છંદ]

લઢયા રામને લંકનો ભૂપ જ્યારે;
હડૂડે મહા તોપ જંજાળ ત્યારે;
ઘણા શબ્દના ઘોરથી રામ શૈન્ય?;
પિડે કર્ણરોગે કશું કો સુણેના ૧
ચઢી રામને રીષ તેથી તિહાંરે;
અરે આપણી હાર થાશે હવાંરે;
હવેકોંણ ઉપાય જે દુઃખ જાએ,
મટી કર્ણ રોગો બધે શાન્તિ થાએ ૨
લહ્યુ નારદે જે પડી ભીડ માથે.
જઉ લૈ ધનવંતરી આપ સાથે;
લિધી ઔષધી સ્વર્ગથી સુકખ કારી;
ખુશી થાય શ્રીરામ ચિત્તે વિચારી ૩

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ધરી ભતજો રામની પાસ આવ્યા,
પુછે રામજે ઔષધી કાંઈ લાવ્યા.
કહે વૈદ હાજી ભરી ભૂતળે તે
કરો તૈલ તેનું દુખાવ્થી હરે તે
કરી તૈલ સૌ કર્ણમાં તેહ ધાર્યું
પિડા વ્યાધિનુ મૂળ તેથી વિદાર્યું
વડી ઔષધી સ્વર્ગ વૈદ્યો ગણાવે
ભઈલાલ તે ઔષધી ને જણાવે ૫

શિગ્રરસાદિ તૈલ—૭ કર્ણરોગે

(કુંડળીઆ)

અર્કપત્ર રસ, શિગ્રરસ, સુવર્ણ રસ સમ ધાર
તેલ ધરી તેમાં પછી, તેલ પકાવો સાર
તેલ પકાવો સાર, કર્ણના રોગ હરાવે
કરે દુઃખ કુરબાન, દાવ એને જે આવે
કહત કવિ ભઈલાલ; દવા આ બહૂ ગુણી છે
ધન્ય ધન્ય રે ધન્ય, મને એ બહૂ ગમી છે

નાગ નામત તૈલ—૮

(આનું કંપાદિ રોગપર લેપન)

(છંદ મહામુદ્રા)

કુષ્ટ, મરી, વછનાગને, પિંપર એસમભાગ;
તૈલવિષે તેનેકઢો; તિવ્રઉષ્ણુ અનુરાગ;;
તેહ તૈલના લેપ થકોજન. આનુકંપાદિ રોગમટે;
નાગ નામત એ તૈલજણાવી' ભઇશંકર શ્રીકૃષ્ણ રટે ૧

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

બલા તૈલ....૯

(વાતવ્યાધિ; જ્વર સુતિકારોગ; અંત્રવૃદ્ધિ, કાસ, ગુલ્મ; મુત્રઘાત ને ઉન્માદે.)

(ગરબી)

છે બલા તૈલ બળવંત, ચિત્તજ ધારોરે;
સુખશીર સદા દુઃખ અંત; વેદ વિચારોરે. ૧
દશમુળ; કળથી બોર; જવ શશિ ભાગેરે;
બળદાણા; મુળ અંકોર; શષ્ટનુ રાગેરે. ૨
જન્મ ભાગ મહિ તૈલ; તેહ પકાવોરે;
સિંધવ ત્રિફળા સુખ સૈવ; શશિ શશિ સ્હોવોરે
ઉટલશરી, ત્રીજાત; ને બળદાણારે;
જટામાંશિ; કઠ સાથ, ભેળવ શાણારે
મજીઠ; વિદારીકંદ, વજ વરિઆળીરે;
જીવનંગણ; આસોંદ; તગર તે ધારીરે, ૫
રક્તબોળ; ને રાળ; શતાવરિ સાથેરે,
અગર; નેત્ર દેવદાર, ભેળવ હાથેરે ૬
ચંદન પથ્થરનાં ફુલ, ચુર્ણ એ તેમાંરે;
એ કલ્ક સર્વ અનુકૂળ, મેળવ એમાંરે ૭
તે તૈલ થાય તઇઆર' સૌ મંન ભાવેરે
વાયુ વ્યાધિપર સાર, જ્વર સૌ જાવેરે ૮
વળી સુતીકા રોગ, અંત્ર વૃદ્ધિરે
કાસ, ગુલ્મ લે ભોગ, કરી તે શુદ્ધિરે ૯
મુત્રઘાત ઉન્માદ, તે વિડારે રે
ભાઇશંકર કરમાં વાદ, સુખ અનુંસારે રે ૧૦

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વજ્ર તૈલ—૧૦

(વ્રણ, આર્શ, વાત વ્યાધિ, ગ્રંથિમાળ, કફ પ્રકોપ ને કુષ્ટ રોગે

(મારૂ—કલ્યાણ

મગ વિચાર મહીં, ધ્યાન સૌ ધરો;
વજ્ર તેલ તેહ, આ વિધે કરો;
ભાર્ગી મુળ; કંદબની છાલી, સુંઠ સિંધવ ને રાળ;
રાજ કંદબી, નગડ, દારૂડી, મનશીળ; ધઉંલા સાર મ—૧
દેવદાર. હ્રીમૂળ, ગુગળને કડુ વ્રંદ્રાવન એહ;
રસાતાલ, ને મોથ રસાંજન; કંપિલ, ભિલામા તેહ મ—૨
કલ્ક સર્વ ને થોર *ચિરમાં, સમભાગે મેળાય;
તૈલ પરીને તેહ પકાવ્યે, અનુક્રમે સેવાય. મ—૩
તો તેથી વ્રણ, આર્શ, વાયુને, ગ્રંથિમાળ, કફ, કોડ;
ભઈશિ કર સૌ હણી ક્ષણુંમાં થાય નિરોગી જોડ. મ—૪

મહાનિલ તૈલ—૧૧

(કેશ અને કલ્પ કૃત ને શિશરોગે)

બેલાવર છંદ.

મહા નીલ તેલ વિચારીએ; બતલાવુંછું ભાંખી;
શીવણ આંજણી પુષ્પ ને, જાંબૂ; ચંદન નાંખી—મહા૦ ૧
ધઉલા' મજીઠ; અગર ત્રીફળા, મધ. ચિત્રક. ચપળા.
નીલકમળ. બિલ્લાત્વચા કમળતંતુઓ પ્રબળા—મ૦૨
શ્યામમાટી. ગળી. સુરમો. ભીલામા. આમ્રબી૦;
હિરાકશી. લધુપિંપરી. વેલમોધરી લીજ-મ૦૩
તકમરિ લોદર. તેસદા સમ ભાગમાં ધરવાં.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

બાકિ બતાવેલ આ નિચે, તેથી બમણાંરે ભરવાં—મહા૦૪
દારૂ, જેઠીમધ, ભાંગરો. સુર્યકળી ને ઢાંગ
સણબિજ, સૂરસા પત્રને, કંટશેરિ દ્વી ભાગ—મહા૦૫
બેઢાંના તેલ મહીં પછી, કાળી ધોળી ગળી તે
આમલકી રસ મેળવી. લોહ પાત્રે ભરી તે....મહા૦ ૬
સુર્ય ઉષ્ણતા થકુ પછી, ઉષ્ણ થાય એ જ્યારે
અગ્નિ વિષે અનૂસારણુ, પાત્ર સાથે એ ત્યારે—મહા૦૭
કેશકલ્પ કરે તેલ આ, શિષ રોગ મટાવે
કથે કવી ભઇલાલ તો, વ્યાધી બુદ ન આવે .. મહા૦ ૮

શતાવરી તેલ....૧૨

(વાતવ્યાધિ, વાતરક્ત, બદ, ક્ષિણતા, જરા, કુષ્ટ, શોષ, વગેરે રોગ ઉપર)

લાવણી

શતાવરી તેલ રૂડુ કહાવે, શતાવરી તેલ રૂડું કહાવે
જન્મ થકી દુઃખે પીડાતા, તણાં દુઃખ જાવે
ઉપલશરી, વરધારો એ હારે, ઉપલશરી વરધારો એહા
તગર એલચી ને વરિઆળી, જટામાંશિ તેહા ૨
વિશાખા રાસ્ના એ શાણારે; વિશાખા રાસ્ના એ શાણા
કઠ સૂખડ આશોંદ શાલવણ, વજ ને બળદાણા ૩
દાર્વિ ને મજીઠ સમ મેળે, દાર્વિ ને મજીઠ સમ મેળે
સમ ભાગે લઈ સતાવરી રસ, દુધ તેલે ભેળે ૪
પછી તે પકવ બધૂ થાએરે, પછી તે પકવ બધૂ થાએ
વાત વ્યાધિ ને વાતરક્ત.બદ, તે તેલે જાએ ૫
જરા ને કુષ્ટ શોષ એવાંરે, જરા ને કુષ્ટ શોષ એવાં

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ત્રાસે સર્વે કહે ભઈશંકર, શું નામો ગણવાં

इतिश्री तैलाधिकार

घृताधिकार

કુંકુમાદ્દ ધૃત—૧

(શિશ રાગ ઉપરનશ્ય)

દોહરો

કેસર, જેઠી, શર્કરા. ઉપલેટ; નવનીત.
ઘ્રત પકાવો તેહનું, ધરી અંગમાં પ્રીત ૧
તે નાંખેથી નાકમાં. અર્ધશીશ, આક્ષેપ;
નેપિત્ત દ્રોહિ દુઃખની, જાય મફતની ખેપ ૨
આ ઘ્રત નશ્યેથીસદા. દૂખ દારિદ્ર પલાય
ભઈશંકર સૌ ઘ્રતમહિ આઘ્રતશ્રેષ્ટ ગણાય ૩

અષ્ટાંગ ઘ્રત—૨

(આયુષ વર્ધક, નેબુદ્ધિ વર્ધક)

દેહરો

સંખાવળિ. બાહ્યિ, ગળો, વજ, વરધાગે. સ્થૂળ;
શતાવરી, ને ઉબરો. સુર્યમુખીનુ ફુલ ૧
એ ઔષધમાં ઘ્રત ધરી, પૂરણ પકવ કરાય,
તેથી વાયુ, પિત્ત કફ, સર્વે રોગ પલાય. ૨
આયુષ, ને બુધ્ધી વધે આયુર્વેદક હાર;
અષ્ટ અંગિ આ ઘ્રત સદા. ભઈશંકર સુખકાર. ૩

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ખદિરાદિ ઘ્રત ...૩

(કુષ્ટ, ને વિશર્પ, વગેરે રોગપર)

(કુંડળીઆ)

નિમ્બપત્ર, વાળો તથા, મોરવેલ બે ખેર;
દિપ્ચા, કદંબ ઇંદ્રિજવ, ગરમાળો એ પેર;
ગરમાળો એ પેર. કર્ણિકા તેમાં મેળી,
કવાથ કરી તે માંહ્ય, કવાથ સમ ઘી દે ભેળી,
તે ઘી પીને કુષ્ટ, વિશર્પજ વ્યાધિ વિડારો,
ભઇશંકર કર મોજ, ધારિ વીરેણી વાળો. ૧

જાત્યાદિ ઘ્રત—૪

(વ્રણરોગે)

(મોદક છંદ.)

જાઇનુ પાન, મજીઠ કરંજક,
જેઠિમધુ, કઠ્ઠ, તુથ્ય, રસાંજન;
દાવિ, વિરેણુજ નિમ્બ પટોળક
મીણુ ધરી, ઘ્રત માંહિ તુ ઘોળક ૧
પકવ કરી પછિ તે ઘ્રત સર્વેજ
તે કર લેપ હરે વ્રણ ગર્વજ
વ્યાધ વિશેષજ એ પિડહારક
જગત મહીં ભઇલાલ વિનાયક. ૨

બિંદુઘૃત—પ

(ઉદરના તમામ રોગપર)

(માલિનિવૃત)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શશિ; રૂતુ રસ ધાત્રી, અમૃતા જન્મ તોલા,
સિંધુરસ ભુજ ધારી; ત્રિવૃતા વાલ શોળા;
વળિ ધર તુહિ યુગ્મે; કંપિલો રે કૃપાળું,
ભુવન ભુમિ વિભાએ, ધારતુ ધૃત સારૂં. ૧
પછિ કરિ બધું પકવઃ; સેવતાં શ્વાસ જાએ,
ઉદર, મદ, પિડા તે, દેખતાંમાં પલાએ;
ઝટ ઝટ ઝટ ત્રાશે, વ્યાધિ બીજી વહીરે,
ધૃત સુખ ઘટ ધારી, લ્હાવ લેતું ચહીરે; ૨

કુષ્ટાદિ ધૃત....૬
(પિત્ત પાંડુપર)
(દોહરો)

જેઠીમધ, ઉપલેટથી, પકવ ધૃત સુખરાશ;
ભઇશંકર એ ધૃત કરે, પાંડુ રોગનો નાશ, ૧

અટરૂપ ધૃત....૭
(બનાવવાની રીતી)
(માલિનિ છંદ)

ફુલદલરશ વાસા. ધ્રત તે માંહી ધારી,
પછિ ધરિ બધુ અગ્ની, તે પકાવે વિચારી;
અટરૂપ ધ્રત એછે શાસ્ત્ર લિખ્યું ખરેરે,
સુખકર ધર પ્રેમી, વૈદ ચિત્તે ધરેરે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અટરૂષ ઘ્રતનો ઉપિયોગ.

[ચોપાઇ]

ભ્રાંન્તિ, રક્તપિત્ત તિમિર કાસ,
ગુલ્મ, શોષ, રતવા, ને શ્વાસ;
-હત્સ્વરાર્તા, કમળો' હરે,
ભઈશંકર, નીરોગી કરે. ૧

इतिश्री घृताधिकारः

कल्काधिकार

દન્તી મૂળાદિ કલ્ક....૧

(આર્શ પાચક)

છંદ ચંદ્રાવળા

દન્તીમૂળાદિ કલ્ક વિચારો, દુઃખ સહૂ દૂર થાય
આર્શ વ્યાધી હરિ લે પલમાં, ભઇશંકર કવિ ગાય
ભાઇશંકર કવિ ગાય છે નેટ
દન્તી, વિડંગ તલ ઉપલેટ
પિંપર; ધાણા ભિલામાનુસારો
દન્તીમૂળાદિ કલ્ક વિચારો, દુઃખ સહૂ દૂર થાય- ૧

જેપાળ કલ્ક....૨

(વિંછીના ડંખ ઉપર

દોહરો

જમાલ ગોટા નીરમાં, ઘસી કરે જો લેપ
તર્ત વિંછીની વેદના; હરે કલ્ક આ એક ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કલિંગાદિ કલ્ક

(રકતાતિસાર. ને કફાતિસાર રોગે)

દોહરો

કલિંગ પાઠા તીવિષા, બલા મોથ મરિ સુંઠ
કલ્ક કરી તે સર્વનો, મધ સાથે તે ઘુંટ.... ૧
તે ઔષધ ખાતાં મટે, રકત કફાતીસાર
ભઈશંકર આ મેદની, પુષ્ટ એહિ આધાર ૨

પથ્યાદિ કલ્ક

(જ્વર ઉપદ્રવ પર)

દોહરો

હરડ સુંઠ સિંધવ ધરી, કલ્ક કરીને ખાય
તો ભઈશંકર તેહથી, જ્વર ઉપદ્રવ જાય ૧

ચપળા કલ્ક—પ

(કફ જ્વર પાચન)

દોહરો

કલ્ક માગધી મધ ધરી, ચાટે કફજ્વર જાય
ભઈશંકર આ કલ્કને, પાચન કલ્ક ગણાય ૧

રસોન કલ્ક—૬

(વિષમ જ્વર ને વાયુ રોગે)

જેકરીછંદ

રસોન કેરો કલ્કજ કરી; તેમાં તૈલ સમાણું ધરી
તે ખાતાં વિષમજ્વર મટે, મહા ભયાનક વાયૂ હઠે— ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શુંઠયાદિ કલ્ક—૭

(શ્વાસ. ખાંસી, ને બદ્ધકોષ્ટ રોગપર)

કામદા છંદ

સુંઠ, મોથ, ધાણા, કટૂ, ધરી,
દેવદાર, કણા અનૂસરો;
લે કલિંગ, ને પાઠમૂળ તે
નીરમાં કરો કલ્ક સર્વતે ૧
શ્વાસ ખાંસિ' તોના રહેઉભી,
બદ્ધકોષ્ટ, બીજા, તદા હરીઃ
કલ્કથી ઘણાં કામ થાયછે,
ભઈલાલ તો શ્રેષ્ટ ગાયછે ૨

બલાકલ્ક—૮

(પિત્તથી ઉત્પને થએલા કાસશ્વાસે)

દોહરો

નિમ્બ, જેઠિમધ. રિંગણી કુષ્ટ અરડુસો, દ્રાક્ષ;
બલાકલ્ક, નિરમાંધરી, પિતાં કાસને શ્વાસ ૧
પિતોત્પન ખાંસીમટે' સફળ ફળે સૌકામ;
ભઈશંકર કહે મુખરટો, રામરામ એનામ ૨

इतिश्री कल्काधिकारः

परिशिष्टाधिकार

જાતિ ફળાદિ દુગ્ધ—૧

(મળ હેડકી; વ્યાન; ને કુદ્ધ રોગપર

For Private and Personal Use Only

(દોહરો)

જાતીફળ, કેસરથકી, સિદ્ધ કરેલું દુગ્ધ;
કહે ભઇશંકર તેહરે. ધ્યાન, હેડકી; ક્ષુદ્ધ ૧

ગોદુગ્ધ—૨

(બાળ રોગ ઉપર)

(દોહરો)

ગો દુધમાંધરિ સર્કરા' નાંખિ બાળનેપાય;
તો ભઇશંકર કહેતદા; બાળક બહુ પોષાય ૧

કુંકુંમ દુગ્ધ—૩

(શ્રમ જ્વર)

દોહરો

દુધ કેસરથી પકવતે, યૈ વનનો આધાર
શ્રમજ્વરપર એશેષ્ઠછે' કહે ભઇલાલ વિચાર ૧

ફણિધર કેસર દુગ્ધ....૫

(મગજના તમામ રોગ ઉપર)

દોહરો

ફણિધર કેસરમાં તદા, પકવ દુગ્ધ જે થાય
શીષ રોગ તે સેવતાં, કહે ભઇશંકર જાય— ૧

મરિચાદિ દુગ્ધ....૫

(પિત્તજ્વર પર)

માલીનીવૃત

મરિ લહિ શશિ તોલા, દુગ્ધમાં તે ઉકાળે

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રિત કરિ પછિ પિત્વા, દુઃખ અબ્ધી વિદારે
ચક રૂપ સુખકારી, ઔષધી દિવ્ય જાણો
ધિર વિર ધર વૈદ્યો. પિ-ત જ્વરે પ્રમાણો— ૧

સર્પાક્ષિ મુળ પ્રયોગ....૧

(અફીણ ખાધાથી ચઢેલા વિષ ઉપર)

દોહરો

સરપંખાના મૂળને, ઘસિ પાણીની માંહ્ય
કહે ભઇશંકર તે પિતાં, નાગફેન વીષ જાય— ૧

કંપીલાદિ પ્રયોગ....૨

(નાસુર રોગ પર લેપન)

દોહરો

કંપીલો ઘસિ નીરમાં, રશી રૂપે દેખાય
તે લેપે ભઈલાલ કહે, નાસુર રોગ સમાય.... ૧

કિરાત લવણાદિ પ્રયોગ....૩

(સર્વજાતના જ્વરઉપર લેપન]

દોહરો

સુંઠ સુખડ વાળો તથા; નીમકે ને ઉપલેટ
કરિઆતૂ સૌ નીરમાં ખલો ભાગ સમનેટ.... ૧
વસ્ત્રગાળથી લેપ એ, જ્વરો સર્વ જંપાય....
વધુ ભઇશંકર શું વદે, ધાર્યું ધણીનુ થાય ... ૨

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કાકમાચી પ્રયોગ....૪

(અતિસાર પર)

દોહરો

કાકમાચિનુ ચૂર્ણ જો, પાણિ સાથમાં પાય
તો ભાઈશંકર તે થકી, અતીસાર ઝટ જાય.... ૧

કોલકં પ્રયોગ....૫

(કફ પ્રકોપથી થતી તૃષાએ)

દોહરો

બોર ઉકાળી નીરમાં; તે પાણીજ પિવાય
તો તેથી કફની તૃષા કહે ભાઈશંકર જાય— ૧

અગસ્ત પત્ર રસ પ્રયોગ—૬

(ચાતુર્થિક જ્વ પર નશ્ય)

દોહરો

અગથી દલ રસ કાઢિને, મુકે નાકમાં તેહ
તો તેથી જ્વર ચોથિઓ, જાય નિઃસંદેહ.... ૧

નિમ્બ પત્ર પ્રયોગ—૭

(વ્રણ રોગપર)

દોહરો

નિમ્બપત્ર મધમાં ખલી, રસ રૂપે દેખાય
ભાઈશંકર તે લેપથી, વૃણ સાફ ઝટ જાય.... ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

રશોનરસ પ્રયોગ—૮

(પાંડુ રોગપર)

(દોહરો

દુગ્ધ, લસણરસ, સર્કરા, ભેળિ સદા પિવાય;
પિત્તરોગ તે પાનથી, દેહથકી દુર થાય. ૧

વાસાર પ્રયોગ....૯

(ઉર્ધ્વ રક્તપિત્ત રોગપર)

દોહરો

વાસારસ મધ; શર્કરા' જો ભેળીજ પિવાય,
રક્તપિત્તના વ્યાધિતો, તીન પ્રહરમાં જાય ૧

દુગ્ધ માગધી પ્રયોગ—૧૦

(પાંડુરોગ પર)

લલિતછંદ

બળવિચારિને. દુગ્ધ યોગમાં
પિપર ખાયજો, પાંડુ રોગમાં;
દુખ વિદારિને, શાન્તિ તેકરે.
ગુણ સમૂહછે. ભઇલાલએ

ઉત્પાલ પ્રયોગ....૧૧

(શોકજવર ને કામજવરે)

દોહરો

કમળ પુષ્પ સુગંધથી, શોક, કામજવર જાય,
કહે ભઇશંકર સેવએ; આનંદ અંગ ભરાય;

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ટિંટુકાદિ પુટપાક—૧
(અતિસાર ઉપર)

દોહરો

પીળા લોદરની ત્વચા; કલ્ક કરીને તેહ;
કાશ્મરિ પત્રે વિંટિને. ખરડ માટિમાં તેહ. ૧
પછી મંદ અગ્ની વિષે, પૂટપાક જો થાય,
તે રસ મધ ધારી પિતાં અતીસાર તે જાય.
ટિંટુકાદિ પુટપાક એ; અતીસારનો કાળ;
ભઇશંકર એ આશ્રયે; વક્ર વળે ના વાળ.

કોશાતકી ફળ પુટપાક—૨
(સન્નિપાત જ્વર ઉપર)

દોહરો

ગલકાનો પુટપાક જો; મંદઅગ્નિમાં થાય,
તો ભઇશંકર તે થકી, સન્નિપાત જ્વર જાય.

અરલૂ પુટપાક—૩
(અતીસાર; ને આમવાત રોગે)

દોહરો

અરલુ ત્વચાના કલ્કને; જાંબુપત્રથી વિંટય,
પત્રરૂપ ગોટો, કરી; કપડ મટિથી મીટય.
પછી પકવ તેહી થતાં કલ્ક કાઢિને ચોળય;
તે રસકાઢી તે મહીં; મધનાંખી ને ઘોળય; ૨
અતીસાર એથી;મટે આમવાતપણ જાય;
ભઇશંકર તેસેવતાં; રહેઅંબિકા સાહ્ય ૩

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વિદાર્યાદિ લેપન....૧

(તૃષા; ને દાહ રોગ ઉપર)

હરિગીત છંદ

વીદારિકા; લોદર; અને; બિજોરૂં; દાડિમ કોડએ;
સમભાગ; બાધમેળવી નિરસામાં સૌ ઘુંટતે
વીદારિકાદી લેપ જો; આતાળુમધ્યે થાયછે;
ભઈલાલ સદાભાગીજનો, તપૈદાહથીજ મુકાયછે ૧

કુષ્ટાદિ લેપન....૨

(જીવ્હા પાકે)

દોહરો

મરિ, હરડે, ને, વજ, ઉપલેટ,
સમભાગે તે, ભેળવ નેટ'
જીવ્હે પ્રેમ થકીજ ચોળાય'
જીવ્હાપાક તરત તે જાય

તુથ્યાદિ લેપન—૩

(પામા રોગપર)

(દોહરો)

તુથ્ય, સિંદુર ગંધ, રસ; આમલકી, આક્ષેપ;
ગૌ ઘૃતમાં તે કાલવી. પર પામા પર લેપ. ૧
તે લેપે પામા મટે, ખસે ચુંટ નાઆર;
ભઈશંકર આ લેપનો. 'એવો છે આધાર.

સર્જાદિ મલમ—

(પાદવ્રણ રોગપર)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

(જેકરી છંદ.)

સાકુ; રાળ, અને મિણ પારો,
સમભાગે સો ચિજો ધારો;
માંખણ મેળિ મલમ બનાવે,
પાદવ્રણ તે લેપે જાવે. ૧

ગંધકાદિ મલમ—૨

(પામા રોગપર)

(દોહરો)

ગંધક આળશી તૈલમાં ધરી મલમ બનવાય;
ભટ્ટશંકર તે લેપથી. પામા રોગ સમાય. ૧

કનક બિજાદિ મલમ....૩

(પામારોગ પર)

(સોરઠા છંદ)

કનકબીજ, ને સ્નેહ, ગંધક રસ તે લેપથી
કહે ભટ્ટશંકર એહ, પામા રોગને પરહરે.

દાર્વાદિ લેપન—૪

(ભલ્લાતક વિકાર પર લેપન)

(ગરબી)

સર્ષવ, દારૂં મોથ, ધરી સમભાગેરે;
નાંખી માંખણ; માંહી તેને અનુરાગેરે;
તેનો ભલ્લાતક વિકારે લેપ થાએરે;
ભાઇલાલ લેપ એ શ્રેષ્ટ ગણાયરે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પ્રભુ ઉપકાર કથન

ઉપજાતીવૃત

જે જગતનાથે જગ સૂખ માટે,
કિધાં ઘણા અદ્‌ભુત કામ હાથે;
વીધી વડી ઐાષધોની; કળાની,
અહો ભઇલાલ, પ્રમાણિ બાની ૧

इतिश्री कृष्णपूर निवाशी० विद्याराम तनुजनुपा कवि भाइशंकर पंण्डित विरचिते **आयुर्वेदादित्य** ग्रंथे; चुर्णाधिकारः गुटिकाधिकार मोदकाधिकारः क्वाथाधिकारः अवलेहाधिकारः तैला धिकारः घृताधिकारः कल्काधिकारः परिशिष्टा धिकारः आदि वर्णननो नाम द्वितीय प्रकाश संपुर्ण ॥ तथास्तू ॥

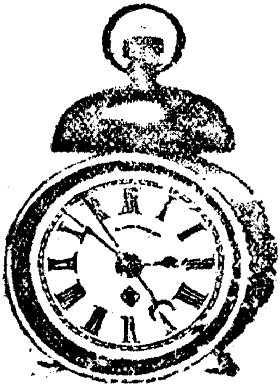

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આયુર્વેદાદિત્ય

ચતુર્થપ્રકાશ

કાળની ન્યારી ગતી વિષે વિવેચન.

(રોળાવૃત.)

દેખ શોચંત્રત કાળ, કાળ સર્વેનો કરતો,
નહીં રાયની બીક, જરા તે મનમાં ધરતો;
પશુ, પખી ધનિ રંક, સર્વ પર ચોટય ધરેછે,
કરી માંસનો હાર, હર્ષમાં નિ-ત ફરેછે.
દયા ન લાવે લેશ, ઘણું એ ખાધું ભાઇ,
એજ કૂળ આચાર, નથી કાંઇ આજ નવાઇ;
તો પણ ભુખ્યો બહુ, પેટ ચોંટેલું એનું,
કહો વિધાત્રી પછી, નામ શું પાડે તેનું. ૨
નામ ધયુ છે એક, કાળ, તે કાળ ખરોછે;
થયો પવન પર સ્વાર, ક્રૂર તે ક્રોધ ભર્યોછે;
સત્ય ધૂન્ય પર ચઢયો; દીશા તો દીસે માંતો;

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

નહીં કોઇને માટય; જરી તે ખોટી થાતો. ૩
ધન્ય ટેકિ બળવંત. કોણ બળ તારૂં માપે;
સર્વે તણો ગુહ્યાર્થ; તુજ દરશાવી આપે;
તુજ ગુણ ગાવા કાજ, નહીં ઝાઝી મત હું માં,
શૌર્ય અને પુર્ષાર્થ, પૂરતું દેખું તૂમાં.
તું ધારે તે કરે, રંક ને રાય બનાવે;
તું દે જીવતદાન. ક્રૂર તું પ્રાણ હરાવે;
અહો? કાળ, જગ ફાળ. બાળ હું આપ તણો છું;
આયુર્વેદાદિત્ય, ગ્રંથ આ આજ લખું છું. ૫
તો પણ તારી કૃપા, હોય તો પુર્ણ લખાયે,
નહીં તો અધુરો, રહી શૂન્ય ધાર્યો શ્રમ થાયે;
કાળદેવ પુર્ષાર્થ, કાવ્ય પદે પદેછે;
લખતાં ૪મુક્તિ પ્રકાશ, સ્તુતી ભઇલાલ વદેછે. ૬

જંત્ર કળા લખવા પ્રભૂ સ્તુતી.

(દોહરો)

ૐ तस्तर् કૃપાળુ હે: દયો સેવકને સાહ્ય;
જંત્ર કળા લખવા વિષે; દે મતિ તું જગરાય. ૧

For Private and Personal Use Only

* जंत्रकळा.

જંત્ર કળાની સંપ્રાપ્તિ

(રૂચિરા છંદ)

પુર્વે કાળ પ્રેરેલ ગણીને. જંત્રકળા જણવાવું છું,
જ્યાં જે રીતી જેમ કહી ત્યમ, યથા ઇતી બતલાવું છું;
જંત્ર કળા છે જોખમ કારી. જોઈ વિચારી તે કરજો.
વૃદ્ધ પંડિતો ને પુછીને; પછી પાગ આગે ભરજો, ૧

રોગ વિનાશક જંત્ર

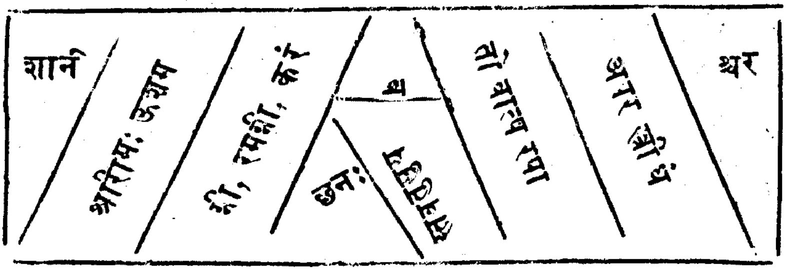

(દોહરો)

અહિ વક્ષી પત્રે લખી, શુદ્ધ જંત્ર આ રૂપ;
તેર દિવસ તે દાટવો, જહાં ગ્રામનો કુપ ૧
પછી ગ્રેહ તે લાવિને; ગળો ઉકાળી માંય
જંત્ર ધરી મહિ કવાથ કર, નીર અલ્પ રે' જયાંય ૨
ત્યારે મધ તેમાં ધરી, તેહ રોગિને પાય,
તો પિડ નિધિમાં ડોલતાં' કરે કૃષ્ણજી સ્હાય ૩

---

* થોડા વખતમાંજ જંત્રકળા નિધી એનામનો અતિઉપયોગી ગુજર્જરીભાષા નો સર્વગ્રંથથી છાપેલાથી વધારે થઇપડે તેવો ગ્રંથ (ગુટકો) અમારી તરફથી બહાર પડનારે છે કી- ૪૦ પોસ્ટેજ ૦-૦-૬ પાછ પડશે જેને તે ગ્રંથની જરૂર હોય તેણે ગ્રંથ કર્તા તરફ પોતાનું નામ, નકલ, ઠેકાણું લખવું

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વશીકરણ જંત્ર—૨

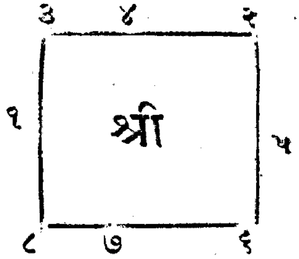

ઇંદ્રવિજય છંદ

જંત્ર લખી કદળી દલમાં; યહ પત્ર સુપેથિ તમામ ઉતારો
શ્રીફળ લાવિ નવેદ કરી, પછિ મોહક તૈલ વિષે મબ ધારો
તેહ જીહાં પછિ તૈલ વસે જદ; કયાંહુ ગમે ચિત નારિ બિચારો
કહે ભઇલાલ યહી ચિતમાં, રજની સુખરૂપ સદૈવ ગુજારો ૧

દુઃખ હારક જંત્ર....૩

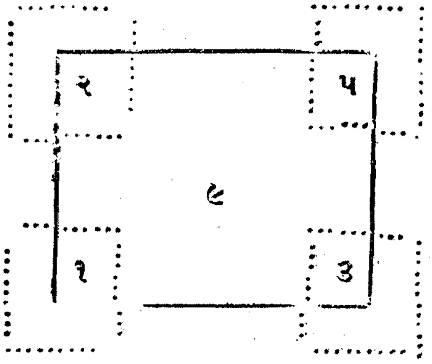

(જેકરિ છંદ)

જંત્ર પિંપરના પત્રે લખી; દાટો ભેળિ મળે જયાં સખી.*
ત્રણ દીવસ ત્યાંહી રાખજે, અણ બોલ્યા રાતે લાવજે,— ૧
ધૂપઃ દીપ, નૈવેદજ કરી ⁑તામ્ર માદળી, લે તે ધરી;
તે કટિ બાંધો રાખે સદા; તો દુર થાય સહૂ આપદા—૨

ધનુષ્યબળ વર્ધક જંત્ર—૪

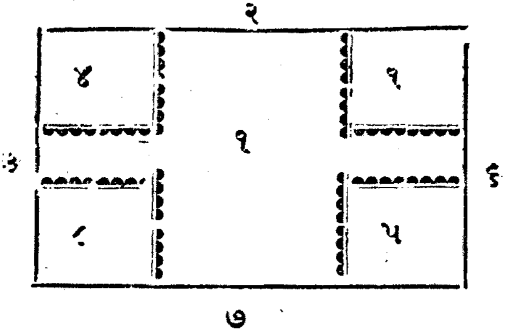

રૂચિરા છંદ

ધનુષ્ય પરે આજંત્ર લખીને; શત્રુ સૈન્યમાં ધરેછે.
ધીર, વીર' કાંકોટિ જોદ્ધતે; સ્વલ્પ મહીં સંહારેછે;
ઇંદ્રરાયછે, દેવપતી, પણ, જંત્ર તેહકયાં જાણેછે,
જ્ઞાનસિંધુ ભઇલાલ કવી કહે. તેહ કળાજ પ્રમાણેછે ૧

* જયાં આગળ સ્ત્રીઓ વાર, તેહેવારે ગાયકે બીજેમિશે ભરાતી હોયતેવી જગ્યામાં દાટયો ⁑ તાંબાના માદળીઆમાં ઘાલવો

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ખેલજીતક જંત્ર....૫

૬૦	૬૭	૨	૭
૬	૩	૬૪	૬૩
૮	૬૧	૯	૧
૪	૫	૬૨	૬૫

કટાવ

ખેલજીતક આજંત્ર પેખિલ્યો;
જાદુગરો તુમ શેખિછોડિ ઘો;

ઉપર પ્રમાણે' દોરિલિંટિઓ, આડિઉભીને, પછી લખેલા જોઈઅક્ષરો, તેહપ્રમાણે, શુદ્ધ અક્ષરે, ખિલીચાંદની, હોય ત્યાહરે, વળિનક્ષત્રજ, હોય સ્વાતિતો' તેહ સમયમાં; કાડિજંત્રને' ગુગ્ગુલલાવી, ધૂપકરીને, પછીપ્રેમથી, તેહલઇને. ધાલિમાદળી, તેહ હાથમાં, સજ્જડ બાંધી, પછીતેહજો, ખેલકરેતો, સર્વખેલમાં જીતપામશે' ખેલ-૧

ભય હર્ણ જંત્ર....૬

૭૭	૮૪	૨	૮૦
૮૩	૭૪	૮૧	૮૨
૬૧	૭૪	૯૫	૧
૪	૭	૭૧	૮૫

દોહરો

મૃતિકા ડિંકરિમાં લખી, જંત્ર કોટયમાં રાખ્ય;
તો ચંડી રક્ષા કરે, ભયપછિ નહિ મુખ ભાંખ્ય ૧

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વિષવિદારણ જંત્ર ૭

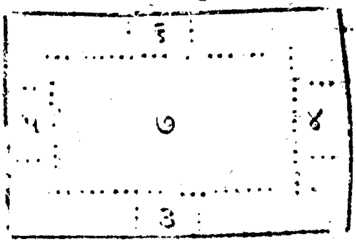

કાવ્ય છંદ

કમળ પત્રમાં જંત્ર, પુર્ણ આરીત કરીને.
પાવકમાં કરિધૂપ; જંત્રંત પરે ધરીને,
પછિપગમાં તેધરી, ખિલાવે રૂડા કામે.
તોતેથી તતકાળ. હળાહળ'વિષ વીરામે ૧
જંત્ર મહા બળવાન. ચઢે એકીલો વ્હારે.
દુઃખ, સુખે ના ટરે, દૈત્ય પણ તેથી હારે.
જંત્ર લહી સુખકાર; લખ્યો જયમ જગત વખાણે,
ભઇશંકર, પંડિત. હોય તે કાળા પ્રમાણે ૨

પ્રસુતી કરનારો જંત્ર—૮

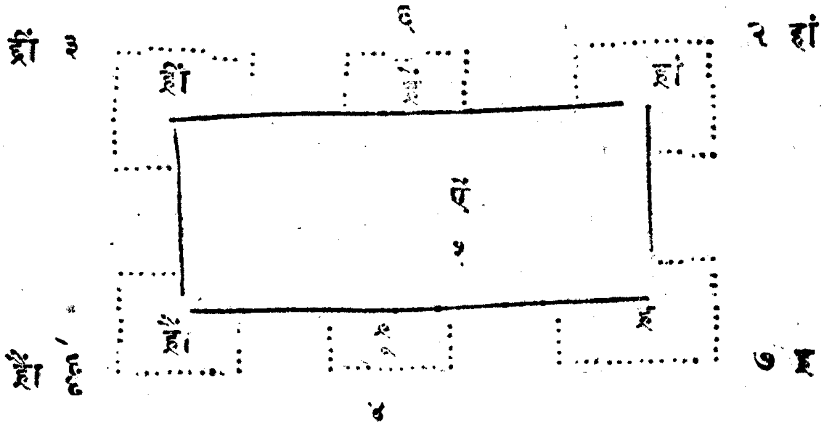

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભુજંગ પ્રયાત

લખો ધાતુ પાત્રે બધો જંત્ર વારી,
બતાવો પિડે જેહને ગર્ભ ભારી,
પછી જંત્ર તે *સેજ્ય નીચે મુકાવો,
પુરે ગર્ભિણીનો પડે ચિત્ત =લ્હાવો ૧

જ્ઞાનવર્ધક જંત્ર....૯

	૭	
૩	૪	૬
	૨	

લલીત છંદ

તુહિ વિચાર આ, જંત્ર પત્રમાં,
લખિ બધો પુરો. દાખ્ય અત્રમાં
ધુપ કરી પછી, હસ્ત બાંધ તે,
ગુણ વિશાળ છે, જ્ઞાન વર્ધ તે ૧
તદપિ જંત્ર આ, રાત્રિ થાયછે,
⁘વરૂણ લેખણે; તે લખાય છે,
કલમ વાંસની. સાહિને લખે,
તરત કામના, ધારિ તે બને ૨
વળિ જમાત્ર જો, જંત્ર આ રટે,
તરત શત્રુનો, કાળતો ખુટે.

= મોજ શોખનુ મંડાણુ ⁘ વરૂણના સોટાની કલમકરી તેવડેજંત્ર લખવો
* સુવાના બિછાના નિચો જંત્ર મુકવો.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

બહુજ કામનો. જંત્ર આ ખરો.
વિર વિચારિ જો; જ્ઞાનનો ⁘ધરો 3

તૃત્રિય જ્વર હારક જંત્ર—૧૦

૧	૨	૩
૫	૬	૪
૯	૭	૮

(દોહરો)

*નાગરદલમાં સહી વતી; ઉપજ્યો જંત્ર લખાય,
તૃત્રિયજ્વર પીડીતને, તે કોટે બંધાવ. ૧
પણ જો જે વિણ ધૂપ તે, કરે ન ધાર્યું કામ,
નિજ =સંશય ભઇલાલને, પૂછિ લહે અભિરામ. ૨

પુત્ર પ્રાપ્તિ કર સાધન જંત્ર....૧૧

૩૩	૩૧	૨	૮
૭	૩	૩૭	૭
૩૪	૪૩	૯	૩૧
૪	૬	૨૫	૩૭

(હરિગીત છંદ.)

રોટીપરે આ જંત્ર લખિને, શ્વાનને ખવરાવતું,

⁘ મોટો ઉંડો ખાડો * નાગરવેલના પાનમાં જંત્ર લખવો.
= પોતાનો પત્તાઝ્હેમ ભઇલાલ (ગ્રંથકર્તા) ને પુછી જો.

For Private and Personal Use Only

છે કાર્ય તે સુભ જાણવું એમે કરિને નીભાવવું,
ભઇલાસ તે કૃતિથી ભલાં, બહુ કાગ કે. કે, નાંસરે,
જો પુત્રનું સુખ પામવા, કાં ઇચ્છતા હો અતરે

શત્રુ વિનાશક જંત્ર....૧૨

	ૐ		
	૨	૬	
૭	૧	૫	૮
*	૩	૪	૯
	૦	૦।।	

(દોહરો)

ચંદ્રચકોરા, પત્રમાં, યંત્ર ઉપરનો લેખ,
ધૂપ કરી તેને પછી, પ્રતીદીન તું દેખ. ૧
ત્રીશ દિવસ એ પેરથી, પુર્ણ જ્યાહેર થાય,
ત્યારે તે ઘુંટી પછી, જો શત્રુને પાય.
આ રીતે જ્ઞાની કહ્યું, કરે સર્વથા કાંઇ,
તો શત્રુના પ્રાણનું, જોખમ નક્કિજ હોય. ૧

ગર્ભપિડાયહર જંત્ર—૧૩

शुक्रशुक्रा		गुंशानयी
	नम	
शु	(श्रीराम)	क्र
चीदयो		मप.रक्षी

૧ એ નરમાંતી શુક્રેરી લે. કે. સાડડારી કહેછે તે જાતે કરી ને જોઇ તપાકેરીછે

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

લલીતછંદ

લખિત જંત્રઆ ધાતુ પાત્રમાં,
ધુપ કરી જુવે; ગર્ભ વિદયમાં;
પછિ સુખી તજે તેપરે સુવે
ગરભ દુઃખથી, તો ન તે રૂવે

પરપ્રિતી મોહક જંત્ર....૧૪

ॐब्रह्मणे नमः शांति शांतिः

મનહર છંદ

શીકલ દેખીને પછી: અકલથી નકલતું,
-હૃદય રસીશ વિશ, વસા વિસવાસનો
પછી મૂખ કાઢી જરા, લાજ તજી ધીર ધરા,
બોલીથી બહીશ ઠીક. સામું ચિત્ત ઠાર તો,
ઝપાટામાં પછી ધરી, લાજ મૂકી તજી પરી;
સામ દામ, ભેદ કરતાં, માં તું વિચાર તો
કહે ભાઇલાલ મહા, જંત્ર મોહ રૂપ જાણ્ય,
વિના *પરિશ્રમ પર, પ્રિતીમાં ભળીશ તો ૧

ભય વિદારણ જંત્ર ૧૫

श्री	क्र	णा	ये	न	मः	दे	वा
१	२	३	४	५	६	७	८

* વગર મહેનતથી

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દોહરો

કાગળમાં આ જંત્રને, લખે પાણિથી જેહ
પછિ બાંધે તે હાથમાં, વહે નીર સંદેહ ૨
તો ભય તેને નહિ રહે, દહે દુઃખના કોઈ,
કહે ભઇશંકર, સદ્ય આ, જત્ર *વિચારી જોઇ ૨

ધાન્ય વર્ધક જંત્ર ૧૬

ॐ	ह्रीं	क्लीं	क्लैं
क्लो	क्लां	क्लिं	ह्रैं
ए	ऐं	ध्रीं	जं
ह्लीं	ह्लें	ह्रां	१४

તોટક છંદ

લખિ જંત્રજ વેણુ દલે ઉપલ્યો,
પછિ ધૂપ પરે ઝટ તે ધરિ દ્યો,
તદ ધાન્ય કુઠાર વિષે ધરતાં,
બહુ ધાન્ય વધે સુયસો ભરતાં ૧

હિંદના શૌર્યમાં સાવધતા

કાવ્ય છંદ

રે વાંચ્યેથી કેમ, આપણો દાડો વળશે,

* આ જંત્ર રાત્રિમાં લખવો તે તેનો ધુપ દેઈ ઉપયોગ કરવો.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

હુન્નરમાં પશ્ચાત, દેશ ક્રમ આતે ચઢશે;
કળા ફરે તમ પાસ' હોય જયમ ઢોર હરાયું
તોપણ કોથા નહીં, કામ કો દિર્ધે કરાયું ૧
રે, રે, મહા અફશોષ. દોષ મમ સર્વ વિદારી,
કાવ્યકળા, પ્રભુત્ત્વ, કરો પરમેશ વિચારી,
કહે કવી ભઈલાલ, પુર્વનું પુન્ય ઉજાશે,
ત્યરે હિંદ વિશાળ. પુર્વના જેવો થાશે ૨

धातू तथा उपधातुनी शोधन तथा मारणविधी

કથીરની સોધન તથા મારણ વિધી

कथीर —પ્રથમતપાવી, ગાળી ગાળી. તેલ, છાસ, કાંજી. ગૌ મુત્ર, ને કળથી ના કાઢામાં ત્રણ ત્રણ વાર ઠારવું, અને એજ રીતે આકડાના દૂધમાં પણ ત્રણ વખત ઠારવું, એટલે કથીર સુદ્ધ થાયછે. આ સુદ્ધ થએલા કથીરને ભસ્મ કરવા માટે એક માટીના વાસણમાં નાંખી. એથી ચોથે હિસ્સે તેમાં આમલી તથા પિંપળાની છાલનું ચુર્ણ નાંખી; બે પ્રહર સુધી બધું સાથે ઘુંટવું તે સર્વ તૈયાર થયા પછી તેના જેટલીજ તેમાં હરતાળ નાંખવી. અને તેને ખરલમાં નાંખી લિંબૂના રસથી ઘુંટવું. પછી સરાવ સંપૂટ કરી ગજપુટ અગ્ની આપવો. વળી પુનઃ—ફરીને તેના દશમા હિસ્સાની હરતાળ નાંખી લિંબૂના રસથી ઘુંટવું, અને ગજપુટ અગ્ની આપવો. એ પ્રમાણે ફરી ફરી હરતાળ મેળવી, લિંબૂના રસથી ઘુંટી દશ અગ્ની પુટ દેવાથી તસ્માત્ કથીર ભસ્મ તૈયાર થાય છે.

* * * * *

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ગંધકને સુદ્ધ કરવાની વિધી.

ગંધક—એક લોહ પાત્રમાં ઘૃત નાંખી તેને ગરમ કરવું. અને જેટલું તેમાં ઘૃત રેડ્યું હોય તેટલાજ ગંધકનું ચુર્ણ કરી તેમાં નાંખવું. પછી નાંખેલો ગંધક તમામ ગળી જાય ત્યારે એક દૂધથી ભરેલા પાત્રમાં દૂધમાંજ પડે એવી રીતે વાસણ પર લુગડૂ બાંધી તે ઘી વાળો ગંધક ગાળવો તે ગંધક વસ્ત્રપાર થઇ દૂધમાં પડશે એટલે તે દૂધ કાઢી નાંખી તેમાં પડેલા ગંધકને લેઇ લેઇ ધોઇ સાફ કરી લેવો તેજ ગંધકને સુદ્ધ સમજવો.

* * * * *

ચણોઠી સુદ્ધ કરવાની વિધી.

ચણોઠી—તેનાં ઉપરનાં ફોતરાં કાઢી નાંખી તેની બન્ને દાળ જુદી કરવી. ને તે વચ્ચેની ઝેરી જીભ કાઢો નાંખવી, ને તે દાળ ઉપિયોગમાં લેવી.

* * * * *

ચીમેડ સુદ્ધ કરવાની વિધી.

ચીંમેડ—તેનાં ઉપરનાં કાળાં ફોતરાં કાઢી નાંખી અંદરની પિળી મીજ કાઢવી. ને તેને કાંસાના વાસણ પર મુકી વાસણ નિચે જરા અગ્ની રાખો કાંસાની વાટકીથી તે મીજને વાટવી. પછી તે થએલા ચુર્ણમાં મીઠું કે છાસ નાંખી અંજન કરવાથી આંખની તમામ પિડ્યાઓ મટેછે,

* * * * *

જસતને સુદ્ધ કરવાની વિધી.

જસત—તેને દેવતા પર રાખી રસ કરી, તેને એકવીસ વખત દૂધમાં ઠારવાથી તે સુદ્ધ થાયછે. તે સુદ્ધ થએલા જસ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તને એક માટીના વાસણમાં નાંખી તળે અગ્ની પ્રદિપ્ત કરવો. એટલે તે જસતનો રસ થઇ જશે. તે રસને લિંબડાના લાકડાથી હલાવ્યાથી જસતની સુદ્ધભસ્મ તૈયાર થાયછે. તે ભસ્મને પછીથી કુંવાર, ત્રિફળા, તથા ભાંગરાના રસની ભાવના દેવી, દરેક ભાવના દિધા પછી ગજપૂટ અગ્ની દેવો એમ કરવાથી ઉપિયોગી ભસ્મ તૈયાર થાયછે.

* * * * *

ઝેરકચોલાંની સુદ્ધ કરવાની તથા મારવાની વિધી.

झेरकचोलां—તેને તેર દિવસ સુધી એક માટીના વાસણમાં ગાયના મુત્ર સાથે નાંખી મુકવાં ને દરરોજ નવું નવું ગોમુત્ર દાખલ કરવું ને જુનું કાઢી નાંખતા જવું; પછી મુદત (તેર દિવસ) પુરી થએથી ગોમુત્રમાંથી કાઢી લેઇ ધોઇ સુદ્ધ કરી તેને દિવેલમાં બોળી બોળી ભસ્મ કરવી. ને તે ભસ્મ ખાવાની દવાના ઉપિયોગમાં લેવી.

* * * * *

ટંકણખારને સુધ્ધ કરવાની વિધી.

टंकणखार—તેનાં પાટિઆંને ધોઇ દેવતા પર ફુલાવવાં એટલે તે સુદ્ધ થાયછે. ને દરેક વખત તેજ દવાના ઉપિયોગમાં લેવાયછે.

* * * * *

ત્રાંબાને સુદ્ધ કરવાની તથા મારવાની વિધી.

त्रांबु....સુદ્ધ ત્રાંબાનાં પાતળાં કરેલાં પતરાં ને અગ્નીમાં તપાવી તપાવી. તેલ, છાસ, કાંજી, ગૌમુત્રને કળથીના કાઢામાં ત્રણ ત્રણ વખત ઠારવાં એટલે તે સુદ્ધ થાયછે, પછી

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

એ સુદ્ધ કરેલાં ઝીણાં પતરાંને ત્રણ દિવસ સુધી લિંબૂના રસમાં બાફવાં, પછી તેથી ચોથા ભાગનો પારો લઇ ખરલ માં નાખી તેની સાથે ત્રાંબાનાં ઝીણાં પતરાં પણ નાંખી તાજા લિંબુ રસથી ખરલ કરવું. ત્યાર પછી તે પતરાંને એક પહોર સુધી લિંબૂના રસમાં ખરલ કરેલ ગંધકથી લેપન કરવું પછી ચાર પાન વાળી ખારી લુણી અથવા સાટોડીને વાટી લુગદી કરી તેના ઉપર ફરતો બબે આંગળ થર ચઢાવી પછી તેને એક હાંડલીમાં મૂકી. તે પર ઉંધૂ કોડીઉં ઢાંકવું અનેહાંડલીનો ખાલી રહેલ ભાગ રેતીથી ભરવો. પછી તે હાંડલી નુ મોઢું રાખ ને મીઠાને મેળવી કરેલ લુગદીથી બંધ કરવું આ પ્રમાણે તૈયાર કરી. ચુલા પર ચઢાવી અનુક્રમે વધતા વધતા અગ્નિથી ચાર પહોર સુધી સારી રિતે આંચ દેવી. પછી અગ્ની ઠરીજાય નેહાંડલી ટાઢીપડીજાય ત્યારે તેમાંથી ત્રાંબૂ કાઢી લેઇને તે ત્રાંબા ને એક પહોર બુધી સુરણના રસમાં ખરલ કરવુંઅને પછી તેનો ગોળો કરી સુરણના પેટમાં નાંખી તે ઉપર અંગુઠા જેટલો જાડો માટીનો થર ચઢાવી તેને ગજપુટ અગ્ની દેવો એટલે તામ્ર ભસ્મ તૈયાર થાયછે આ ભસ્મ જ ઉપ્યોગી સ્થળે વાપરવી. ત્રાંબાની ભસ્મ સફેત થતીજ નથી. પરંતુ જે જોગી લોકો સફેત કરી બતાવેછે તે આબુહેબ ઢોંગ છે. તેવા ઠગી સાધુથી ઠગાવું નહીં એજ મારી વિજ્ઞાપ્તી છે તેમજ તે લોકો તેવા ઢોંગને મજબૂત સત્ય ઠસવવા તેના ગુણનું અચ્છુ બ્યાન કરેછે પરંતુ આયુર્વેદ શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ત્રાંબુ કાંઇ વિશેષ પુષ્ટીકાર નથી માટે તેવા ઢોંગી લોકની ઢોંગાઇને ઢોંગી દ્રષ્ટાંત સત્ય માનવાં નહીં ને તે શ્રવણ પણ નજ કરવાં.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

નેપાળો સુધ્ધ કરવાની રીત.

નેપાળો—નેપાળાના બીજની પોટલી બાંધી તે પોટલી ત્રણ દિવસ સુધી ભેંસના છાણમાં રાખી મુકવી એટલે નેપાળો સુદ્ધ થાયછે. પછી તે પોટલી કાઢી તેમાંનાં બીજ ધોઇ તેની ત્વચાને ફોડવી એટલે અંદરથી દાળ નિકળશે તેદાળના મધ્યુ ભાગમાં ઝેરીજીભ રહેલી હોયછે તેજીભ કાઢી નાંખવાથી તેદાળ સર્વ ઓષધો પચારના ઉપ્યોગમાં આવેછે

* * * *

પરવાળાં નેસુધ્ધ કરવાની તથા મારવાની વિધી

પરવાળાં—સારાં તેજ યુક્ત પરવાળાં લાવી તપાવી તપાવી કળથના કવાથમાં શાન્ત કરવા, એમ ત્રણ વખત કર્યાથી તેને આકડાના દુધમાં મેળવી સરાવ સંપુટ ગજપુટ અગ્ની આપવાથી સુધ્ધ ભસ્મ તૈયાર થાયછે

* * * * *

પારો મુર્છત કરવાની વિધી

પારો ....તેને થોરિઆના પાનમાં ખરલકરી એક પ્રહરપછી કાઢવો તેપછી એક પ્રહર સુધી જુની ઈંટના ભીકાળામાં મરદનકરવું એરિતેતે પારો સુધ્ધ થાયછે પછી એ શુધ્ધ થએલા પારાને ઓષધોપચારમાં વાપરવા હરકતનથી

* * * *

પિત્તળને શુધ્ધકરવાની તથા મારવાની વિધી

પિત્તળ ....તેનાં પાતળાં કરેલાં પતરાંને અગ્નીમાંતપાવી તેલ, છાસ; ગૌમુત્ર ને કળથીના કાઢામાં અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ વખત ડાગવાં એટલે તે[illegible]ધ થાયછે પછી તે પતરાંના વજન જેટલોજ ગંધક લઈને તેને આકડાના દુધમાં વાટવો પણ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પેલાં શુધ કરેલાં પતરાંને ખાટારસથી વારંવાર સાફકરવાં અને પછી તેપતરાંને ઉપર પ્રમાણે તયાર કરેલ ગંધકથી લેપ-કરવો. અને તેને કુંડામાં કપડ મટ્ટિકરી ગજપુટ અગ્નીદેવો એ રિતે તેને બે વખત ગજપુટ દેવાથીશુદ્ધ પિત્તળની ભસ્મ તૈયાર થાયછે

* * * * *

ભિલામા શુદ્ધ કરવાની રીત

ભિલામાં····તેને ગાયના છાણની સાથે ઉકાળી પાણીથી ધોઇ સાફ કરી પછી ઓષધોના ઉપયોગમા લેવું, ભિલામા ખાવા આપતાં તેની સાથે ઘણું કરીને ટોપરાંને તલ ખાવાનેજ ભલામણ કરવી;

* * * * *

મનસીળ સુદ્ધ કરવાની રિત્ય

મનશાિલ —ત્રણદિવસ સુધી દોલાયંત્રમાં આયંત્ર શી રીતે કરવોતે પુઠળ ચંત્રજ્ઞાન વિભાગમાં તપાસી લેવું,)તેને બકરાંના મુત્રના સાથે પકાવવો અનેપછી બકરીનાં પીત્તની સાતવાર ભાવનાદેવી એટલે મનસીળ સુદ્ધ થાયછે,

* * * *

રૂપું(ચાંદી) સુદ્ધ કરવાનીતથા મારવા નીવિધી

રૂપુ ....તેનાં પાતળાં પતરાંને અગ્નિમાં તપાવી, તપાવી. તેલ, છાસ કાંજી, ગોમુત્રઃ અને કળથીના કાઢામાં અનુક્રમે ત્રણત્રણ વખત ઠારવાથી રૂપું સુદ્ધથાછે. પછી એક ભાગ હરતાળને કોઈ ખાટારસથી એક પહોર સુધી ખલમાં મર્દન કરવું ત્યારબાદ હરતાળથી ત્રણગણા વજનનાં રૂપાનાં

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પતરાંને તે હરતાળથી લેપન કરવું, પછી તેને સંપુટ કરી કપડ મટ્ટિ કરી તેપર ત્રીસ આડાયાં છાણાંનો અગ્ની કરવો તે અગ્ની ટાઢો પડ્યાપછી પુનઃ હરતાળનો લેપકરી ઉપર પ્રમાણે અગ્ની કરવો એવી રીતે ચૌદ પુટદેવાથી રૂપાની સુધ્ધ ભસ્મ તયાર થાયછે

* * * * *

લોહ શુદ્ધ કરનીવા તથા મારવાનીવિધી

લોહુ—ગજવેલનાં પાતળા કરેલાં પતરાં અગ્નીમાં તપાવી પાવી, તેલ, છાસ કાંજી ગ.મુત્રને કળથીના કાઢામાં અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ વખત ઠારવાં એટલે તે સુધ્ધથાયછે. તે સુધ્ધ થએલાં પતરાંને ઘસી તેનું ચુર્ણ કરી, તે ચુર્ણથી દશગણો હિંગળોક નાં ાા બેપહોર સુધી તેને કુવારના રસમાં વાટવું અને પછી ગજપુટ દેવો એપ્રમાણે સાતવખત ગજપુટદેવાથી સુધ્ધ લોહભસ્મ તૈયાર થાયછે.

* * * * * *

વછનાગ સુધ્ધ કરવાનીરિત

વછનાગ—તેના કડકા કરી લુગડામ બાંધી એક માટલામાં ગૌમુત્રભરી તેમાં તેને ડુબાવીરાખવા, ને તેમાટલાને ત્રણદીવસ સુધી તડકે રાખી મુકવું ગૌમુત્ર હમેશ નવું નવું નાંખવુ પછી મુદત (ત્રણદિવસ) પુરીથએથી, તે કડકા બ્હાર કાઢી સુકાવી ચુર્ણ કરવું તે શુધ્ધ વછનાગ કહેવાયછે-

શિલાજીત સુધ્ધકરવાની રીત

શિલાજીત—તેના ઝીણા કકડા કરી તેને ખૂબ ઉષ્ણ પાણીમાં નાંખી એક પહોર સુધી રહેવા દેવ; પછી પાણીને ખૂબ [illegible]

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વસ્ત્રથી ગાળીલેવું. અને એક માટીના વાસણમાં તડકે રાખવું એમ તડકે રાખતાં પાણીની ઉપર જે ઘાટો ભાગઆવે તેને લઈબીજા વાસણમાં નાંખવો, તેને ફરીથી ઉષ્ણ (ઉના) પાણીમાંનાંખી એક પહોર સુધી રહેવાદઈ પાણીને ઘોળી ગળી માટીના વાસણમાં તડકે રાખવું, ને ઉપરજે ઘાટો ભાગ તરી રહે તેલઇ લેવો; એપ્રમાણે બે માસસુધી વારં વાર કરતાં છેવટ પાણીપર ઘાટો ભાગ નઆવે અને સઘળો કાળોભાગ વચ્ચે રહેતે સુધ્ધ થએલ શિલાજીત સમજવો

* * * * *

સિસુ સુધ્ધ કરવાની તથા મારવાનીવિધી

સિસૂ —કથીરમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સિસાને સુધ્ધ કરી, પછી થોડો મનસિળ લઇ તેને નાગરવેલના પાનના રસમાં ખૂબ ખરલકરી તેવડે સિસાને લેપ કરવો. અને પછી તેને ગજ પુટ અગ્નિ દેવો એપ્રમાણે બત્રી ગજપુટ દેવાથી સુદ્ધ સિસાની ભસ્મ તૈયાર થાયછે.

* * * *

સોનાને શુદ્ધ કરવાની તથા મારવાની વિધી

સોન — તેનાં પાતળાં પતરાં કરી અગ્નિમાં તપાવી લાલ કરવાં અને પછી તેલ છાશ, કાંજી, ગૌ મુત્ર. ને કળથીના કવાથમાં અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ વખત ઠારવાથી તે શુદ્ધ થાયછે. પછી સોનાના ના તોલથી બમણો પારો લઇ તે પતરાં સાથે તેને ખરલ કરી તેનો ગોળો કરવો. અને તે થએલા ગોળા જેટલો ગંધક લઈ તેનું ચુર્ણ કરી તે ચુર્ણ ગોળાની ચારે બાજૂ લગાવી દેવું. અને ગોળાને રાખવાનાં બે કોડિયાંમાં પણ પાથરી દેવું પછી તે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કોડિઆમાં પેલો ગોળો મુકી તે સરાવ સંપુટ ને કપરમટી થી બંધ કરી, સુકાવી, ત્રીસ અડાયાં છાણાનો અગ્ની કરવો સઘળાં અડાયાં બળી તેની રાખ થંડી થાય; એટલે તે સરાવ સંપુટને બહાર કાઢી એજ રિતે બીજી વખત ગંધક લેઇ ફરીથી ત્રીસ અડાયાં નો અગ્ની દેવો, એ પ્રમાણે ગંધક લેપન કરી વારે વારે ચોદ વખત અગ્નિ પુટ દેવાથા સુદ્ધ સુવર્ણ ભસ્મ તૈયાર થાય છે.

* * * * *

હરતાળની સુદ્ધ કરવાની તથા મારવાની વિધી

हरताळ....તેનો ભુકો કરી તેને એક પહોર સુધી દોલા યંત્રથી (આ યંત્ર શીરીતે કરવો તે યંત્ર જ્ઞાનમાં જોવું પુઠે) કાંજીમાં બાફવો, પછી કુષ્ટમાંડ–કહોળાના રસમાં મીઠા તેલમાં તથા ત્રિફળા–હરડે. બહેડાં ને આમળાંના પાણીમાં એ રિતે ચાર પહોર સુધી બાફવો એટલે હરતાલ શુદ્ધ થાય છે પછી તેને સાઠોડીના રસમાં વાટી સુકાવવો . પછી એક હાંડલીની અંદર અર્ધ ભાગમાં સાટોડીનો ખાર ભરીને તે ઉપર હરતાલનો ગોળો મૂકી ઉપર હાંડલીનું મોઢું બાંધી સાટોડીનો ખાર નાંખવો પછી તે પર બીજી હાંડલી ઉંધી પાડીને તે હાંલડી ને ચુલે ચઢાવી તળે અગ્ની કરવો પછી અનુક્રમે અગ્નિ વધારતા જવો આવિ રીતે પાંચ અહો રાત્રી સુધી અખંડ અગ્નિ દેવાથી હરતાલ મરી જાય છે.

* * * * *

હિંગળો સુદ્ધ કરવાની તથા મારવાની વિધી

हिंगळो....ગાડરના દુધની તથા ખાટા પદાર્થના રસની સાત

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભાવના આપવાથી હિંગળો શુધ્ધ થાય છે. લિંબુના રસથી. અથવા લિંબુના પાનના રસથી એક પહોર સુધી હિંગળો નું મર્દન કરી હિંગળના પારાને ઉંચો ચઢાવવો પછી ઉપ લી હાંડલીમાં લાગી રહેલા તે ઉત્તમ પારાને લઇ લેવો અ ને તેને સુધ્ધ કરી ઉપીયોગમાં લેવો.

* * * * *

મોતી સુધ્ધ કરવાની તથા મારવાની વિધી

મોતી....તેને જુઇના રસમાં દોલાયંત્રથી (યંત્ર જ્ઞાનમાં જોવું) એક પહોર સુધી બાફ દેવાથી તે સુધ્ધ થાયછે. તેમ જ કાંજી, લિંબુનો રસ, ગૌમુત્ર, દુધ, વગેરેમાં પણ સોધાયછે. પછી સુધ્ધ થએલા મોતીની સાથે ગંધક, ને પારો લેઇ તે ત્ર ત્રણ નેહુધની સાથે ખરલ કરી સરાવ સંપુટમાં મુકી, ગજપુટ અગ્નિ દેવાથી સુધ્ધ મોતીની ભસ્મ તૈયાર થાયછે

* * * * *

હિરો સુધ્ધ કરવાની તથા મારવાની વિધી,

હિરો-તેને ભોંપરિંગણી (ભોટંગડી) ના કંદમાં નાંખી દોલા- યંત્રથી, કળથી અને કોદરાના કવાથમાં સાત દિવસ સુધી બાફવાથી તે સુધ્ધ થાયછે, પછી ત્રણ વર્ષની નાગરવેલનાં બીજની લુગદી કરી તેમાં વચ્ચોવચ્ચ હિરની મુકી તેને સં- પુટમાં ઘાલી કપડ મટ્ટિ કરી ગજપુટ દેવો આ પ્રમાણે સાત ગજપુટ આપવાથી સુધ્ધ હિરાની ભસ્મ તૈયાર થાયછે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

यंत्रज्ञान

वालुकायंत्र....એક વેંતના ઉંડા વાસણમાં ઓષધની શીશી મુકી તેને બહાર ગળા સુધી ચારે બાજુ રેતી ભરી વાસણનિચે અગની કરી આષધ પકાવવું આ રિતથી કરેલ યંત્રને વાલુકાયંત્ર કહેછે

दोलायंत्र–ઔષધને ભોજપત્રની અંદર દોરાથી બાંધીતે બે જ પત્રપર ત્રેવડું લુગડું બાંધવુ પછીતે પોટલી ને દોરાવતી એક લાકડાના દંડીકાના મધ્યમાં લટકતી બાંધવી અને કાંજી-આદી આથાના પદાર્થોથી ભરેલ હાંડલીનાકાંઠપર વચમાંતે લાકડું બાંધી હાંડલીમાં તે પોટલીને અધવચ લટકતી રાખવી અને હાંડલીની નીચે તેને પ્રયોગના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે અગ્નીની આંચદેવી આયંત્રને દોલાયંત્ર કરીને કહેછે.

स्वेदनयंत्र ....હાંડલીમાં પાણી; ભરી તેના મોઢાપર લુગડું બાંધવું અને પછીતે લુગડાપર બાફવાનું ઓષધ મુકી તેપર ઢાંકકણું ઢાંકી હાંડલી નિચે અગ્નીકરી તેને બાફવું આયંત્રને સ્વેદનયંત્ર કરીને કહેછે.

भूधरयंत्र ... એક મોટો ખાડોકરી તેની અંદર વચમાં એક નાનો ખાડોકરી તે નાનકડા ખાડામાં રેતી ભરી તેમાં પારો ભરેલી કુલડીકે હાંડલી મુકી ઉપર મોટા ખાડામાં અડાયાં છાણાંનો અગ્ની કરવો આયંત્રને ભુધરયંત્ર કરીને કહેછે

डमरूयंत्र....એક હાંડલીપર બીજી હાંડલી મુકી બન્ને હાંડલીનાં મોઢાંના સાંધાને બંધકરી દેવો આયંત્રને ડમરૂયંત્ર કરીને કહેછે,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઔષધોનાં ભિન્ન રૂપ

कल्क—લીલી ઔષધીને એમ ને એમ વાટી અને સુકી ઔષધીને પાણીની સાથે વાટી ચટણી જેવી લુગદી કરવામાં આવે તે કલ્ક કહેવાયછે'

क्वाथ—સારી રિતે કચરેલ ચાર રૂપિઆભાર ઓસડમાં સોળગણું પાણી નાંખી તેને માટીના વાસણમાં ઉકાળવું, આઠમો ભાગ પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારીલેવું (ચારથી ઉપર) અને સોળરૂપિઆભારની અંદરના ઔષધમા આઠગણું પાણી નાખવું અને સોળથી ઉપર તથા ચોસઠ રૂપિઆભારની અંદરના ઔષધમાં ચારગણું પાણી નાખવું અને તેમાંથી આઠમા ભાગનું પાણી રહે ત્યારે ઉતારવુ આ રિતે પકાવેલ ઔષધ કવાથ કહેવાયછે.

पुटपाक —ઔષધનો કલ્ક કરી તેપર સીવણનાં, વડનાં, કેજાબૂ વગેરેનાં પાન સારી રિતે વિંટી તેપર બે આંગળનો માટીનો થર ચડાવી તેને અગ્નીમાં મુકવો અનેમાટી લાલચોળ થઇજાય ત્યારે તે ગોળાને બહાર કહાડી લેવો અનેપછી તેથર ઉખેડી અંદરના કલ્કને નિચોવી રસ કહાડી લેવો આ કલ્ક પકાવવાની રીતને પુટપાક કહેછે,

फांट —ઔષધના ચાર તોલાના ચુર્ણને માટીના વાસણમાં નાંખી તેમાં સોળતોલા ઉનું પાણીરેડી પછી તેગાળી લેવું એ ગાળેલ ચુર્ણનું પાણી ફાંટ કહેવાયછે

हीम....ચાર તોલા ઔષધને સારી રિતે ખાંડી અથવા વાટી ચોવિશ તોલા પાણીમાં આખી રાત્રિપલાળી પ્રાતઃકાળમાં તેપાણી ગાળી લેવું આ રિતીથી કરેલ ઔષધને હીમકહેછે

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

देशी दवानां तोल मापनां कोष्टकां

ચોખાપુરથી ૧ તોલા સુધીનું કોષ્ટક.. ૧

ગુજરાતમાં ચાલતું.

૬....ચોખાભારની	=	૧....રતિ
૩....રતિ નો	=	૧...વાલ
૧૬....વાલ નો	=	૧....ગદિઆણો
૨....ગદિઆણાનો	=	૧...તોલો

કોષ્ટક—૨જુ

૨ા...તોલાનો	=	૧....આંસ
૧....વાલના	=	૬....ગ્રેન
૧....રતિના	=	૨....ગ્રેન

* * * * *

તોલના માપનું કોષ્ટક....૩

॥ श्लोक ॥

दशार्द्ध गुञ्जं प्रवदंति माष ।

माषाह्वयैः शोडश भिश्चकर्षं ।

कर्षाःश्चतुर्भिश्च पलंतुलाज्ञाः ।

कर्षं सुवर्णस्य सुवर्ण सर्ज्ञ ॥ १ ॥

અર્થ...પાંચ ચનોખડીનો એક માસો અને શોળ માસાનો એક કર્ષ. અને ચાર કર્ષનો એક પલ, તથા એક કર્ષ સુવર્ણને સુવર્ણ સંજ્ઞા કહેછે.

* * * * *

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઇંગ્રેજી દવાના તોલ માપનાં કોષ્ટક.

કોષ્ટક ૧લું

૨૦....ગ્રેનનું = ૧....સ્ક્રુપલ
૩....સ્ક્રુપલનો = ૧....ડ્રામ
૮....ડ્રામનો = ...ઔંસ
૧૨....ઔંસનો = ૧....પૌંડ

કોષ્ટક....૨

૧....ગ્રેનનો = શુમારે ૧....ઘઉંભાર
૬૦....ગ્રેનનો = ૧..ડ્રામ
૧૬....ઔંસનો = ૧....પૌંડ અથવા ૧ રતલ સુમારે ૩૯ તોલા

* * * * *

પ્રવાહી પદાર્થ માપવાના તોલનું કોષ્ટક

કોષ્ટક—૧લું

૧....મીનીમનું = ૧....ટીપું
૬૦....મીનીમનો = ૧....ડ્રામ
૮....ડ્રામનો = ૧....ઔંસ
૧૬....ઔંસનો = ૧....પૌંડ
૨૦....ઔંસનો = ૧....પાઇન્ટ
૮....પાઇન્ટનો = ૧....ગ્યાલન

કોષ્ટક—૨ જું

૨....પૈંટનો = ૧....કવાર્ટ
૪....કવાર્ટનો = ૧....ગ્યાલન
૪૨....ગ્યાલનનો = ૧....તી[illegible]

For Private and Personal Use Only

૬૩...આલનનો	=	૧...હાગઝેટ
૮૪...ઉચાલનનો	=	૧...પંચન
૨...હાગઝેટનો	=	૧...પૈંપ અ૦ બાટ
૨...પૈંપનો	=	૧...ટન

હરામી લોકનાં કુવચન સાંખી પ્રભુ આશ્રયે ગ્રંથ પુરો કર્યો તે વિષે.

રહેલ દોઢ વર્ષ હું જ * કુસ્થળી પુરી વિષે,
તદા હરામિ દુષ્ટ લોક કાર્ય શું! કહી હિસે,
વદે અરિષ્ટ લોક તોય ટેક ગ્રંથમાં ધર્યો,
અહો કૃપાળુ દેવ તું કૃપા થકી પુરો કર્યો— ૧

આશ્રય લિધેલા ગ્રંથની અનુક્રમાણિકા ને ગ્રંથ પુરો કર્યાની જન્મગાંડ.

ઘણા ગ્રંથ આશ્રય થકી, રચ્યો ગ્રંથ આ રીત્ય
સુશ્રુત, ભાવ પ્રકાશને, હારિત, પેખિ પવિત્ર... ૧
શારંગ ધરની, સંહિતા, વળી પરાસર પાઠ
ભાળ્યો અગ્નિ વેશને, શીવ શંહિતા ઠાઠ.... ૨
કાશિરાજ્ય ધન્વંતરી. હશરાજ્ય સુખકાર
વૈદામૃત, ને વાગભટ, લિધો સર્વ આધાર— ૩
નિદાન મુહાધવ મ્હાનિધી. બિજા ગ્રંથની બૂજ
કરી કસોટી આ રચ્યો, ગ્રંથ જ્ઞાન [illegible] ગુંજ— ૪

---

* કુકણાં...ઓખાબદ તાલુકાનું ગામ [illegible] નદીને કાંઠે આવેલું

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

એમ ઘણા ગ્રંથો અને, ગુરૂ પાસે લઈ જ્ઞાન
વંદ ☆ મિટિગે મિશ્ર થઈ, લખ્યો ગ્રંથ અવસાન— ૫
વળી યોગિ યતિ પાસથી. સુભ સારદ કિધ શોધ
ગુર્જરિ ભાષા દાખવી, થવા બાળને બોધ.... ૬
પૂર્વ ખંડ સરખંડમાં, ભરતખંડ પ્રખ્યાત
વળિ તેમાં પણ શ્રેષ્ટ છે. સર્વ થકો ગુજરાત.... ૭
છે તેના મધ્ય ભાગમાં. કૃષ્ણપુરી સુખધામ
ઝટ સંસાર તરી શકે, લેતાં તેનું નામ— ૭
ત્યાં માળવિ શ્રીગોડમાં, વિદ્યારામ તનૂજ
મોદગલશ્યજ ગોત્રમાં, પેખ્યુ પર્વ ⁝ ત્રિનૂજ ૯
સુભ શાખા માધ્યન્દિની, ભાઈશંકર નિજ નામ;
પરોપકારી પક્ષનું, કરે સર્વથા કામ. ૧૦
કિંકર સહુ કવિજન તણો, મદ મસ્તાને નર્મ;
અમક ઝમક વસુ ભેદનો. તે ન લહે કંઈ મર્મ, ૧૧
સન અરાઢ અઠ્ઠાણુમાં, તારિખ ત્રીસ વિચાર;
સુભ મ્હિને સપ્ટેમ્બરે, શુક્રવાર જ્યાં સાર. ૧૨
ગ્રંથ પુર્ણ તે દિન કર્યો, ધન્ય ઘટી. પળ તેહ.
જય મ્હાલક્ષ્મી માત જય. સોંપિ તુને આ દેહ, ૧૩
કૃપાસિંધુ છો સરસ્વતી, મમમાયા મહારૂપ;
જગત જનેતા ઇશ્વરી, દિવ્ય તેજ તદરૂપ.... ૧૪
પદ દાર્શાંત છો પદ્મણી ચિન્હ પુર્ણ અભિધાન;
-હસ્ત દિવ્ય જાણુ નહીં, માફ બજો અવજ્ઞાન. ૧૫
કરો કૃપા કેશ્વરી. બ્રહ્મ સુતા હર ભ્રાંત;

= સમ્રાજ્યમાં ⁝ ત્રીપર્વ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આશ્રય આપી દાસને, કરો માતજી શાંત, ૧૬
અધિક માતશું હું લખું, લબાડમાં લેવાઉં,
કલ્પતરૂ કલ્યાણિ હે; તુજ આશિ ફળ ચાઉં. ૧૭
ઘટિ ઘટિ મા તુજને જપે, સનેહિ હાથ આ દાસ,
તુજ કૃપાથે મા મને, પ્રગટયુ જ્ઞાન પ્રકાશ, ૧૮

इतिश्रि कृष्णपूर निवाशी० विद्याराम तनुजनुषा कवि भाइशंकर पाण्डित विरचिते **आयुर्वेदादित्य** ग्रंथे कालगति विवेचन रोग विनाशक जंत्र, वशीकर्ण जंत्र. दुःखहारक जंत्र, मनुष्य बल वर्धक जंत्र, खेलजीतक जंत्र. भयहरणं जंत्र, विष विडारण जंत्र, प्रसुती करनारो जंत्र. ज्ञानवर्धक जंत्र. त्रतियज्वरहारक जंत्र. पुत्र प्राप्तकर जंत्र; शत्रूविनाशक जंत्र; गर्भापिडा हर जंत्र; पर प्रिती मेलक जंत्र, भय विडारण जंत्र, धान्य वर्धक जंत्र, हिंदमां शौर्य शाव घता, धातू तथा मारणाविधी चंत्रज्ञान, औषधोनां भिन्य रूप, देशी तथा इंग्रेजी दवानां तोल मापनां कोष्टको, ने ग्रंथ अंत सूची आदि वर्णननां नाम चतुर्थ प्रकाश संपुर्ण ॥ तथास्तू ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

(મનહર છંદ)

ચણ્યા ગ્રંથ પુર્વે કાળે, પૂરણ કીધેલ છતાં,
વૈદ વિદ્યા સદા કાળ, માનેલી અમાપ છે,
ભિન્ન ભિન્ન ભેદ કળા -હૃદયમાં ધરી માટે,
વેદ પરમેશ રૂપ. અખંડિત આપ છે,
સગાં સહોદર બિજાં, જુઠું રૂપે લહ્યાં તદા,
વૈદ બધા વિશ્વ તણો, જાહેર માબાપ છે;
આઇશાલ ભવિષ્યનું, થવાનું ઉચ્ચારે તેથી'
વૈદ પ્રફૂલિત કળા, સદગૂણ ખાપછે. ૧

સમાપ્ત

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कठण शब्दनो कोष

કપિજીત = વાવંડિંગ
કુંડલી = ગળો
કટ = કડુ
કદલીફળ = કેળાં
કનકબીજ = ધતુરાનાં બીજ
કાકડી = કમળ કાકડી
કોવિદાર = ગરમાળો
કોલક = બોર
કિંસુબીજ = ખાખરાનાં બીજ
કકોટિકા = કંકોડી
કસેરું = કપુરકાચલી
કોસાતકી ફળ = ગલકું
કર્ણિકા = કરેણુ
કલિંગ = ઇંદ્રજવ
કુશ = દાભ
કુષ્ટ = ઉપલેટ
કૂટજ = કમળ
કણા = પિંપર
કટુરોહણી = કડુ
કટુવંદ્રાવન = ઇંદ્રવરણી
કેશુડાં = ખાખરનાંફુલ
કળી = કળીચુનો
કુટત્વક= ઇંદ્રજવના ઝાડની છાલ
કળશી = પુષ્ટિ પર્ણિ
કતૃણ = રોહિષ ઘાસ
ગળજીભી = ભોંયપાથરી
ગોમથી = ગાયનાદૂધનો મઠો
ગુગ્ગુલ = ગુગળ
ગવાદની = ચારોળી
ગંધ = ગંધક
ગુંજા = ચણોઠી
ગંદુપડી = ગોંધારી
ગુદભ્રંશ = આંમણ
ગ્રથિક = ગંઠોડા. પીપરી મૂળ
ગ્રંન્થા = સંખાવળી
ગડૂચી = ગળો
ગજ ચપળા = ગજ પિંપર
ગરમ શિંગ=ગરમાળાની શિંગ
ચપળા = પિંપર
ચવ્ય = ચવક
ચિંચણીત્વક=આંબલીની છાલ
ચતુરમ્લ = અમલ વેદ કોકમ, મોટું લાંબું લિંબુ ને, ગોળ ખાટું લિંબુ
ચિત્રક મૂળ = રાતો ખેર

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ચોગ્રગંન્ધા = વજ

ચતુરૂષણુ=સુંઠ.મરી પિંપરીમૂળ

ચષ્ક = છ સંજ્ઞા

જવરાદિ = જ્વર વીગેરે

જાતિ = જાયફળ

જેઠિ = જેઠિમધ

જાતિફળ = જાયફળ

જળપ્રમેહ=પાણીના જેવો પ્રમેહ

જન્મ = એક સંજ્ઞા

જાઇદલ = જાઈના પાન

જાજ્ય = જીરૂં

(અ) જમોદક = અજમોદ

તદ્રુદ્રયાઘ્રી = રિંગણી

ત્વક =તજ, છાલી

તમાલ દલ = તમાલ પત્ર

ત્રિવિશ્વા = નસોતર

તુમ્બરૂ = ધાણા

ત્રિક = કટીના છેડાનો ભાગ

લવણુ = સિંધાલુણુ, સંચળ ને બિડલવણુ

ત્રિકટૂ = સુંઠ, પિંપર, ને મરી

ત્રિવૃતા = નસોતર.

ત્ર્યુષણુ = સુંઠ, મરી, ને પિંપર

ત્રીજાત = તજ, એલચી, ને તમાલપત્ર

ત્રિમાસા = ત્રણ માસા

તણ્ડુલપય = ચોખાનું ધોવરામણુ

તક્રપ્રમેહ = છાશ જેવો પ્રમેહ

તુથ્ય = મોર થુથુ

તિથી = પંદર સંજ્ઞા

ત્રિકંટ = ગોખરૂં

દ્રોણ = એક હજાર ચોવીસ તોલાના માપને

દિશા = દશ સંજ્ઞા

દ્વિદારૂ = દેવદારને સરળ દેવદાર

દાર્વિ = દારૂ હળદર

દશમુળ = બીલી, શીવણુ, કાંકચ, અરણી, અરલૂ, શમેરવો, ગંધિ સમરવો, ઉભી રિંગણી; બેઠી રિંગણી ને ગોખરૂ.

દન્તી = દાંતી મૂળ

દધીરસ = છાસ

દૂવા = દરો

દ્રવંતી = ઉંદર કની

દ્વિજીરૂ = જીરૂ ને સ્હાજીરૂં

દ્વિક્ષાર = સાજી ખારને જવખાર

દ્વિખેર = શ્વેતખેરને શ્યામખેર

દિપ્યા = અજમોદ

ધવા = ધાવડો

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ધાતું ક્ષિક = હિરાકશી
ધાત્ર = આમળાં
ધમાસ = ધમાસો
ધના = મોથ
ધાતુકિ = ધાવડીનાં ફુલ
ધન્વ = ધમાસો
ધન્વયાશ = ધમાસો
ધાન્યપંચક = ધાણા મોથ સુંઠ બાળ બિલી, ને વિરણ વાળો
ધાન્ય = ધાણા
દ્વિંયાગ્રયાગ્નિ = બેઉ રિ ગણીને ચિત્રક
નષ્ઠ = નકાર સંજ્ઞા
નિમ્બૂ = લિંબુ
નયન = બે સંજ્ઞા
નાડી = ત્રણ સંજ્ઞા
નિરસહ્યહકવાથે = પાણી સાથે એ કવાથે
નાગફેનવિષ = અફીણનું ઝેર
નેઠ = સત્ય
નવનીત = માંખણ
નિમ્બદલ = લિંબડાનાં પાન
નિવડુંગ = થોર
નિશા = હળદર, રાત્રી

પુષ્કળ મૂળ = એરંડાનું મુળ
પ્લીહા = બરોળ
પુંજ = ઢગલો
પિચુમન્દ પત્ર = લીંબડાનાં પાન
પ્યાજ = ડુંગળી
પત્રદ્ધી = તાલિસ પત્રને તમાલપત્ર
પિલ્લુપર્ણિ = મોરવેલ
પંચજીરક = જીરૂં સ્હાજીરૂં કાળી જીરી. યવાન, ને અજમોદ
પક્ષપ્રકુંચક = એક પાસું સંકોચઇ જવાનો વાયુનો રોગ
પંચલવણ = મીઠું. બિડલવણ ટંકણ ખાર, સિંધાલણ, સંચળ
પ્રૌઢા = કામથી અંધ ભરપુર જુવાની વાળી અને પતીને દબાવનારી જે સ્ત્રી તે પ્રૌઢા કહેવાયછે
પારદ = પારો
પથ્યા = હરડે
પુતના = ચાર આંસ વાળી હરડે
પંચકોલ = પિંપર. પિંપરીમુળ, ચવક, ચિત્રો ને સુંઠ
પંચામ્લ = અમલવેદ કોકમ, મોટું લાંબુ લીંબુ. નાનું ખાટું લીંબુ ને બિજોરૂં

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પત્ર = તમાલપત્ર
પાઠા = પાઠ મૂળ
પાટલા = પાડળ
પુયપ્રમેહ = પરૂ જેવો પ્રમેહ
પુષ્કર = પુષ્કળ મૂળ
પિન્સ = છોડ નામનો રોગ
પુનર્નવા = સાટોડી
પિંપરિમુળ = ગંઠોડા
પાદવ્રણ = પગનુંફાટવું, વૈઢ
પર્પટા = ધાસિઓને ખડસલિઓ
પિત્તપાપડો
પર્પટી = પિત્તપાપડો
પંચદળ = ત્રિકટૂનુદલ, અખો
ડદલ ગેલફળનુદલ હરડેદલ. ને
અભેદદળ.
પદ્મ = પદ્મક
પુવાડિઆ = કુવાડિઆ
પ્રિયગૂંના ધાણ
પલાંણ્ડું = ડુંગળી
ફણિધર કેસર = નાગકેસર
બસ્તમુત્ર = બોકડાનુ મુત્ર
બૃહતપંચમુળ = બિલી, સીવ
ણ; કાંકચ; અરણી; ને અરલુ
બીડલખાર = બીડલવણ
બેઉમુશળી = કાળીમુશળી ને
શ્વેતમુશળી
બ્રહ્મલાખ = પિપળાનીલાખ
બલા = બળબીજ, કાંસકી
બેમુળ = પુષ્કળમુળનેબિલી
બાલક = વિરણ વાળો
બિલ્વ = બિલું
બીજપ્રપુરસ્ય = બીજોરૂ
ભક્તિ = નવસંજ્ઞા
ભૃંગરાજ = ભાંગરો
ભ ૦વી = ભઇશંકર વિદ્યારામ
(કવિનુ નામછે)
ભોંયકંદ = ભોંયકહોળુ
ભુમી - એકસંજ્ઞા
ભુજ = બેસંજ્ઞા
ભુવન = ત્રણસંજ્ઞા
ભાર્ગી = ભારંગ
ભાનુ = બારસંજ્ઞા
ભ.ઉ = ભિલામા
ભુનિમ્બ = કરિઆતું
મુત્રગૃહ = પેસાબનો અટકાવ
મધૂ = મદ
મગધજા - પિંપર
મોક્ષકવૃક્ષ - ઘંટા પાતલી
મન્થવૃક્ષ - અરડૂસી
મગધામુળ-પિંપરીમુળ ગંઠોડા

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

માક્ષિક --હિરાકસી
મુશક લિંડી- ઉંદરની લિંડી
મદ્ય- દારૂ આસવ, સોમવલ્લિરસ
મોચરસ -શેમળાનો ગુંદર
મધૂપુષ્પ - મહુડાં
મુસ્તા - મોથ
મુદગપર્ણિ - જંગલી મગ
માષપર્ણિ - જંગલી અડદ
માગધી - પિંપર
મુની - સાત સંજ્ઞા
મંદા- ઉપલેટ
મંત્રી - ત્રિમત
મરહટ્ટિ - ગજ પિંપર
માષ - અડદ
નિમક - મિઠું
મુર્વા - મોરવેલ
મધુક - જેઠિમધ
મૃદ્રિકા - દ્રાક્ષ
મનઃશીલા - મનશીલ
મેથ = મોથ
મુંડી બોડિઓ કલાર
યકૃત=-હૃદયમાં જે ગુલ્મ થાયછે તે
યવાનિકા-=જવાની અજમો
યક્ષકર્દમ = કેસર, અગર કસ્તુરી ને શ્વેત ચંદન

યૂતા = જાવંત્રી
યૂષ = ચોખાનું ધોવરામણ, કેનરી.
યક્ષ = ચૌદ સંજ્ઞા
રોધ્ર = લોદર
રસ = પારો
ૠતુ = છ સંજ્ઞા
-હૃદય રોગ = છાતીના રોગ
રસોન = લસણ
રૂદ્ર = અગિઆર સંખ્યા
રસાતલ = હડતાલ
રૂણા = મજીઠ
રૂચક = સંચળ
રક્તકરેણી = રાતિ કરણ
લૂતા = કરોળીઆ નામનોરોગ
લઘુ પંચ મુળ = સમેરવો, ગંધિ સમેરવો ઉભી ભોરિંગણી, બેઠી ભોરિંગણી ને ગોખરૂં.
લવણ પ્રમેહ =ખારો પ્રમેહ
લોહકિટ = મંડુર
લવણ = મિઠું
વેતસ = અમ્લ વેતસ
વસુમતિ = ખજુરી
વેણું = વાંસ
વરૂણત્વક = વાયવારનાની છાલ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

વૃષરસ = અરડુસોના પંચાંગનો રસ
વાલ કોપરી = વાળો
વન્હી = ત્રણ સંજ્ઞા
વગ = કલ્હઈ
વેદ = ચાર સંજ્ઞા
વિડંગા = વાવડિંગ
વૈદમાતા = અરડુશી
વસ્તકાની = કડાછાલ
વિષ = વછનાગી
વિદારિકા = શિવેણી
વચેન્દ્રા = વજ
વસૂ આઠની સંજ્ઞા
વર્તા = બિજોરાનું મુળ
વિશાલા = ઇંદ્રિ વારૂણી
વ્યોસ = સુંઠ, પિંપર, ને મરી
વેલ્લા = વાવડિંગ
વન્ધ્યા કર્કોટિકા મુળ - વાંઝણી કકોડીનું મુળ
વચા - વજ
વિશર્પ - રતવા નામનો રોગ
વિશાખા - સાટોડી
વટ - વડ
વૃકી - પાઠ મુળ
વિષૂચિકા = મુર્છા ન ામનો રોગ
વર્જ્રચૂર્ણ - લોહ ચુર્ણ

સવાંસકા - અરડુસો
શિરીષ - સરસ વૃક્ષ
શ્રંગી - કાકડશિંગી
ષટપણ - સુંઠ, પિપર, પિંપરી મુળ, ચવક, ચિત્રો, ને મરી.
ક્ષારત્રય - સાજીખાર, જવખાર ને ટંકણ ખાર.
ક્ષારાષ્ટક - ખાખરનો ખાર' થોરનો ખાર, અંઘેડાનો ખાર, આંબલીનોખાર, આકડાનો ખાર. તલનો ખાર' જવ ખાર ને સાજીખાર.
સુવર્ણમાંક્ષિક=ડબડીસોનામુખી
ક્ષિપ = કાચફળ
સોનાકૃતી = સોનાગેરૂ
શશી = એક સંજ્ઞા
સર્કરા = શાકર
સકર = શાકર
સુરભીમંથી= ગાયદુગ્ધની છાસ
શાલ્મલી = શાલી વૃક્ષ
શુલ્વ = હરડે. બેહેડાં, આમળાં
શાલ્મલી મૂળ=શીમળાનું મુળ
સુરસા = તુળશી
શર્કરા પ્રમેહ = રેતી જેવો પ્રમેહ
સુવર્ચલ = સંચાળ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શષ્ટ = છ સંજ્ઞા
શણુગાર = શોળ સજ્ઞાં
શક્કર = શાકર
ષદ = વજ
સખપુષ્પી = સખાવળી
શુર્ય ખાર = સુરોખાર
શિધ્રરસ = સરગુવાનો રસ
શ્રીપર્ણિ = શી વેણુ
સતપુષ્પા = સુવા
સઠી = સડક ચુરો
સર્જ = રાળ
સબરસ = મીંઠુ
ક્ષુદ્રા યુગ = ઉભી રીંગણી બેઠી રિંગણી
સિતા = શ્વેત દુર્વા, શાકર
શીવા = હરડે
સિતાઢય = શાકર
શિલાજતૂ = શિલાજીત
શિલાભેદ = પાષાણુ ભેદ
શુત્કા = ધોળા દિવેલાનુ મુળ
સુઠી સુઠ
શુક્ર પ્રમેહ = વિર્ય જેવો પ્રમેહ
સબિહ્વ બાળક – પિળો વિરણુ વાળો
હંસિકા – રિંગણી

હારિદ્રા = હળદર
હિંગુ = હિંગ
હેમબીજ – ધંતુરાના બીજ
હસપાક = હિંગળોક
હેમરસ – ધતુરાના પાનનો રસ
હૃત્સ્વરાર્તા – હૃદયરોગ, ને સ્વર ભેદ રોગ.
હેમમાંક્ષિકા = સુવર્ણમાંક્ષિકા
હરિચંદન – પિળુ ચંદન
હિસ્રા = જટામાંશી
અર્ધપલ – બે તોલા
અસુમતી – શાલવણ
અશ્ટક વર્ગ = જીવક, રૂષભ, મેદા, મહામેદા, કાકોલી, ઋદ્ધિ ને વૃદ્ધિ.
અષ્ટગંધ = શ્વેત ચંદન, કસ્તુરી ગોરોચન. કેસર, અગર, દેવદાર તગર, કૃષ્ણાગુરૂ
આમલકીશુક=આમળાનાં બીજ
અબ્ધિચુર્ણ = સમુદ્રફીણનુ ચુર્ણ
આર્દ્રરસ = આદાનો રસ
અર્કમુળ = આકડાનુ મુળ
અહિવલ્લી = નાગરવેલ
અષ્ટ = આઠ
અર્જુનવૃક્ષ = સાદડ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અશ્વગંધ = આસન

આનુપ = પાણી થાય પ્રદેશ.

અગસ્ત પત્ર રસ - અગથીઆના
પાનનો રસ.

અમગા = રિશામણી, લાજાળુ.

અરલુ = અરડુસો

અરવિંદ = કમળ

એલાદલ = ગળીનાં પાન

એલવાલુક = કપુર કાચલી

આરગ્વધ ફળ ગર્ભ - ગરમાળા
ની શિંગનો ગર્ભ

અગ્નિમંથ - અરણી

અર્કદિદા - સુર્યના તાપથી નહીં

અપસ્માર - ફેફરૂ નામનો રોગ

એકપલ - ચાર તોલા

અર્કપત્રરસ—આકડાનાપાનનોરસ

અક્ષ = બહેડાં

આમ્રબીજ - કેરીની ગોટલી

અશ્વગંધા - આસોંદ

આદમાન—પેટના આંફરાનો રોગ

ઓદુમ્બર - ઉમરડો

અર્કદલ - આકડાનાંપાન

એલા = એલચી

આગુરૂ - અગર

ઇસબ ગોળ - ઓથમીજીરૂં

ઇંદ્રયવા = ઇંદ્રજવ

ઇક્ષુરસ - સેરડીનો રસ

ઇત્યાદી - એ સિવાય

ઇંદ્ર - ઇંદ્રજવ

ઉશીર - કાળો વિગણુ વાળો

ઉદગાર - ઓડકાર

ઉદિચ્ય - વાળો

ઉત્પલ - કમળ

ઉંબર - ઉંમરડો

ટેંટુ - અરલુ

જીવ નિય ગણ - જીવક રૂષભ,
મેદા મહામેદા કાકોલી ક્ષિરકાકો
લી ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ, જેઠિમધ, ખર
ખોડી જંગલીમગ જંગલીઅડદ.

જાન્હવ - રસાંજન

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આ પુસ્તકના અગાઉથી આશ્રયદાતાઓની અમર નામાવળી.

દોહરો

મહુત કાવ્ય ગણનાકરી, આશ્રયજેણે દીધ,
લેરા સજ્જન સર્વ ને, પ્રગટ પત્રમાં કીધ ૧

કાવીઠા

૧- રા. રા. જમનાદાસ નાગરદાસ શાહ
૧-રા. રા. રતનચંદ લાધાજી શાહ
૧- રા. રા. ઝવેરચંદ ભગવાનચંદ શાહ
૧- પા ભાઇલાલભાઈ મુળજીભાઇ
૧ - પા, ડાહ્યાભાઇ મથુરભાઇ
૧ - પા. ભાઇલાલભાઇ જેશંગભાઇ મુખી
૧ - પા. ભાઇલાલભાઇ ઇચ્છાભાઇ
૧ - પા. પરભુદાસ જોરાભાઇ
૧ - પા. નાથાભાઇ આતમભાઈ
૧-રા. જોશી ભાઇશંકર રેવાશંકર ઉપાધ્યાય
૧- રા. રા. પા. શંકરભાઈ ભુલાભાઇ માસ્તર
૧- ” પરભુલાલ મયારામ પંડિત
૧- ” ફુલશંકર જયશંકર. ઉપાધ્યાય

સીસરડા

૧- ” લલ્લુભાઇ વિશ્વનાથ પંડિત

આસી

૧- ” ભાઇશંકર કિરપાશંકર માસ્તર

સંદેસર

૧- ” પા. ઝવેરભાઇ કાળિદાસ મુખી

વહેરા

૧- રા. રા, ભાઇશંકર વેણિરામ જોશી

પેટલાદ

૫-હિંદરત્ન દિ. બા. મણીભાઈ જશભાઈ
માજી દીવાન સાહેબ રાજ્ય વડોદરા
૪- વૈદશાસ્ત્રિ પરભાશંકર આશારામ
૪- રા. રા. પંડિત ગંગાશંકર મયારામ
૨- વૈદશાસ્ત્રિ ચુનિલાલ ગંગાશંકર પંડ્યા

૧- રા. રા, અંબાલાલ વેણિશંકર પંડ્યા
૧- ” અમીનભાઇ જમનાશંકર. આ. મા
૧- ” શા. અંબાલાલ હરગોવિંદદાસ સરાફ
૧- ” જદુનાથ માણેકલાલ શાહ

લીંબડી

૧૦- રા. બા, ઝવેરભાઇ નાથાભાઇ અમીન
દિવાન સાહેબ બાહાદૂર

હૈદરાબાદ

૫-રા. બા. આનંદશંકર શાંકળેશ્વર. એમ. એ
૩-ખા. બા. નવરોજી ખુરસેદજી એમ.
એ. એલ. એલ. બી
૧...વહોરા વલિભાઇ ઇબ્રાહિમ

કચ્છ ભુજ

૧૦-રા. બા. મોતિલાલ લાલભાઇ દિવાનસા.

છોટાઉદેપુર

૧૦-મહારાવશ્રી ફતેસિંહજી મોતી સિંહજી

મુંબાઇ

૮-રા. શેઠ ગોવરધનદાસ ગોકળદાસ તેજપાળ
૬- ” શેઠ ફીરોજશા જમસેદજી જીજીભાઇ
૧- ” ચંદુભાઇ શ્રીકૃષ્ણ બી. એ,

પુના

૧-શેઠ ફરદુનજી મનચેરજી દસ્તુર એમ. એ,

રાળજ

૨-શેઠ પેસ્તનજી ખુરસેદજી મોદી ઇનામદાર

મોઠજાણા

૩-રાણાશ્રી પ્રતાપસિંહજી બાપજી સ૦ બા૦

વડોદરા

૫૦ - શ્રીમંત ભારત માર્તંડ મ્હારાજા

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ધિરાજ શ્રી સયાજીરાવ મહારાજ
ગાયકવાડ સરકાર બાહાદુર

૪ –ખા. બા, જમસેદજી અરદેસર દલાલ એમ, એ, એલ, એલ, બી, વિદ્યાધિકારી

અમદાવાદ

૫– ,, નવનિધિરાય માધવરાવ. મામલતદાર

ખેડા

૧– રા. રા. ગોર શંકરભાઇ કાળિદાસ
૧– ,, ,, શિવશંકર ડાહ્યાભાઈ પંડ્યા
૧– ,, દામોદરદાસ કાળિદાસ દવે મ્યુ. કા.
૧– ,, ,, નાથાલાલ કાળીદાસ આ મા.
૧– ,, ,, મણીલાલ કેવળરામ પંડિત
૧ ,, ,, કેશવલાલ મુળજીભાઈ આ. મા,

આમરા

૨– વૈષ્ણવ સાધુ ભગવાનદાસ ગુરૂ બાળકદાસજી

[illegible]

૧– રા. રા. પા. કાશિભાઇ શંકરભાઇ મુખી
૧– ” ” મોતિલાલ [illegible] પારેખ
૧– ,, વખતરામ ભુલેશ્વર માસ્તર

રૂદેલ

૧– ,, ,, પરભાશંકર જ્યોતિકારામ દવે

સુણા

૧– ,, ,, પા, મણિભાઇ આશાભાઇ મુખી

બોરસદ

૧– ,, કેશવલાલ અજુભાઇ માતર સ, ઇ.
૧– ” છોટાલાલ કાળિદાસ ચિફ કા. સાહેબ
૧– ,, ડિસાભાઇ આશારામ ચિફ કા.
૧– વૈદશાસ્ત્રી કેશવલાલ કાળિદાસ
૧–,, ઓતમદાસ મથુરભાઇ હેડ-કા-સાહેબ
૧–પા, મુળજીભાઇ નાગરદાસ ચિ કા-કા,
૧– ,, ,, દયાશંકર ધર્મદાસ આ ક ઇ.
૧–મોદ મિયાંસાહેબજી [illegible] [illegible]
૧–સાધુ ગુલાબદાસજી ગુરૂ રાધિકાદાસજી

૧ ,, ,, પંડ્યા પુંજારામ દયારા,, તઃ
૧–લક્ષ્મીદાસ નારાયણદાસ તલાપા. છે

કપડવણજ , પા,

૧– ,, ,, ત્રવાડિ પરશોતમ વ્રજ ,, [illegible]

કણભા ,, પ

૧– ,, ભટ્ટ ભિખાભાઇ ગરબડદાસ

જંત્રાલ

૧– ,, ,, પા' ભાઇલાલભાઇ [illegible]

મહુધા

૧– ,, ગોર મગનલાલ [illegible]ભારામ ,,

બોચાસણ

૧– પા, હાથીભાઈ [illegible]ભાઇ [illegible]
૧– પા. હરિભાઇ વેણિદાસ
૧– ,, ,, જીવનભાઇ હકોચંદ [illegible]
૧– ,, ,, પા' ઝવેરભાઈ રણછો[illegible]
૧– ,, ,, ભક્ત વિશ્રામ [illegible]

નાંદોલ

૧– ,, ,, અંબાલાલ કુબેરજી

કેસરા

૧– ,, ,, નરમેરામ હરજીવનદાસ

વાંઠવાળી

૧– ,, ,, પા. પરસોતમ રણછોડદાસ

પીજ

૧– ,, ,, પા, વલભભાઇ મુરાર

વિરસદ

૧– રા રા પા, વલભભાઈ મહુરભા
૧– ,, ,, પા, મોતિભાઇ ઉમેદભાઇ
૧ ,, ,, ઠક્કર, ઠાકરદાસ ગિરધર
૧ ,, ,, પા. કહાનદાસ [illegible]ભાઇ

નડીઆદ

૨ ખા. બા. કર[illegible] રહેમ ના[illegible] બી. એ.
૧ ,, ,, માણેકલાલ કાળિદાસ ચિ.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દયાર્, તલાટી, નાથાલાલ બાપુજી
તલાટી. છોટાલાલ ખુશાલદાસ આ. મા.
, પા, લલુભાઈ રણછોડભાઇ માસ્તર
વજા ,, મણીલાલ છોટાલાલ શાહ
,, પા. શિવલાલ કાળિદાસ

શેરખી

રવિભાણ સંપ્રદાય ધર્માચાર્ય શ્રીમંત
સ્વામિશ્રી રાધિકાદાસજી રેવાદાસજી

સરસવણી

,, આ. મા. જાદવલાલ કાળુભાઇ

સોનપઢ

ઠાકર કાનજીભાઈ લવજીભાઇ સર.જેદાર

ત્રાણુજા

,, હરજીવન જાદવરામ વ્યાસ

કઠાણા

ઠાકોરશ્રી માવસંગજી અજુભાઇ
કુમારશ્રી સરદારસિંહજી મંબિરસિંહજી
કાળજીભાઇ બેચરભાઇ શોલંકી
,, રા, શાહ શંકરભાઇ ત્રિભોવનદાસ

ખાનગી કારભારી

,, ,, શા. લાલદાસ શિવલાલ તલાટી
પા. શિવાભાઇ માનસંગ
, , મોતીલાલ પિતાંમ્બરદાસ લુહાર
, ,, દામોદર શંકરભાઇ સુતાર
, ,, પરભાશંકર માવજી પંડ્યા
, , શા કસ્તુરભાઇ મથુરભાઈ
ઠાકરા અભરામ અલિભાઈ
,, ભાઇલાલ ગિરધરદાસ કલાલ
,, ઠકર ભાઇલાલ દલપત માસ્તર

ખડોદી

ગોસ્વાડિ પ્રાણલાલ રણછોડદાસ માસ્તર
,, જગન્નાથ અભેરામ. આ. મા,

દેહેવાણ

૧ ઠાકોર શ્રી મહેરામણસિંહજી ફતેસિંહજી
૧ ઠાકોરશ્રી ખુમાનસિંહજી ફતેસિંહજી સા
૧ ,, ,, નગરશેઠ મોતીચંદ ખુશાલચંદ
૧ ,, ,, દયાશંકર દાદાભાઇ કારભારિ સાહેબ
૧ ,, ,, માસ્તર કાળુભાઇ હરિવલ્લભભાઇ
૧ ,, ,, નાથાલાલ મોરારજી ઠકર,
૧ ,, ,, છગનલાલ અભેચંદ શાહ
૧ ,, ,, ઠકર આશારામ મોરારજી

કનકાપુરા

૧ ,, ,, અંબાલાલ મોતીરામ ત્રવાડી

શેરડી

૧ ઠાકોર શ્રી હરીશંગજી ભુપતસિંહજી

પંપાળી

૧ ,, ,, પા, ભાઇલાલ મગનભાઈ

માણુજ

૧ ,, ,, પા. ઉમેદભાઈ જુલાભાઇ

ખંભાત

૨૫ હિઝ હાઇનેસ પુનિત નેકનામદાર જાફરઅ-
લિખાંન સાહેબ નવાબ સરકાર બહાદુર
૧૦ રા બા, માધવલાલભાઇ હરીનારાયણ
પ્રજા પ્રિય દિવાન સાહેબ બહાદુર
૨ શાસ્ત્રિ ભાઇનારાયણ મગનલાલ
૧ ,, તલાટી હરીલાલ ત્રિભોવન
૧ ,, ,, ઝવેરીલાલમનસુખરામ ...નસ શાહ
૧ ,, વૈદશાસ્ત્રી પ્રાણશંકર ... મેતા
૧ વૈદશાસ્ત્રિ પુંજારામ ... ત્રિભોવનદાસ
૧ ડાક્ટર હિંમતલાલ ...તીરામ

કાળિદાસ

૧ ,, ,, હરજી... કાળુજી
નવંદદાસ બાઇશંકર માસ્તર
૧ ,, **નવાગામ**
માસ્તર દોલતરામ નૃસિંહરામ ભટ્ટ

ગઢળી

૧ વૈષ્ણવસાધુ રામપ્રસાદ ગુરૂબળદેવદાસજી

For Private and Personal Use Only

આણંદ
૧ " " મણીલાલ આદિત્યરામ ડોળીઆ
૧ " " પા, કીશોરભાઈ કુબેરભાઈ કૃ. આ
૧ " " ઉમીઆશંકર નારાયણજી
૧ " " રામચંદ્ર ભવાનીશંકર માસ્તર
બેટાશી
૧ " " ત્રીભોવનદાસ માધવદાસ ઠક્કર
૧ " " ઠાકોર શ્રી ઉજાણસીંહજી બાપુજી
નાપા
૧ " " " માસ્તર છબીલદાસ મકનજી
૧ ,, ,, ભોગીલાલ મોહોલાલ શાહ
ભાદરણ
૧ ,' ,, પા, ડાહ્યાભાઈ લાલાજી આ, માસ્તર
૧ ,, બાઈલાલભાઈ મોતીભાઇ આ, મા.
અલારસા
૧ ,, ,, માસ્તર હરિશંકર અમથારામ
પાદરા
૧ ,, છોટાલાલ ખુશાલદાસ ઠક્કર
અજાડ
૧ ,, ,, છગનલાલ વીઠ્ઠલદાસ ઠક્કર
૧ [illegible]શંકર અભેરામ જોશી
[illegible]
૧ " માસ્તર મણીશંકર દુલભરામ ડબાક
મોગરી
૧ ,, ,, નાથાલાલ ગરબડદાસ મેતા
૧ ,, , કેશવલાલ ત્રીભોવનદાસ ઠક્કર
૧ ,, ,, લલુભાઈ ગરબડદાસ ગોર
૧ ,, ,, ડાકર સોમેશ્વર બલુરામ
[illegible]
૧-,, જાની બાળાશંકર રણછોડભાઈ માસ્તર
૧ ,, પરોત કેશવલાલ વજેરામ માસ્તર
સોજીત્રા

૧ ,, પરસોતમ ડુંગરભાઈ બી નારાયણદાસ
૧ ,, નાથાભાઈ ઉમેદભાઈ બી, હાથીભાઈ
ગાજણા
૧ ,, ઠાકોરશ્રી હીમતસીંહજી રાયસીંહજી
૧ ,, પો. પ. દામોદરદાસ માવજીભાઈ ઠક્કર
સ્ટેટના પબ્લિક કારભારી સાહેબ
તારાપુર
૧ ', ,, નંદરામ વીઘારામ પંડયા
૧ ', ,, ગણપતરામ કેશવરામ પંડયા
મીતાણ
૪ જાડેજાશ્રી અમરસીંહજી રામાભાઈ સા.
ઉતેળીઆ
૧ કુમારશ્રી સુરસીંહજી સા, બાહાદુર
કોઠ
૫ ઠાકોરશ્રી અમરસંગજી અંદરસંગજી સા,
૫ ઠાકોરશ્રી ગમાનસંગજી બાધરસંગજી સા.
૨ ,, જીવાભાઈ હરિભાઈ કારભારી સાહેબ
૧ ,, સંપતરામ હિંમતરામ કારભારી સાહેબ
ગુંજી
૧ કુમાર શ્રી હિમતસિંહજી સા બાહાદુર
દસાડા
૧ કુમાર શ્રી જીમખાનજી સા, બાહાદુર
સિસવા
૧ ,, ', પા પરશોતમભાઇ શંકરભાઇ મા
માતર
૧ રા. સા, તનમણિશંકર રતનશંકર ત્રિવેદી
બિ. ગ્રે. મામલતદાર સાહેબ
વસો
૧ ,, ,, હરીશંકર રણછોડ મેતા ના. મા
બાડાશિનોર
૭-- નેક નામદાર નવાબ સરકાર બાહાદુર
૧ ,, [illegible] કારભારી સાહેબ

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

For Private and Personal Use Only